

การศึกษาอีตสิบสองในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอีสาน

นางสาว ฌาณิญา จินตามล

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)

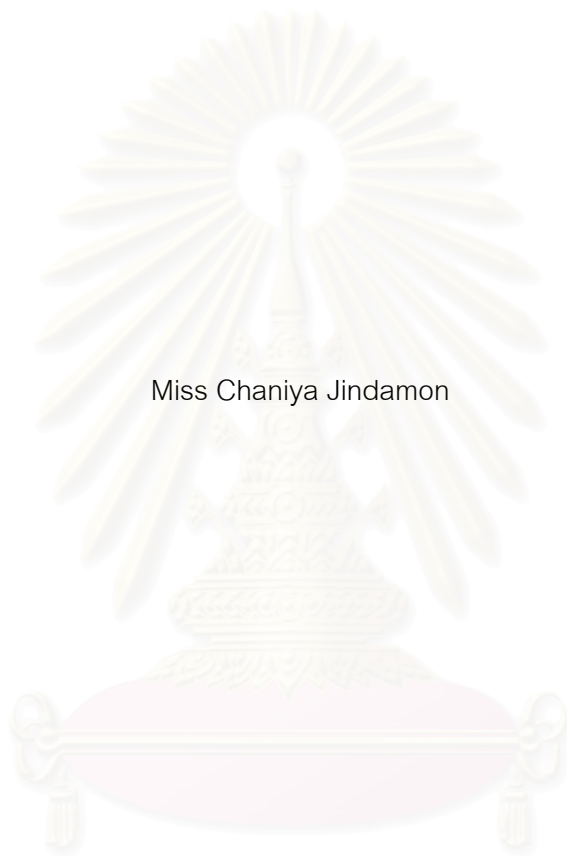
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY OF TWELVE-MONTHS TRADITION AS A TOOL TO ENHANCE
SOCIAL SOLIDARITY IN ISAN COMMUNITY

Miss Chaniya Jindamon

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Human and Social Development

(Interdisciplinary Program)

Graduate School

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาอัตลึบสองในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอีสาน
โดย	นางสาว ภาณีญา จินตามล
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
อาจารย์ที่ปรึกษา	ดร. พินิจ ลาภธนานนท์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ดร. นฤมล อรุโณทัย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... *นฤมล อรุโณทัย* คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว. กัลยา ดิงศภักดิ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... *อัจฉรา เอ็นท์* ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัจฉรา เอ็นท์)

..... *พินิจ ลาภธนานนท์* อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. พินิจ ลาภธนานนท์)

..... *นฤมล อรุโณทัย* อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร. นฤมล อรุโณทัย)

..... *พัชรพล วงศ์บุญสิน* กรรมการ
(ดร. พัชรพล วงศ์บุญสิน)

..... *ทราญแก้ว ทิพากร* กรรมการ
(นาง ทราญแก้ว ทิพากร)

มานิญา จินตามล : การศึกษาอีตลิบสองในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม
 ของชุมชนอิสาน (A STUDY OF TWELVE-MONTHS TRADITION AS A TOOL TO ENHANCE
 SOCIAL SOLIDARITY IN ISAN COMMUNITY) อ. ที่ปรึกษา: ดร.พินิจ ลาภานานนท์, อ. ที่ปรึกษาร่วม:
 ดร.นฤมล อรุโณทัย 168 หน้า.

การศึกษานี้เป็นการศึกษาประเพณีอีตลิบสองของชุมชนหมู่บ้านในชนบทอิสาน เพื่อให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีอีตลิบสองในฐานะที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำหน้าที่ของทุนทางสังคมที่ช่วยในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของหมู่บ้านชนบทอิสานที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชุมชนที่ทำการศึกษานี้คือชุมชนบ้านชีเหล็ก ต.หนองแวง อ.เมืองจ.ร้อยเอ็ด

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านชีเหล็กใช้ประเพณีอีตลิบสองเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมด้านต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติ และวิถีผลิตทางการเกษตรให้กับชาวบ้าน โดยเน้นให้เกิดวิถีปฏิบัติที่ยังประโยชน์ต่อการธำรงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงครอบครัวและเครือญาติ สร้างความรู้สึกเป็นญาติเป็นที่เป็นที่นั่งกับชาวบ้านร่วมชุมชน ส่งผลให้วิถีปฏิบัติต่อกันมีลักษณะของการช่วยเหลือ เกื้อกูล และแบ่งปันซึ่งกันและกัน ทำให้ชาวบ้านมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวนับเป็นทุนทางสังคมของชุมชน ที่มีส่วนสำคัญในการยึดโยงชาวบ้านเข้าไว้ด้วยกัน สร้างความสมานสามัคคีให้เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ และมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม "อยู่ชุมชนกินเย็น" มาตั้งแต่อดีต

ปัจจุบันชุมชนบ้านชีเหล็กก็ยังคงพยายามนำเอาประเพณีอีตลิบสองมาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิตและผูกพันผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติแตกต่างไปจากอดีตบ้าง แต่ยังสามารถรักษาทะบาทหน้าที่ทางสังคมไว้ได้ ไม่เพียงเฉพาะการผลิตชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียงเหมือนในอดีตเท่านั้น หากแต่ยังใช้ผลานญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลให้มีความผูกพันกัน แต่การที่ประเพณีอีตลิบสองไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนในอดีตที่ผ่านมา เพราะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป ผู้คนมีความห่างเหินกันมากขึ้น และทำให้ประเพณีอีตลิบสองมีบทบาทน้อยลงในการทำหน้าที่กำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างมีศีลธรรม ไม่เอาวัดเอาเปรียบ เบียดเบียน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และแบ่งปันให้พากัน

การที่ประเพณีอีตลิบสองยังสามารถทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชนได้เป็นเพราะ 1) ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ไม่ให้ห่างเหินกันมาก 2) คนเฒ่าคนแก่และพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางการประกอบประเพณีของชุมชนให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีอีตลิบสองให้กับบุตรหลาน 3) บ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลมีการประสานความร่วมมือและช่วยเหลือกัน 4) วิถีการประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นวิถีการทำเกษตรที่ญาติพี่น้องต้องมาร่วมมือช่วยเหลือกัน

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม
 ปีการศึกษา 2549

ลายมือชื่อนิติศ.....
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4689199720: MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEY WORD: SOCIAL SOLIDARITY / SOCIAL CAPITAL / HEET SIB SONG TRADITION

CHANIYA JINDAMON: A STUDY OF TWELVE-MONTHS TRADITION AS A TOOL TO ENHANCE SOCIAL SOLIDARITY IN ISAN COMMUNITY. THESIS ADVISOR: PINIT LAPTHANANON Ph.D., THESIS COADVISOR: NARUMON ARUNOTAI, Ph.D. 168 pp.

The main objective of this research is to study twelve-months tradition (Heet Sib Song) as practical Isan traditions to provide social capital to enhance social solidarity in Isan rural community. The research was conducted by using qualitative research methods: participant observation and in-depth interviews, in Ban Kee Lek, Tambon Nong Wang, Muang District, Roi-Et Province.

The research found that villagers in Ban Kee Lek have used twelve-months tradition as a tool to transfer their local traditional thoughts, beliefs, and social values in response to practices of Buddhism and animism, ties of kinship, and customs of local agriculture. Twelve-months tradition have not only kept local people's close relationship but also their social supporting system among themselves and with neighboring villages. These social and cultural practices have long been accepted as Isan social capital tying local people to live together in harmony, self-reliance, and social solidarity. This pattern of Isan ways of living is locally recognized as 'Yuu Chum Kin Yen', literally means 'to live peacefully and to eat bountifully'.

At present, the Ban Kee Lek villagers still practice twelve-months tradition in order to amalgamate with not only their neighboring villages but also their relatives who live far away from the community. However the research found that the traditions cannot provide their effective social functions and social capital as much as they did in the past. This is mainly because dynamic economic, social, and cultural changes have turned the villagers' lifestyle to become more estranged and have undermined their social solidarity.

Twelve-months tradition still has important social functions in the community because 1) villagers place a high value on the maintenance of good relationships among family members, relatives and neighbors; 2) seniors and monks who are traditional leaders see the importance of passing down twelve-months tradition to their young generations; 3) there are cooperation and assistance among households, temples, schools, and the sub-district administrative organization committees; and 4) the agricultural work and lifestyle encourages cooperation and labor exchange which brings villagers together to help one another.

Field of study Human and Social Development. Student's signature.....

Academic year 2006

Advisor's signature.....

Co-advisor's signature.....

Chaniya Jindamon
Pinit Lapthananon
Narumon Arunotai

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	5
1.4 นิยามเชิงปฏิบัติการ.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.6 วิธีดำเนินการศึกษา.....	7
2 กรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดและทฤษฎี.....	11
2.1.1 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม.....	11
2.1.2 ทุนทางสังคม.....	13
2.1.3 ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม.....	19
2.1.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.....	24
2.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	26
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	28
3 ชุมชนบ้านขี้เหล็ก และสถานะของประเพณีฮีตสิบสองในชุมชน	
3.1 ชุมชนบ้านขี้เหล็ก.....	34
3.1.1 ประเพณีหมู่บ้านและความเป็นชุมชน.....	34

3.1.2	อาณาเขตติดต่อ.....	35
3.1.3	พื้นที่สาธารณะสำคัญของชุมชน.....	35
3.1.4	ลักษณะครัวเรือนและการประกอบอาชีพ.....	37
3.1.5	ลักษณะทางประชากรของหมู่บ้านชี้เหล็ก.....	38
3.2	สถานะของประเพณีฮีตสิบสองในชุมชนบ้านชี้เหล็ก.....	38
3.2.1	พุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีในชุมชนบ้านชี้เหล็ก.....	38
3.2.2	พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และวิถีปฏิบัติของชาวบ้านชี้เหล็ก.....	41
3.2.3	พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และการเกิดฮีตสิบสอง.....	43
3.2.4	ผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีฮีตสิบสอง.....	44
3.2.5	การประกอบประเพณีพิธีกรรมตามประเพณีฮีตสิบสอง.....	48
3.2.6	“ฮีตสิบสอง” ในฐานะเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำหน้าที่ของทุน ทางสังคม.....	56
4 การเปลี่ยนแปลงฮีตสิบสอง ทุนทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม		
4.1	การเปลี่ยนแปลงสำคัญของชุมชนบ้านชี้เหล็ก.....	67
4.1.1	การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และระบบเศรษฐกิจของชุมชน.....	69
4.1.2	การเปลี่ยนแปลงวิถีการอยู่ร่วมกัน.....	79
4.1.3	การอพยพย้ายถิ่น.....	93
4.1.4	การเปลี่ยนแปลงการประกอบประเพณีฮีตสิบสอง.....	97
4.2	สภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชน.....	101
4.3	กลุ่มความร่วมมือของชุมชน ทุนทางสังคมรูปแบบใหม่.....	109
5 ศักยภาพของฮีตสิบสองในการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม		
5.1	ฮีตสิบสองกับการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในบ้านชี้เหล็ก...	114
5.2	เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เป็นอุปสรรคหรือเสริมสร้างความเป็น ปึกแผ่นทางสังคม.....	117

5.3	ศักยภาพของอีตลีสองในปัจจุบันต่อการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม..	112
5.3.1	อีตลีสองกับการทำหน้าที่ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป...	112
5.3.2	เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมและศักยภาพของประเพณีอีตลีสอง...	128
5.3.3	ศักยภาพของประเพณีอีตลีสองในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนปัจจุบัน.....	135
6	สรุปศึกษา และข้อเสนอแนะ	
6.1	สรุปผลการศึกษา.....	137
6.2	ข้อเสนอแนะ.....	142
รายการอ้างอิง		
ภาคผนวก.....		151
ภาคผนวก ก.		154
ภาคผนวก ข.		157
ภาคผนวก ค.		163
ภาคผนวก ง.		166
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....		168

ตารางที่ 3-1	ลักษณะทางประชากรของบ้านขี้เหล็กจำแนกตามเพศและช่วงอายุ.....	38
ตารางที่ 3-2	ตารางแสดงที่มาของการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสอง.....	44
ตารางที่ 3-3	แสดงการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองในบ้านขี้เหล็กตั้งแต่ช่วงเดือน กรกฎาคม พ.ศ.2548-เดือนกันยายน พ.ศ.2549.....	48
ตารางที่ 4-1	ผังประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านขี้เหล็ก.....	67
ตารางที่ 4-2	แสดงวิถีการผลิตในรอบปีของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน.....	78
ตารางที่ 4-3	การเปลี่ยนแปลงการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองของบ้านขี้เหล็กตั้งแต่ อดีตถึงปัจจุบัน.....	98
ตารางที่ 4-4	แสดงจำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มความร่วมมือในหมู่บ้านขี้เหล็ก.....	111

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
รูปภาพ 3-1	มรรคนายกบ้านชีเหล็ก..... 46
รูปภาพ 3-1	หมอสุนทรของหมู่บ้านชีเหล็กทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว..... 47
รูปภาพ 3-3	ช่วงเช้าในวันทำบุญตักบาตรเจ้าชวบ้านแต่ละครัวเรือนต่างนำข้าวเปลือกมารวมกันทำบุญที่วัด..... 58
รูปภาพ 3-4	ข้าวจี๋และผลไม้ที่ชาวบ้านนำไปทำบุญในงานบุญข้าวจี๋..... 59
รูปภาพ 4-1	สมาชิกในเครือญาติช่วยกันดำนา..... 72
รูปภาพ 4-2	แม่เต่าเคนกำลังอ้วฝ้าย..... 73
รูปภาพ 4-3	สมาชิกในครอบครัวช่วยกันร้อยบายาสูป..... 76
รูปภาพ 4-4	สมาชิกในวงเครือญาติกำลังช่วยมัดบวบเพื่อนำไปขายที่ตลาดในเมืองร้อยเอ็ด..... 78
รูปภาพ 4-5	มรรคนายกและสมาชิกในครอบครัวที่จะสร้างบ้านใหม่ ในขณะทำพิธีตั้งเสาเอกเสาขวัญ (เสาเอกเสาโท)..... 87
รูปภาพ 5-1	กิจกรรมตอบปัญหาธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชน ณ วัดบ้านหนองหิน..... 130
รูปภาพ 5-3	กิจกรรมวันสงกรานต์ที่ อบต.หนองแวง..... 130
รูปภาพ 5-3	งานบุญเข้ากรรมที่วัดป่าศรีพนาวัลย์ บ.จอมศรี..... 130
รูปภาพ 5-4	การทำบุญตักบาตรเทโวร่วมกันที่วัดบ้านหนองหิน..... 130

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยในหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจในประเทศอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชนบทที่ปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว จนทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามาพร้อมกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้คนไทยต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม มีวิถีชีวิตที่ขัดแย้ง สับสนในด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และบทบาทหน้าที่ในสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างจากอดีต อันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แบบแผนปฏิบัติต่อกันอยู่ในสภาวะขาดคุณธรรมจริยธรรม มีการเอาวัดเอาเปรียบ ขาดการประนีประนอมและเกื้อกูลต่อกัน ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย เช่น ปัญหาครอบครัวแตกแยก การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ความยากจนที่เพิ่มขึ้น ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาอื่นๆ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2544:1-2)

สังคมไทยในอดีตก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปีพ.ศ. 2504 คนไทยมีวิถีชีวิตและวิถีการผลิตแบบพอเพียง เรียบง่ายพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีการผลิตในอดีตส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครอบครัวและชุมชน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติและคนในชุมชนด้วยกันเอง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน เพราะต่างมีวิถีชีวิตร่วมกันในทุกๆด้าน การผลิตของชุมชนจึงสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างพอเพียง และยังมีส่วนเกินที่สามารถให้การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาสได้ โดยการทำบุญและการสร้างสาธารณประโยชน์ ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลที่ไม่ใช่การแข่งขันทำให้ชุมชนอยู่อย่างราบรื่นกลมเกลียว การแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นในการดำเนินชีวิตค่านึงถึงคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม และไม่ได้ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน วิถีชีวิตของคนไทยในอดีตจึงดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงและมั่นคง (วรวิมล โรมรัตนพันธ์ และคณะ, 2546: 105-107) วิถีชีวิตในอดีตดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่นับเป็นรากฐานของทุนทางสังคมที่มีส่วนสำคัญในการทำให้คนไทยสามารถรักษาจิตสำนึกของการเอื้ออาทร พึ่งตนเอง และพึ่งพาอาศัยกัน วิถีชีวิตดังกล่าวเป็นสิ่ง

สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมชุมชนที่ได้ฝังรากลึกอยู่ในชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน และได้ช่วย คำจุนหล่อเลี้ยงให้สังคมมีความมั่นคง เป็นปึกแผ่น และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

หมู่บ้านอีสานในอดีตก็มีลักษณะเช่นเดียวกับสังคมไทยในอดีตโดยรวม คือเป็นชุมชนที่มี ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอันเข้มแข็ง ผู้คนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน สมาชิกในครอบครัว ช่วยกันทำงานอย่างกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะ กิจกรรมทางศาสนาและประเพณีทำบุญตามฮีตสิบสอง วัฒนธรรมของชาวอีสานมีลักษณะของ การระคับระคองช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานระบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระบบ ครอบครัว ระบบเครือญาติ และแบบเพื่อนบ้านใกล้ชิด ทำให้ชาวบ้านรู้จักมักคุ้นสมัครสมาน สามัคคีและช่วยเหลือพึ่งพากัน (ชินสัคค สุวรรณอัชจริย, 2546) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของ ผู้คนในชุมชนดังกล่าว มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยให้ชุมชนอีสานในอดีตมีความมั่นคงและอยู่ร่วมกัน ได้อย่างสงบสุข มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ไม่แก่งแย่งแข่งขันเหมือนเช่นที่กำลังดำเนินและเป็นอยู่ ในสังคมปัจจุบัน

ปัจจุบันชุมชนอีสานมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงจากอดีต ซึ่งเป็นผลมาจากทั้งปัจจัยภายใน ชุมชนเองและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ความต้องการ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตเพิ่มขึ้น การแบ่งสรรทรัพยากรให้สมาชิกได้อยู่ร่วมกันแบบ พอเพียงและพึ่งพาอาศัยกันเหมือนในอดีตค่อยๆ ลดน้อยลง สำหรับปัจจัยภายนอกที่มีส่วนสำคัญ ยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชาวอีสานคือนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะนโยบายการผลิตเพื่อการส่งออกนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2510) การปฏิบัติตามแผนการผลิตเพื่อการส่งออกดังกล่าวทำให้เกิดการขยายตัวด้าน การผลิตพืชพาณิชย์อย่างรวดเร็ว โดยการส่งเสริมให้ประชาชนเพิ่มการผลิตด้วยการขยายพื้นที่การ ผลิต นโยบายของรัฐอีกด้านหนึ่งที่มีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวอีสานในอดีต คือ “นโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์” เนื่องจากรัฐต้องการแย่งชิงประชาชนคืนจากพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) รัฐได้พยายามใช้กำลังทหารและตำรวจเข้าปราบปราม พร้อมกับพยายามสร้างความเจริญให้กับชนบทอีสาน ด้วยการสร้างสาธารณูปโภคและ ให้บริการต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารัฐห่วงใยประชาชน ผลของนโยบายดังกล่าวทำให้เกิด การก่อสร้างถนนขึ้นมามากมายในภาคอีสาน โดยมีถนนลาดยางและคอนกรีตเพิ่มขึ้นเป็น 42.3 เท้า ในช่วงเวลา 33 ปี (ระหว่างปี พ.ศ.2503 ถึง 2536) มีการสร้างเขื่อนและขยายพื้นที่ชลประทานเพิ่มขึ้น กว่า 7 เท้าในช่วง 40 ปี รวมทั้งมีการขยายไฟฟ้าสู่ชนบท ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆดังกล่าวทำ ให้ชาวอีสานได้รับความสะดวกสบายในชีวิตประจำวันและมีสุขภาพอนามัยที่ดีขึ้น แต่วิถีชีวิตของคน อีสานก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับทุนนิยมและบริโภคนิยมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายของเกษตรกร

เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15.8 ในปี พ.ศ.2496 เป็นร้อยละ 70.8 ในปี พ.ศ.2543 เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ช่องว่างของรายได้ของคนกลุ่มต่างๆสูงขึ้น ทำให้เกิดระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสังคม เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากและรวดเร็ว (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2546: 490-498) ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความใกล้ชิดในระบบครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญในสังคมอีสาน ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่าคนอีสานห่างเหินกันมากขึ้น ต่างคนต่างอยู่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกันอย่างในอดีตเริ่มจางหายไป ผู้คนแข่งขันและแย่งชิงผลประโยชน์ เอาวัดเอาเปรียบกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาของสุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2546: 501-502) พบว่าในชนบทอีสานยังมีวัฒนธรรมที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนยังไม่แตกสลายไปตามกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะความรักและความผูกพันในครอบครัวและระบบเครือญาติ จะเห็นได้ว่าแม้คนอีสานจะจากถิ่นฐานไปทำงานที่อื่น แต่ร้อยละ 95.1-96.6 ส่งเงินกลับครอบครัวซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่มีต่อครอบครัว ความรักในบ้านเกิดของคนอีสาน และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยังคงมีให้เห็นในชนบทอีสาน เหล่านี้เป็นสิ่งที่เหนี่ยวรั้งให้คนอีสานยังผูกพันใกล้ชิดกับครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านในหมู่บ้านของตน จากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนอีสานยังมีทุนทางสังคมที่สามารถทำให้ผู้คนเกาะเกี่ยวสัมพันธ์ระหว่างกันเอาไว้ แต่สายสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชุมชนอีสานก็อยู่ในสภาวะที่เริ่มลดน้อยลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาประเทศ ที่ยังคงนำกระแสบริโภคนิยมและวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้าสู่สังคมชนบทอีสาน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมของคนอีสาน

หากพิจารณาถึงสภาวะสังคมและวัฒนธรรมอีสานในอดีตกล่าวได้ว่า ชุมชนอีสานประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งที่เป็นกลุ่มดั้งเดิมและอพยพเคลื่อนย้ายมาจากหลายพื้นที่ในหลายยุคหลายสมัย พัฒนาการที่มีมายาวนานทำให้สังคมอีสานมีจารีตประเพณีพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละชาติพันธุ์ ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพุทธศาสนา ในสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่บนรากฐานของฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งชาวบ้านยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติมาช้านานนับร้อยปี ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นขนบธรรมเนียมที่กำหนดพฤติกรรมทางสังคมและวิถีชีวิตที่ช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน เกิดเป็นจิตสำนึกรวมหมู่ที่ผูกพันผู้คนและชุมชนไว้ด้วยกัน ฟังพาอาศัยกัน มีระเบียบในการจัดสรรแบ่งปันการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชนอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม (دنุพล ไชยสินธุ์ และคณะ, 2547: 53) วิถีปฏิบัติตาม

ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชาวอีสานดังกล่าว เป็นทุนทางสังคมในชุมชนอีสานที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมีความสุข และทำให้สังคมมีความเป็นปึกแผ่น

ปัจจุบันชาวอีสานก็ยังคงยึดถือและปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่อยู่ ถึงแม้การปฏิบัติจะไม่เคร่งครัดหรือครบทุกฮีตทุกคองเหมือนในอดีตก็ตาม การมีอยู่และการปรับเปลี่ยนหรือสูญหายไปของการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เคยทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมในภาคอีสาน เป็นสิ่งที่จะช่วยยืนยันถึงความเป็นพลวัตของทุนทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนอีสาน ดังนั้นการศึกษาถึงสภาวะการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงไปของทุนทางสังคมในชนบทภาคอีสานตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาถึงสภาวะการดำรงอยู่ของฮีตสิบสอง จะช่วยให้เห็นถึงความเป็นพลวัตของทุนทางสังคม และสามารถเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับทุนทางสังคมในชนบทอีสาน

นอกจากนี้ความรู้และเข้าใจถึงการมีอยู่ของฮีตสิบสองในฐานะทุนทางสังคมในปัจจุบัน ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญและน่าจะนำไปสู่ความตระหนักถึงความสำคัญของการเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชน เพื่อไม่ให้ชุมชนต้องล่มสลายไปตามกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำลายรากฐานวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนชนบทอีสาน เพื่อที่จะใช้เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างหรือเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาภูมิภาคนี้ให้ได้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้สังคมของชาวชนบทอีสานมีวิถีชีวิตที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและมั่นคง บนพื้นฐานการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน ด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตของชาวชนบทอีสาน จะเป็นบทเรียนที่สำคัญต่อการฟื้นฟูทุนทางสังคม เพื่อการเสริมสร้างรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นสืบไป รวมถึงเป็นการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสาน ทำให้ชาวอีสานเห็นถึงคุณค่าที่มีอยู่และสามารถปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ มีเหตุผลสามารถที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธได้อย่างไม่หวั่นไหวไปตามกระแสวัฒนธรรมภายนอกอื่น โดยที่ยังไม่ได้รับรู้ถึงคุณค่าความงามในวัฒนธรรมประเพณีของตนเลย การรับรู้รับทราบถึงข้อเท็จจริงในประเด็นเหล่านี้จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีสิทธิตัดสินใจที่จะเลือกทำเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของตนของผู้คนในชุมชน ให้มีความเป็นสุขได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่นต่อไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมปัจจุบัน เหล่านี้ล้วนเป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้ผู้ศึกษาซึ่งเป็นลูกหลานชาวอีสานคนหนึ่ง สนใจที่จะศึกษาความสำคัญและความเปลี่ยนแปลงของฮีตสิบสองในฐานะทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างรากฐานการดำเนินชีวิตของคนอีสาน และวิถีปฏิบัติของชุมชนอีสานที่เคยมีความมั่นคงทางสังคม และมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมมานานนับแต่อดีต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานะของอีตลิบสองในฐานะที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำหน้าที่ของทุนทางสังคม ที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนอิสลามปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของการประกอบประเพณีอีตลิบสองของชุมชนหมู่บ้านอิสลาม ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพทุนทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและศักยภาพของวิถีปฏิบัติตามประเพณีอีตลิบสองที่ยังคงเหลืออยู่ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอิสลามปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ก. ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ศึกษาอีตลิบสองในฐานะประเพณีท้องถิ่นอิสลาม ที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคมและวิถีชีวิตของชาวอิสลามตั้งแต่อดีต (หลังพ.ศ.2504) ถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญหรือหน้าที่ของประเพณีท้องถิ่นในชุมชนหมู่บ้านอิสลาม รวมถึงเพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจถึงการให้ความหมายของการประพฤติปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่นอิสลาม อันจะเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมความคิดความเชื่อ ค่านิยมของชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติของคนอิสลามตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ประเด็นเชิงเนื้อหาในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

- 1) ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย
 - ประวัติและความเป็นมาของชุมชนที่ศึกษา
 - ที่ตั้งชุมชนและพื้นที่ใช้ประโยชน์สาธารณะ
 - การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน
 - การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน
- 2) วิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
 - ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน
 - ความคิดความเชื่อต่างๆ ของชุมชนที่มีผลต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน
- 3) การประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชนในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
 - การประกอบประเพณีอีตลิบสองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน
 - บทบาทของอีตลิบสองต่อวิถีชีวิตและความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

- ศักยภาพของอีตลีสองในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะช่วยเสริมสร้างและสนับสนุนการพัฒนาสังคมในชนบทอีสานให้มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ข. ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในหมู่บ้านชีเหล็ก หมู่ที่ 9 ต.หนองแวง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด โดยมีเหตุผลสำคัญคือชุมชนที่เลือกศึกษาเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่มากกว่า 200 ปี มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้นำในการประกอบประเพณีพิธีกรรม เช่น เฒ่าจ้ำ หมอสูตร หมอธรรม รวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่อื่นๆ ที่สามารถถ่ายทอดบอกเล่าเรื่องราวตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลแบบแผนการกระทำระหว่างกันและวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิตของคนชนบทอีสานภายใต้เงื่อนไขสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และเหตุผลที่สำคัญมาก คือ จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนบ้านชีเหล็ก พบว่าเป็นชุมชนที่ยังมีการประกอบประเพณีอีตลีสองคลองสิบสี่อย่างค่อนข้างเคร่งครัด ซึ่งน่าจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อการศึกษาวิเคราะห์ได้ชัดเจนกว่าชุมชนที่มีการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามอีตลีสองน้อย นอกจากนี้ชุมชนบ้านชีเหล็กยังสามารถเป็นตัวแทนของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาในภาคอีสานได้ เพราะหมู่บ้านได้ติดต่อและสัมพันธ์กับชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็วในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่ง ทำให้มีเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านและหมู่บ้านกับเมือง ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวเมืองร้อยเอ็ดประมาณ 12 กิโลเมตร ระบบการผลิตในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการตลาด และเป็นชุมชนที่มีหน่วยงานจากภาครัฐเข้าไปดำเนินงานพัฒนาในชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่มีความหลากหลายเช่นเดียวกัน

1.4 นิยามเชิงปฏิบัติการ

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม หมายถึง สภาวะที่สมาชิกในชุมชนมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น มีความสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ช่วยเหลือ แบ่งปันกัน ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ที่ยังผลให้สามารถแก้ปัญหาความขาดแคลนสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น เป็นสภาวะที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกถึงความมั่นคงทางสังคมและจิตใจ

ทุนทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชน ที่แสดงออกถึงความใกล้ชิดสนิทสนม ต่างรู้จักกันเป็นอย่างดี ให้ความไว้วางใจเชื่อใจกัน ต่างให้ความสนใจและใส่ใจกัน ไม่เพิกเฉยต่อกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติเป็นคนในครอบครัว เป็นพวกเดียวกัน เมื่อทุกข์ยากเดือดร้อนก็ให้ความช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนต่างตอบแทนกันไปมาอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับหลักศีลธรรมจริยธรรมทางพุทธศาสนา อันหมายถึงเป็นการกระทำต่อกันที่ไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียน หรือทำร้ายให้ผู้อื่นต้องเป็นทุกข์

วิถีปฏิบัติ หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตหรือแนวปฏิบัติต่อกันของคนในชุมชน

ฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีในรอบหนึ่งปีหรือประเพณีทั้งสิบสองเดือน ที่ชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งประกอบไปด้วย เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม เดือนยี่ บุญคูณลาน หรือบุญกุ่มข้าว เดือนสาม บุญข้าวจี่ เดือนสี่ บุญพระเวสหรือที่ชาวอีสานเรียก บุญผะเหวด เดือนห้า บุญสงกรานต์ เดือนหก บุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด บุญซำฮะ เดือนแปด บุญเข้าพรรษา เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ บุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เดือนสิบสอง บุญจุน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีอีสานในการทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอีสานตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน
2. ทำให้สามารถเข้าใจถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรมด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชนหมู่บ้านชนบทอีสานที่เกิดขึ้นและมีความสัมพันธ์กับลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอีสาน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาพทุนทางสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. ช่วยทำให้ทราบถึงความเป็นไปได้ที่จะปรับปรุงประยุกต์ฮีตสิบสองในฐานะทุนทางสังคมเพื่อการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนอีสาน
4. เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมอีสานที่จะนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

1.6 วิธีดำเนินการศึกษา

ระเบียบวิธีการวิจัยที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) **การสัมภาษณ์เจาะลึก** วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้เน้นการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ซึ่งประกอบไปด้วย

1.1) ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่เป็นผู้นำการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของอีสาน เช่น มรรคนายก หมอสูตร เฒ่าจ้ำ ผู้นำในการประกอบประเพณีเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ในแต่ละประเพณีพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ เฒ่าจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบพิธีบูชาผีปู่ตาของหมู่บ้าน หมอสูตรเป็นผู้นำในการทำพิธีที่สำคัญต่างๆตามความเชื่อของชาวบ้าน เช่น พิธีการสู่ขวัญทั้งสู่ขวัญคนและสู่ขวัญข้าว การทำพิธีเสียดเคราะห์เสียดลาง เป็นต้น นอกจากนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้นำในการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามที่กล่าวมาแล้ว ในหมู่บ้านยังมีผู้เฒ่าผู้แก่อื่นที่ไม่ได้เป็นผู้นำในการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ แต่เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมฮีตสิบสองที่สามารถบอกเล่าเรื่องราววิถีปฏิบัติของชุมชนตั้งแต่อดีตได้ จึงนับได้ว่าเป็นผู้รู้ในชุมชนที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ด้วย ทั้งนี้ผู้รู้ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทุกเรื่องที่เป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัย อาจจะมีรู้เพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งและลึกซึ้งในเรื่องนั้น หรือเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในประเด็นต่างๆ ที่ต้องการศึกษาก็นับเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ด้วย ทั้งนี้การได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้นได้มาโดยวิธีการค้นหาบุคคลอ้างอิง (reference person) โดยผู้ศึกษาจะถามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่ายังมีผู้ใดที่สามารถให้ข้อมูลในเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องการได้อีกบ้าง เมื่อผู้ศึกษาทราบก็จะตามไปสัมภาษณ์บุคคลนั้นๆต่อไป ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้มีทั้งหมด 9 คน

1.2) กลุ่มผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีบทบาทหน้าที่ทั้งในฐานะเป็นสมาชิกของชุมชนและเป็นตัวแทนจากภาครัฐ รวมถึงผู้นำทางการและผู้นำธรรมชาติที่อยู่ในกลุ่มทำงานพัฒนาชุมชนต่างๆจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกลุ่มนี้มีทั้งหมด 7 คน

1.3) กลุ่มชาวบ้านในวัยต่างๆทั้ง คนเฒ่าคนแก่ ผู้ใหญ่วัยทำงาน และเยาวชนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาวิเคราะห์ถึงสภาพสังคม หรือแบบแผนการกระทำระหว่างกันของสมาชิกในชุมชนตามสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงทัศนคติความคิด ความเชื่อ ค่านิยม คุณดมการณ์ การมองโลกของสมาชิกในชุมชน กลุ่มชาวบ้านในช่วงต่างวัยนี้เป็นกลุ่มที่สามารถให้ข้อมูลเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัจจุบันและแนวโน้มของโครงสร้างสังคมอีสานในอนาคต ผู้ให้ข้อมูลที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้มีจำนวน 41 คน

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านที่ศึกษาเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆกับชาวบ้าน สังเกตพฤติกรรมของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตประจำวันและกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านในหมู่บ้านที่เข้าไปศึกษา ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจโลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิด ความหมายที่ชาวบ้านในหมู่บ้านให้ต่อวิถีปฏิบัติตามแนวทางของฮีตสิบสองที่ชาวบ้านยังคงปฏิบัติกันอยู่ เมื่อเกิดคำถามหรือข้อสงสัยต่างๆผู้ศึกษาจะได้ซักถาม

ชาวบ้านได้ทันทีโดยวิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การซักถามดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจ ข้อมูลที่เกี่ยวกับความหมายหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ตามที่ชาวบ้านให้ความหมายในวิถีปฏิบัติจริง หรือเป็นสิ่งที่ชุมชนกำหนดขึ้นให้เป็นที่เข้าใจกันของคนภายในชุมชน

ผู้ศึกษาได้เข้าไปอยู่ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคม 2548 จนถึงเดือนกรกฎาคม 2549 เพื่อการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน วิถีปฏิบัติของชุมชนตามฮีตสิบสอง ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมอื่นๆ และความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้านชี้เหล็ก

3) **การค้นคว้าข้อมูลเอกสาร** ข้อมูลบางอย่างที่ได้มีผู้รวบรวมเอาไว้แล้ว เป็นประโยชน์ต่อการนำมาประกอบการวิเคราะห์ เพื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวม จากชุมชนที่ศึกษา เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ขึ้น และสามารถวิเคราะห์ประเด็น ต่างๆ ที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ข้อมูลเอกสารดังกล่าวนี้ประกอบด้วยวิทยานิพนธ์ บทความวิชาการในวารสารและจุลสารต่างๆ หนังสือรวมบทความทางวิชาการ สารานุกรม และหนังสือ รายงานการวิจัย

ข. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลทำในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งในขั้นตอนของการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารจากหลายๆแหล่งและหลากหลายมุมมอง แล้วนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกก็มีการตรวจสอบด้วยการสัมภาษณ์เรื่องเดียวกัน จากหลายๆแหล่งข้อมูล และสัมภาษณ์เรื่องหรือประเด็นเดียวกันจากบุคคลเดียวกันในช่วงเวลา ที่แตกต่างกัน สำหรับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจะสังเกตปรากฏการณ์ซ้ำหลายครั้ง ในลักษณะกระจาย ไปตามประชากรกลุ่มต่างๆ ถ้าข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึกไม่ครอบคลุมเนื้อหาสาระ ที่ต้องการเก็บรวบรวมทั้งหมดหรือมีประเด็นที่ขัดแย้งกันหรือไม่ชัดเจนก็เข้าไปสังเกตและสัมภาษณ์ เพิ่มเติม นอกจากนี้ก็มีการจดบันทึกประจำวัน รวมถึงการพยายามสอบถามข้อมูลที่ได้รับจากบุคคล หรือแหล่งข้อมูลภายนอกชุมชน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

ค. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษา ทราบว่าในแต่ละขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูลยังคงต้องการข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนใดอีก เก็บรวบรวมข้อมูลได้จากใคร ที่ไหน และด้วยวิธีอย่างไร เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุปที่สมบูรณ์ เมื่อได้ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมในแต่ละวิธีการมาแล้วจะนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกประเภท แบ่งเหตุการณ์ที่ศึกษาตามลำดับเหตุการณ์หรือขั้นตอนต่างๆ เพื่อเป็นการจัดระเบียบหรือ โครงสร้างของข้อมูลใหม่ วิธีการที่ใช้ในการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลใช้วิธีการแบ่งตามกรอบ

การจำแนกเหตุการณ์ของ Lofland (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2545: 83) ซึ่งประกอบไปด้วย ฉากและบุคคล พฤติกรรม แบบแผนของพฤติกรรม ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม ความหมาย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการจำแนกไปสร้างข้อสรุปโดยวิธีการอุปนัย

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมของสมาชิกในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์จึงมุ่งศึกษาสภาพทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของแบบแผนพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ศึกษาจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการที่เรียกว่า time line เป็นการจัดแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาวิเคราะห์ให้ชัดเจนซึ่งประกอบไปด้วยเทคนิควิธีที่เรียกว่า diachronic approach เพื่อให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นและสัมพันธ์กับวิถีปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นที่ชุมชนปฏิบัติอยู่ในแต่ละช่วงเวลา เพื่อให้เห็นภาพและประเด็นต่างๆในบริบทของชุมชนที่ศึกษา ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงเหตุผลของการกระทำทางสังคมของสมาชิกในชุมชนที่สัมพันธ์กับสภาพทางสังคมหรือบริบทของชุมชนหมู่บ้านที่ศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจถึงสภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อันเป็นสิ่งที่สะท้อนผ่านการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละช่วงเวลาของชุมชนหมู่บ้านที่เข้าไปศึกษา ทำให้เห็นถึงการปรากฏตัวหรือการสูญหายไปของทุนทางสังคมในชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะในขั้นตอนการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติอยู่นั้นได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นแสดงให้เห็นถึงสภาพทุนทางสังคมในชุมชนอย่างไร หรือภายใต้สถานการณ์เช่นใดที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงออกถึงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอันได้แก่ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแบ่งปันซึ่งกันและกัน การมีความซื่อสัตย์และการเชื่อใจต่อกัน เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่เกิดขึ้นนี้นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้ชุมชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

ในการศึกษาประเพณีอีสานในฐานะทุนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเป็นการศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนอีสานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันโดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีดังนี้

2.1.1. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (structural-functional theories)

มนุษย์มีความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย การมีลูกหลาน ฯลฯ ความต้องการต่างๆของมนุษย์ดังกล่าวทำให้แต่ละคนมารวมตัวกันเป็นชุมชนหรือเป็นกลุ่มสังคม มีการสร้างสัญลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ควบคุมบุคคลให้ต้องประพฤติปฏิบัติหรือกระทำตามกรอบ เพื่อให้เกิดการสนองตอบความต้องการจำเป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Malinowski 1936, อ้างถึงใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2547: 31-32) ทั้งนี้การมาอยู่รวมกันของมนุษย์ทำให้เกิดการกระทำต่อกันภายใต้เงื่อนไขต่างๆ อันเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันหรือการยอมรับบรรทัดฐานของสังคมนั้น ให้เข้ามาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและการกระทำต่อกันของบุคคลให้อยู่ภายใต้แบบแผนวิถีปฏิบัติเดียวกัน

การอยู่รวมกันของมนุษย์ทำให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคมที่สามารถควบคุมการกระทำระหว่างกันที่ค่อนข้างถาวรเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดสถาบันสังคมขึ้น ซึ่งการกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ (พาร์สัน 1951, อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: 48) ด้วยเหตุนี้สถาบันทางสังคมจึงเป็นระบบย่อยหนึ่งในระบบสังคม ที่ว่าแต่ละระบบย่อยหรือแต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหน้าที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน และต่างมีความสำคัญต่อกันหากระบบย่อยใดทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมก็จะมีผลต่อการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่นในระบบสังคม ทำให้ระบบย่อยต่างๆในระบบสังคมต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่หรือความสัมพันธ์กับระบบย่อยต่างๆ เพื่อให้ระบบสังคมสามารถรักษาสมดุลอยู่ได้ (สนิท สมัครการ, 2540: 30)

ในระบบสังคมมีระบบย่อยหรือสถาบันที่ทำหน้าที่ต่างๆ เช่น ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านครอบครัวและเครือญาติ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาอบรม ทำหน้าที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาที่มีอยู่ในแต่ละระบบสังคม ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ทำหน้าที่ในการเมืองการปกครอง เป็นต้น ในแต่ละระบบย่อยในระบบสังคมต่างมีหน้าที่เป็นของตนเอง ซึ่งการทำหน้าที่ของแต่ละระบบต่างล้วนส่งผลต่อระบบย่อยอื่นๆในระบบสังคม หากในระบบสังคมขาดระบบย่อยใดที่ทำหน้าที่สำคัญไประบบย่อยอื่นก็อาจต้องทำหน้าที่แทน เช่น ในระบบสังคม

ของไทยในอดีตที่สถาบันทางศาสนาได้ทำหน้าที่ให้การศึกษแก่สมาชิก ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่มีสถาบันการศึกษาทำหน้าที่นี้แทนสถาบันศาสนา เป็นต้น

หากกล่าวถึงเฉพาะในสังคมอีสานของไทย สถาบันทางความเชื่อตามประเพณีและสถาบันศาสนานับเป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของสังคมหมู่บ้านอีสานมาแต่อดีต โดยมีสถาบันครอบครัวทำหน้าที่หลักในการอบรมเลี้ยงดูให้ความรู้พื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีพอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม อย่างไรก็ตามการทำหน้าที่ของแต่ละสถาบันในสังคมอีสานไม่ได้แยกกันทำหน้าที่แต่เฉพาะของตน แต่เป็นการทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ยกตัวอย่างเช่น สถาบันครอบครัวในสังคมอีสานไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่เท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่ในการถ่ายทอดรูปแบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ตามประเพณีและศาสนาให้แก่สมาชิกด้วย ในขณะที่สถาบันทางความเชื่อตามประเพณีและสถาบันศาสนา นอกจากจะทำหน้าที่ให้สมาชิกในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันกับสมาชิกอื่นในสังคมๆ ได้อย่างเป็นปกติสุขแล้ว สถาบันทางความเชื่อตามประเพณีและศาสนายังทำหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ของชาวบ้าน ทำให้วิถีปฏิบัติของชาวบ้านมีความความสอดคล้องถูกต้องตามหลักศีลธรรม โดยปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องที่ต้องดูแลช่วยเหลือกัน มีเมตตาต่อกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน รวมทั้งยังเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการจัดงานบุญตามประเพณีหรือการจัดพิธีกรรมตามความเชื่อที่มีอยู่แต่เดิม ให้สืบทอดต่อไปยังรุ่นลูกหลานของชุมชนด้วย

กล่าวได้ว่าสถาบันความเชื่อตามประเพณีและศาสนาในสังคมอีสาน ได้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม คุณ徳การณ์ต่างๆ ให้แก่สมาชิกในชุมชนในลักษณะที่ส่งเสริมให้มีจิตสำนึกของการมีความกตัญญูแก่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่มีบุญคุณ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมถึงการเสริมสร้างให้เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในการทำบุญ ทำความดีตามแนวคำสอนของพุทธศาสนา เป็นต้น การทำหน้าที่ของสถาบันความเชื่อตามประเพณีและศาสนาตามที่กล่าวมา จึงมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกลมเกลียวกันให้เกิดขึ้นในครอบครัวและเครือญาติ รวมถึงระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือสังคม เนื่องจากในสังคมอีสานผู้คนต่างล้วนมีความสัมพันธ์เป็นญาติกันอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุที่สถาบันทางสังคมของอีสานต่างทำหน้าที่ได้อย่างประสานสอดคล้องและส่งเสริมการทำหน้าที่ของสถาบันทางสังคมอื่นๆ ในสังคมนี้เอง ที่ทำให้ระบบสังคมของชาวอีสานสามารถรักษาคุณภาพที่ช่วยให้สังคมมีความสงบสุขและเป็นปึกแผ่นมาได้เป็นระยะเวลายาวนาน

จะเห็นได้ว่าแต่ละสถาบันในสังคมต่างล้วนมีหน้าที่ที่สำคัญเป็นของตนเอง และหน้าที่ของแต่ละสถาบันต่างสังคมก็มีความสำคัญเชื่อมโยงกันกับทุกระบบในสังคม ด้วยเหตุนี้ทุกระบบย่อยในระบบสังคมจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังจะเห็นได้จากในสังคมอีสานที่สถาบันทางความเชื่อตามประเพณีและศาสนาเป็นสถาบันที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสถาบันครอบครัว ด้วยเหตุที่เป็นสถาบันสังคมที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ต่างของสมาชิกในสังคม เป็นการทำหน้าที่ที่สามารถทำให้เกิดการยึดโยงสมาชิกในสังคมในชุมชนให้มามีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น เป็นสิ่งที่สามารถดึงผู้คนให้มามีความผูกพัน และเกิดความผูกพันเป็นกลุ่มพวกเดียวกันได้

ฮีตสิบสองเป็นหนึ่งในประเพณีปฏิบัติของชุมชนอีสานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่อดีต และเป็นสถาบันทางประเพณีที่ทำหน้าที่สำคัญในสังคมอีสาน เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ต่างๆ ของผู้คนในสังคม โดยได้รับอิทธิพลจากระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องผี และความเลื่อมใสศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา ประเพณีฮีตสิบสองจึงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม และแนวปฏิบัติต่างๆ ของสังคม การทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองทำให้ผู้คนในชุมชนมาร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มาช่วยกันทำกิจกรรมส่วนรวม ทำให้เกิดการเคารพนับถือกัน ทำให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะ (พระมหาปริชา ปริญาโณ, 2530: 1) การทำหน้าที่ทางสังคมของฮีตสิบสองตามที่กล่าวมานั้น เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างเสริมให้สมาชิกในชุมชนต่างเห็นความสำคัญของผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม จึงทำให้มีการกระทำต่อกันในลักษณะที่ต่างช่วยเหลือตอบแทนแลกเปลี่ยนกันไปมา ซึ่งการกระทำต่อกันในลักษณะเช่นนี้เองที่ทำให้ระบบสังคมของอีสานสามารถรักษาคุณภาพสืบมาได้จนถึงปัจจุบัน

2.1.2. ทุนทางสังคม

ก. นียามและแนวคิด

แนวคิดทุนทางสังคมในประเทศไทยเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจากที่สังคมไทยได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ศักยภาพของทุนทางสังคมในอดีตถูกนำมาพิจารณาว่าเป็นรากฐานที่สำคัญในสังคมไทย ช่วยให้สามารถต่อสู้กับภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นได้ ศักยภาพหรือความสามารถที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นความสามารถของชุมชนในการร่วมกันจัดการกับปัญหาต่างๆ ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบร่มเย็นภายใต้กระแสการพัฒนาและระบบเศรษฐกิจที่ผันแปรอย่างรวดเร็วและรุนแรง โดยอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะระบบเครือญาติซึ่งเป็นระบบที่เป็นเอกลักษณ์แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น การพึ่งพาช่วยเหลือระหว่างเครือญาติเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ในชุมชนไทย ข้อมูลเชิงประจักษ์

เหล่านั้นถูกนำมาให้คุณค่าและตีความหมายว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนของไทย โดยเฉพาะในชุมชนชนบท และถูกนำเสนอให้เป็นทางเลือกในการพัฒนา เพื่อส่งเสริมทุนทางสังคมให้เกิดขึ้น เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของทุนทางสังคม จึงได้มีนักคิดนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาและกำหนดนิยามความหมายของทุนทางสังคมไว้ดังนี้

Robert D. Putnam (1993: 171-176) ให้คำอธิบายเกี่ยวกับทุนทางสังคมไว้ว่า คือ สภาพความไว้วางใจกันระหว่างผู้คนในสังคม อันเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการมีค่านิยมร่วมกัน การต่างไว้วางใจกันนำไปสู่การช่วยเหลือกัน และเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นที่สนิทใจต่างมีความเชื่อใจหรือไว้วางใจกันจะนำไปสู่การรวมกลุ่ม และจากการรวมกลุ่มกันดังกล่าวนี้เอง จะทำให้เกิดการร่วมมือทำกิจกรรมโดยสมัครใจของสมาชิก ทั้งนี้ในการพิจารณาสภาพสังคมที่สนิทใจมีความไว้วางใจกันนั้น ต้องพิจารณาถึง 2 ประเด็นสำคัญ คือ

1) หลักบรรทัดฐานหรือแบบแผนของการตอบแทนกัน (norm of reciprocity) พิจารณาว่าแบบแผนของการตอบแทนกันในสังคม ได้ทำให้สมาชิกต่างคาดหวังว่าตนจะต้องได้รับการตอบแทนในอนาคตหรือไม่ ทั้งนี้การคาดหวังต่อการกระทำของสมาชิกอื่นดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกมีความซื่อสัตย์ต่อกันเป็นสำคัญ

2) เครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น (networks of civic engagement) คือการพิจารณาการรวมตัวกันของผู้คนเป็นกลุ่ม เป็นองค์กร ว่าสมาชิกแต่ละคนมีสถานภาพเท่าเทียมกันหรือไม่ ถ้าหากมีสถานภาพที่เท่าเทียมกันจะทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกกลุ่มและต่างกลุ่มทำได้สะดวกยิ่งขึ้น

Francis Fukuyama (1997, อ้างถึงใน วรวิทย์ โธมัส และคณะ, 2546: 28) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของค่านิยม เป็นบรรทัดฐาน เป็นจารีตธรรมเนียม ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ทั้งนี้ ค่านิยม บรรทัดฐาน และจารีตต้องสอดคล้องกับศีลธรรมความดีงาม ทุนทางสังคมสร้างขึ้นในครอบครัวได้ง่ายกว่าในสังคม เพราะในสังคมมีความแตกต่างระหว่างสมาชิกมากกว่า

Jame Coleman (1988, อ้างถึงใน บัณฑิต พรหมพักพิง, 2546: 25-27) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องนามธรรม เป็นองค์ประกอบที่อยู่ในโครงสร้างสังคม ปรากฏอยู่ในความคาดหวังและความผูกพัน มีอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ผู้ที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์มีความคาดหวังว่าจะได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์ ต่างคนต่างก็มีภาระผูกพันที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นในระบบความสัมพันธ์ ทุนทางสังคมเป็นกลไกที่ทำให้การปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ที่มาของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับทุนทางสังคมของโคลแมน มาจากการหาคำอธิบายเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ ซึ่งพบว่า การให้คำอธิบายการกระทำของมนุษย์มีแนวความคิดที่แตกต่างกันอยู่ 2 กลุ่ม คือว่าการกระทำของมนุษย์เป็นการกระทำที่มีเหตุผลเพื่อ

ตอบสนองความต้องการของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันการกระทำของมนุษย์ก็มีปัจจัยด้านโครงสร้างเป็นตัวกำหนดด้วย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าความต้องการของปัจเจกส่วนหนึ่งถูกควบคุมด้วยโครงสร้างสังคม ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว และพลวัตของโครงสร้างมาจากการกระทำของมนุษย์นั่นเอง การให้คำอธิบายดังกล่าวของโคลแมนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าทุนทางสังคมเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ถูกกำหนดด้วยโครงสร้างทางสังคม และความต้องการส่วนตัวที่มองเห็นว่าถ้ากระทำแล้วตนจะได้รับประโยชน์จากการกระทำนั้นด้วย

Christiaan Grootaert (2004) ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยได้อธิบายถึงการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมดังนี้

1) ทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่แต่ละบุคคลสามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรได้จากการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับคนอื่นซึ่งทำให้เกิดเครือข่าย ทรัพยากรจะถูกกระจายไปสู่สมาชิกของเครือข่าย ในสังคมที่มีลักษณะของความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง คนที่มีฐานะทางสังคมสูงกว่าจะได้รับส่วนแบ่งมากกว่า เข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า การกระจายทรัพยากรไม่มีความเป็นธรรม

2) ทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่บุคคลที่มีความสนใจเหมือนกัน มีความตระหนักถึงปัญหาของส่วนรวมร่วมกัน เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการเมือง ได้เข้ามาาร่วมกันควบคุมดูแล และมีการกระทำต่างๆ ร่วมกัน

สำหรับนักวิชาการไทยมีหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

อมรา พงศาพิชญ์ (2546) กล่าวถึงทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน และ/หรือองค์กรต่าง ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และเครือข่าย ทั้งนี้ค่านิยมและบรรทัดฐานที่สังคมยึดถือมีผลต่อวิถีชีวิตและการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงทุนสังคมโดยเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ที่มีค่านิยมในการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการมีเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน

วรวิมล โสมรัตนพันธ์และคณะ (2546: 54) ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่างตอบแทนกัน เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกัน เป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและความดีงามของสังคมมารองรับ

ประเวศ วะสี (2542) กล่าวถึง ทุนทางสังคมในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในเชิงวิถีปฏิบัติ คือ การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน ทำให้เกิดทุนทางสังคมซึ่งนำไปสู่พลังทางสังคมที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

การอธิบายความหมายของทุนทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสาระสำคัญที่ต้องพิจารณาเพื่อให้เข้าใจทุนทางสังคม คือ การพิจารณาให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน โดยพิจารณาทั้งความสัมพันธ์แบบแนวนอนและแนวตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนทำให้เกิดการรวมตัวกันของบุคคลที่นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่ม หรือองค์กร ทั้งนี้กลุ่มหรือองค์กรจะคงอยู่ได้อย่างมั่นคงต้องอาศัยความเชื่อถือไว้วางใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิก รวมถึงการยึดหลักทางศีลธรรมเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรมระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้เป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติต่อกันที่เรียกว่าเป็นทุนทางสังคม

นอกจากการให้ความหมายในแง่กระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในชุมชนแล้ว ทุนทางสังคมยังถูกให้ความหมายในแง่ที่เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในชุมชน ว่านำไปสู่การเสริมสร้างชุมชนหรือสังคมให้มีความเป็นปึกแผ่นและเข้มแข็ง ซึ่งผู้ที่ให้ความหมายของทุนทางสังคมในแง่นี้ เช่น การศึกษาของเอนก นาคะบุตร และ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ทุนทางสังคมมีความสำคัญต่อชุมชนมากตามความคิดของไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ซึ่งกล่าวว่า “ทุนทางสังคมเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคม จิตวิญญาณมีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่บุคคลอันใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่ชุมชนอันนั้น” (อ้างถึงใน สุจินดา สุขกำเนิด และ สุพจน์ สมบูรณ์, 2542: 9-10)

ข. ทุนทางสังคมในสังคมไทย

จากการศึกษาของสุจินดา สุขกำเนิด และสุพจน์ สมบูรณ์ (2542) พบว่าในทุกสังคมต่างมีทุนทางสังคมอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งทุนทางสังคมในแต่ละสังคมจะปรากฏอยู่ในหลายแหล่งด้วยกัน เช่น วัฒนธรรมชุมชน กฎจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดสรรแบ่งปันทรัพยากร ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เป็นต้น

ในสังคมไทยทุนทางสังคมปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในอดีตคือ การมีวิถีชีวิตวิถีการผลิตที่อยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง ผู้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้บนความแตกต่าง ด้วยการเติมเต็มซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมที่ปรากฏในวัฒนธรรม เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอาวุโส การมีพุทธศาสนาเป็นแนวทางเป็นหลักในการดำเนินชีวิต วิถีปฏิบัติเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้กับสังคมไทยในอดีต อิทธิพลจากความเชื่อ จารีต ประเพณี ที่มีการสืบทอดสั่งสมมาตั้งแต่อดีต ทำให้แรงงานในการผลิตส่วนใหญ่เป็นแรงงานภายในครอบครัวและภายในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือญาติ หรือในชุมชนด้วยตนเอง โดยมีข้อตกลงร่วมกัน ทำให้เกิดการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน เพราะมีวิถีชีวิตร่วมกัน การผลิตของชุมชนจึงสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และยังมีส่วนเกินที่สามารถให้การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาสได้โดยการทำบุญ การสร้างสาธารณประโยชน์ การผลิตที่มี

ความสัมพันธ์กับการถือกุหลาบไม่ใช่แบบแข่งขัน ทำให้ชุมชนอยู่อย่างราบรื่น มีความกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทูทางสังคมในอดีตจึงมีส่วนช่วยให้มนุษย์สามารถคงจิตสำนึกในการเอื้ออาทร ฟังตนเองและฟังพาค้ายสืบทอดต่อมา (วรวิมล โรมรัตนพันธ์และคณะ, 2546: 106-109)

วิถีชีวิตวิถีการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความพอเพียงดังที่กล่าวมาข้างต้น นับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคมไทยที่เอื้อให้เกิดทูทางสังคมมาแต่อดีต การศึกษาของกลุ่มนักคิดวัฒนธรรมชุมชน (โดยมีผู้นำทางความคิดคือ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา) เป็นแนวทางหนึ่งของการศึกษาระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สามารถยืนยันได้ถึงทูทางสังคมที่เคยมีอยู่ในสังคมไทยในอดีตว่าไม่ใช่สิ่งที่เป็นเพียงสังคมในอุดมคติ แต่เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีอยู่จริงในสังคมไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 48) ผลจากการศึกษาของสำนักแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้านที่แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ ตัวอย่างกิจกรรมที่แสดงให้เห็นที่ผ่านมามี คือ การลงแขก ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ฝัดข้าว ตำข้าว สืบข้าวด้วยมือ ฯลฯ รวมทั้งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมสังคม เช่น การทำบุญ บวชนาค งานแต่งงาน งานศพ การช่วยเหลือกันเองภายในชุมชน จะทำให้หมู่บ้านช่วยตัวเองได้ วัฒนธรรมชุมชนเหล่านี้ถ้าชุมชนรักษาไว้ได้ จะทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวกันภายในชุมชน

แรงยึดเหนี่ยวที่เกิดขึ้นดังกล่าวถือเป็นทูทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างความ เป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น วัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่ในสังคมไทยมีความสำคัญและมีความสามารถในการร้อยรัดชาวบ้านไว้ด้วยกัน โดยมีความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ร่วมกันของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน ทำให้การประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกในชุมชนมีความประสานสอดคล้องกัน ทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติ และทำให้ระบบสังคมมีความมั่นคง ดังที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนในสังคมไทยมาแต่อดีต

วิถีปฏิบัติด้านการทำมาหากิน การผลิตพืชผล และการเลี้ยงสัตว์ เพื่อการบริโภคของชุมชนนับเป็นวิถีปฏิบัติที่มีความสำคัญมาก และแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนที่ใกล้ชิดสนิทสนม และเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น เพราะวิถีการผลิตที่เคยเป็นในอดีตเน้นการใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันเป้าหมายของการผลิตก็เน้นเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีส่วนเหลือจึงจะขายเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสิ่งจำเป็นอื่นๆ ให้ครอบครัวดำรงอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน วิถีการผลิตดังกล่าวเป็นวิถีการผลิตที่กลุ่มสำนักแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” (ยศ สันตสมบัติ, 2546) ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านไทยที่เคยเป็นมาแต่อดีต และเป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้

สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ รวมถึงเป็นระบบที่ช่วยผูกพันสมาชิกและครอบครัวในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคมขึ้นได้ในที่สุด

ค. ทูทางสังคมในสังคมอีสาน

ระบบครอบครัวและเครือญาติเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นพื้นฐานสำคัญในสังคมอีสาน ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และมีเครือข่ายหรือการนับเป็นญาติพี่น้องกันอย่างกว้างขวาง ทั้งการนับญาติของกลุ่มสมรสเป็นญาติพี่น้องของตน การเป็นญาติกันโดยการผูกเสี่ยว (ก่อน สวัสดิ์พานิชย์, 2546) นอกจากนี้แล้วการนับถือเป็นญาติพี่น้องยังเกิดจากเงื่อนไขอื่น ๆ ได้อีก เช่น ผู้ที่มีบุญคุณเคยช่วยเหลือกันมากก็จะนับกันเป็นญาติ (Kuchiba and Takemura, 1993) ซึ่งเมื่อได้นับเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันแล้ว ทั้งสองฝ่ายต่างต้องให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูล เชื้อเพื่อ แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นด้านต่างๆ ให้แก่กันและกันอย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบครอบครัวและเครือญาติที่มีลักษณะตามที่กล่าวมาข้างต้น ลือให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันระหว่างสมาชิกในสังคมอีสาน ซึ่งความใกล้ชิด ความสนิทสนมกัน การรู้จักกันเป็นอย่างดีดังกล่าวนำไปสู่การสร้างความรู้สึกผูกพันกันให้เกิดขึ้นภายในหมู่สมาชิก ทำให้มีความไว้วางใจกัน รวมถึงการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของผู้คนที่อยู่ร่วมสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกรวมหมู่ที่ผูกพันผู้คนและชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน (ธนุพล ไชยสินธุ์ และคณะ, 2547)

การมีวิถีชีวิตแบบชาวนาของชุมชนอีสานในอดีตมีวิถีการผลิตพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งแรงงานที่ใช้ในกระบวนการผลิตคือแรงงานคนและสัตว์ตลอดทั้งกระบวนการผลิต ทำให้สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นแรงงานที่มีความสำคัญ ด้วยเหตุนี้วิถีชีวิตของคนอีสาน จึงเป็นวิถีชีวิตที่สมาชิกต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างจิตสำนึก ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมด้านต่างๆ ที่สืบทอดกันมาแต่อดีต ให้สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในวิถีปฏิบัติของชุมชน อย่างเช่น การช่วยเหลือกัน การเชื้อเพื่อเชื้อแม่ แบ่งปัน มีน้ำใจ การปฏิบัติเพื่อตอบแทนผู้มีบุญคุณที่ทำกันอยู่ในชีวิตประจำวัน วิถีปฏิบัติเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่แวดล้อมชุมชน ความเชื่อเรื่องผี และความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา อันเป็นวิถีปฏิบัติที่เชื้อต่อการอยู่ร่วมกันของสังคมอีสาน และสืบทอดสู่ลูกหลานของชุมชน ทำให้ชาวอีสานส่วนใหญ่เป็นคนมีน้ำใจ มีความรักกันฉันพี่น้อง แบ่งปัน ไม่เอาเปรียบข่มเหง มีความสมถะเรียบง่าย ไม่ใช้กำลังในการตัดสินปัญหา พึ่งตนเอง มีความซื่อสัตย์ไม่คดโกง สิ่งเหล่านี้เป็นระบบคุณค่า เป็นอุดมการณ์

พื้นฐานของสังคมอิสาน (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523: 6-13) ซึ่งมีปรากฏให้เห็นที่ประจักษ์ในวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม รวมถึงวิถีการปฏิบัติในงานบุญตามประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน

“ฮีตสิบสอง” เป็นประเพณีท้องถิ่นอิสานอย่างหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมกระทำของผู้คนในสังคมได้มาก ควบคู่ไปกับพุทธศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งในการหล่อหลอมคนอิสานให้มีจิตสำนึกในความดี ดำรงตนอยู่อย่างมีศีลธรรม และเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างทุนทางสังคมในสังคมอิสาน รู้จักให้อภัย ให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เชื่อมั่นและศรัทธาต่อการทำบุญ อย่างไรก็ตามฮีตสิบสองได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะเมื่อสังคมเปลี่ยนการทำหน้าที่ของประเพณีในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยไม่มากก็น้อย

2.1.3. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ก. นิยามและแนวคิด

Emile Durkheim (อ้างถึงใน ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์, มปท.) ได้ทำการศึกษาสังคมโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาช่วยในการวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social Solidarity) จากการศึกษาดังกล่าวพบว่าภายในระบบสังคมมีการยึดเหนี่ยวกันทางสังคม เพื่อให้เกิดเสถียรภาพหรือความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ซึ่งเขาได้แบ่งความเป็นปึกแผ่นทางสังคมดังกล่าวออกเป็นสองแบบด้วยกัน คือ ความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไกและความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์ (Mechanical and Organic Solidarity) ในสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไกเป็นคุณสมบัติของสังคมดั้งเดิมและสังคมโบราณ ที่สมาชิกมีความรู้สึกเป็นมิตรต่อกัน มีความคิดความเชื่อ ค่านิยมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก สัมพันธภาพที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นเชิงกลไก เช่น สัมพันธภาพระหว่างบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ส่วนระบบสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นในเชิงอินทรีย์เป็นลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนมีการติดต่อกันด้วยเหตุผลที่ซับซ้อน และมีความหลากหลายมากกว่าสังคมในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเกิดขึ้นเพราะการมีสัญญาอันอย่างใดอย่างหนึ่ง (Contractual Relationship) เป็นความสัมพันธ์บนฐานของกฎหมายและหลักเหตุผล อันเป็นผลมาจากการแบ่งงานกันทำ มีการแบ่งหน้าที่ทางสังคมมากขึ้น ความแตกต่างระหว่างบุคคลมีมากขึ้น และมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น

ความเป็นปึกแผ่นในเชิงกลไกมีแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมที่มีกำลังมากกว่าความเป็นปึกแผ่นในเชิงอินทรีย์ที่สมาชิกมีความสัมพันธ์และผูกพันกันอย่างผิวเผิน และเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามหน้าที่ ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเชิงอินทรีย์จะยังมีอยู่ตราบเท่าที่สมาชิกยังเคารพและยึดถือสัญญาที่มีต่อกัน ความผูกพันระหว่างสมาชิกอยู่ในขอบข่ายในเรื่องสัญญาต่อกันเท่านั้น

เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง เป็นต้น ในทุกสังคมมีความเป็นปึกแผ่นทั้งในเชิงกลไกและในเชิงอินทรีย์ แต่สังคมนั้นจะมีลักษณะความเป็นปึกแผ่นทางสังคมแบบใดที่เด่นชัดกว่าเท่านั้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523: 252-253)

สังคมที่มีการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกโดยมีค่านิยม ความคิด ความเชื่อเป็นสิ่งช่วยให้เกิดการยึดเหนี่ยวผูกพันระหว่างบุคคลในสังคมให้ปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทตามสถานการณ์ต่างๆ เป็นสังคมที่มีการยึดเหนี่ยวเชิงกลไกตามความคิดของ Emile Durkheim (1858-1917, อ้างถึงใน ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์, ม.ป.ท.: 25) แรงยึดเหนี่ยวเชิงกลไกมีความสำคัญยิ่งต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคม แม้ในสังคมนั้นจะมีแรงยึดเหนี่ยวเชิงอินทรีย์อยู่ก็ต้องมีแรงยึดเหนี่ยวในเชิงกลไกด้วย ไม่เช่นนั้นระบบสังคมจะไม่สามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นไว้ได้ เพราะแต่ละคนต่างก็มุ่งกระทำการใดๆ เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของตนโดยที่ไม่ได้คำนึงถึงบุคคลอื่นในสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคมและนำไปสู่การล่มสลายของระบบสังคมในที่สุด

จากการกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสังคมโดยการนำเอาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาช่วยในการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ว่าความเป็นปึกแผ่นทางสังคมก็คือความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างระบบต่างๆ ในระบบสังคมหนึ่งๆ ซึ่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องอันแน่นแฟ้นผูกพันที่แต่ละระบบเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน สมาชิกได้มีปฏิสัมพันธ์ มีการกระทำร่วมกัน เคารพและปฏิบัติตามสิ่งที่สังคมนั้นยอมรับ หรือก็คือการยอมรับเอาบรรทัดฐานของสังคมนั้นไปประพฤติปฏิบัติกันเอง ทั้งนี้การมีวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมดังกล่าวทำให้สมาชิกยอมรับเอาค่านิยมความคิดความเชื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตน ทำให้การปฏิบัติต่อกันในสังคมมีความเป็นระเบียบแบบแผน ซึ่งการศึกษาถึงระเบียบแบบแผนที่สมาชิกแต่ละผู้คนปฏิบัติต่อกันก็คือการทำความเข้าใจในระบบวัฒนธรรมของสังคม (สนิท สมัครการ, 2540: 17) หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าวัฒนธรรมของสังคมเป็นส่วนกำหนดหรือมีความสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคมนั้นเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่อมรา พงศาพิชญ์ (2541) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดสมาชิกในสังคมไว้ด้วยกัน เป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างสังคมคงอยู่ เพราะเป็นการสร้างความผูกพันทางจิตใจของคนหลายๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ระบบวัฒนธรรมเป็นระบบที่ทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมขึ้น เป็นระบบที่ส่งผลต่อโครงสร้างความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ในชีวิตของสมาชิกในสังคม ระบบวัฒนธรรมจึงทำหน้าที่ในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมด้วย ในสังคมที่วัฒนธรรมผสมผสานหลักธรรมทางศาสนาเข้าไปในแบบแผนหรือวิถีปฏิบัติด้วย สมาชิกในสังคมนั้นจะได้รับการปลูกฝังถ่ายทอดแบบแผนที่ดีงามในการปฏิบัติต่อกันในสังคมได้อย่าง

เหมาะสม ความขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมก็เกิดขึ้นน้อย หรือช่วยลดความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นจากความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความแตกต่างของปัจเจกบุคคล การมีแบบแผนปฏิบัติที่เหมาะสมเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมและการกระทำต่อกันสามารถลดความขัดแย้งอันเป็นสาเหตุของความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งถ้าความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่รุนแรงจนกระทั่งทำให้ระบบต่างๆ ไม่สามารถทำงานได้อย่างประสานสอดคล้องกัน อาจส่งผลต่อการล่มสลายของระบบสังคมได้ในที่สุด ระบบวัฒนธรรมจึงเป็นระบบย่อยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ประเวศ วะสี (2545: 5-12) กล่าวถึงความเป็นปึกแผ่นทางสังคมไว้ว่าความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเกิดขึ้นในสังคมที่ผู้คนมีวิถีชีวิตร่วมกัน ซึ่งวิถีชีวิตร่วมกันดังกล่าวเป็นวิถีทางที่ทำให้สมาชิกพันธุกรรมร่วมกันได้ วิถีชีวิตร่วมกันดังกล่าวประกอบไปด้วย การมีระบบคุณค่าร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำมาหากินร่วมกัน ร่วมด้วยช่วยกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน การร่วมกันต่างๆ ตามที่กล่าวมาทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้ดี การอยู่ร่วมกันได้ดีนั้นเป็นผลทำให้มีระบบวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้เชื่อมโยงด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เข้าไว้ในสังคมได้อย่างเชื่อมโยงและบูรณาการ ทำให้เกิดความสมดุลและเกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ทั้งนี้ในสังคมมีศาสนาที่ทำหน้าที่ให้สมาชิกในชุมชนมีความเมตตา รักผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน ลดความเหลื่อมล้ำที่มีในสังคม และช่วยลดความรุนแรงที่เกิดจากความขัดแย้งของสมาชิกในชุมชน

ชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมตามแนวคิดของประเวศ วะสี ตามที่กล่าวข้างต้น หมายถึง ชุมชนที่สมาชิกพันธุกรรมร่วมกัน โดยมีวัฒนธรรมและศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สมาชิกต้องร่วมกันในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจของสมาชิกในชุมชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน และไม่เบียดเบียนกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบแนวราบ การเชื่อมโยงอย่างบูรณาการของระบบต่างๆ ในชุมชนทำให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งดุลยภาพที่เกิดขึ้นทำให้สังคมเป็นปกติและมีความยั่งยืน

เมื่อพิจารณาความหมายของความเป็นปึกแผ่นทางสังคมตามแนวคิดของประเวศ วะสี ข้างต้น การพิจารณาความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนหนึ่งๆ ต้องพิจารณาจาก วิถีชีวิตของชุมชนที่ต้องเป็นวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกันในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ นั้นหมายถึงว่าต้องพิจารณาในทุกด้านของวิถีชีวิตของคนในชุมชน วิถีชีวิตที่ผู้คนที่ช่วยเหลือร่วมมือกันในทุกด้านดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งวิถีชีวิตที่ร่วมกันทำให้เกิดการร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนได้อย่างแท้จริง ทำให้สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของสมาชิก ทำให้สามารถพันธุกรรมร่วมกัน วิถีทาง

ดังกล่าวเป็นการกระทำต่อกันทางสังคมจนเป็นวิถีชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความเป็นพี่เป็นน้อง เชื้ออาทรต่อกัน มีการสนับสนุนกันทางสังคม

ข. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนหมู่บ้านอีสาน

ในอดีตสังคมของคนอีสานเป็นสังคมที่ชาวบ้านทั่วไปต่างดำรงชีพอยู่อย่างพึ่งตนเองได้ โดยมีสถาบันครอบครัวและสถาบันความเชื่อทางประเพณีและศาสนา ทำหน้าที่สำคัญในการช่วย ประคับประคองวิถีของชุมชนแห่งการพึ่งตนเองมาตั้งแต่อดีต จากการทบทวนผลการศึกษาสภาพทางสังคมอีสานในหลายชิ้นงานที่ผ่านมา (พรพิไล เลิศวิชา (2532), สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา (2534), วิยุทธ จำรัสพันธุ์ (2536)) พบว่าระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยเกื้อหนุนให้สมาชิกใน ชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกันต่อมาได้ ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญจำเป็นต่อการดำรงชีพ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนหามาได้ จากการ ช่วยเหลือกันของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ นอกจากนี้ยังเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ช่วย เกื้อหนุนความต้องการด้านจิตใจให้แก่สมาชิก ทำให้ต่างร่วมรับรู้ได้ถึงความมั่นคงปลอดภัย ในการดำรงชีพอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

ระบบครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและการอยู่ร่วมกันของสมาชิก ในสังคมที่มีวิถีการผลิตแบบพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ และใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลักตลอดทั้ง กระบวนการผลิต สภาพที่สมาชิกในชุมชนหรือสังคมนับถือเป็นญาติพี่น้องกันอย่างกว้างขวาง ช่วยเสริมสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย และเมื่อต่างรับรู้ถึงความมั่นคงของสถาบันครอบครัวและ เครือญาติคือความมั่นคงของชีวิต เมื่อจะเลือกคู่ครองให้ลูกหลานจึงต้องคัดสรรเป็นอย่างดี แม้เลือกมาแล้วก็ยังคงต้องช่วยเหลือประคับประคองครอบครัวที่ตั้งขึ้นใหม่ของลูกหลานต่อไป เพื่อให้สามารถช่วยเหลือพึ่งตนเองได้ การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ลูกหลานในวงเครือญาติดังกล่าว นับเป็นบุญคุณที่สมาชิกที่ได้รับการช่วยเหลือเหล่านั้น ต้องช่วยเหลือตอบแทนแลกเปลี่ยนกันไปมา ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าระบบความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนในหมู่เครือญาติในสังคมอีสานเป็น ระบบที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มาแต่อดีต ซึ่งวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติต่อกันดังกล่าวเป็นสิ่งที่ช่วย เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวในชุมชน ให้มีความแน่นแฟ้นกลมเกลียว มีความสมัครสมานสามัคคีกัน

การตัดสินใจเลือกคู่ครองให้กับลูกหลานของผู้เป็นพ่อเป็นแม่หรือผู้เป็นญาติพี่น้องของ สังคมอีสาน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมอีสานได้เป็นอย่างดี สังคมอีสานในอดีต หากชายหนุ่มคนใดที่ยังไม่ได้บวช ยังไม่ศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ยังไม่รู้ว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ทำงานในหน้าที่ที่ผู้ชายควรทำไม่เป็น มักจะไม่ใช่ที่ต้องการ

ของหญิงสาวหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องของหญิงสาว แต่หากชายหนุ่มคนใดที่บวชชานาน รู้หลักธรรม คำสอนมาก มักจะเป็นที่ต้องการของพ่อแม่ญาติพี่น้องของหญิงสาว หญิงสาวเองก็เช่นเดียวกัน หากทำงานบ้านยังไม่เป็น ไม่รู้จักถือคดลอง ไม่รู้ธรรมเนียมประเพณีหรือหน้าที่ที่ผู้หญิงต้องปฏิบัติก็จะไม่เป็นที่ต้องการของญาติพี่น้องจากทางฝ่ายชายด้วยเช่นเดียวกัน (พระมหาปริชา ปริญญาโณ, 2530)

วิถีของการเลือกคู่ครองให้กับชายหนุ่มหญิงสาวในชุมชนอีสานดังที่กล่าวมา จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนให้สถาบันครอบครัวในสังคมอีสานมีความมั่นคงมากมาแต่อดีต เพราะชายหนุ่มหญิงสาวมีความพร้อมที่จะออกไปสร้างครอบครัวใหม่ของตนเองเท่านั้น จึงจะได้รับอนุญาตให้แต่งงานมีครอบครัวออกไปจากครอบครัวเดิม ซึ่งชายหนุ่มหญิงสาวในอดีตก็ให้ความเคารพ เชื่อฟังพ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ชายหนุ่มหญิงสาวที่ได้แต่งงานกันในสังคมอีสานในอดีตจึงต่างเป็นผู้ที่มีความพร้อมในการที่จะทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเรื่องครอบครัวของตนได้ ซึ่งเป็นความพร้อมที่ประกอบไปทั้งความรู้ความสามารถในการที่จะทำมาหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว และความพร้อมทางด้านการศึกษาที่มีความรู้ในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ที่จะนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อกัน เมื่อต้องออกไปสร้างครอบครัวใหม่เป็นของตนเอง รวมถึงสามารถถ่ายทอดหลักปฏิบัติที่มีศีลธรรมให้กับสมาชิกในครอบครัว ให้ได้นำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในครอบครัวและกับสมาชิกในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข ทำให้สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง

ความมั่นคงของสถาบันครอบครัวที่ปรากฏในสังคมอีสานตามที่กล่าวมาข้างต้น เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ บนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการผลิต ในลักษณะการทำงานหาอยู่หากินของสมาชิกในครอบครัว และเครือญาติ อันเป็นวิถีชีวิตพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของผู้คนในชุมชนอีสานมาแต่อดีต ผู้ที่ได้เข้าไปศึกษาสังคมอีสานได้เรียกวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนดังกล่าวนี้ต่างกันออกไป เช่น พรพิไล เลิศวิชา และคณะ (2532) เรียกกระบวนการผลิตหรือวิถีการผลิตของชาวอีสานว่า “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ซึ่งสื่อให้เห็นถึงวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อให้ได้อยู่ได้กินหรือพออยู่พอกิน ในขณะที่ Kuchiba and Takemura (1993) เรียกกระบวนการผลิตหรือวิถีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวอีสานว่า “เฮ็ดนำกันกินนำกัน” (ทำด้วยกันกินด้วยกัน) ความหมายของระบบการผลิตตามการเรียกดังกล่าว สื่อให้เห็นถึงวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อให้ได้อยู่ได้กินหรือพออยู่พอกิน (เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน) และเพื่อให้พอเพียงต่อการบริโภคดังกล่าวสมาชิกต้องช่วยเหลือกัน

ถึงแม้จะเรียกต่างกันแต่ผลการศึกษาดังกล่าวได้อธิบายไปในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการอธิบายถึงลักษณะวิถีชีวิตของชุมชน ที่มีวิถีของการผลิตที่เป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันแก่หมู่สมาชิกในวงเครือญาติ ครอบครัว และในชุมชน เป็นวิถีการผลิตที่สมาชิกต่างต้องเข้า

ไปช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอแก่การบริโภค โดยมีระบบครอบครัว และเครือญาติที่แน่นแฟ้น เป็นระบบความสัมพันธ์พื้นฐานในชุมชน ที่ได้แสดงออกถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกัน ให้เป็นไปในลักษณะต่างช่วยเหลือเกื้อกูลแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นต่างๆ ในการดำเนินชีวิตให้แก่กันและกันอย่างต่อเนื่อง

2.1.4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด สภาพแวดล้อมก็เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆทั้งภายในและภายนอกสังคมที่มาเกี่ยวข้อง (ณรงค์ เล็งประชา, 2541: 206)

ก. นิยามและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว (2546: 156-157) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า หมายถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้ในระบบกลุ่มบุคคลและในทุกสถาบันสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง เป็นต้น และยังได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงค่านิยม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม เช่น จากเคยให้การชื่นชมยกย่องคนที่มีคุณธรรมมานิยมคนมีเงิน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีที่มาจากภายนอกหรือภายในของหน่วยสังคมที่ศึกษา การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคม การต่อสู้อันเกิดจากความขัดแย้งของสมาชิกในสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยี หรือ สิ่งประดิษฐ์จากภายนอก การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกนี้บางครั้งเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ บางครั้งเป็นการใช้กำลังบังคับโดยทางตรงหรือโดยอ้อม (สุริชัย หวันแก้ว, 2546: 156-157)

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2545: 80-81) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ เช่น เทคโนโลยี ศาสนา ประชากร เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปช้าๆ หรือเป็นไปอย่างรวดเร็วก็ได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นแรงเสริมหรือต้านทานการเปลี่ยนแปลง เช่น ความเชื่อเดิม ความผูกพันกับวิถีชีวิตแบบเดิมจะทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ช้า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายใน เกิดขึ้นจากปัจจัยด้านแรงกดดันของจำนวนประชากรเป็นสำคัญ ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกคือการที่สังคมหนึ่งต้อง

ติดต่อกับสังคมอื่นๆ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนยืมยืมวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่ผู้คนสามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็วและสะดวก ปัจจัยดังกล่าวสนับสนุนให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

บรรเทิง พาพิจิตร (2547: 181-183) กล่าวว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีดังนี้คือ ปัจจัยทางประชากร ปัจจัยทางวัฒนธรรม ปัจจัยทางเทคโนโลยีและวิทยาการ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านอุดมการณ์ศาสนา ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางชีววิทยา ปัจจัยทางการเมืองและการทหาร

ข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอีสานที่มีผลต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสานที่เด่นชัดและเกิดขึ้นนับตั้งแต่มีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปในช่วงมากกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา คำร่อยเดิมทางวัฒนธรรมด้านความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ที่เคยมีอยู่ในสังคมอีสาน ยังปรากฏให้เห็นในสังคมอีสานปัจจุบัน

รากฐานของสังคมอีสานเป็นสังคมประเพณีที่มีความเชื่อเรื่องผีเป็นตัวกำหนดแบบแผนพฤติกรรมการกระทำของผู้คนมาแต่อดีต จนกระทั่งเมื่อพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคม จึงได้นำหลักธรรมคำสอนมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติควบคู่ไปกับประเพณีความเชื่อ และรูปแบบพฤติกรรมที่เคยมีอยู่เดิม การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สามารถทำได้อย่างสอดคล้องลงตัว ซึ่งยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อการสร้างกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันให้สังคมอีสาน การเปลี่ยนแปลงโดยการยอมรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสังคมอีสานที่ผ่านมา จึงเอื้อให้เกิดประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมมาได้เป็นอย่างดีมาแต่อดีต

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงในด้านความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของสังคมอีสานในอดีตเป็นไปอย่างช้าๆ และไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตอันเป็นวิถีชีวิตหลักที่สำคัญ ทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันหรือแบบแผนการปฏิบัติต่อกันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก จนกระทั่งเมื่อมีการดำเนินงานพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปีพ.ศ. 2504 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอีสานจึงเริ่มเห็นเด่นชัดมากขึ้นเรื่อยๆ จากวิถีการผลิตที่เคยใช้แรงงานคนในครอบครัวในเครือญาติเป็นหลัก ผลิตแต่พออยู่พอกิน และแบ่งปันให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน เปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน มุ่งเน้นผลิตเพื่อขาย หวังผลตอบแทนเป็นเงินตรา ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีทำให้สังคมอีสานยอมรับเอาความคิดและค่านิยมต่างๆ จากชุมชนเมืองเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน

ประกอบกับการอพยพไปหางานทำยังต่างเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯและตามเมืองหลักสำคัญต่างๆ เช่น นครราชสีมา และขอนแก่น เป็นต้น ทำให้เห็นความเจริญทันสมัยของสังคมเมือง ส่งผลให้เกิดความอยากมีอยากได้อยากเป็นตามอย่างความทันสมัยของสังคมเมือง จึงเร่งการผลิตและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากที่เคยเป็น เหล่านี้คือสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมอีสานที่เกิดขึ้นในช่วงกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านอีสาน ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ ทำให้แต่ละคนมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีเครื่องมือทันสมัยที่สามารถนำมาช่วยในกระบวนการผลิต อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บทบาทหน้าที่และความสำคัญของสมาชิกร่วมชุมชนที่เคยมีต่อกันจึงลดน้อยลง และทำให้สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนอีสานลดความแน่นแฟ้นใกล้ชิดกัน ผู้คนต่างคนต่างอยู่มากขึ้น และต่างต้องดิ้นรนในวิถีทางต่างๆ เพื่อความอยู่รอดในสังคมที่พึ่งพิงทุนทางสังคมของอีสานเดิมลดน้อยลง

2.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการศึกษาถึงทฤษฎีและแนวคิดต่างๆข้างต้นนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังแสดงได้ตามแผนภูมิดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สังคมอีสานมีฮีตสิบสองเป็นประเพณีและวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างใกล้ชิด การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางฮีตสิบสองสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ค่านิยม และอุดมการณ์ ในการใช้ชีวิตของชาวอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงมาจากพุทธศาสนา ที่ผสมผสานกับระบบความเชื่อท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติ การดำเนินชีวิตตามประเพณีฮีตสิบสองยังส่งผลต่อรูปแบบการกระทำต่อกันโดยมีหลักศีลธรรมจริยธรรมทางพุทธศาสนาคอยกำกับ แนวทางในการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวทำให้คนอีสานอยู่ร่วมกันอย่างช่วยเหลือเกื้อกูล เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ไม่ประพฤติผิดจากทำนองคลองธรรม รวมทั้งยังมีส่วนสำคัญต่อการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิก ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งภายในครอบครัวและเครือญาติ และทั้งในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงอยู่ได้ แม้ในสภาพที่ทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพมากนัก หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าฮีตสิบสองเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยกำหนดและเสริมสร้างแบบแผนวิถีชีวิตของชาวอีสานให้เป็นวิถีชีวิตที่ต้องช่วยเหลือกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เพราะแนวการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเรียกร้องให้คนในชุมชนต้องร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาธรรมชาติและตอบสนองของความจำเป็นพื้นฐานของทุกคนในชุมชน รูปแบบการปฏิบัติต่อกันดังกล่าวเอื้อให้สมาชิกในสังคมสามารถดำรงชีพอยู่ต่อไปได้อย่างมั่นคงปลอดภัย ดังนั้นความมั่นคงปลอดภัยในความคิดของชาวอีสานส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความมั่นใจที่มีต่อสมาชิกในชุมชนว่าจะช่วยเหลือแบ่งปันมีน้ำใจต่อกัน

ฮีตสิบสองนับเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมอีสานที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางสังคมอีสานตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นเครื่องมือที่ช่วยคงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยธำรงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในหมู่เครือญาติ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนดังกล่าวเป็นทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวทางสังคม ทำให้ผู้คนยึดมั่นผูกพันอยู่กับกลุ่มหรือสังคม ช่วยเสริมให้การกระทำต่อกันของสมาชิกในสังคมมีลักษณะของการช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปันกันภายในสังคมอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา วิถีปฏิบัติตามฮีตสิบสองและพุทธศาสนาจึงเป็นวิธีการปลูกฝังวิถีคิดวิถีปฏิบัติที่ซึมลึกเข้าไปในจิตสำนึกของสมาชิกแต่ละคน และช่วยเสริมระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทำด้วยกันกินด้วยกัน “เอ็ดนากันกินนากัน” ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์แบบต่างช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของสมาชิกภายในครอบครัวหรือในวงเครือญาติ ทั้งนี้กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าถ้าหากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทำด้วยกันกินด้วยกัน หรือการมีวิถีชีวิตแบบต่างช่วยเหลือกันนั้นขาดหายไปจากวิถีปฏิบัติของชุมชน เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ก้าวรุกเข้าสู่สังคมอีสาน และเป็นผลให้การจัดงานบุญประเพณีฮีตสิบสองนั้น

อาจถูกลดความสำคัญเพราะไม่สามารถทำหน้าที่อย่างที่เคยทำมาได้ จนกระทั่งเลิกปฏิบัติไป การศึกษารูปแบบการประพุดิปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมฮีตสิบสอง จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอีสานบนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนอีสานตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ว่าระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีซึ่งในปัจจุบันเรียกว่าเป็นทุนทางสังคมนั้นมีสภาพการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และส่งผลต่อความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนอีสานอย่างไรบ้าง

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประนุช ทรัพย์สาร (2525) ได้ทำการศึกษาวิวัฒนาการเศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ.2394-2475 พบว่าชาวอีสานช่วยเหลือกัน ตั้งแต่การหักร้างถางพงเพื่อใช้เป็นที่ดินทำกิน ช่วยเหลือกันเก็บเกี่ยว ต้มเกลือ หาปลา แบ่งปัน อุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ในการทำงาน ตลอดจนการช่วยเหลือคนยากคนจนในหมู่บ้าน โดยการให้คนที่ขาดแคลนที่ดินทำกินเข้ามาช่วยทำงานแล้วแบ่งข้าวให้ ภายในหมู่บ้านมีที่ดินสาธารณะที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน การขอแรงในการทำงานเป็นลักษณะที่สำคัญของการผลิตในภูมิภาค เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แห้งแล้งกันดารและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ประกอบกับการพัฒนาด้านการผลิตที่ยังล่าช้ามาก แรงงานจึงมีความหมายมากต่อการผลิต นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือพึ่งพาระหว่างหมู่บ้าน เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่จึงแตกต่างกัน หมู่บ้านแถบภูเขาไม่มีฝ้ายแต่มีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคเพราะทำข้าวไร่ ในขณะที่อีกหมู่บ้านมีข้าวแต่ไม่มีฝ้าย จึงเกิดการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกัน เมื่อเกิดภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วมหมู่บ้านหนึ่ง แต่อีกหมู่บ้านหนึ่งสามารถเพาะปลูกได้ผลดีก็สามารถช่วยเหลือกันได้

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ระบบความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันซึ่งกันและกันของชาวอีสานนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ภายในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น หากแต่ยังกระจายการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกับชุมชนหมู่บ้านภายนอกอื่น ที่ห่างไกลออกไป การกระทำดังกล่าวเอื้อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย ทำให้ต่างสามารถดำรงชีพอยู่ได้ และยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนและระหว่างชุมชนภายนอกอื่น มีความแน่นแฟ้นผูกพันกัน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้านดังกล่าว ส่งผลต่อความสามารถของชุมชนในการที่จะรักษาความพอเพียงในตัวเองเอาไว้ได้ ประกอบกับระบบการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพไม่เน้นผลิตเพื่อขายดังที่เป็นในอดีต ทำให้มีการเอาแรงช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน อันเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียงเอาไว้ได้

วิทยุท์ จำรัสพันธุ์ (2536) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของภาคอีสาน (ในช่วงปี ค.ศ. 1950-1990) พบว่าพื้นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนมีรูปแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย ลักษณะของสังคมอีสานเป็นสังคมของการรวมกลุ่ม ความร่วมมือพื้นฐานที่มีอยู่ดั้งเดิมในโครงสร้างทางสังคม คือ กลุ่มเครือญาติและครอบครัว เป็นกลุ่มความสัมพันธ์พื้นฐานสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือกำหนดความร่วมมือด้านสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนการทำให้เกิดกลุ่มทางศาสนา หรือพิธีกรรมตามระบบความเชื่อของชุมชน โดยมีสถาบันพื้นฐาน 3 สถาบันที่ทำหน้าที่ในการสร้างจิตสำนึกในการดำรงชีพอย่างเรียบง่ายให้กับชาวบ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยสถาบันผู้เฒ่า สถาบันครอบครัว และสถาบันวัด การถ่ายทอดระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ของทั้ง 3 สถาบันดังกล่าวคือการปฏิบัติต่อกันมา ผลจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในลักษณะดังกล่าวเป็นการกระทำที่กำหนดแนวทางให้กับบุตรธิดาได้ปฏิบัติต่อพ่อแม่ในการปรนนิบัติรับใช้ ให้ความเคารพ เชื่อฟัง รวมถึงการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อพ่อแม่ญาติพี่น้อง

ชินส์ค สวรรณัจฉริย (2546) ได้ศึกษาถึงสภาพทุนทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านอีสาน พบว่าระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ เป็นระบบที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด สมาชิกต่างให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน กิจกรรมที่ทำร่วมกันมีทั้งกิจกรรมทางศาสนาและการประกอบประเพณีพิธีกรรม รวมถึงการร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชน ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกลมเกลียวกัน ทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรช่วยเหลือสมาชิกร่วมชุมชน โดยมีครอบครัวทำหน้าที่หลักในการช่วยเหลือเอื้อเพื่อแก่สมาชิก ครอบครัวตั้งใหม่ที่แยกออกไปจากครอบครัวดั้งเดิม ยังจะได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวดั้งเดิมอยู่ จนกระทั่งสามารถตั้งครอบครัวได้อย่างมั่นคงด้วยตนเองได้ต่อไป การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างครอบครัวดั้งเดิมกับครอบครัวที่ตั้งใหม่ เช่น การที่พ่อแม่ยกที่ดินให้ครอบครัวของลูกได้ไปทำกิน หรือการยกวัวควายให้ไปเป็นทุนในการผลิต เมื่อยามข้าวยากมากแพงก็ช่วยเหลือแบ่งปันกัน เมื่อต้องทำนาอันเป็นงานสำคัญสมาชิกของทั้งครอบครัวดั้งเดิมหรือแรกเริ่ม และครอบครัวใหม่ของลูกสาวลูกเขยต่างต้องมาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

Kuchiba and Takemura (1993) ได้ศึกษาชุมชนหมู่บ้านในภาคอีสาน พบว่าความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนอีสานเกิดจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เรียกว่าระบบความสัมพันธ์แบบ “เฝ้า نگاهกัน نگاهกัน” (ทำด้วยกันกินด้วยกัน) ระบบครอบครัวของชาวอีสานมีความมั่นคงอยู่ได้ด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้า แรงงานระหว่างกันในครอบครัว ในลักษณะทำด้วยกันกินด้วยกัน ซึ่งเป็นบรรทัดฐานที่ช่วยในการค้าจุนความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวให้มีความมั่นคง ปัจจัยในการดำรงชีพได้มาจากการมีระบบครอบครัวระบบเครือญาติที่มีความมั่นคง เป็นระบบที่ทำให้มีการกระจายทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งที่ดิน แรงงาน และทำให้ข้าวมีพอเพียงกับ

ความต้องการในการบริโภค ซึ่งส่งผลให้สมาชิกต่างรู้สึกถึงความมั่นคงและปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

จากผลการศึกษาทั้งหมดที่จะกล่าวมาข้างต้นจะเข้าใจได้ว่า ระบบความสัมพันธ์ในสถาบันครอบครัวและเครือญาติมีความหมายและความสำคัญต่อผู้คนในชุมชนอีสานได้ ความสามารถในการดำรงชีพอยู่แบบยังชีพได้มาแต่อดีตนั้น มีเหตุผลสำคัญอยู่ที่การที่สมาชิกต่างร่วมแรงร่วมใจกันให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ แบ่งปันให้แก่กันภายในวงครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความกว้างขวางครอบคลุมไปทั้งชุมชน และยังขยายขอบเขตความสัมพันธ์ไปยังชุมชนภายนอกอื่นอีก ความเป็นญาติเป็นที่เป็นที่พึ่งของคนที่คนอื่นไม่ได้เป็นญาติกันแต่ในทางสายโลหิตเท่านั้น หากยังมีการนับญาติด้วยเงื่อนไขอื่นที่มีความหลากหลาย เช่น การเป็นญาติกันโดยการผูกเสี่ยว (ก่อ สวัสดิพานิชย์, 2546) การนับกันเป็นญาติเพราะคนผู้นั้นได้เคยให้ความช่วยเหลือกันมาก่อน (Kuchiba and Takemura, 1993) ซึ่งการนับถือกันเป็นญาติด้วยเงื่อนไขดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อให้เกิดการตอบแทนแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปมาได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เพราะต่างฝ่ายต่างก็สำนึกว่าเป็นญาติเป็นที่เป็นที่พึ่งกันต้องช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่กัน

การนับถือกันเป็นญาติเป็นที่เป็นที่พึ่งของคนในสังคมอีสานดังกล่าว เป็นเครื่องมือที่ชุมชนใช้เพื่อที่จะธำรงความสัมพันธ์หรือการปฏิบัติต่อกันให้เป็นไปอย่างพื่ออย่างน้อง เป็นเหมือนญาติหรือเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนม มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด สภาพความสัมพันธ์ระหว่างกันดังกล่าวทำให้สมาชิกต่างรู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกัน เป็นกลุ่มเดียวกัน ที่ต้องให้การช่วยเหลือกันเมื่อยามทุกข์ยากเดือดร้อน หรือการรู้สึกมีความสุขเมื่อเพื่อนบ้านญาติพี่น้องได้รับความสุข สภาพความสัมพันธ์ระหว่างกันดังกล่าวนี้เองที่เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยผูกมัดสมาชิก ให้มีความแน่นแฟ้นผูกพันกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยในการดำรงชีพอยู่ร่วมกันในสังคม ให้สังคมอีสานมีความเป็นปึกแผ่นมาได้ตั้งแต่อดีต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ส่งผลต่อสภาพความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านอีสานให้มีสภาพต่างไปจากเดิม ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาการต่างๆ ได้ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอีสานเปลี่ยนไป สมาชิกในชุมชนรับเอาความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จากภายนอกอื่นได้สะดวกรวดเร็วขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของ วิเชียร แสงโชติ (2540: 108) พบว่าระบบวัฒนธรรมของชุมชนอีสานยังสามารถต่อต้านความคิด ค่านิยมที่ไม่เหมาะสมได้ บุคคลใดที่แสดงออกถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมจะได้รับการปฏิเสธ ทั้งในรูปของการว่ากล่าวตักเตือนกับผู้กระทำโดยตรงในกรณีที่เป็นญาติสนิท หรือว่ากล่าวตักเตือนผ่านทางญาติพี่น้องของผู้คนนั้น วัฒนธรรมชุมชนอีสานจึงเป็นเครื่องมือในการขัดเกลาสมาชิกในชุมชน ให้สามารถอยู่ร่วมกันกับสมาชิกในชุมชนได้อย่างเป็นปกติ

อย่างไรก็ตามสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนได้ลดความแน่นแฟ้นผูกพันกัน วัฒนธรรมชุมชนเริ่มอ่อนแรงที่จะต้านทานกระแสวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกอื่น ดังจะเห็นได้จากผลการศึกษาสังคมอีสานของสุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ชอบ ดีสวนโคก (2536) ที่พบว่าก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยแรงงานของคนในครัวเรือนเป็นหลัก หลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพึ่งพาญาติพี่น้องลดลงเล็กน้อย แต่การไปช่วยงานเวลามีพิธีกรรมกับเวลาเจ็บป่วยยังเหมือนเดิม ยังมีการเคารพผู้อาวุโสมากเหมือนเดิม แต่ก็มีกรถกเถียงกับผู้อาวุโสมากขึ้นขึ้น สภาพที่เป็นอยู่นี้เป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นถึงสภาพความเป็นปึกแผ่นทางสังคมอีสานที่ลดลงไปจากอดีต ที่ผู้คนในสังคมปัจจุบันยังต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อเป้าหมายแห่งความมั่นคงของครอบครัว และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

การศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญตามประเพณีในชุมชนหมู่บ้านอีสาน

Charles F. Keyes (1967) ศึกษาสภาพสังคมวัฒนธรรมของชาวอีสานในหมู่บ้านพบว่าศาสนาแบบที่ชาวบ้านยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ มีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าทำดีแล้วจะมีผู้คอยปกป้องรักษาคุ้มครองให้รอดพ้นจากความทุกข์ การทำบุญก็เพื่อให้รอดพ้นจากความทุกข์ทรมาน ซึ่งการทำบุญที่ชาวบ้านปฏิบัติกันก็คือการให้ข้าวของแก่ผู้อื่นโดยเฉพาะพระสงฆ์ งานบุญที่สำคัญและเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านได้ทำบุญโดยการให้ เช่น บุญผะเหวด และบุญกฐิน ทั้งนี้การทำบุญของชาวบ้านไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งหมด แต่เกิดจากความเชื่อในเรื่องผี การทำบุญที่เกิดจากความเชื่อดังกล่าว เช่น การเลี้ยงการทำบุญบังไฟ บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก ชาวบ้านเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด วิญญาณหรือผีอาจเข้ามายุ่งกับญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่มีชีวิตอยู่จึงต้องประพฤติปฏิบัติตัวอย่างถูกต้องเหมาะสม ไม่เช่นนั้นผีที่เป็นญาติพี่น้องจะมาสั่งสอนตักเตือน

พระมหาปริชา ปริญาโน (2530) ได้อธิบายถึงความสำคัญของประเพณีในชุมชนอีสานว่า ประเพณีในชุมชนอีสานเป็นเครื่องมือที่สามารถบังคับพฤติกรรมของผู้คนให้ปฏิบัติต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบแบบแผน เพราะสังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ผู้คนสนใจใส่ใจต่อความคิดเห็นของผู้อื่น หากผู้ใดไม่ทำตามประเพณีก็จะได้รับการครหานินทาด้วยเหตุนี้เองผู้คนจึงไม่ทำอะไรที่ผิดไปจากธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

สุเทพ สุนทรภัสส (2511) ศึกษาชุมชนหมู่บ้านของอีสานพบว่า ชุมชนอีสานมีระบบความเชื่อและประเพณีทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางการปกครอง และการควบคุมความประพฤติของสมาชิก ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือให้สมาชิกร่วมมือทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ผู้ใหญ่บ้านอาศัยสถาบันผีปู่ตาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนโยบายด้านการปกครอง รวมถึงใช้

เป็นเครื่องมือดึงให้ชาวบ้านมาทำกิจกรรมต่างๆที่เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้าน ความเชื่อเรื่องผีปู่ตามีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านได้มาก

ไพฑูรย์ มีกุศล (2521) ศึกษาประเพณีอีสานพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีมีผลต่อการสร้างความสามัคคี การมีโอกาสพบปะกันในงานประเพณีก่อให้เกิดผลดีต่อการปกครองในสมัยโบราณ ประเพณีบางอย่างมีจุดมุ่งหมายสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน เช่น การนับถือบรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่ทำให้สังคมเคารพนับถือบิดามารดา ญาติพี่น้อง แม้จะล่วงลับไปแล้วก็ยังต้องให้ความเคารพนับถือ การอ้างถึงผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการไกล่เกลี่ยให้ญาติพี่น้องเข้าใจกัน นับถือกันเช่นเดิม นับเป็นวิธีการอันชาญฉลาดและมีจิตวิทยาสูงมาก

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2521) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญฮีตสิบสองของชาวอีสานพบว่า ฮีตสิบสองทำให้สมาชิกในครอบครัวในชุมชนได้มีโอกาสมาร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุกเดือนในรอบปี ผลที่ได้รับก็คือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทำให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงรู้จักกันดีขึ้น นำไปสู่การมีความสามัคคีเกิดขึ้นในสังคม และมีผลทางอ้อมคือ เมื่อว่างจากการทำงานก็มีจารีตบังคับให้ทุกคนเสียสละ มาทำงานร่วมกันเพื่อกิจกรรมและประเพณีของส่วนรวม ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกสังคมลงโทษโดยการตั้งข้อรังเกียจ

สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา (2533) ได้ศึกษาถึงประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ตีความหมายของผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านทำบุญให้ ว่าเป็นส่วนแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของสังคมของชาวอีสานที่มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การประกอบประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวเป็นเสมือนการปลูกฝังคุณธรรม ในเรื่องของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กับชาวอีสาน โครงสร้างทางสังคมของชาวอีสานยึดโยงกันด้วยลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนที่ต่างให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ฟังพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากจึงถือได้ว่าเป็นกลไกความเชื่อด้านศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบหรือโครงสร้างสังคมของหมู่บ้านอีสาน

เอี่ยม ทองดี (2537) ศึกษาการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับข้าวอันสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องแม่โพสพและผีตาแฮกของชาวอีสานที่เปลี่ยนไป พบว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากพันธนาการเรื่องแม่โพสพและผีตาแฮก แต่เงินตราได้เข้ามามีบทบาทสำคัญแทน ทำให้ชาวบ้านต้องโหมงานหนักขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า เพราะปลูกเสร็จต้องไปรับจ้างเป็นกรรมกร ทำให้ชีวิตครอบครัวแตกแยก สูญเสียอิสรภาพ เสรีภาพ และภราดรภาพ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดการสั่นคลอนของระบบความมั่นคงทางสังคมของชุมชนอีสาน

บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546) ศึกษาการประกอบประเพณีของชาวอีสานในฐานะของการทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมของอีสานในปัจจุบัน พบว่าประเพณีอีสานมีบทบาทในการทำให้สมาชิก

ในครอบครัวและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม มามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสังเกตได้ชัดเจนในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อถึงเทศกาลที่ทั้งประเทศให้ความสำคัญ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา และออกพรรษา การจัดงานบุญตามประเพณีเดิมมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกหรืออุดมการณ์ตามพุทธศาสนา สอนให้คนเชื่อเรื่องบาปบุญ แต่ปัจจุบันประเพณีใช้ในการตอกย้ำความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ยังคงอยู่อาศัยในชุมชนกับผู้ที่อยู่ทำงานข้างนอก การจัดงานบุญตามประเพณีเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ที่เป็นสมาชิกได้ร่วมสังสรรค์กัน โดยเฉพาะระหว่างญาติพี่น้องในครอบครัวญาติพี่น้อง ทำให้ได้ถามไถ่สารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

จากผลการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีในสังคมอีสานตามที่ได้มีผู้ศึกษาตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าฮีตสิบสองเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตที่สำคัญของชุมชนอีสานมาแต่อดีต เป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดโครงสร้างทางสังคมของสังคมอีสาน ที่มีสถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อตามประเพณีและพุทธศาสนาเป็นสถาบันพื้นฐาน มีความสำคัญต่อการคงอยู่ของระบบสังคมอีสาน และถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามแนวทางของพุทธศาสนา ทำให้ผู้คนมีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความกตัญญูรู้คุณ การประพฤติปฏิบัติต่อกันในลักษณะเช่นนี้นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นแก่สมาชิก ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันกัน ใกล้ชิดสนิทสนมกัน เห็นความสำคัญของผู้อื่น เชื้อใจกัน เหล่านี้เป็นต้น

สภาพความสัมพันธ์ที่ดีที่มีต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคมตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่งผลให้สมาชิกมีความสามัคคี กลมเกลียวกัน หรือมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกัน ต่างเห็นความสำคัญของผู้อื่นที่อยู่ร่วมสังคม ความรู้สึกเหล่านี้ยังมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อสมาชิกต่างดำรงตนอยู่อย่างมีศีลธรรม ไม่เอาัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน บนพื้นฐานการปฏิบัติตามแนวทางของพุทธศาสนา แต่หากวิถีปฏิบัติของผู้คนเป็นวิถีปฏิบัติที่ต่างไปจากการมีศีลธรรมแล้วความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นก็จะหายไป หรือควบคุมพฤติกรรมกระทำต่อกัน หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การที่ผู้คนต่างทำดี (มีศีลธรรม) ต่อกันนั่นเองที่เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ผูกพันในสังคมให้อยู่ร่วมกันบนพื้นฐานความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคม และเพราะการต่างทำดีต่อกันนี้เองที่ทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกัน เป็นสังคมที่มั่นคงเป็นปึกแผ่นสืบต่อมาได้เป็นระยะเวลายาวนาน

บทที่ 3

ชุมชนบ้านชีเหล็ก และสถานะของประเพณีฮีตสิบสองในชุมชน

3.1 ชุมชนบ้านชีเหล็ก

3.1.1 ประวัติหมู่บ้านและความเป็นชุมชน

ชาวบ้านชีเหล็กย้ายออกมาจากบ้านจิ้งแล้ง ต.จังหวด อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด (ปัจจุบันคือบ้านจิ้งจาม ต.จังหวด อ.จังหวด จ.ร้อยเอ็ด) สาเหตุที่ย้ายถิ่นฐานออกมาเนื่องจากในปี พ.ศ.2323 หรือกว่า 200 ปีมาแล้ว มีชาวบ้านในหมู่บ้านล้มป่วยเสียชีวิตด้วยโรคอหิวาต์เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงพากันอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในหลายแห่ง ช่วงแรกที่อพยพออกมาชาวบ้านไม่ได้ย้ายมาอยู่รวมกันที่หมู่บ้านชีเหล็ก แต่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนเล็กๆที่อยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านชีเหล็กมากนัก จนกระทั่งมีการล้มป่วยเสียชีวิตด้วยโรคอหิวาต์อีกครั้ง ชาวบ้านจึงพากันอพยพไปหาที่อยู่ใหม่อีกครั้ง โดยกระจายอยู่ตามบ้านชีเหล็ก บ้านเขวา บ้านจอมศรี และบ้านหนองหิน

ชาวบ้านในหมู่บ้านเขวา หมู่บ้านชีเหล็ก และหมู่บ้านจอมศรีทั้งสามหมู่บ้านอยู่ใกล้กันและต่างมีบรรพบุรุษย้ายออกมาจากหมู่บ้านจิ้งจามเช่นเดียวกัน ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านต่างเคยใช้วัดและโรงเรียนร่วมกันมาก่อน ปัจจุบันเด็กทั้งสามหมู่บ้านยังต้องไปเรียนที่โรงเรียนบ้านชีเหล็ก แต่ชาวบ้านไม่ต้องใช้วัดร่วมกันเหมือนอดีต เพราะแต่ละหมู่บ้านต่างมีวัดเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตามเมื่อถึงวันออกพรรษาชาวบ้านในหมู่บ้านเขวาที่อยู่ติดกับหมู่บ้านชีเหล็กต่างก็มาจุดบั้งไฟ (ธูป) ที่วัดตามประเพณีที่เคยทำกันมา ถือเป็น การแสดงความเคารพให้เกียรติว่าเป็นวัดดั้งเดิมของชุมชน เหมือนกับที่ตั้งแต่อดีตมาบรรพบุรุษที่พากันย้ายครอบครัวมาตั้งหมู่บ้านได้พาลูกหลานไปส่งกุที่วัดในหมู่บ้านจิ้งจาม จนถึงปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านที่มีบรรพบุรุษมาจากหมู่บ้านจิ้งจามต่างเดินทางไปส่งกุที่หมู่บ้านจิ้งจามเป็นประจำทุกปี เป็นประเพณีที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน โดยงานส่งกุจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 หรือวันวิสาขบูชานั่นเอง

นอกจากชาวบ้านของทั้งสามหมู่บ้านเคยใช้วัดเป็นศูนย์รวมของการทำบุญประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกัน และมีโรงเรียนที่ได้จากทั้งสามหมู่บ้านต้องไปเรียนในที่เดียวกันแล้ว ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านยังนับถือผีปู่ตาหรือที่ชาวบ้านเรียก “ญาพ่อปู่” ร่วมกันอีกด้วย เมื่อถึงเดือนหกชาวบ้านจะมาพร้อมกันทำพิธีเลี้ยง “ญาพ่อปู่” โดยแต่ละหมู่บ้านจะมีเฒ่าจ้ำของแต่ละหมู่บ้านเป็นคนบอกกล่าวกับ “ญาพ่อปู่” ผู้ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ทำหน้าที่คอยอารักขปกป้องคุ้มครองดูแลชาวบ้านในหมู่บ้านให้อยู่ร่มกินเย็น (อยู่เย็นเป็นสุข) คือสภาพชุมชนที่สมาชิกมีความพออยู่พอกิน สุขภาพดี มีความปรองดองสามานสามัคคี และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน

นอกจากการมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันแล้ว แม้ในหมู่บ้านจิวงามและหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกันที่ต่างมีบรรพบุรุษมาจากบ้านจิวงามเหมือนกันต่างล้วนมีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องติดต่อช่วยเหลือกันมาแต่อดีต เมื่อยามมีงานบุญก็มาเยี่ยมมาเฝ้ากันตามประเพณีที่เคยทำกันมา

3.1.2 อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ หมู่บ้านเขวา ต.หนองแวง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดกับ หมู่บ้านจอมศรี ต.หนองแวง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่บ้านหนองหิน ต.หนองแวง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดกับ หมู่บ้านหนองตาไก่ ต.สีแก้ว อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านปัจจุบันมีถนนทั้งหมด 9 สาย ประกอบไปด้วย ถนนลาดยาง 1 สาย คอนกรีต 4 สาย ลูกรัง 4 สาย

หมู่บ้านซึ่งเหล็กมีพื้นที่ทั้งหมด 2,240 ไร่ 2 งาน แบ่งเป็นที่ดินทำการเกษตร 2,100 ไร่ ที่พักอาศัย 101 ไร่ 2 งาน โรงเรียน 13 ไร่ วัด 6 ไร่ หนองน้ำสาธารณะ 20 ไร่

3.1.3 พื้นที่สาธารณะสำคัญของชุมชน

พื้นที่สาธารณะของชุมชนหรือพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชนบ้านซึ่งเหล็กแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ พื้นที่สาธารณะที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และพื้นที่ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ก. พื้นที่สาธารณะที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

1) ป่าไม้

1.1) ป่าดอญป่า

ตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้านเขวาและหมู่บ้านซึ่งเหล็ก เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่า มีญาพ่อปู่คอยปกป้องดูแลอยู่ ใครที่ไปตัดไม้ในบริเวณนั้นโดยไม่ขออนุญาตญาพ่อปู่ก่อนจะมีอันเป็นไป เช่น ปวดท้อง ไม่สบาย เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่กล้าที่จะไปตัดไม้บริเวณนั้น พระสงฆ์และเฒ่าจ้ำของหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านเป็นคนตัดสินใจหรือร่วมกันอนุญาตว่าจะให้ใครคนใดไปตัดไม้หรือใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ได้ เมื่อชาวบ้านคนใดมีความต้องการเข้าไปตัดไม้ที่อยู่ในบริเวณป่าต้องไปขอกับบุคคลทั้งสองให้อนุญาตก่อนจึงเข้าไปตัดเอาไม้ไปใช้ประโยชน์ได้ คนที่เป็นเฒ่าจ้ำจะเป็นคนบอกกล่าวขอกับญาพ่อปู่ทุกครั้ง

ชาวบ้านบ้านเขวาและบ้านจอมศรีนับถือญาพ่อปู่เดียวกันกับชาวบ้านซึ่งเหล็ก เมื่อจัดงานบุญข้าวสากชาวบ้านก็ต้องเอาข้าวสากไปเช่นสรวงบอกกล่าวให้ญาพ่อปู่รับรู้รับทราบ โดยมีเฒ่าจ้ำของหมู่บ้านเป็นคนทำหน้าที่นี้ เมื่อถึงเดือนหกชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงญาพ่อปู่

เพื่อให้ช่วยปกป้องรักษาดูแลความสงบเรียบร้อยให้กับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านอยู่ได้อย่างเป็นปกติ การทำพิธีเลี้ยงญาพ่อปู่ก็เพื่อแสดงถึงความเคารพ บอกกล่าวให้ท่านช่วยดูแลลูกหลาน วัควาย ในหมู่บ้าน ใครมีวัวมีควายจำนวนเท่าใดก็เอาหญ้าคามามัด 1 มัดแทน 1 ตัว คนใดที่ได้ป่า (บน) เอาไว้ก็จะนำเหล่าไก่ตัวมา “ถวญ” (แก้บน)

1.2) ปาดงข้า

ปาดงข้าเป็นป่าโคกอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด ใบบ้านาง สัตว์จำพวกแมลง ผลไม้ป่า กระต่ายป่า ไก่ป่า เป็นต้น ชาวบ้านที่มาใช้ประโยชน์จากป่า นั้นนอกจากชาวบ้านในหมู่บ้านซีเหล็กและชาวบ้านหนองหินแล้ว ชาวบ้านหนองยูงและชาวบ้านจอมศรี ที่อยู่ใกล้ป่าก็มาใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ได้เช่นกัน

ข. พื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น

1) หนองน้ำ

1.1) หนองลิด หรือ หนองบ้าน มีพื้นที่ 16 ไร่ เป็นหนองน้ำที่เกิดขึ้นจาก พ่อใหญ่แก้วที่เป็นมรรคนายกวัดบ้านซีเหล็กได้ออกเงินซื้อที่ดินของพ่อใหญ่ลิดที่เป็นคนบ้านเขวา เมื่อได้ที่ดินมาแล้วจึงชวนชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเขวาและหมู่บ้านซีเหล็กไปช่วยกันขุดทำเป็นหนองน้ำใช้ ประโยชน์ร่วมกัน หนองน้ำแห่งนี้ได้รับการปรับปรุงมาแล้วหลายครั้ง ผลจากการปรับปรุงที่ผ่านมา ทั้งหมด ทำให้มีน้ำในหนองให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ตลอดทั้งปี อดีตพอถึงหน้าแล้งน้ำลดชาวบ้าน จะจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเขวาและหมู่บ้านซีเหล็กมาจับปลา นับเป็นอีกกิจกรรมที่ให้ ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านได้มาพบปะกัน นอกจากชาวบ้านหมู่บ้านทั้งสองแล้วยังมีชาวบ้านจากหมู่บ้าน อื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมเช่นนี้ด้วย เนื่องจากชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านได้บอกกล่าวชักชวน ญาติพี่น้องจากต่างหมู่บ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย

1.2) หนองไฮ มีพื้นที่ 4 ไร่ หนองน้ำแห่งนี้ไม่ได้เป็นหนองน้ำสาธารณะตั้งแต่แรก ก่อนจะมาเป็นหนองน้ำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันหนองน้ำแห่งนี้เคยมีเจ้าของมาก่อนแต่ เจ้าของใช้ประโยชน์ไม่ได้ เนื่องจากเชื่อว่าหนองน้ำแห่งนี้มีผีดู เจ้าของเดิมได้เชิญหมอธรรมและนิมนต์ พระสงฆ์มาทำพิธี พระสงฆ์ได้แนะนำให้ยกให้เป็นหนองน้ำสาธารณะ หนองน้ำแห่งนี้จึงเป็นหนองน้ำ ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตั้งแต่นั้นมา ปัจจุบันชาวบ้านซีเหล็กและชาวบ้านจอมศรีใช้ ประโยชน์จากหนองน้ำแห่งนี้ในการทำเกษตร เป็นแหล่งอาหาร และใช้เป็นแหล่งน้ำให้วัควายได้ดื่ม กิน

2) วัดสว่างศรีโพธาราม (วัดบ้านซีเหล็ก) ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2342 มีเนื้อที่ 6 ไร่ ปรกอบ ไปด้วย ฎฎิพระ 2 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง (สร้างเมื่อ พ.ศ.2350) โบสถ์ 1 หลัง (สร้างเมื่อ พ.ศ.2422) เป็นโบสถ์ที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นมา โดยใช้ช่วงเวลาตอนเย็นหลังจากที่

ทำงานในไร่นาเสร็จแล้วมาช่วยกันขนทรายจากหมู่บ้านสี่แควมาที่วัดในหมู่บ้าน ชาวบ้านใช้วิธีการตักดินใส่ตะกร้าแล้วหาบเดินมาเทรวมกันที่วัด การหาบดินในระยะทางไกลเป็นงานหนักแต่ชาวบ้านก็ช่วยกันทำ เนื่องจากเชื่อว่าทำแล้วจะได้บุญ

3) โรงเรียนบ้านชีเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ.2480 ก่อนที่ยังไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้านชาวบ้านที่เป็นผู้ชายจะได้เรียนหนังสือกับพระ เมื่อหมู่บ้านหนองยูงซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านชีเหล็กประมาณ 3 กิโลเมตรมีโรงเรียน ชาวบ้านทั้งหญิงชายจึงเดินไปเรียนที่โรงเรียนในหมู่บ้านหนองยูง ต่อมาไม่นานนักจึงได้สร้างโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านชีเหล็ก โดยในปีแรกใช้วัดเป็นโรงเรียนก่อน ต่อมาจึงย้ายออกไปตั้งยังที่ที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนปัจจุบัน เมื่อจะสร้างโรงเรียนในหมู่บ้านชาวบ้านทั้งหมู่บ้านต่างไปช่วยกันถางหญ้าเพื่อให้เป็นที่ปลูกสร้างโรงเรียน

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านชีเหล็กเปิดสอนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กที่มาเรียนมีทั้งจากหมู่บ้านชีเหล็ก หมู่บ้านเขวา และหมู่บ้านจอมศรี เมื่อเรียนจบระดับประถมแล้ว สามารถไปเรียนต่อระดับมัธยมได้ที่โรงเรียนพลาญชัยพิทยาคม ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร แต่เด็กในหมู่บ้านไม่ได้เรียนในหมู่บ้านและโรงเรียนใกล้บ้านทั้งหมด เด็กบางคนพ่อแม่ส่งให้ไปเรียนโรงเรียนในตัวเมือง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านเพียงประมาณ 12 กิโลเมตรเท่านั้น

3.1.4 ลักษณะครัวเรือนและการประกอบอาชีพ

บ้านชีเหล็กมี 158 ครัวเรือน ลักษณะของสมาชิกในครัวเรือนแบ่งออกได้เป็น 4 แบบ ดังนี้

1. ครอบครัวเดี่ยว 72 ครัวเรือน
2. ครอบครัวขยาย 73 ครัวเรือน
3. ครอบครัวคนชรา กับหลาน 4 ครัวเรือน (พ่อกับแม่เสียชีวิต 1 ครัวเรือน พ่อเสียชีวิต 1

ครัวเรือน พ่อแม่หย่าร้างกัน 1 ครัวเรือน พ่อแม่ทำงานต่างจังหวัด 1 ครัวเรือน)

4. ครอบครัวคนชรา 9 ครัวเรือน

การประกอบอาชีพของทั้ง 158 ครัวเรือนเป็นดังนี้

1. การเกษตร ทำนา 157 ครัวเรือน (1,826 ไร่) ทำไร่ยาสูบ 100 ครัวเรือน (385 ไร่) ปลูกผักขาย 77 ครัวเรือน

2. การเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงวัวหรือควาย 70 ครัวเรือน เลี้ยงหมู 8 ครัวเรือน เลี้ยงเป็ดไก่ 152 ครัวเรือน

3. การทำอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น หาบเร่ ขายกับข้าว ซ่อมรถ เสริมสวย เย็บผ้า เป็นลูกจ้างในตัวเมือง รับจ้างทั่วไป ฯลฯ จำนวน 77 ครัวเรือน

3.1.5 ลักษณะทางประชากรของหมู่บ้านซีเหล็ก

ลักษณะประชากรของบ้านซีเหล็กจำแนกตามเพศและอายุนำมาแสดงได้ดังตาราง ตารางที่ 3-1 ลักษณะทางประชากรของบ้านซีเหล็กจำแนกตามเพศและช่วงอายุ

ช่วงอายุ (ปี)	ชาย	หญิง	รวม
แรกเกิด – 10	39	40	79
11 – 20	70	58	128
21 – 30	42	52	94
31- 40	75	77	152
41 – 50	45	50	95
51-60	39	45	84
61-70	27	23	50
70 ขึ้นไป	15	27	42
รวม	352	372	724

จากจำนวนประชากรทั้งหมด 724 คน มีผู้จบการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือสูงกว่า 17 คน กำลังศึกษาในระดับปริญญาและพักอาศัยอยู่ ณ จังหวัดที่เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยที่กำลังศึกษา 22 คน ทำงานในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ 32 คน (ส่วนใหญ่เป็นการไปทำงานแบบชั่วคราว เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะกลับมาช่วยทำนาหรือไม่ก็ส่งเงินมาให้ที่บ้านจ้างแรงงานทำนา)

3.2 สถานะของประเพณีฮีตสิบสองในชุมชนบ้านซีเหล็ก

3.2.1 พุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีในชุมชนบ้านซีเหล็ก

วิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านซีเหล็กถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์ทางสังคมที่มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวนำไปสู่วิถีปฏิบัติต่อกันที่สามารถสร้างความ เป็นระเบียบเรียบร้อยให้เกิดขึ้น และยังนำไปสู่การเกิดระบบสังคมที่สมาชิกมีความผูกพันกันด้วยความรู้สึกถึงความเป็นญาติพี่น้องกันอย่างใกล้ชิด ความเชื่อเรื่องผีของชุมชนส่งเสริมให้ระบบครอบครัวและเครือญาติมีความมั่นคง ในขณะที่เดียวกันความเชื่อเรื่องผีก็ไม่ได้ถูกแยกออกจากความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนา หากแต่ได้ผสมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวบนวิถีปฏิบัติแบบท้องถิ่นอีสาน ดังจะเห็นได้จากพระสงฆ์เป็นบุคลากรของพุทธศาสนาที่ไม่ได้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องผีให้กับชาวบ้านด้วย พระสงฆ์ในหมู่บ้านซีเหล็กเองก็เช่นเดียวกัน นอกจากทำหน้าที่ในการสืบทอดพุทธศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่สืบทอดความคิดความเชื่อเรื่องผีให้กับชาวบ้านด้วย

ก. พุทธศาสนา

วิถีปฏิบัติของชาวบ้านที่เป็นมาแต่อดีตสื่อให้เห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆที่ปรากฏในวิถีชีวิตของชุมชน ชาวบ้านเชื่อว่า “ทำดีได้ดี” ทำดีแล้วจะได้รับผลดีตอบแทน โดยที่พระสงฆ์เป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดีและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก ด้วยเชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่างจากชาวบ้านธรรมดาทั่วไป “อดีตคนบวชเข้าไปใหม่ต้องเป็นขี้หิด เณรคือ พระคือ จะต้องไปขอน้ำลายจากพระผู้ใหญ่มาผสมน้ำทา พระเณรที่ไม่ดีก็จะหาย เปีน (พระ) อยู่ในศีลในธรรมขี้หิดก็ไม่เกิดขี้กลากก็ไม่เกิด” (สี พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2549) ความเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม ทำให้ชาวบ้านนิยมทำบุญและเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนของพระสงฆ์มาตั้งแต่อดีต

การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านนำไปสู่การมีค่านิยมให้ลูกชายต้องบวชก่อนที่จะแต่งงานมีครอบครัว ด้วยความเชื่อที่ว่าการบวชเป็นการทำบุญที่ให้านิสงส์มาก การบวชของผู้ชายเป็นการทำบุญให้พ่อแม่ เพื่อตอบแทนบุญคุณที่ได้อบรมเลี้ยงดูมาจนเติบโตใหญ่ นอกจากนี้แล้วการบวชยังให้คุณค่าอย่างอื่นอีกหลายประการ เช่น ทำให้ได้เรียนหนังสือ “เมื่อก่อนเรียนหนังสือที่โรงเรียนก็ไม่ค่อยได้อะไร ได้ก็พอๆปลาๆ ครูก็ไม่ค่อยสอน ไปอ่านได้เขียนคล่องเมื่อตอนบวชเป็นพระ (เสน คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549) ได้รู้ข้อควรปฏิบัติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม รวมถึงได้ฝึกปฏิบัติธรรมรักษาศีลในขณะที่ดำรงสถานะของการเป็นพระสงฆ์ ซึ่งจะยังเป็นประโยชน์ต่อมาจนกระทั่งเมื่อสึกออกมาเป็นฆราวาสแล้ว ผู้ที่บวชได้หลายพรรษาเมื่อลาสิกขาออกมาแล้วชาวบ้านก็มักจะให้ความเคารพยกย่อง และเลือกให้เป็นคู่ครองแก่ลูกสาวหรือหลานสาวของตน วิถีปฏิบัติของชุมชนตามค่านิยมดังกล่าวปฏิบัติกันมานาน จนการบวชกลายเป็นประเพณีนิยมที่สืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน

ปัจจุบันความต้องการให้บุตรชายบวชยังมีอยู่ แต่คุณค่าที่ได้จากการบวชลดน้อยลงไปมาก เพราะรูปแบบการบวชและแบบแผนการปฏิบัติในขณะที่ครองเพศบรรพชิต “คนบวชทุกวันนี้ไม่รู้ ตันรู้ปลาย สึกเร็ว เมื่อก่อนแม่เป็นเณรก็ต้องทำอะไรเป็นหลายๆอย่าง เราไปวัดไม่ต้องประเคนสำหรับให้พระ เณรน้อยเป็นคนทำ เดี่ยวนี้ไม่ทำ บอกก็เฉย” (ทองสา สิทธิการ, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2549) “เดี๋ยวนี้บวชบ้า (บน) เลยไม่ได้อะไร” (เสน คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549) “เดี๋ยวนี้คนก็บวชมากเหมือนเดิม แต่บวชไม่นาน ต่างกับอดีตเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว คนอดีตอย่างน้อยต้องหนึ่งพรรษา ทุกวันนี้ทำหุรรหาฟุ่มเฟือย แต่บวชยังไม่ครบ 7 วัน ก็แทบจะร้องไห้เพราะอยากสึก” (พรมมา คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2549) การบวชในอดีตคือการให้ผู้ชายได้ไปเรียนรู้หลักธรรม เรียนรู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ แทบทุกอย่าง “การบวชในอดีตต้องเรียนรู้ทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่เรื่องทำความสะอาดห้องน้ำ เดี่ยวนี้บวชแล้วไม่ค่อยได้อะไร พ่อไปช่วยจัดช่วยเตรียมงานต่างๆ

จนเรียบร้อย เวลาจะสึกก็ไม่บอก แอบสึกไม่ให้รู้ กลัวไม่ให้สึก เดียวนี้ใครขอให้ไปช่วยจัดช่วยเตรียม
 สิ่งต่างๆ เมื่อจะบวชลูกหลานพอก็เลยไม่ไปแล้ว” (สี พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2549)
 จากสภาพเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าชายหนุ่มที่เข้าไปบวชเป็นพระในปัจจุบันไม่ได้รับการยกย่องยอมรับ
 จากชาวบ้านมากเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

ข. ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนบ้านชีเหล็ก

นอกจากการนับถือศาสนาพุทธแล้วในชุมชนบ้านชีเหล็กยังมีความเชื่อเรื่องผี ที่นำไปสู่
 การประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆในชุมชน รวมถึงมีบทบาทต่อการควบคุมพฤติกรรมของผู้คนให้
 ปฏิบัติตาม ฮีตสิบสองที่พ่อแม่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติต่อกันมา อันเป็นวิถีปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐาน
 ศีลธรรมและการไม่ให้เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง

ผีในความเชื่อของชาวบ้านมีมากมายทั้งผีพ่อแม่บรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ ผีไร่ นา ผีป่า ผีโพง
 เป็นต้น ชาวบ้านเชื่อว่าผีต่างๆเหล่านี้สามารถให้คุณและโทษแก่ชาวบ้านได้ หากปฏิบัติตามประเพณี
 ฮีตสิบสองผีก็จะให้คุณช่วยปกป้องดูแลรักษาชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าชาวบ้านละเลยการ
 ปฏิบัติตามฮีตสิบสอง เบียดเบียนเอาวัดเอาเปรียบผู้อื่น ผีเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านเป็นทุกข์ทั้งการทำ
 ให้ป่วยไข้ ไม่ช่วยคุ้มครองดูแลจับตาดูความทุกข์ยากเดือดร้อนให้ชาวบ้าน ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็น
 เหมือนเครื่องมือที่ชุมชนใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้เชื่อมั่นและปฏิบัติตามประเพณี
 ที่พ่อแม่บรรพบุรุษเคยพาปฏิบัติมา และเป็นเครื่องมือผูกมัดสมาชิกเข้าไว้ด้วยกันอย่างแน่นแฟ้น

1) ผีพ่อแม่บรรพบุรุษ

ผีพ่อแม่หรือผีบรรพบุรุษเป็นผีที่ถูกหลานต้องมีความกตัญญูรำลึกถึงบุญคุณ เมื่อตายไปก็
 ต้องทำบุญไปให้ เช่น การทำบุญแจกข้าว การทำบุญกุฐิน การทำบุญข้าวสาก เมื่อถึงช่วงสงกรานต์
 ลูกหลานก็ไปทำพิธี “ซักอนิจจา” บางคนเรียก “ซักธาตุ” เป็นการชะล้างทำความสะอาดธาตุที่บรรพบุรุษ
 ของพ่อแม่บรรพบุรุษที่ตายไปและให้พระสงฆ์มาสวดมนต์ทำพิธีให้ เป็นต้น การประกอบพิธีกรรม
 เหล่านี้ล้วนเป็นประเพณีที่ถูกหลานควรต้องทำให้พ่อแม่บรรพบุรุษที่ตายไป เพื่อแสดงถึงความกตัญญู
 รู้คุณต่อผู้มีพระคุณที่ทำให้ได้เติบโตมาได้จนถึงทุกวันนี้ การทำบุญให้พ่อแม่บรรพบุรุษเป็นสิ่งที่ช่วย
 เสริมสร้างกำลังใจให้แก่ลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่
 แน่นแฟ้นเมื่อขาดคนใดคนหนึ่งไปจึงทำให้เกิดความคิดถึง เมื่อคิดถึงจึงทำบุญไปให้ นับเป็นอีกอย่าง
 หนึ่งที่สร้างความสบายใจให้แก่ผู้ที่ได้ทำบุญให้ญาติพี่น้องที่ตายไป

2) ผีไร่ผีนา หรือ ตาแฮก

ชาวบ้านเชื่อว่าผีไร่ผีนาหรือตาแฮกเป็นผีที่คอยดูแลไร่ นา เมื่อถึงฤดูกาลทำนาต้องทำพิธี
 แรกนา มีการเลี้ยงผีตาแฮก เมื่อถึงบุญข้าวสากก็เอาข้าวสากไปให้ตาแฮก เพื่อตอบแทนที่ตาแฮกช่วย

ดูแลนา เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วก็เอาข้าวไปให้ผีตาแฮก โดยเอาข้าวใส่ในกะลามะพร้าวไปวางไว้ในที่ที่สร้างให้เป็นที่อยู่ของตาแฮก หนึ่งกะลาเรียกว่าให้ข้าวผีตาแฮกหนึ่งเกวียน

3) ผีญาพ่อปู่ หรือ ผีปู่ตา

ผีญาพ่อปู่หรือผีปู่ตาคือผีที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองป่าบริเวณศาลปู่ตา ช่วยดูแลสิ่งชั่วร้ายไม่ดีไม่งามอันเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ให้กับชาวบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าสาเหตุที่ผีبوبไม่สามารถเข้ามาในหมู่บ้านของตนได้เป็นเพราะผีญาพ่อปู่คอยดูแลหมู่บ้าน หรือในกรณีที่ว่าฝนตกฟ้าผ่าคนตายที่ต่างหมู่บ้านแต่ฟ้าไม่ผ่าชาวบ้านชี้เหล็กก็เป็นเพราะญาพ่อปู่ ฝนตกลมแรงสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านต่างหมู่บ้าน แต่ไม่เกิดกับชาวบ้านชี้เหล็กก็เป็นเพราะผีญาพ่อปู่ช่วยไว้ เมื่อถึงหน้าฝนแล้วแต่ฝนยังไม่ตกลงมาในปริมาณที่ชาวบ้านต้องการ ชาวบ้านก็จะไปขอผีญาพ่อปู่ให้ช่วยเหลือ รวมถึงการขอร้องให้ช่วยคุ้มกันภัยที่เกิดจากฟ้าผ่าลมแรงเมื่อถึงหน้าฝนด้วย นอกจากนี้แล้วผีญาพ่อปู่ยังถูกคาดหวังว่าจะทำหน้าที่ในการปกป้องดูแลทรัพย์สิน เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ ให้กับชาวบ้านอีกด้วย โดยมีเผ่าจ้เป็นสื่อกลางทำหน้าที่ติดต่อบอกกล่าวเรื่องราวและความต้องการต่างๆของชาวบ้านให้ญาพ่อปู่รับรู้รับทราบ

4) ผีเป่าผีโพง

ผีเป่าผีโพงคือผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าทำให้คนและสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านป่วยไข้ไม่สบาย เมื่อในหมู่บ้านมีคนหรือสัตว์เจ็บป่วยมากชาวบ้านจะทำพิธีส่งเป่าส่งโพง เพื่อไม่ให้ผีเป่าผีโพงมาทำให้ชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงเจ็บป่วย ปัจจุบันการทำพิธีส่งเป่าส่งโพงไม่ทำกันแล้ว แต่หากปีใดที่ในหมู่บ้านมีคนเจ็บป่วยไม่สบายมากเมื่อเอานูญเบิกบ้านหรือนูญข้าสะ (ข้าระ) ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ที่มีวิชาเมตตาอาคมมาทำพิธี แล้วชาวบ้านก็เอานูญที่พระสงฆ์ทำพิธีให้ไปหว่านตามบ้านเรือนเพื่อขับไล่ผีและเสนียดจัญไร การทำเช่นนี้เชื่อว่าจะทำให้คนและสัตว์เลี้ยงในบ้านอยู่เย็นเป็นสุขไม่เจ็บป่วยอันมีสาเหตุมาจากผีหรือสิ่งชั่วร้ายไม่ดีไม่งามต่างๆ

3.2.2 พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และวิถีปฏิบัติของชาวบ้านชี้เหล็ก

ชาวบ้านชี้เหล็กดำรงชีพด้วยการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพที่ต้องพึ่งพิงกับธรรมชาติเป็นหลักมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดิน น้ำ ลม ฝน จึงเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนบ้านชี้เหล็ก ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีความอุดมสมบูรณ์พอที่จะสร้างความอยู่รอดให้แก่ชาวบ้านได้ แต่เมื่อขนาดประชากรได้ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งทรัพยากรที่มีอยู่ไม่สามารถสร้างความอยู่รอดให้กับชุมชนได้ ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงพากันอพยพไปหาที่ดินทำกินใหม่ พฤติกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติว่ามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านชี้เหล็ก

การที่ดิน น้ำ ลม ฝน มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านซึ่งเหล็ก เพราะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา เมื่อถึงหน้าฝนแล้วแต่ฝนยังไม่มากพอสำหรับการทำนา ชาวบ้านจะเป็นกังวลและกลัวว่าจะทำนาไม่ได้ผลดีและต้องอดอยาก เพราะข้าวคือสิ่งที่มีค่ามากที่สุด ข้าวเป็นส่วนหนึ่ง que สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตตามความคิดความเชื่อของชาวบ้านซึ่งเหล็กมาตั้งแต่อดีต การทำนาได้ข้าวมากในแต่ละปีจึงสามารถเสริมสร้างกำลังใจและสร้างความรู้สึกมั่นคงให้กับชาวบ้านได้มาก ซึ่งการทำนาในอดีตตลอดทั้งกระบวนการผลิตต้องพึ่งธรรมชาติและแรงงานคนและสัตว์เป็นสำคัญ การทำนาในอดีตชาวบ้านมีความจำเป็นต้องช่วยเหลือกันอย่างเข้มข้น ความมั่นคงในชีวิตจึงเกิดขึ้นได้จากการร่วมมือช่วยเหลือระหว่างกันของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ ด้วยเหตุนี้การรักษาหัวใจของคนเข้าไว้ด้วยกันอย่างแน่นแฟ้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชุมชนได้อย่างมั่นคงเป็นปีกแผ่น การปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวผู้คนเข้าไว้ด้วยกันอย่างแน่นแฟ้น เพราะประเพณีที่ปฏิบัติกันในชุมชนทำให้สมาชิกต่างเห็นความสำคัญของผู้อื่น และเป็นหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยการมีเมตตา ช่วยเหลือเกื้อกูล และแบ่งปันซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตามถ้ามีกำลังแรงงานมากพอที่จะช่วยกันทำนาให้พออยู่พอกินได้ตลอดทั้งปี แต่หากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยต่อการทำนา ชาวบ้านก็ต้องอดอยากขาดแคลนมาก ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้น ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวสื่อให้เห็นถึงการนอบน้อมเคารพและเห็นคุณค่าต่อธรรมชาติ ลักษณะการประกอบประเพณีคือการขอขมาโดยให้สัญญาว่าจะทำดี (ทำให้ผู้ที่ขอขมาให้ช่วยเหลือพอใจ) เช่น การทำบุญเลี้ยงญาติในเดือนหก การเลี้ยงผีตาแฮกในเดือนสิบและก่อนลงทำนา การทำบุญหนองลิด การทำบุญบั้งไฟ งานบุญดังกล่าวล้วนแต่เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่ทำหน้าที่เสริมสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านซึ่งเหล็กให้คลายจากความกลัวความกังวลที่มีต่อสภาพดินฟ้าอากาศในแต่ละปี การเข้าร่วมประกอบประเพณีและพิธีกรรมของชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงการต่างมีความต้องการในสิ่งเดียวกัน คือ ต้องการให้ดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวยต่อการทำนา ซึ่งเป็นสิ่งที่หลอมรวมความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน อยู่ในสถานะที่ต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน

ประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติในบ้านซึ่งเหล็กล้วนสะท้อนถึงความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ทั้งพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ถูกนำมาเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กัน เพื่อเสริมสร้างระบบความเชื่อที่นำไปสู่วิถีปฏิบัติที่ให้สมาชิกได้เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ อย่างต่อเนื่อง สร้างความรู้สึกผูกพันให้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้าน ความเชื่อเรื่องผีทำหน้าที่

เสริมสร้างความมั่นคงให้กับระบบครอบครัวและเครือญาติในบ้านชี้เหล็ก ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ มีผลให้ญาติพี่น้องต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพราะการทำให้ผีบรรพบุรุษพอใจ คือการทำความดีกับญาติพี่น้อง โดยการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันระหว่างญาติพี่น้อง ปู่ย่าตายาย ให้ความรักและเอาใจใส่ต่อลูกหลานอย่างเท่าเทียม พ่อแม่ให้ความเอาใจใส่ดูแลลูกเป็นอย่างดี เป็นต้น นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนายังช่วยสืบทอดแนวคิดและหลักปฏิบัติเรื่องการทำความดี ให้กับชุมชนด้วย

“การทำความดี” คือการประพฤติปฏิบัติอย่างสอดคล้องกับหลักศีลธรรมในพุทธศาสนา และไม่ขัดต่อความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ เหตุร้ายต่างๆ ที่เชื่อว่าเกิดจากผีและจากธรรมชาติเช่น ฝนแล้ง ฟ้าผ่า การเกิดโรคระบาดร้ายแรง ถูกเชื่อมโยงไปยังความเชื่อเรื่องการทำความดี ชาวบ้านเชื่อว่าหากทำผิดไปจากหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา โดยการเบียดเบียนเอาตัวเอาเปรียบผู้อื่น เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่การเกิดเหตุร้ายต่างๆ แต่ถ้าประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักศีลธรรมก็จะช่วยไม่ให้เกิดเหตุร้ายนั้น หรืออย่างน้อยก็ช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ ความเชื่อเรื่องผี ประเพณี และพุทธศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีปฏิบัติของชุมชนบ้านชี้เหล็กที่ต่างเชื่อมโยงความเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ที่ยังผลให้วิถีปฏิบัติต่อกันระหว่างชาวบ้านสามารถสร้างความผูกพันที่มั่นคงและเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น

3.2.3 พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และการเกิดฮีตสิบสอง

ประเพณีฮีตสิบสองเป็นประเพณีการทำบุญของชาวบ้านชี้เหล็กที่มีความต่อเนื่องในการปฏิบัติตลอดในรอบหนึ่งปี ซึ่งการทำบุญในแต่ละฮีตแต่ละเดือนมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการทำนา ช่วงเวลาสำคัญในกระบวนการผลิตต่างๆ เช่น ก่อนลงทำนา ช่วงลงทำนาแล้ว ช่วงรอให้ข้าวกล้าเจริญเติบโต ช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต เมื่อถึงช่วงเวลาสำคัญเช่นนี้ชาวบ้านจะมีการประกอบประเพณีทำบุญต่างๆ โดยเชื่อว่าการทำบุญตามประเพณีจะส่งผลให้ข้าวกล้าที่ปักดำลงไปได้ผลดี ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข การทำบุญตามประเพณีจึงสามารถเสริมสร้างกำลังใจให้กับชาวบ้าน ช่วยให้คลายจากความกลัวความกังวลถึงผลผลิตที่จะได้จากการทำนา ที่ต้องพึ่งพิงกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากธรรมชาติเป็นสิ่งที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของชาวบ้าน แต่ธรรมชาติก็มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการทำให้ชีวิตของชาวบ้านดำรงอยู่ต่อไปได้ การทำบุญตามประเพณีในบางประเพณีจึงสื่อให้เห็นถึงสำนึกว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สามารถให้ทั้งคุณประโยชน์และก่อให้เกิดโทษได้ หากทำไม่ดีทำไม่ถูกต้อง ซึ่งนิยามในเรื่องการทำความดีได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองที่ส่วนใหญ่ล้วนมีที่มาหรือได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3-2 ตารางแสดงที่มาของการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสอง

เดือน	ฮีตสิบสอง	อิทธิพลจากความเชื่อ
อ้าย	บุญเข้ากรรม	พุทธศาสนา
ยี่	บุญคุณลาน	พุทธศาสนา และแม่โพสพ
สาม	บุญข้าวจี	พุทธศาสนา
สี่	บุญผะเหวด	พุทธศาสนา
ห้า	บุญสงกรานต์	บุญคุณของบรรพบุรุษและพ่อแม่
หก	บุญบั้งไฟ	ผีผู้มีบุญคุณ (ญาพ่อปู่) เทวดา (พญาแถน)
เจ็ด	บุญข้าชะ	ผีเป่าผีโพง
แปด	บุญเข้าพรรษา	พุทธศาสนา
เก้า	บุญข้าวประดับดิน	พุทธศาสนา และผีบรรพบุรุษ
สิบ	บุญข้าวสาก	พุทธศาสนา ผีบรรพบุรุษ และผีตาแฮก
สิบเอ็ด	บุญออกพรรษา	พุทธศาสนา และผีบรรพบุรุษ
สิบสอง	บุญกฐิน	พุทธศาสนา และผีบรรพบุรุษ

จากข้อมูลในตารางจะเห็นได้ว่ามีเพียงงานบุญสงกรานต์และงานบุญบั้งไฟและบุญข้าชะเท่านั้นที่ไม่ได้เกิดจากพุทธศาสนา แต่ธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีทั้งสองก็ยังไม่สามารถแยกออกจากวัดพระสงฆ์หรือพุทธศาสนาไปเลย กล่าวคือการจัดงานตามประเพณีทั้งสองยังมีพระสงฆ์และวัดเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมที่มีความสำคัญมาก ความสุขความสนุกสนานจากการจัดงานบุญตามประเพณีในความทรงจำของชุมชนจึงมีพระสงฆ์ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในความทรงจำที่ประทับใจนั้น

3.2.4 ผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีฮีตสิบสอง

ผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนบ้านขี้เหล็กประกอบไปด้วยบุคคลต่างๆ ดังต่อไปนี้

ก. พระสงฆ์

พระสงฆ์เป็นหนึ่งที่มีหน้าที่สำคัญในการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน เป็นผู้ที่มีความต่างจากผู้อื่นที่การถือศีลปฏิบัติธรรมที่มากกว่าชาวบ้านธรรมดาทั่วไป ความต่างจากการถือศีลปฏิบัติธรรมที่มากกว่าดังกล่าว ทำให้เป็นผู้ที่ชุมชนเชื่อว่ามีการอบและแนวปฏิบัติที่ดีกว่า และเพราะมีการประพฤติปฏิบัติที่ดีกว่านี้เองที่นำไปสู่การเลื่อมใสศรัทธา และเป็นผู้ที่ชุมชนเชื่อว่าสามารถประกอบประเพณีและพิธีกรรมให้กับชุมชนได้ พระสงฆ์จึงนับเป็นบุคคลหนึ่งที่ชุมชนจะทำบุญด้วย เพราะเชื่อว่าทำบุญกับผู้มีศีลจะได้บุญ พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในทุกงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสอง นอกจากนี้แล้วการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญบ้าน หรือทำบุญเลี้ยงญาพ่อปู่

พระสงฆ์ก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิมด้วยเช่นเดียวกัน หรือแม้ในการทำพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อขับไล่ผีหรือสิ่งชั่วร้ายหรือสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรต่างๆ พระสงฆ์ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ชาวบ้านนิมนต์ไปทำพิธีเพื่อขจัดสิ่งไม่ดีไม่งามนั้น ชาวบ้านเชื่อว่าการนิมนต์พระสงฆ์ไปร่วมงานพิธีกรรมต่างๆสามารถสร้างความเป็นสิริมงคลให้เกิดขึ้นในงานนั้นได้ หากเป็นงานบุญตามประเพณีที่ทำร่วมกันทั้งหมู่บ้านอย่างเช่นประเพณีฮีตสิบสอง พระสงฆ์ในวัดบ้านชีเหล็กจะเป็นผู้ทำหน้าที่สำคัญในการประกอบประเพณีพิธีกรรมในแต่ละฮีต แต่หากเป็นการประกอบประเพณีพิธีกรรมเป็นรายครอบครัวที่ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันทั้งหมู่บ้าน อย่างเช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ หรือการทำพิธีขจัดปัดเป่าสิ่งไม่ดีหรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆตามความเชื่อ ชาวบ้านสามารถไปนิมนต์พระสงฆ์ที่ตนเคารพศรัทธาจากต่างวัดมาประกอบพิธีกรรมให้ ในงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองบางงานพระสงฆ์จากหมู่บ้านใกล้เคียงก็มาร่วมประเพณีพิธีกรรมด้วย อย่างเช่น บุญผะเหวด บุญฐิน และบุญข้าฮะ เป็นต้น เป็นการช่วยเหลือกันด้านการประกอบประเพณีที่พระสงฆ์ในหมู่บ้านชีเหล็กและหมู่บ้านใกล้เคียงปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ข. มรรคนายก

มรรคนายกหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลวัด” เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีฮีตสิบสองเกือบทั้งสิบสองฮีต หรืออาจกล่าวได้ว่าในทุกงานบุญที่พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมจะต้องมีมรรคนายกเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง บทบาทหน้าที่ในงานบุญต่างๆเหล่านี้คือเป็นคนคอยบอกคอยแนะนำชาวบ้านเมื่อจะจัดงานบุญต่างๆ เพื่อให้จัดเตรียมสิ่งของที่ต้องใช้ในการประกอบประเพณีต่างๆ ให้ครบถ้วน คอยบอกสิ่งที่ต้องปฏิบัติแก่ชาวบ้านคนอื่นๆให้รู้ว่าในแต่ละพิธีต้องทำอะไรอย่างไรบ้าง เป็นผู้กล่าวบทสวดเองและเป็นผู้นำกล่าวบทสวดให้ชาวบ้านกล่าวตาม “ศาลวัด” จึงเป็นผู้รู้ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เมื่อชาวบ้านจะทำบุญบวช แต่งงาน ชาวบ้านจะมาขอคำปรึกษาว่าจะต้องทำอะไรต้องเตรียมอะไรบ้าง รวมถึงถามเรื่องฤกษ์ยามว่าจะต้องทำวันใดจึงจะดีจะถูกต้องตามตำรา นอกจากนี้แล้วมรรคนายกของหมู่บ้านชีเหล็กยังทำหน้าที่เป็นชะจ้ำหรือเฒ่าจ้ำที่ทำหน้าที่ในการติดต่อออกกล่าวกับญาติพี่น้องของบ้านชีเหล็ก นอกจากการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆในชุมชนแล้ว มรรคนายกคนปัจจุบันยังมีความสามารถในการรักษาด้วยยาสมุนไพร และเป็นหมอมนต์ที่สามารถทำพิธีแก้กำเริบ¹ ให้เด็กได้

¹ เด็กที่เป็นกำเริบ คือ เด็กที่เจ็บป่วยอาการหนักมากแทบจะไม่มีชีวิตรอด รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วก็ไม่ดีขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะผีพ่อเฒ่าแม่หลังจะมาเอาไปอยู่ด้วย การทำพิธีแก้กำเริบทำโดยหมอมนต์ เครื่องประกอบพิธีมีธงสามเหลี่ยม ที่ใส่ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว อาหารคาวหวาน คำหมาก กอกยา ดอกไม้ ธูป เทียน

รูปภาพ 3-1 มรรคนายกบ้านชีเหล็ก

ผู้รู้เกี่ยวกับขั้นตอนและระเบียบพิธีการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชนทุกคน เป็นผู้สามารถทำหน้าที่เป็น “ศาลวัด” ได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็เป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาหลายพรรษา รวมถึงเป็นผู้สนใจใฝ่ศึกษาหรือมีความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนามากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ จึงเป็นผู้ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพและรับฟังข้อคิดเห็นในเรื่องต่างๆ คนเฒ่าคนแก่ของชุมชนจัดเป็นกลุ่มผู้รู้เกี่ยวกับการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน “ศาลวัด” จึงไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการชี้แนะชุมชนในเรื่องอื่นอีกด้วย ในหมู่บ้านจะมีผู้ทำหน้าที่เป็น “ศาลวัด” เพียงหนึ่งคนเท่านั้น แต่หากวันใดที่ “ศาลวัด” ไม่สามารถทำหน้าที่ได้คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่มีความรู้ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมก็สามารถทำหน้าที่แทน “ศาลวัด” ได้ ในหมู่บ้านชีเหล็กมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้รู้ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมอยู่มาก แต่จะไม่ก้าวมาทำหน้าที่กันถือเป็นการเคารพและให้เกียรติกันอย่างหนึ่ง

ค. เฒ่าจ้ำ

เฒ่าจ้ำหรือชะจ้ำเป็นผู้ทำพิธีติดต่อกับญาพ่อบุหรือผีปู่ตาของหมู่บ้าน ถ้ามีชาวบ้านต้องการตัดไม้ในป่าหรือต้องการทรัพยากรจากป่าก็ต้องมาบอกกับเฒ่าจ้ำ เฒ่าจ้ำก็จะเป็นคนไปบอกกล่าวและขอกับญาพ่อบุก่อน ชาวบ้านจึงจะมาใช้ทรัพยากรในป่าของญาพ่อบุได้ นอกจากนี้เฒ่าจ้ำยังทำหน้าที่เป็นผู้นำในการทำพิธีเลี้ยงญาพ่อบุ ซึ่งจะจัดขึ้นในเดือนหกเป็นประจำทุกปี เฒ่าจ้ำของหมู่บ้านชีเหล็กนับเป็นผู้มีอาวุโสที่สุดในบรรดาเฒ่าจ้ำจากทั้งสามหมู่บ้าน จึงเป็นผู้ที่เฒ่าจ้ำจากอีกสองหมู่บ้านให้ความเคารพ การกำหนดวันทำบุญเลี้ยงญาพ่อบุก็ถูกกำหนดขึ้นโดยเฒ่าจ้ำของหมู่บ้านชีเหล็ก เมื่อไปทำพิธีบอกกล่าวกับญาพ่อบุในวันงานบุญสำคัญของหมู่บ้าน เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก เฒ่าจ้ำทั้งสามหมู่บ้านจะไปบอกกล่าวกับญาพ่อบุ และถ้าหากไปในเวลาเดียวกันเฒ่าจ้ำจากบ้านจอมศรีและบ้านเขาวงจะให้เฒ่าจ้ำจากบ้านชีเหล็ก เป็นผู้นำในการทำพิธี

ง. หมอสูตร

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธที่ผสมผสานอยู่กับความเชื่อที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ การประกอบประเพณีต่างๆตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ถือฤกษ์ยาม เช่น การทำพิธีเสียดเคราะห์เสียดกลางหรือการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ งานแต่งงาน คู่ขวัญเจ้าบ่าวเจ้าสาว คู่ขวัญคนเมื่อจบการศึกษา คู่ขวัญนาคน คู่ขวัญข้าว คู่ขวัญวัวควาย พิธีกรรมต่างๆเหล่านี้จะมีหมอสูตรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธี สำหรับการทำบุญตามประเพณีฮีดลีสบสองนั้นหมอสูตรมีบทบาทในการทำบุญคุณลาน หรือบุญต้อมปากเล่า ผู้ที่จะเป็นหมอสูตรต้องมีความสามารถในการท่องจำบทสวดขวัญต่างๆให้ชำนาญ เมื่อสามารถท่องจำบทสวดขวัญต่างๆได้ก็สามารถทำหน้าที่เป็นหมอสูตรได้ เมื่อชาวบ้านเห็นว่าหมอสูตรสามารถทำได้ก็เรียกให้ไปทำพิธีต่างๆให้

รูปภาพ 3-2 หมอสูตรของหมู่บ้านซีเหล็กทำพิธีคู่ขวัญคู่บ่าวสาว

ชุมชนบ้านซีเหล็กเป็นชุมชนที่ใช้ประเพณีเป็นเครื่องมือในการปกครองชุมชน ให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระเบียบมาตั้งแต่อดีต ผู้นำทางการประกอบประเพณีต่างๆเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชี้นำชุมชนในหลายๆด้าน เป็นผู้วิญญูติและคุณุติที่ลูกหลานให้ความเคารพและยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เชื่อฟังในคำแนะนำสั่งสอน เพราะเป็นผู้มีความปรารถนาดีต่อลูกหลาน ความปรารถนาดีที่ผู้นำทางประเพณีมีต่อลูกหลานสื่อผ่านทางเหตุผลของการพาลูกหลานประพฤติปฏิบัติตามประเพณี ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ลูกหลาน “อยู่ซุ่มกินเย็น” คือการปรารถนาให้ลูกหลานมีอยู่มีกิน ไม่อดอยาก ไม่เจ็บป่วย รวมถึงไม่มีปัญหาการทะเลาะขัดแย้งกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน เหล่านี้คือเหตุผลสำคัญที่ผู้นำทางการประกอบประเพณีและคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนบ้านซีเหล็กยังคงพาลูกหลานปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่เดิมอย่างเคร่งครัด ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางการประกอบประเพณีและเป็นแบบอย่างที่ดีในการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่ดั้งเดิมสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนาให้กับลูกหลานในชุมชน โดยการให้เป็นคนมีเมตตา เอื้ออาทร แบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน จึงเป็นกลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่สำคัญในการทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันของชาวบ้านเป็นทุนทางสังคม

ที่ช่วยในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนบ้านซี้เหล็กมาตั้งแต่อดีต และยังมีบทบาทสำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

3.2.5 การประกอบประเพณีพิธีกรรมตามประเพณีฮีตสิบสอง

ฮีตสิบสองคือประเพณีการทำบุญตลอดทุกเดือนในรอบปีของชาวอีสานที่ปฏิบัติกันสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยเชื่อว่าการทำบุญให้ถูกต้องตามฮีตที่พ่อแม่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจะทำให้ชาวบ้าน “อยู่ชุ่มกินเย็น” ประเพณีปฏิบัติตามฮีตสิบสองมีความสอดคล้องกับวิถีการทำนาของชุมชนอยู่มาก ดังจะเห็นได้ว่าช่วงเวลาของการทำบุญในแต่ละฮีตล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีการทำนา ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่สำคัญของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในช่วงก่อนลงทำนา ลงทำนาแล้ว ช่วงรอข้าวกล้าเจริญเติบโต ตลอดไปจนถึงฤดูเก็บเกี่ยว เอาข้าวเก็บขึ้นยุ้งฉาง ในแต่ละช่วงเวลาสำคัญของกระบวนการผลิตเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีงานบุญที่ชาวบ้านต้องทำ

ในช่วงเวลาที่ได้เข้าไปศึกษาชุมชนตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2548 – เดือนกันยายน 2549 ชาวบ้านซี้เหล็กได้จัดงานประเพณีฮีตสิบสอง ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3-3 แสดงการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองในบ้านซี้เหล็กตั้งแต่ช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2548-เดือนกันยายน พ.ศ.2549

เดือน	ฮีตสิบสอง	ช่วงเวลาที่จัด	หมายเหตุ
อ้าย	บุญเข้ากรรม	10-19 มกราคม 2549	กิจที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติหลังออกพรรษา
ยี่	ตุ่มปากเล้า	1 กุมภาพันธ์ 2549	เอาข้าวเปลือกทำบุญกับพระสงฆ์
สาม	บุญข้าวจี	1 กุมภาพันธ์ 2549	ทำบุญด้วยข้าวจีแด่พระสงฆ์
สี่	บุญผะเหวด	ไม่จัด	ทำบุญตามตำนานเรื่องพระเวสสันดร
ห้า	บุญสงกรานต์	13-15 เมษายน 2549	เป็นการระลึกถึงบุญคุณของญาติผู้ใหญ่
หก	บุญบั้งไฟ	10 มิถุนายน 2549	จุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน
เจ็ด	บุญข้าสະ	19-20 พฤษภาคม 2549	เพื่อขับไล่ผีสงและเสนียดจัญไร
แปด	บุญเข้าพรรษา	21 กรกฎาคม 2548	กิจของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเข้าร่วม
เก้า	บุญข้าวประดับดิน	3 กันยายน 2548	ทำบุญอุทิศให้ญาติที่ตายไปแล้ว
สิบ	บุญข้าวสาก	18 กันยายน 2548	ทำบุญอุทิศให้ญาติที่ตายไปแล้ว
สิบเอ็ด	บุญออกพรรษา	18 ตุลาคม 2548	ทำบุญกับพระสงฆ์
สิบสอง	บุญกฐิน	22 ตุลาคม 2548	ทำบุญโดยการมอบกองกฐินให้พระสงฆ์

บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และบุญออกพรรษา เป็นงานบุญที่มีกำหนดวันไว้แน่นอนในแต่ละปี แต่การจัดงานบุญเข้ากรรม บุญข้าวจี บุญผะเหวด

บุญบังไฟ บุญชำระ และบุญกฐิน เป็นงานบุญที่ชาวบ้านจะกำหนดขึ้นในแต่ละปีเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปีนั้นๆ ทำให้อาจต้องคลาดเคลื่อนหรือจัดงานไม่ตรงเดือนเหมือนที่เคยทำกันมา แต่ก็ไม่ได้คลาดเคลื่อนไปจากเดิมมากนัก ชาวบ้านชี้เหล็กเลือกหรือกำหนดวันทำบุญต่างๆตามที่กล่าวมาโดยการนัดชาวบ้านมาร่วมประชุมปรึกษาหารือกันก่อนที่จะจัดงานจริง ผลสรุปจากการประชุมเป็นเช่นใดชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้านต่างยอมรับและปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น

ฮีตที่ ๑ เดือนอ้าย “บุญเข้ากรรม”

การเข้ากรรมหรือการเข้าปริวาสกรรมเป็นกิจของพระสงฆ์ พระสงฆ์ที่ทำผิดวินัยจะเข้าร่วมพิธีนี้ตลอดช่วงเวลา 10 วัน 9 คืน โดยมีกำหนดเวลาทำกิจกรรมเข้ากรรมในช่วงหลังจากออกพรรษาแล้ว เมื่อพระสงฆ์ต้องเข้ากรรมชาวบ้านก็ถือเอาช่วงเวลานี้ไปทำบุญกับพระสงฆ์ด้วย เช่นเดียวกับวันสำคัญทางพุทธศาสนาอื่นๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ชาวบ้านได้กำหนดให้ตัวเองเข้าไปมีบทบาทหรือมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติด้วย โดยการเข้าไปช่วยเหลือกิจกรรมด้านต่างๆ เช่น การจัดเตรียมสถานที่ จัดหาข้าวปลาอาหารไปทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่ถือโอกาสไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลในวันทำบุญเช่นนี้ด้วย การทำบุญเข้ากรรมของชาวบ้านจึงเหมือนเป็นกิจกรรมหนึ่งของพุทธศาสนา ในรอบปีที่ผ่านมามีชาวบ้านชี้เหล็กจัดงานบุญเข้ากรรมขึ้นในช่วงวันที่ 10-19 มกราคม 2549 ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนี่ต่างจากที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่างานบุญเข้ากรรมเป็นงานบุญประจำเดือนอ้าย ชาวบ้านไม่จัดงานบุญนี้ตรงกับเดือนอ้าย เพราะช่วงเดือนอ้ายเป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องเร่งเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จเพื่อที่จะได้รับปลุกยาสูบต่อ ช่วงเดือนอ้ายจึงเป็นช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมในการทำบุญเข้ากรรมของชาวบ้านชี้เหล็ก ด้วยเหตุนี้การจัดงานบุญเข้ากรรมจึงเลื่อนมาจัดกันในช่วงเดือนี่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านไม่มีภาระงานที่ต้องเร่งรีบทำเหมือนช่วงเดือนอ้าย

ฮีตที่ ๒ เดือนี่ “บุญคุณลาน” (บุญต๋มปากเล่า)

การทำบุญคุณลานคือการนิมนต์พระสงฆ์ไปฉันอาหารยังลานนวดข้าว และเชิญชวนญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาร่วมทำบุญด้วยกัน ทั้งนี้ชาวบ้านไม่ได้ทำบุญคุณลานกันทุกครอบครัว ทำกันเฉพาะครอบครัวที่ทำนาได้ข้าวมากเท่านั้น การทำบุญนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเอาข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ใหม่ในปีนั้นๆ ทำบุญกับพระสงฆ์ คนที่เป็นเจ้าภาพทำบุญด้วยข้าวเปลือกที่ผลิตได้มากในปีนั้นๆ ในขณะที่ชาวบ้านคนอื่นๆ ที่มาร่วมงานก็ทำบุญร่วมกันกับเจ้าภาพโดยการนำเงินใส่ “คายนงคล” เพื่อถวายกับพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันอาหารสวดมนต์ทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงรดน้ำมนต์ให้กับเจ้าภาพและญาติพี่น้องเพื่อนบ้านที่มาร่วมงานบุญด้วยกัน รวมถึงพรมน้ำมนต์ไปทั่วบริเวณลานข้าว เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ทำนาปีต่อไปก็จะได้ผลดีอีก

ปัจจุบันชุมชนบ้านชีเหล็กไม่ได้ทำบุญคุณลานแล้ว แต่การเอาข้าวไปทำบุญกับพระสงฆ์ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน โดยปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำบุญ “เปิดปากเล่า” หรือ “ต้อมปากเล่า” ที่มีกำหนดทำเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันที่ให้ชาวบ้านทุกคนครอบครัวนำข้าวเปลือกไปทำบุญร่วมกันที่วัด ให้พระสงฆ์ทำพิธีสู่ขวัญข้าวเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบุญคุณลานในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงรูปแบบปฏิบัติไปจากเดิม แต่ยังคงรักษาจุดมุ่งหมายบางส่วนเอาไว้ได้ นั่นก็คือการให้ชาวบ้านได้ทำบุญด้วยข้าวแต่พระสงฆ์การที่ชาวบ้านทุกคนครอบครัวต่างนำข้าวไปทำบุญร่วมกันในวันทำบุญเปิดปากเล่าดังที่ปรากฏในปัจจุบันไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การมีความศรัทธาในการทำบุญกับพระสงฆ์เท่านั้น หากแต่ยังมีนัยสำคัญทางสังคมอีกด้วย กล่าวคือ เป็นการฝึกตนเองให้รู้จักการให้และการเสียสละ

ฮิตที่ ๓ เดือนสาม “บุญข้าวจี”

การทำบุญข้าวจีนับเป็นอีกงานบุญหนึ่งที่มีเรื่องเล่าถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านต้องทำบุญกับพระสงฆ์ ด้วยเชื่อว่าอานิสงส์ของการทำบุญจะทำให้ได้บรรลุนิพพาน เหมือนผู้ที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้วเมื่อครั้งพุทธกาล การทำบุญข้าวจีเป็นการทำบุญตามอย่างนางปุลนทาสี ที่ได้ถวายแบ่งจีให้กับพระพุทธเจ้า อานิสงส์ที่นางได้จากการทำบุญด้วยแบ่งจีดังกล่าว ทำให้นางได้บรรลุนิพพานจากเรื่องเล่าดังกล่าวทำให้ชาวบ้านยึดปฏิบัติตามอย่างนางปุลนทาสี โดยการนำข้าวเหนียวจีไปทำบุญกับพระสงฆ์ นับเป็นประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี โดยในรอบปีที่ผ่านมามีการทำบุญข้าวจีในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2549 ซึ่งต่างจากที่เคยปฏิบัติเป็นประจำทุกปี เพราะชาวบ้านจะทำบุญข้าวจีในวันโฮมในงานบุญผะเหวด แต่ปีนี้ชาวบ้านไม่จัดงานบุญผะเหวดจึงได้รวบรวมการทำบุญข้าวจีให้อยู่ในวันเดียวกับการทำบุญต้อมปากเล่า

ฮิตที่ ๔ เดือนสี่ “บุญผะเหวด”

การทำบุญผะเหวดเป็นการทำบุญตามตำนานเรื่องพระเวสสันดร ถือเป็นงานบุญใหญ่ที่ชุมชนให้ความสำคัญมากงานบุญหนึ่ง ชาวบ้านชีเหล็กนิยมทำบุญนี้ในช่วงประมาณเดือน 3 หรือ เดือน 4 ของทุกๆปี การทำบุญผะเหวดเป็นงานบุญที่ทำให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านทำบุญโดยการบริจาคทานครั้งใหญ่ ซึ่งเกิดจากการเอาแบบอย่างจากพระเวสสันดร ทั้งนี้ผู้ที่ชาวบ้านทำบุญด้วยมีทั้งที่เป็นญาติและไม่ญาติ แต่เป็นเพื่อนหรือคนรู้จักที่สนิทสนมกัน นอกจากนี้แล้วยังเป็นการทำบุญโดยการให้ชาวบ้านพึ่งเทศน์มหาชาติ ตามความเชื่อที่ว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง 13 กัณฑ์ภายในวันเดียว จะทำให้ได้อยู่ในยุคนเดียวกับพระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งเป็นยุคสมัยที่ “ข้าวไม่ต้องหาปลาไม่ต้องซื้อ อยากรู้ได้ก็ปลิดเอาบนต้นไม้” (สี พรสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2549) เป็นยุคที่มีแต่ความสุขไม่ต้องลำบาก อยากรู้ได้อะไรก็ได้ ผู้คนไม่ต้องแก่งแย่งกัน เพราะทุกคนต่างก็เป็นคนมีไม่อดอยาก ในรอบปีที่ผ่านมามีชาวบ้านชีเหล็กไม่จัดงานบุญผะเหวดซึ่ง

นับเป็นปีแรกที่ไม่วางงานบุญนี้ เพราะปีนี้ชาวบ้านจะสร้างศาลาการเปรียญทำให้ต้องใช้เงินมาก การไม่ทำบุญผะเหวดก็เพื่อหวังว่าจะประหยัดรายจ่ายที่ต้องใช้ในงานบุญผะเหวด เพื่อที่จะได้นำเงินในส่วนนั้นมาร่วมกันสร้างศาลาการเปรียญ เพื่อให้สามารถรองรับชาวบ้านจำนวนมากที่มาร่วมงานบุญตามประเพณีสำคัญในแต่ละฮีตแต่ละเดือน เพราะศาลาการเปรียญหลังเก่าไม่สามารถรองรับชาวบ้านที่ไปทำบุญได้ทั้งหมด ชาวบ้านบางส่วนต้องนั่งอยู่ใต้ศาลาเมื่อมีการทำบุญตามประเพณีสำคัญที่ปฏิบัติร่วมกันทั้งหมู่บ้าน

ฮีตที่ ๕ เดือนห้า “บุญสงกรานต์”

การทำบุญสงกรานต์คือการทำบุญปีใหม่ของไทย ในอดีตก่อนจะถึงวันสงกรานต์ ชาวบ้านต้องทำงานบ้านต่างๆ ให้เสร็จเรียบร้อยก่อนถึงวันสงกรานต์ เช่น การไปหาฟันผ่าฟันเอาไว้เพื่อใช้ในการหุงต้มทำกับข้าว ตำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารเก็บเอาไว้ให้พอกับที่จะกินในช่วงวันสงกรานต์ และจะตัดหนามมาวางไว้หน้าประตูข้างและครกกระเดื่องที่ใช้ตำข้าว วางไว้ในสถานที่ต่างๆ ที่คนจะทำงาน เพื่อว่าเมื่อถึงวันสงกรานต์จะได้ไม่ต้องทำงานเหล่านี้ ให้เล่นสงกรานต์ได้อย่างสนุกสนานไม่ต้องเป็นกังวลว่ามียานที่需要做 ถ้าใครทำงานจะถูกปรับให้เลี้ยงเหล้าหรือไม่ก็ถูกตำหนิว่ากระทำในสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ในช่วงที่ชาวบ้านคนอื่นๆ เล่นสนุกสนานก็ควรต้องเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ไม่ควรทำงาน งานบุญสงกรานต์จึงเป็นงานบุญที่ให้สมาชิกในชุมชนได้สนุกสนานรื่นเริง โดยการเข้าร่วมกิจกรรมการละเล่นต่างๆ ที่ช่วยกันนึกคิดขึ้นมา นอกจากนี้แล้ว ลูกๆ หลานๆ ในหมู่บ้านต่างก็ช่วยกันหาบน้ำไปให้คนเฒ่าคนแก่ได้ใช้ในช่วงเวลาที่ขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้งเช่นนี้ด้วย เพื่อเป็นการสำนึกในบุญคุณของผู้เฒ่าผู้แก่ที่คอยอบรมสั่งสอน ซึ่งในปัจจุบันก็เปลี่ยนมาเป็นการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ บ้านที่เหล็กจัดงานบุญสงกรานต์เป็นเวลา 3 วัน ระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน 2549

ฮีตที่ ๖ เดือนหก “บุญบั้งไฟ”

บุญบั้งไฟนิยมทำในเดือน 6 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอฝนจากพญาแถน ผู้ที่ชาวบ้านเชื่อว่าสามารถบันดาลฝนให้ได้ ช่วงเวลาทำบุญบั้งไฟอยู่ในช่วงเดือนหกและเดือนเจ็ด ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวนารอฝน การทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน จึงเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างกำลังใจและความหวังให้มีน้ำฝนเพื่อการทำนาให้กับชาวนาอีสานมาแต่อดีต นอกจากเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการขอฝนแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมที่สนุกสนานรื่นเริงร่วมกันก่อนลงทำนาตามฤดูกาลที่เวียนมาถึง จุดมุ่งหมายดังกล่าวสื่อผ่านทางตำนานการทำบุญบั้งไฟเรื่องผาแดงนางไอ่ ตำนานดังกล่าวเล่าว่าพญาขอมเป็นกษัตริย์ครองเมืองผู้ยิ่งใหญ่ชื่นชอบการเล่นบั้งไฟมาก จึงได้จัดงานแข่งขันบั้งไฟขึ้น เพื่อให้ช่างผู้มีฝีมือในการทำบั้งไฟได้นำบั้งไฟมาร่วมแข่งขันกัน ผาแดงผู้ที่รักอยู่กับนางไอ่ที่เป็นลูกสาวของพญาขอมก็นำบั้งไฟมา

แข่งขันด้วย เพื่อหวังว่าหากชนะจะได้แต่งงานกับนางไฉ่ตามคำสัญญาที่พญาขอมให้ไว้ การจัดงานแข่งบั้งไฟดังกล่าวได้นำไปสู่เหตุการณ์ต่างๆอีกมากมาย ทำให้คนเฒ่าคนแก่ได้นำมาบอกเล่าถึงตำนานการทำบุญบั้งไฟให้ลูกหลานได้ฟังสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน การทำบุญบั้งไฟที่ทำกันสืบมาโดยการนำบั้งไฟมาแข่งขันกันจึงเป็นประเพณีที่ทำตามอย่างพญาขอม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงจากการได้ทำบุญทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันในงานบุญบั้งไฟ นับเป็นประเพณีที่ให้ชาวบ้านได้สนุกสนานรื่นเริงก่อนการลงทำนาอันเป็นงานหนักและเหนื่อย ในปีที่ผ่านมาไปศึกษาชาวบ้านซึ่งเหล็กจัดงานบุญบั้งไฟในวันที่ 10 มิถุนายน 2549 ซึ่งไม่ได้อยู่ในช่วงเดือนหกเหมือนที่เคยปฏิบัติกันในอดีต เป็นเพราะชาวบ้านถือปฏิบัติโดยยึดหลักความพร้อมและความสะดวกเป็นสำคัญ ปีนี้ชาวบ้านเลือกวันทำบุญบั้งไฟเป็นวันเดียวกับวันทำบุญหนองลิด² เพราะในวันนี้ชาวบ้านจากทั้งสามหมู่บ้านคือ บ้านขี้เหล็ก บ้านเขวา และบ้านจอมศรีจะมาทำบุญร่วมกัน จึงรวบทำบุญบั้งไฟให้อยู่ในวันนี้ด้วยเลย การทำบุญหนองลิดจึงผนวกเอาจุดมุ่งหมายของการทำบุญบั้งไฟเข้าไปด้วยโดยปริยาย กล่าวคือนอกจากจะเป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงบุญคุณของพ่อใหญ่ลิดแล้ว ในขั้นตอนของการประกอบประเพณีทำบุญหนองลิดยังเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้บอกกล่าวกับญาพ่อปู่ให้ช่วยเรื่องฝนที่จะตกลงมาในช่วงหน้าฝนนี้ด้วย

ฮีตที่ ๗ เดือนเจ็ด “บุญเบิกบ้าน” หรือ “บุญข้าสะ” (ชำระ)

บุญเบิกบ้าน หรือบุญข้าสะ ชาวบ้านขี้เหล็กเรียกทำบุญบ้านหรือทำบุญหมู่บ้าน จุดมุ่งหมายของการทำบุญตามประเพณีนี้ก็เพื่อขจัดสิ่งไม่ดีไม่งามสิ่งชั่วร้ายต่างๆให้ออกไปจากหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านได้ “อยู่ชุ่มกินเย็น” (อยู่เย็นเป็นสุข) ลูกๆหลานๆในหมู่บ้านไม่เจ็บไม่ไข้ วัชควาย เบ็ด ไก่ ซึ่งเป็นสมบัติที่มีค่าขึ้นสำคัญของชาวบ้านก็ไม่เจ็บป่วยด้วยเช่นกัน การทำบุญนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผีเป่าผีโพง ชาวบ้านเชื่อว่าผีเป่าผีโพงเป็นผีที่ทำให้คนและสัตว์เลี้ยงเจ็บป่วย ชาวบ้านจะพากันทำพิธีเพื่อให้ผีเป่าผีโพงออกจากหมู่บ้าน เรียกการไปส่งเป่าส่งโพง การทำบุญข้าสะตามความเชื่อของชาวบ้านก็เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกันนี้ การทำบุญข้าสะมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธี โดยมีชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธี เพราะทุกคนต่างต้องการที่จะอยู่ชุ่มกินเย็น ศาลวัด (มรรคนายก) เป็นคนเดินบอกชาวบ้านก่อนจะถึงวันทำบุญ ชาวบ้านนิยมไปร่วมงานบุญนี้เพราะอยากอยู่ดีมีแสง ไม่เจ็บไม่ไข้ (พรม ชนะพล, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549) ชาวบ้านขี้เหล็กจัดงานบุญข้าสะในวันที่ 19-20 พฤษภาคม

² การทำบุญหนองลิด คือการทำบุญเลี้ยงพระสงฆ์ที่บริเวณหนองลิด และนำสำหรับอาหารไปวางให้ผีพ่อใหญ่ลิดที่อดีตเคยเป็นเจ้าของหนองลิด ปัจจุบันหนองลิดเป็นหนองน้ำสาธารณะให้ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2549 แม้บุญชำระจะเป็นงานบุญประจำเดือนเจ็ดแต่ชาวบ้านซึ่งเหล็กจัดงานบุญนี้ในช่วงเดือนหก มาเป็นประจำตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานบุญนี้

ฮีตที่ ๘ เดือนแปด “บุญเข้าพรรษา”

วันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นวันทำบุญเข้าพรรษา เป็นช่วงเวลาที่ให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษาที่วัดใดวัดหนึ่งตลอดระยะเวลา 3 เดือน วันเข้าพรรษาเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและถือเอาเป็นวันทำบุญอีกวันหนึ่ง โดยการจัดเตรียมเครื่องสังฆทานและข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัด คนเฒ่าคนแก่ถือเอาช่วงเวลานี้ไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัด พระสงฆ์ใช้เวลาในช่วงนี้ศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา เพื่อนำไปถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้ยึดมั่นปฏิบัติอย่างมีศีลธรรม และในช่วง 3 เดือนนี้พระสงฆ์ยังเป็นผู้ทำหน้าที่พาชาวบ้านเอาข้าวสารไปทอดที่วัดต่างหมู่บ้านอีกด้วย ประเพณีทอดข้าวสารเป็นประเพณีปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อไปแสดงการคารวะต่อพระสงฆ์ผู้มีอาวุโสที่ตนเคารพนับถือ ชาวบ้านก็ถือโอกาสไปเยี่ยมเยียนถามไถ่ทุกข์สุขของญาติพี่น้องที่อพยพย้ายออกไปอยู่อาศัยในชุมชนต่างๆ เพราะในหมู่บ้านที่พระสงฆ์พาไปทอดข้าวสารมักเป็นหมู่บ้านที่มีญาติพี่น้องของชาวบ้านซึ่งเหล็กอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ หากการไปทอดข้าวสารครั้งใดเห็นชาวบ้านตามไปด้วยมากเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าที่หมู่บ้านที่พระสงฆ์พาชาวบ้านไปทอดข้าวสารนั้น เป็นหมู่บ้านที่มีชาวบ้านซึ่งเหล็กอพยพไปอยู่มาก อันเป็นบุญหนึ่งที่ช่วยให้ญาติพี่น้องได้พบปะและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันด้วย

ฮีตที่ ๙ เดือนเก้า “บุญข้าวประดับดิน”

การทำบุญข้าวประดับดินทำกันในวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 เป็นประจำทุกปีซึ่งในรอบปีที่ผ่านมาตรงกับวันที่ 3 กันยายน 2548 ในวันนี้ตอนเช้าชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญกับพระสงฆ์ที่วัด และนำห่อข้าวไปทำบุญให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วได้กินด้วย เป็นความเชื่อของชุมชนว่าเมื่อถึงวันนี้ผีญาติพี่น้อง (ปู่ย่าตายาย) ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงผีเปรตและผีไร้ญาติอื่นๆ จะมารับข้าวปลาอาหารที่ญาติพี่น้องจัดเตรียมไปให้ มีเรื่องเล่าที่สืบทอดถึงสาเหตุที่ต้องทำบุญข้าวประดับดินว่า พระพุทธเจ้าได้แนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยหลังจากที่ได้ทำบุญกับพระองค์แล้ว ชาวบ้านจึงยึดทำตามอย่าง โดยในวันทำบุญนี้ชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหารอย่างดีไปทำบุญที่วัด โดยแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งแบ่งให้พระสงฆ์อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ให้ผีญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว หลังจากพระสงฆ์ทำพิธีกรรมต่างๆ เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงนำห่อข้าวที่เตรียมมาไปวางให้ผีญาติพี่น้อง และผีเปรตไร้ญาติ ตามบริเวณต่างๆ เช่น ธาตุที่บรรจุอัฐิของผู้ต้องการทำบุญไปให้ สถานที่ที่ญาติพี่น้องสร้างอุทิศทำบุญไปให้ เช่น ประตูนวด อุโบสถ เป็นต้น

การทำบุญข้าวประดับดินจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ทำบุญด้วยอาหารแต่พระสงฆ์ และญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงผีเปรตและผีไร้ญาติอื่นๆ นับเป็นอีกหนึ่งโอกาสที่ให้ ลูกหลานได้แสดงออกถึงความระลึกถึงและสำนึกถึงคุณต่อญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว อันเป็นกลไกหนึ่งในการยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในวงศ์เครือญาติ และเพื่อให้เกิดความสบายใจจากการได้ทำบุญตามความเชื่อที่เชื่อว่าหากทำบุญในวันนี้ญาติพี่น้องจะได้รับ ได้กินได้ทานเหมือนญาติพี่น้องของคนอื่น รวมถึงเป็นการสร้างความมีเมตตาให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของชาวบ้าน ผีเปรต และผีไร้ญาติอื่นๆ แม้ไม่ได้เป็นญาติพี่น้องก็เป็นผีที่ต้องทำบุญให้ด้วย เพราะผีเหล่านี้ก็อยู่ในสภาพที่เป็นทุกข์เหมือนกัน (เป็นเพื่อนร่วมทุกข์)

ฮีตที่ ๑๐ เดือนสิบ “บุญข้าวสาก”

หลังจากทำบุญข้าวประดับดินได้ 15 วัน ก็เป็นเวลาของการทำบุญข้าวสาก ชาวบ้านทำบุญข้าวสากในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นประจำทุกปีซึ่งตรงกับวันที่ 18 กันยายน พ.ศ.2548 การทำบุญวันข้าวสากเป็นการทำบุญตามความเชื่อเช่นเดียวกับทำบุญข้าวประดับดินว่าเป็นการทำบุญให้ผีญาติพี่น้องที่ตายไป ชาวบ้านจะทำบุญด้วยข้าวปลาอาหารต่างๆ แต่พระสงฆ์ ก่อน แล้วจึงจัดห่อข้าวไปให้ผีญาติพี่น้องเหมือนกับที่ทำในบุญข้าวประดับดิน จากนั้นนำห่อต่อ่งแต่ง (ข้าวสาก) ไปวางไว้ในที่นาของตน เพื่อตอบแทนผีตาแฮกและบอกกล่าวขอให้ผีตาแฮกช่วยดูแลข้าวกล้าพืชผลในนาให้ได้ผลดี นอกจากนี้ก่อนหน้าที่จะถึงวันทำบุญข้าวสากชาวบ้านยังนำของกินของใช้ไปให้ญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่ตนเคารพนับถืออีกด้วย เป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการทำบุญข้าวสากที่ชาวบ้านปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี เมื่อทำบุญข้าวประดับดินเสร็จแล้วชาวบ้านก็เริ่มคิดหาของที่จะนำไปโหมบุญญาติที่มีอาวโสกกว่า คนเฒ่าคนแก่เองก็เตรียมของไว้ให้ลูกหลานที่จะมาโหมบุญ กิจกรรมเช่นนี้ก็เพื่อให้สมาชิกในเครือญาติได้กินได้ทานเหมือนกัน แบ่งปันกันใครมีอะไรก็หาไปให้ การทำบุญข้าวสากจึงนับเป็นอีกงานบุญหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้ทำบุญโดยการให้กับผู้มีบุญคุณ ทั้งผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และผู้ที่ยาวไปแล้ว รวมถึงผีที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีบุญคุณก็เป็นผีที่ชาวบ้านต้องทำบุญ เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณด้วยเช่นเดียวกัน

ฮีตที่ ๑๑ เดือนสิบเอ็ด “บุญออกพรรษา”

วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันออกพรรษาซึ่งตรงกับวันที่ 18 ตุลาคม 2548 เมื่อถึงวันออกพรรษามีความหมายถึงภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ในการจำพรรษาในปีนั้นๆ สิ้นสุดลง ชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตร ถวายผ้าจ่านำพรรษาแต่พระภิกษุสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการจุดบั้งไฟ (รูป) 3 คืบ คือคืนวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ เดือน 11 และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เพื่อบูชาพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าว่าเป็นประเพณีที่ทำเพื่อรำลึกถึงพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดตามแบบอย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าได้เคยทำมาในชาติที่เกิดเป็นลูกนางพญากาชาว นอกจากการจุด

บ้นีปแล้วยังมีธรรมเนียมปฏิบัติในวันออกพรรษา เป็นธรรมเนียมเพื่อให้ชาวบ้านได้แสดงความระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยในตอนเย็นตั้งแต่เวลาประมาณ 4-6 โมงเย็น ชาวบ้านต่างก็นำข้าวสาร อาหารต่างๆ และเงินไปทอดบั้งสุกุล เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

ฮีตที่ ๑๒ เดือนสิบสอง “บุญกฐิน”

หลังจากทำบุญออกพรรษาแล้วเดือนต่อมาเป็นเวลาของการทำบุญกฐิน ในแต่ละปีแต่ละวัดจะรับกฐินได้เพียงหนึ่งครั้งเท่านั้น และต้องรับกฐินก่อนถึงวันลอยกระทง (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12) ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญกฐินจะได้บุญมาก และด้วยความเชื่อเช่นนี้จึงทำให้หลายครอบครัวที่มีฐานะพอที่จะจัดงานบุญกฐินได้ก็จะจัดกองบุญกฐิน เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้กับญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วแทนการทำบุญแจกข้าว แต่หากผู้ที่มีทุนทรัพย์ไม่มากนักต้องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ก็สามารถทำบุญแจกข้าวแทนได้ นับเป็นการทำบุญตามประเพณีที่ให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ตามความเชื่อและค่านิยมของชุมชน ทั้งนี้ไม่ได้มีแต่ผู้เป็นลูกเป็นหลานจะทำบุญให้พ่อแม่เท่านั้น พ่อแม่ก็นิยมทำบุญเช่นนี้เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ลูกที่เสียชีวิตแล้วเช่นเดียวกัน การจัดงานบุญแจกข้าวและบุญกฐินจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องมือในการผ่อนคลายจากความห่วงความกังวลที่มีต่อญาติพี่น้องที่เคยมีความผูกพันกันเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เมื่อตายไปก็ยังคิดถึงยังห่วงเป็นกังวลกลัวจะลำบาก จึงทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงนิยมทำบุญกฐินส่วนตัว เพื่อหวังว่าผลบุญจากการทำบุญกฐินที่เชื่อกันว่าทำแล้วได้บุญมากจะส่งไปถึงญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว

การทำบุญกฐินนับเป็นงานใหญ่เหมือนการทำบุญพะเวดและมีธรรมเนียมปฏิบัติที่คล้ายกันคือการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงญาติพี่น้องเพื่อนบ้านที่มาร่วมงาน ขนมจีน ลาบจิว ข้าวต้มมัด ขนมเทียน เป็นสิ่งที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมไว้ ซึ่งผู้เป็นเจ้าภาพและญาติพี่น้องจะมาช่วยกันจัดเตรียมให้พร้อมก่อนถึงวันงาน และถ้าหากเป็นการทำบุญกฐินร่วมกันทั้งหมู่บ้าน สมาชิกในแต่ละครัวเรือนจะช่วยเหลือกันจัดเตรียมเพื่อไว้เลี้ยงต้อนรับญาติพี่น้องจากต่างหมู่บ้านที่จะมาร่วมงานบุญด้วย ญาติพี่น้องจากต่างหมู่บ้านที่มาร่วมงานก็นำสิ่งของมาร่วมกองกฐินด้วยการทำบุญกฐินจึงเป็นกิจกรรมที่ดึงให้ญาติมิตรเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นทั้งภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง

จะเห็นได้ว่าการทำบุญตามประเพณีทั้งสิบสองเดือนตามที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนมากมีที่มาของการทำบุญที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในอันิสงส์ของการทำบุญกับพระสงฆ์ว่าจะทำให้ได้บรรลุนิพพาน ตามอย่างผู้ที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้วเมื่อครั้งพุทธกาล จุดมุ่งหมายประการแรกในการทำบุญของชาวบ้าน จึงเป็นการกระทำเพื่อหวังว่าจะได้บรรลุนิพพาน และจุดมุ่งหมายของการ

ทำบุญอีกประการหนึ่ง คือ เพื่อแสดงความระลึกขอบคุณต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องและสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีบุญคุณต่อชีวิตของคนในชุมชน จุดมุ่งหมายประการสุดท้ายก็เพื่อให้ชาวบ้านน้ำอุตมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข เพราะการทำบุญตามประเพณีให้ถูกต้องตามฮีตตามคลองธรรม เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้อยู่ร่มกินเย็น (อยู่เย็นเป็นสุข) จุดมุ่งหมายของการทำบุญทั้งหมดตามที่กล่าวมาสื่อให้เห็นว่าสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับชุมชนประกอบไปด้วย พุทธศาสนา พ่อแม่ญาติพี่น้อง และทรัพยากรธรรมชาติที่แวดล้อมชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้ต่างล้วนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข แต่ประโยชน์แฝงอย่างหนึ่งในทางสังคมคือ การทำบุญทั้งสิบสองฮีตจะสำเร็จได้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมือร่วมแรงกันของคนในชุมชน การทำบุญให้ถูกต้องตามฮีตสิบสองและตามคลองธรรมจึงเป็นกลไกหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้คนในชุมชนได้มาร่วมแรงร่วมใจกันทำงานต่างๆ เพื่อชุมชนโดยรวม มีความสามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ชุมชนบ้านชีเหล็กมีความมั่นคงและเป็นปึกแผ่นทางสังคมนับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

3.2.6 “ฮีตสิบสอง” ในฐานะเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำหน้าที่ของทุนทางสังคม

การประกอบประเพณีฮีตสิบสองทำหน้าที่ในการเสริมสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชนหมู่บ้านอีสานได้นั้น เป็นเพราะวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านได้มาปฏิบัติสัมพันธ์กัน ในลักษณะของการเสียสละและช่วยเหลือกันประกอบกิจกรรมตามประเพณีที่ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งกับการรักษาระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติให้มั่นคงและเป็นการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผีและหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา ทำให้ลดการเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างมีน้ำใจ มีเมตตา ด้วยสำนึกหรือความรู้สึกเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกัน ที่จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเมื่อทุกข์ยากเดือดร้อน วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นวิถีปฏิบัติที่เสริมสร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชนอีสานมาตั้งแต่อดีต

การปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านชีเหล็กเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่มีต่อการทำบุญของชุมชน หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองคือการคงสถาบันศาสนาให้อยู่ได้อย่างมั่นคง และช่วยเสริมสร้างความมั่นคงให้กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านให้มีความผูกพันใกล้ชิดกัน อันเกิดจากการรูปแบบปฏิบัติตามประเพณีทำให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือกันเมื่อมีการจัดงานบุญในแต่ละฮีตแต่ละเดือน และมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนดังรายละเอียดต่อไปนี้

บุญเข้ากรรม

การทำบุญเข้ากรรมเป็นประเพณีที่สื่อให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทหน้าที่ที่มีต่อกันระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยเหลือพระสงฆ์โดยการจัดหาปัจจัยจำเป็นต่อการยังชีพให้พระสงฆ์ในช่วงเวลาที่ต้องเข้ากรรม เพื่อให้พระสงฆ์สามารถปฏิบัติกิจของท่านได้อย่างไม่บกพร่อง ชาวบ้านจึงต้องร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธาพุทธศาสนาให้กับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ประเพณีบุญเข้ากรรมจึงทำหน้าที่ให้สมาชิกในชุมชนต่างรับรู้ถึงหน้าที่และความสำคัญของตนเองและผู้อื่น ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับวัดและพระสงฆ์ ในขณะที่เดียวกันวัดและพระก็มีความสำคัญต่อชาวบ้าน ในการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีและประพฤติดีประพฤติชอบ

บุญคุณลาน

การทำบุญคุณลานทำหลังจากที่ชาวบ้านได้ช่วยเหลือกันนำข้าวมากองรวมกันไว้ที่ลานช่วยกันนวดช่วยกันตีจนเสร็จพร้อมที่จะนำไปเก็บบนเส้า (ยุ้ง) แล้ว ก่อนที่จะเอาข้าวไปเก็บผู้เป็นเจ้าของลานข้าวจะทำบุญลาน โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาฉันอาหารที่ลานข้าว และเชิญชวนญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำกับข้าวเลี้ยงพระ ใครมีพืชผักอะไรที่พอหามาช่วยงานได้ก็นำมาช่วยงานด้วย นอกจากนี้แล้วชาวบ้านที่มาเอาบุญยังร่วมออกเงินทำบุญด้วย ซึ่งเงินดังกล่าวเจ้าภาพจะถวายให้พระสงฆ์ การทำบุญคุณลานเช่นนี้ไม่ได้ทำกันทุกบ้าน ทำเฉพาะบ้านที่ทำนาได้ข้าวมาก คนที่ได้ข้าวมากในอดีตก็เพราะมีที่นามาก และการมีที่นามากก็หมายถึงการมีความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานคนเข้าไปช่วยเหลือมากด้วย ซึ่งคนที่เข้าไปช่วยกันก็คือญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมหมู่บ้านนั่นเอง การทำบุญคุณลานจึงมีเหตุผลส่วนหนึ่งก็เพื่อธำรงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันเอาไว้ เป็นเสมือนการแสดงความรักและตอบแทนผู้มาช่วยทำนา เป็นประเพณีที่ทำหน้าที่ในการยึดเหนี่ยวชาวบ้านเข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และการแลกเปลี่ยน การที่บุญคุณลานหมดไปเพราะระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานหมดไปแล้ว แต่เป็นการจ้างกันแทน ดังนั้นการทำบุญเพื่อตอบแทนบุญคุณผู้มาช่วยลงแขกทำนาจึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป

ประเพณีการทำบุญคุณลานของชุมชนเป็นการตอบแทนผู้มีบุญคุณ ซึ่งผู้มีบุญคุณที่ต้องตอบแทนนั้นมีทั้งชาวบ้านผู้มาช่วยเหลือกันทำนา พระสงฆ์ผู้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เชื่อมั่นและศรัทธาในการทำความดี รวมถึงข้าวอันเป็นสิ่งที่มีบุญคุณทำให้สามารถดำรงชีพสืบทอดลูกหลานต่อมาได้จนถึงปัจจุบัน และยังสามารถนำไปทำบุญตามความเชื่อความศรัทธาที่มีต่ออันสูงส่งจากการ

ทำบุญด้วย ปัจจุบันชาวบ้านยังมีความเชื่อและศรัทธาในการทำบุญกับพระสงฆ์อยู่ ทำให้ถึงแม้จะไม่ทำบุญคุณถาวรแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังทำบุญด้วยข้าวกับพระสงฆ์ในงานบุญ “ตุ่มปากเล่า” แทนข้าวที่ชาวบ้านนำไปทำบุญร่วมกันที่วัดจะนำไปขายเพื่อเอาเงินเข้าวัด ให้ที่วัดได้นำไปใช้ทำประโยชน์ในเรื่องที่เกี่ยวกับวัดต่อไป ทั้งนี้ข้าวเหล่านั้นจะถูกถามขายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านก่อน ชาวบ้านที่ต้องการก็จะมาซื้อข้าวเหล่านี้ ซึ่งอาจจะซื้อได้ในราคาถูกกว่าในท้องตลาด หากไม่มีใครซื้อ คณะกรรมการหมู่บ้านก็จะนำข้าวไปขายที่อื่น การขายข้าวในราคาที่ต่ำกว่าในท้องตลาดที่ทำกันนี้แสดงให้เห็นว่า การทำบุญคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชาวบ้านที่อยู่ร่วมหมู่บ้านเดียวกันด้วยอีกประการหนึ่ง โดยเฉพาะกับกลุ่มชาวบ้านยากจนหรือชาวนาที่ผลิตข้าวได้ไม่พอเพียงจะบริโภคได้ตลอดปี

รูปภาพ 3-3 ช่วงเช้าในวันทำบุญตุ่มปากเล่าชาวบ้านแต่ละครัวเรือนต่างนำข้าวเปลือกมารวมกันทำบุญที่วัด

บุญข้าวจี

การทำบุญข้าวจีคือการนำข้าวจีไปทำบุญกับพระสงฆ์ที่วัด เป็นประเพณีปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งในฮีตสิบสองที่สื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการทำบุญกับพระสงฆ์ เมื่อข้าวจีเป็นจำนวนมากถูกนำมารวมกันที่วัด หลังจากที่ได้ถวายให้พระสงฆ์ตามประเพณีแล้ว ข้าวจีเหล่านั้นก็จะถูกนำมาแบ่งปันให้ชาวบ้านที่ไปทำบุญที่วัดในวันนั้น จะว่าไปแล้วทุกงานบุญที่นำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัดหลังจากถวายอาหารให้พระสงฆ์แล้ว ข้าวปลาอาหารเหล่านั้นจะถูกนำมาให้ชาวบ้านที่ไปทำบุญได้รับประทานร่วมกันทุกครั้ง ดังนั้นเมื่อมีการทำบุญชาวบ้านที่ไปทำบุญก็จะได้รับประทานอาหารร่วมกัน เมื่อรับประทานเสร็จก็ช่วยกันเก็บกวาดล้างถ้วยชามให้เสร็จเรียบร้อยก่อนจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน นับเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ส่งเสริมให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและความเอื้ออาทรเอาใจใส่ต่อกันของชาวบ้าน ชาวบ้านจะเหลียวมองดูคนอื่น ๆ ว่าอาหารชนิดใดยังไม่มีก็หยิบยื่นแบ่งปันไปให้ การนำกับข้าวไปทำบุญที่วัดจึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านได้มีปฏิสัมพันธ์กัน สร้างความสนิทคุ้นเคยให้เกิดขึ้นกับสมาชิกร่วมหมู่บ้าน ประเพณีการทำบุญข้าวจีจึงสามารถสร้างเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวบ้าน การได้มีโอกาสมาร่วมทำบุญ รับประทานอาหารร่วมกันที่วัด

ถือเป็นความพยายามสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านให้
แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

รูปภาพ 3-4 ข้าวจีและผลไม้ที่ชาวบ้านนำไปทำบุญในงานบุญข้าวจี

บุญผะเหวด

การทำบุญผะเหวดคือการทำบุญโดยการให้ข้าวปลาอาหารแด่พระสงฆ์ ญาติพี่น้อง
และเพื่อนฝูง รวมถึงการเข้าร่วมพิธีเทศน์มหาชาติ รูปแบบการทำบุญผะเหวดจึงหมายถึงการให้และ
การเสียสละและแบ่งปันข้าวปลาอาหารให้แก่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงร่วมชุมชนหมู่บ้านเดียวกันและต่าง
หมู่บ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในการทำบุญผะเหวดทั้งการแห่กันห่อเงิน แห่ต้นดอกเงิน การไป
โหมบุญ การฟังเทศน์ การช่วยกันทำช่วยกันเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ให้ผู้มาร่วมงานบุญ เหล่านี้ล้วน
แต่เป็นกิจกรรมที่สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยกัน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆตามที่กล่าวมานำไปสู่การ
มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น ทั้งกับคนในครอบครัวเดียวกัน ในหมู่บ้านเดียวกันและ
หมู่บ้านใกล้เคียง การนำข้าวสารไปร่วมโหมบุญกับญาติพี่น้องเพื่อนฝูงต่างหมู่บ้านเป็นประเพณีที่ต้อง
ปฏิบัติในการทำบุญผะเหวด เป็นสิ่งที่แสดงว่าการทำบุญเป็นสิ่งที่ต้องทำร่วมกัน ต้องช่วยเหลือ
แลกเปลี่ยนกันไปมา “เมื่อตนเอาบุญผะเหวดคนอื่นก็นำข้าวสารมาโหมที่บ้านตน ในขณะที่หากที่บ้าน
นั้นเอาบุญผะเหวดตนก็ต้องนำข้าวสารไปโหมบุญด้วย เมื่อต่างหมู่บ้านที่ตนมีญาติมิตรอยู่จัดงาน
บุญผะเหวดตนก็ต้องไปช่วยกันทำขนมจีน ข้าวเหนียว ไปช่วยห่อข้าวต้ม เมื่อถึงวันที่หมู่บ้านของตนเอา
บุญผะเหวดญาติมิตรเหล่านั้นก็มาช่วย” (ทองพูน แก้วแสนไชย, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2549) รูปแบบ
ปฏิบัติตามประเพณีที่ทำกันในวันเอาบุญผะเหวดเช่นนี้ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิก
ทั้งการแลกเปลี่ยนข้าวปลาอาหารและแรงงานระหว่างญาติมิตร บทบาทหน้าที่ทางสังคมของงาน
บุญผะเหวดจึงเป็นการสร้างเสริมความสามัคคีให้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านที่ต้องมาช่วยกัน
จัดเตรียมงาน รวมถึงเป็นการสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านกับต่าง
หมู่บ้าน และเป็นการขยายเครือข่ายทางสังคมให้เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวาง

บุญสงกรานต์

การทำบุญสงกรานต์คือการทำบุญปีใหม่ ซึ่งธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีที่ชาวบ้านถือปฏิบัติคือการทำบุญตักบาตร เด็กหนุ่มสาวตักน้ำให้คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นปู่ย่าตายาย หรือคนเฒ่าคนแก่ที่ตนเคารพนับถือ คนเฒ่าคนแก่ก็เตรียมของให้แก่ลูกหลานที่จะมาตักน้ำให้ใช้ เมื่อทำหน้าที่ตักน้ำเสร็จแล้วจึงไปเล่นสาดน้ำกับเพื่อนฝูง โดยไปรวมกันที่วัดและคิดหาเกมต่างๆ มาเล่น ตอนเย็นมีการฟ้อนรำวงที่วัด คนทุกเพศวัยต่างมาร่วมกิจกรรมฟ้อนรำวงอย่างสนุกสนาน ประเพณีการทำบุญสงกรานต์เช่นนี้เป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้าน ความสนุกสนานที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นตัวนำให้สมาชิกเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น ลักษณะการเข้าร่วมงานของชาวบ้านเป็นสิ่งที่สื่อถึงสภาพความสัมพันธ์ระหว่างกันว่ามีความใกล้ชิดหรือห่างเหินต่อกัน หากชาวบ้านต่างให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นจำนวนมากเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างชาวบ้านมีมาก จึงทำให้ไม่ปฏิเสธกิจกรรมทางสังคมเช่นนี้ หรือก็คือการไม่ปฏิเสธว่าแต่ละผู้คนต่างล้วนมีความสำคัญต่อกัน ประเพณีเพื่อความรื่นเริงนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีให้คนระหว่างรุ่น ระหว่างบุตรหลานกับพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และญาติผู้ใหญ่ รวมทั้งสร้างความคิดในเชิงกตัญญูรู้คุณ สำนึกถึงบุญคุณในการเลี้ยงดูและการดูแลเอาใจใส่จากญาติผู้ใหญ่ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในครอบครัว เครือญาติและเพื่อนบ้านทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและใกล้เคียง

บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน มีเป้าหมายในลักษณะที่ไม่ต่างจากการแข่งขันกีฬา แต่ไม่ได้เน้นผลแพ้ชนะ เป็นการเสริมสร้างกิจกรรมการรื่นเริงร่วมกัน และคาดหวังในเรื่องการขอฟ้าฝน เพื่อการทำนาในฤดูกาลที่กำลังจะมาถึง การทำบุญนี้ทำโดยชาวบ้านผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำบั้งไฟได้ทำบั้งไฟมาจุดแข่งขันกันในวันงาน ชาวบ้านคนอื่นๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านเข้ามาร่วมเป็นผู้ชม ชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพในการจัดงานต้องจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงต้อนรับญาติพี่น้องเพื่อนฝูงจากต่างหมู่บ้านที่มาร่วมงาน การเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับญาติมิตรเช่นนี้ เป็นอีกกิจกรรมหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ควรทำคือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันแก่ญาติมิตร เมื่อญาติมิตรมาเที่ยวมาเอาบุญก็อย่าให้หิวให้ได้อิ่ม ความสนุกสนานจากการได้พบปะญาติมิตรในช่วงเวลาเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านปฏิบัติตามประเพณีนี้กันอย่างเต็มที่และเต็มใจ มีความสุขจากการเข้าร่วมงานตามประเพณี ทั้งนี้จุดมุ่งหมายร่วมกันของบุญบั้งไฟจึงไม่ได้มีเพียงแต่ความต้องการฝนเพื่อให้มีพายุที่จะทำนาได้ในฤดูฝนที่จะมาถึงเท่านั้น หากยังหมายรวมถึงความต้องการที่จะให้งาน

ประเพณีนี้สามารถสร้างความสุขความสนุกสนานความเบิกบานให้กับผู้มาร่วมงาน ก่อนที่ต้องลุยงานหนักในช่วงหน้าฝนที่จะมาถึง

บุญเบิกบ้าน หรือบุญข้าสะ

การทำบุญเบิกบ้านหรือบุญข้าสะที่ปฏิบัติกันในหมู่บ้านซึ่งเหล็กคือการทำแต่ละบ้านแต่ละครัวเรือนทำอาหารไปรวมกันทำบุญตักบาตรที่ศาลากลางหมู่บ้าน ในตอนเย็นก่อนที่จะมีการทำบุญตักบาตรในช่วงเช้าของวันถัดมา พระสงฆ์จะไปเจริญพุทธมนต์ที่ศาลากลางหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะพากันไปรวมกันที่ศาลากลางหมู่บ้าน นำดอกไม้ไปบูชาพระด้วย ในตอนเช้าที่มีการตักบาตรกับพระสงฆ์ที่ศาลากลางหมู่บ้านนอกจากข้าวปลาอาหารที่นำไปตักบาตรแล้ว ชาวบ้านยังทำโหงวสี่มุมใส่อาหารคาวหวานค้ำหมาก (หมาก พลุ ที่ทำเป็นค้ำๆ) กอกยา (บุหรี่ปุ๋ยยาเส้นที่พันเป็นมวนๆ) ใส่ไปในโหงวเพื่อให้ผี เพื่อไม่ให้ผีมาทำอันตรายให้เป็นทุกข์ ก่อนที่จะถึงวันทำบุญนี้ผู้ทำหน้าที่เป็นศาลวัดจะเป็นคนแจ้งให้ทราบว่าจะทำบุญ ซึ่งชาวบ้านซึ่งเหล็กแต่ละครัวเรือนต่างให้ความสำคัญนำกับข้าวทำโหงวไปทำบุญที่ศาลากลางหมู่บ้านเมื่อถึงกำหนดวันทำบุญ ทั้งเด็กผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ ทั้งหญิงและชายต่างเข้าร่วมกิจกรรมเช่นนี้ นับเป็นการทำบุญอีก 1 วันที่ให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านได้มาพบปะกันเพื่อทำบุญตามประเพณี การเข้าร่วมของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือต่อกิจกรรมตามความเชื่อของชุมชน ไม่ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะการทำตามประเพณีใดก็ตามต้องอาศัยการมีความเชื่อร่วมกันเป็นพื้นฐานในการดึงชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม ผลจากการเข้าร่วมส่วนเป็นส่วนหนึ่งในการทำพิธีสงฆ์ส่งโหงวและการทำบุญข้าสะอีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตประจำวันให้กับชาวบ้าน ที่ยังขาดความรู้ความสามารถในการป้องกันรักษาโรคภัยที่จะเข้ามาทำลายสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวและวัวควายอันเป็นสัตว์เลี้ยงที่เป็นสมบัติที่มีความสำคัญต่อการทำนา

บุญเข้าพรรษา

การทำบุญเข้าพรรษาที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตเป็นสื่อแสดงถึงวิถีปฏิบัติต่อกันระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ ที่ต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาแต่อดีต เมื่อถึงวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะทำบุญกับพระสงฆ์โดยการจัดหาปัจจัยที่จำเป็นไปให้ ผ้าอาบน้ำฝนเป็นสิ่งของจำเป็นที่ชาวบ้านต้องจัดหาให้พระสงฆ์เป็นประจำทุกปี ชาวบ้านผู้หญิงจะทอผ้าเก็บไว้ เมื่อถึงช่วงนี้ก็นำออกมาทำบุญกับพระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่ก็ถือโอกาสในช่วงนี้ไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัด รวมถึงการชวนลูกหลานไปทำบุญตักบาตรที่วัดด้วย หญิงสาวก็เข้าไปฝึกกรรมฐานด้วย เพื่อจะได้ไปร้องในงานบุญทอดข้าวสสารที่จะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเข้าพรรษา การเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม การเข้าร่วมกิจกรรมทอดข้าวสสาร และการนำกับข้าวไปทำบุญกับพระสงฆ์ในช่วงเข้าพรรษาของชาวบ้านจึงเป็นกิจกรรมของพุทธศาสนิกชนที่สามารถทำหน้าที่ในการเสริมสร้างความศรัทธา ส่งเสริมพระสงฆ์ให้ได้ฝึกปฏิบัติและ

เรียนรู้หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้นำมาเผยแผ่ให้ชาวบ้านได้นำไปเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข

บุญข้าวประดับดิน

ผู้เป็นแม่บ้านของแต่ละครัวเรือนจะทำหน้าที่ในการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารต่างๆ เพื่อนำไปทำบุญที่วัด เป็นประเพณีที่ช่วยให้เกิดการระลึกถึงบุญคุณของญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว นอกจากเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ยังเป็นประเพณีหนึ่งที่เป็นการรวมญาติให้ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนทุกข์สุขซึ่งกันและกัน สร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในหมู่เครือญาติใกล้ชิด

บุญข้าวสาก

การทำบุญข้าวสากเป็นงานบุญที่ต่อยอดระบบคิดให้สมาชิกในชุมชนได้ระลึกถึงพ่อแม่และบรรพบุรุษ ธรรมเนียมปฏิบัติของการทำบุญข้าวสากคือการนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญกับพระสงฆ์และผีพ่อแม่บรรพบุรุษ ใครมีอาหารการกินอะไรก็แบ่งปันแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้พ่อแม่บรรพบุรุษที่ตนทำบุญไปให้ได้กินได้ทานครบทุกอย่าง นอกจากนี้แล้วการทำบุญข้าวสากยังมีการแบ่งปันข้าวปลาอาหารให้กับญาติผู้มีอาวุโสกว่าอีกด้วย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสิ่งของไปมาหลานเอาของไปโยมยาย ยายก็เอาของที่มีให้หลาน ซึ่งของที่ยายมีนั้นอาจได้มาจากลูกๆ หลานคนอื่น การแลกเปลี่ยนระหว่างกันที่เกิดขึ้นเช่นนี้เองที่ทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรต่างๆ ไปยังสมาชิกในวงเครือญาติ ทำให้ทุกคนต่างได้มีได้ใช้ อันเกิดจากการแลกเปลี่ยนเช่นนี้ โดยมีญาติที่มีอาวุโสกว่าทำหน้าที่เป็นผู้กระจายทรัพยากรเหล่านั้นไปยังลูกหลาน ใครยังไม่มีอะไรก็ได้จากการไปแลกเปลี่ยนกัน วิธีการทำบุญของชุมชนในการทำบุญข้าวสากจึงหมายถึงการแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นต่อชีวิตอีกอย่างหนึ่งที่นอกเหนือไปจากการทำบุญให้แก่ผีพ่อแม่และบรรพบุรุษ

วิถีปฏิบัติตามประเพณีทำบุญข้าวสากเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างญาติพี่น้องเป็นสิ่งที่ดีและควรทำ ซึ่งวิถีการปฏิบัติโดยการให้นำสิ่งของไปโยมญาติผู้มีอาวุโสกว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนว่าคนแก่หรือผู้มีอาวุโสกว่าเป็นผู้ที่ต้องได้รับความเคารพเชื่อฟัง เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์ชีวิตมากกว่า จึงสามารถให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เป็นลูกหลานได้ นอกจากนี้แล้วยังทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลลูกหลานในเรื่องต่างๆ อีกมาก และที่สำคัญคือการสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นในหมู่ลูกหลานในเครือญาติของตน การทำบุญข้าวสากจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างญาติพี่น้องใกล้ชิดทั้งที่อยู่ในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน

บุญออกพรรษา

กิจกรรมวันออกพรรษาที่ชุมชนบ้านซี้เหล็กปฏิบัติกันมาตามประเพณีตั้งแต่อดีตคือ การทำบุญตักบาตรและจัดหาผ้าจํานำพรรษาให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ตอนเย็นมีการจุดบั้งไฟบั้งแห่หอดอกผึ้ง กิจกรรมแต่ละอย่างได้แสดงให้เห็นถึงวิถีปฏิบัติของการเป็นพุทธศาสนิกชนของชุมชนบ้านซี้เหล็กที่แสดงออกถึงความเชื่อมั่นและศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนามากมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เชื่อว่าการปฏิบัติตามประเพณีที่แสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนา คือสิ่งที่ควรทำ นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังมีการทำพิธีทอดบั้งสุกุล เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยอีกอย่างหนึ่ง ของที่นำไปใช้ในพิธีทอดสุกุลเป็นอาหารคาวหวานที่แต่ละครัวเรือนต่างทำกัน ในช่วงงานบุญเช่นนี้ ข้าวต้มมัด ข้าวต้มผัด ขนมเทียน เป็นขนมที่ชาวบ้านทำเป็นประจำในทุกงานบุญ ข้าวสารก็เป็นสิ่งของอีกอย่างหนึ่งที่แต่ละครัวเรือนจะนำไปทอดบั้งสุกุลด้วย หลังจากที่ได้ประกอบประเพณีพิธีกรรมนั้นแล้วชาวบ้านที่มีความต้องการข้าวก็จะไปขอซื้อข้าวจากพระสงฆ์ ซึ่งจะได้ในราคาถูกลงกว่าท้องตลาด ถือเป็นหนทางหนึ่งในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ยากจน

บุญกฐิน

การทำบุญกฐินคือการที่ชาวบ้านนำเครื่องกฐินไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เครื่องกฐินก็คือเครื่องใช้ในครัวเรือนที่จำเป็นทั้งหมด เช่น จาน ชาม ถ้วย ช้อน หม้อ ไห หมอน เสื่อ เป็นต้น นอกจากเครื่องใช้ที่มีขนาดเล็กเหล่านี้แล้วชาวบ้านยังต้องถวายสิ่งของที่มีขนาดใหญ่อีกสักอย่างหรือไม่กี่ซอมนแซมต่อเติมวัดในสวนที่วัดยังขาด เช่น การสร้างศาลาโรงครัว หอกลอง ธรรมมาศ ประตูวัด ห้องน้ำ ฯลฯ นอกจากนี้ต้องเตรียมสิ่งของเพื่อนำไปมอบให้วัดแล้ว ผู้ที่จะจัดงานบุญกฐินยังต้องจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงต้อนรับญาติมิตรที่จะมาร่วมงานบุญด้วย สำหรับอาหารประจำงานบุญที่ชาวบ้านจะต้องจัดเตรียมไว้คือลาบวัว ขนมจีน ข้าวต้มมัด ข้าวต้มผัด ขนมเทียน นอกจากการเตรียมอาหารแล้วยังต้องทำบั้งไฟพลุเพื่อนำไปจุดในงานอีกด้วย หน้าที่ในการทำบั้งไฟเป็นของผู้ชายที่มีความรู้และมีฝีมือในการทำบั้งไฟ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่เคยบวชเป็นพระมานาน ได้เรียนรู้อาชีพทำบั้งไฟพลุจากการเข้าไปช่วยชาวบ้านทำบั้งไฟพลุในช่วงเตรียมงานบุญกฐินที่จะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี และชาวบ้านก็นิยมไปช่วยกันทำบั้งไฟพลุภายในบริเวณวัด เมื่อมีการจัดงานบุญกฐินชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพนิยมจัดมหรสพมาแสดงเป็นประจำ พอตอนกลางคืนมีมหรสพมาแสดงชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านที่รู้ข่าวต่างเดินทางมาร่วมชมการแสดง คนทุกเพศวัยต่างให้ความสนใจเข้าร่วมชมการแสดงเป็นจำนวนมาก

การทำบุญกฐินของชาวบ้านซี้เหล็กมีทั้งแบบที่ทำร่วมกันทั้งหมู่บ้านและทำเฉพาะครอบครัว การทำบุญกฐินที่เป็นของครอบครัวนิยมทำกันมาก เพราะเชื่อว่าการทำบุญกฐินให้บุญมาก บ้านใดทำบุญกฐินก็นิยมให้ลูกหลานบวชด้วย เพราะมีความเชื่อว่าการบวชให้อานิสงส์มาก ชาวบ้าน

ต้องการให้การทำบุญอุทิศได้รับานิสงส์มาก เพื่อว่าผลบุญที่ได้จะส่งไปยังญาติพี่น้องผู้ตายไปแล้ว การทำบุญอุทิศที่ทำกันเฉพาะครอบครัวเช่นนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการส่งผลบุญไปให้ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเหมือนการทำบุญแจกข้าว³ หากมีพ่อแม่ญาติพี่น้องในครอบครัวเสียชีวิตไปแล้วแต่ยังไม่เคยทำบุญเช่นนี้ไปให้ จะสร้างความกังวลให้กับสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยส่วนใหญ่แล้วหากครอบครัวที่มีฐานะดีเมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตไปก็มักจะจัดงานบุญเช่นนี้ไปให้เลยทันที แต่หากเป็นครอบครัวที่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีนี้หรือสมาชิกขาดความสามัคคีกันไม่ยอมเสียสละทรัพย์สินส่วนตัว ก็เป็นเรื่องยากที่จะกำหนดวันทำบุญเช่นนี้ได้ การทำบุญอุทิศจึงเป็นประเพณีที่สื่อแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อญาติพี่น้อง แม้ตายไปแล้วก็ยังมีความผูกพันและปรารถนาดีที่ยังห่วงเป็นกังวล ไม่อยากให้เป็นทุกข์

จะเห็นได้ว่าวิถีปฏิบัติในการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองคั้งเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนให้เกิดขึ้น โดยการคงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัว ในชุมชนเดียวกัน และกับต่างชุมชน นำไปสู่การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะเช่นนี้เองที่สร้างความอยู่รอดให้กับชาวบ้าน ความใกล้ชิดสนิทสนมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกันมาก ซึ่งเป็นผลจากวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั้งในเรื่องการทำมาหากิน และวิถีปฏิบัติตามประเพณีของชุมชนที่ต่างทำหน้าที่สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดระบบความความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ผูกพันกันทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง เป็นความผูกพันที่เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขของความจำเป็นที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมถึงผูกพันกันด้วยความคิดความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาที่มีเหมือนกัน การเข้าร่วมกลุ่มทำบุญตามประเพณีทำให้ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านที่มีความเชื่อและศรัทธาที่เหมือนกัน โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าการทำงานบุญตามประเพณีที่พ่อแม่บรรพบุรุษเคยพาทำจะนำความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นในชีวิตครอบครัวและชุมชน

กิจกรรมที่ทำตามประเพณีฮีตสิบสองคั้งหมัดที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการที่ชุมชนบ้านชีเหล็กใช้ฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการนำให้สมาชิกทั้งภายในครอบครัวและในชุมชนได้เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่เพิ่มขึ้นได้นำไปสู่การเชื่อใจและไว้วางใจกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะดังกล่าวนับเป็นทุนทางสังคมของชุมชน ที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปสู่การร่วม

³ การทำบุญแจกข้าว คือ การที่ลูกหลานทำบุญไปให้พ่อแม่ปู่ย่าตายายผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยการทำกับข้าวไปทำบุญกับพระสงฆ์ที่วัด จัดเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่ญาติมิตรที่มาร่วมงาน เป็นงานบุญที่ทำได้เกือบตลอดทั้งปี ยกเว้นแต่ช่วงเข้าพรรษาเท่านั้นที่ชาวบ้านจะไม่ทำบุญนี้

แรงร่วมใจมีความสมัครสมานสามัคคี มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกันเช่นนี้เองที่แสดงออกถึงความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้านชี้เหล็ก

ทั้งนี้หากจำแนกความสำคัญของฮีตสิบสองแต่ละบุญ อาจจำแนกได้อย่างน้อย 3 ด้าน ดังนี้

1) บทบาทหน้าที่ต่อพุทธศาสนา เช่น ช่วยสืบทอดความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาผ่านวิถีปฏิบัติของการทำบุญสร้างความเมตตากรุณาให้เกิดขึ้น เสริมสร้างความเชื่อในเรื่องผลของการทำความดี กลัวการทำชั่วทำบาป เป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้ใกล้ชิดกับวัดกับพระมากขึ้น การทำบุญตามฮีตสิบสองทั้งหมดล้วนแต่เป็นกระบวนการที่เสริมสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนาให้กับสมาชิก การปฏิบัติตามประเพณีแม้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายหรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับพุทธศาสนา แต่ในทุกประเพณีล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัดและพระสงฆ์ ทำให้พุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ในวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน มีความเคยชินกับวัดกับพระ วัดถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆของชุมชน ในขณะที่พระสงฆ์เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบประเพณีพิธีกรรมในทุกฮีต ฮีตสิบสองจึงทำหน้าที่ในการเชื่อมสถาบันทางสังคมให้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทำให้พระสงฆ์และชาวบ้านต่างมีความสำคัญต่อกัน พุทธศาสนาจึงมีความใกล้ชิดอยู่ในวิถีปฏิบัติของชุมชนได้อย่างมั่นคงในวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน

2) บทบาทหน้าที่ต่อการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับระบบครอบครัวและเครือญาติความเชื่อเรื่องผีที่ชุมชนให้ความสำคัญมากคือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษหรือผีพ่อแม่ ความเชื่อนี้เป็นเครื่องมือที่ชุมชนใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมเรื่องความกตัญญูต่อบุคคลที่ให้แก่สมาชิก ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สร้างความรู้สึกผูกพันระหว่างสมาชิกให้ต่างรู้สึกถึงการเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างกว้างขวาง ในขณะที่เดียวกันการทำตามประเพณีที่มีอยู่ของชุมชนยังเป็นสิ่งแสดงถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงเครือญาติของชุมชนที่มีความแน่นแฟ้นผูกพันกันมาก แม้ตายไปแล้วก็ยังคงคิดถึงยังเป็นห่วงเป็นกังวล ไม่อยากให้ได้รับความลำบากในอีกโลกหนึ่ง จึงทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ดังจะเห็นได้จากจุดมุ่งหมายของการทำบุญที่มุ่งเพื่อการทำบุญให้แก่ญาติพี่น้องโดยตรง เช่น บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก นอกจากนี้แล้วยังมีประเพณีอื่นๆอีกที่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการตอบแทนญาติพี่น้องโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏในวิถีปฏิบัติของการประกอบประเพณี เช่น การทำพิธี “ซักธาดู” ในวันสงกรานต์ การทำพิธีทอดบังสุกุลในวันออกพรรษา และการทำบุญกฐินเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องผู้ตายไปแล้ว เป็นต้น การเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันทำกิจกรรมต่างๆระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความรู้สึกกตัญญูรู้คุณและต้องตอบแทนผู้มีพระคุณทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้เองฮีตสิบสองจึงทำหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกให้ชาวบ้านต่างรู้สึกว่าการ

ตอบแทนผู้อื่นที่ได้เคยช่วยเหลือกันมา ทำให้ชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติแบบแลกเปลี่ยนช่วยเหลือตอบแทนกันไปมาอย่างต่อเนื่อง

3) บทบาทหน้าที่ต่อระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกับต่างชุมชน กิจกรรมที่ทำตามประเพณีฮีตสิบสองทำให้ชาวบ้านได้ทำบุญโดยการให้ทั้งแก่พระสงฆ์และชาวบ้านด้วยตนเอง การทำบุญโดยการให้เช่นนี้เป็นประเพณีที่ให้ชาวบ้านได้เสียสละ โดยการเป็นผู้ให้แก่ผู้อื่น นอกจากนี้แล้วการทำบุญในหลายงานที่มีความจำเป็นให้สมาชิกต้องเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างจริงจังทั้งในการเตรียมงานและการร่วมประกอบพิธีกรรม เช่น การทำบุญผะเหวด บุญกุฐิน บุญบั้งไฟ การทำบุญตามประเพณีทั้งสามงานนี้จำเป็นต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจกันจากทุกคนและทุกฝ่าย ทั้งจากชาวบ้านผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ การจัดเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อให้ญาติมิตรที่มาร่วมงานได้รับประทานกันทุกคนนับเป็นกิจกรรมหลักสำคัญที่ชาวบ้านให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และเป็นกิจกรรมที่สานสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้นด้วย

ฮีตสิบสองจึงเป็นสิ่งที่ดึงให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชนได้ ความสนุกสนานและความเบิกบานที่ได้รับจากการเข้าร่วมงานเป็นสิ่งดึงดูดให้สมาชิกในชุมชนไม่ปฏิเสธการร่วมงาน ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะต่างรู้สึกถึงความเป็นคนร่วมชุมชน เป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกัน ไม่รู้สึกถึงการเป็นคนอื่น การประกอบประเพณีและพิธีกรรมต่างๆของชุมชนจึงต่างเป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เพราะมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและใกล้ชิด จึงทำให้ชาวบ้านต่างเข้าร่วมกิจกรรมและช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ การเข้าร่วมประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนจึงเป็นสิ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านว่ามีความสัมพันธ์กันในลักษณะเช่นใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสอง ทูทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ในบทนี้จะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีชีวิตสองในชุมชนบ้านชีเหล็ก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้านชีเหล็กตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยจะเน้นการอธิบายให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของประเพณีชีวิตสองในการเป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนทุนทางสังคมของชุมชนบ้านชีเหล็กตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการทำความเข้าใจสภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้านชีเหล็กตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันผ่านการประกอบประเพณีชีวิตสองของชุมชนนั่นเอง

4.1 การเปลี่ยนแปลงสำคัญของชุมชนบ้านชีเหล็ก

การเปลี่ยนแปลงสำคัญของบ้านชีเหล็กที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตาราง

ตารางที่ 4-1 ผังประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านชีเหล็ก

ปี (พ.ศ.)	วิถีการผลิต	กระบวนการผลิต	สาธารณูปโภค	การอพยพย้ายถิ่น
ก่อนปี 2500	ปลูกข้าว ฝ้าย ปอ ยาสูบ และ พืชผักต่างๆเพื่อ ใช้บริโภคใน ครัวเรือนและ	ทำนาโดยใช้ แรงงานคนและ สัตว์ในครอบครัว และเครื่องทุ่น เพื่อนบ้านใกล้เคียง	ตั้งวัดเมื่อปีพ.ศ. 2342 สร้างโรงเรียน ระดับประถมศึกษา ในหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ. 2480	ปีพ.ศ.2493- 2495 ชาวบ้าน เริ่มอพยพไปหา ที่ดินทำกินใหม่ ต่างถิ่น (ไปอยู่
2500-2505	ขายบ้างตาม กำลังการผลิตที่ สมาชิกใน ครัวเรือนช่วยกัน ทำ	เครื่องมือที่ใช้ใน กระบวนการผลิต ทำขึ้นใช้ตัวเอง เช่น ไถ คราด เกวียน เป็นต้น	ตัดถนนในหมู่บ้าน มี ถนนลูกรังเชื่อมต่อ ระหว่างหมู่บ้านและ ถนนสายหลักที่ใช้ เดินทางไปในตัว เมืองและเป็น เส้นทางเชื่อมต่อไป จังหวัดอื่นๆ (ทาง หลวงหมายเลข 23)	บ้านใหม่) และ ยังเป็นช่วงเวลา ที่ชาวบ้าน บางส่วนออกไป รับจ้างทำงาน ต่างถิ่นเมื่อถึง ช่วงว่างจากการ ทำนา หรือในปี ฝนแล้ง (ผู้ชาย

2506-2510		มีโรงสีใช้ในหมู่บ้าน	ทางหลวงหมายเลข 23 เป็นลาดยางทำให้การเดินทางติดต่อกับตัวเมืองและต่างจังหวัดทำได้ดีสะดวกขึ้น	เป็นส่วนใหญ่ที่ไป)
2511-2515	ที่ดินที่เคยใช้ปลูกอ้อยถูกใช้เป็นที่ปลูกปอ		ในหมู่บ้านมีรถยนต์ใช้ (รถหกล้อ)	
2516-2520			ถนนทางหลวงหมายเลข 23 ถูกปรับปรุงให้มีสภาพที่ใช้งานได้ดีขึ้นกว่าเดิม	ช่วงนี้ผู้คนยังไม่นิยมไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นมากนัก
2521-2525		มีโรงงานยาสูบมาตั้งอยู่หมู่บ้าน ดงยางซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านชี้เหล็กมากนัก	มีรถไถนาเดินตามใช้ แต่ยังไม่นิยมใช้กันมากนัก ช่วงนี้ยังใช้เกวียนในการขนส่งอยู่ ชาวบ้านเริ่มนิยมออกไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นมากขึ้น และหยุดการอพยพไปอยู่บ้านใหม่	
2526-2530	ปลูกปอน้อยลง (ราคาต่ำ)	ธ.ก.ส. ให้ยืมเงิน ขุดสระน้ำ	มีไฟฟ้าใช้	ชาวบ้านที่ออกไปทำงานต่างถิ่นกลับมามีครอบครัวทำอยู่ทำกินในหมู่บ้าน
2531-2535	นิยมปลูกยาสูบ ขยายแทนการปลูกปอ โดยนำไปขายที่	ธ.ก.ส. ให้จำหน่ายข้าวแต่ช่วงแรกยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก		
2536-2540	มหาสารคาม	เริ่มใช้รถแทรกเตอร์ ปรับแต่งที่นาให้ที่ดินมีความ	มีถนนลาดยางผ่านหมู่บ้าน	

		สม้าเสมอ มีน้ำ กระจายทั่วถึง ทำ ให้ทำนาได้ข้าว มากกว่าเดิม	
2541-2545	ไม่ต้องไปขาย ยาสูบที่ มหาสารคาม สามารถนำไป ขายที่ร้อยเอ็ดได้	ใช้รถไถนาแทน ควายกันทุก คร้วเรือน มีเครื่อง นวดข้าวใช้ (แต่ทำ ได้ไม่รวดเร็วนัก จึงไม่นิยมใช้)	
2546-2549	นิยมว่าจ้าง แรงงานใน หมู่บ้านมาก	ชาวบ้านจาก ต่างจังหวัดนำรถ เกี่ยวข้าวมา รับจ้าง	ทุกคร้วเรือนมี น้ำประปาใช้

ในอดีตชาวบ้านทำนาปลูกฝ้าย อ้อย ปอ เพื่อบริโภคและใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือน จำนวนประชากรที่ยังไม่มากนักทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่พอเพียงที่จะทำให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอดสืบทอดลูกหลานมาได้หลายชั่วอายุคน โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทั้งชุมชนเป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางสังคมที่ทำให้เกิดการสังสรรค์ถ่ายทอดและสร้างสรรค์ประเพณีวัฒนธรรมอันเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคง ระบบครอบครัวและเครือญาติเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาความจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของชาวบ้านทั้งในชุมชนเดียวกันและกับชุมชนใกล้เคียง ความสำเร็จของการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เกิดจากการร่วมมือจากสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความรู้สึกถึงความเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันของชุมชนมีความหมายกว้างครอบคลุมไปทั่วทั้งชุมชนและก็ยังขยายไปยังชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย

4.1.1 การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และระบบเศรษฐกิจชุมชน

นับแต่อดีตมาชาวบ้านซึ่งเหล็กอยู่ง่ายกินง่าย มีข้าวเป็นอาหารหลักก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้ ส่วนกับข้าวก็พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละฤดูกาล เช่น หน่อไม้ เห็ดชนิดต่างๆ กบ ปลา เขียด กิ้งก่า สัตว์ปีกต่างๆ พืชผักที่ปลูกเอง ชาวบ้านสามารถนำสิ่งต่างๆที่มีอยู่เหล่านี้มาทำกินเป็นอาหาร เมื่อหาได้มากก็แบ่งปันกัน ทรัพยากรที่จำเป็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยประทังชีวิตให้กับชาวบ้านไม่ต้องอดอยาก ถึงจะไม่อุดมสมบูรณ์มากแต่ก็ไม่เป็นปัญหาสำคัญมากนักสำหรับชาวบ้านในอดีต ข้าว

จึงเป็นอาหารหลักที่มีความจำเป็นที่สุด ด้วยเหตุนี้การทำนาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญกับชุมชนมากมาแต่อดีต น้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ไม่มีฝนก็ทำนาได้ข้าวน้อย ทำนาต้องรอฝน ถ้าเป็นน้ำดีมีน้ำใช้ในครัวเรือนชาวบ้านก็ใช้วิธีการขุดบ่อเอาน้ำมาใช้ดื่มกิน

นอกจากข้าวจะเป็นอาหารหลักแล้วยังสามารถนำไปแลกกับอาหารหรือสิ่งของอย่างอื่นที่จำเป็นได้ ชาวบ้านที่มีข้าวไม่พอกินจะนำสิ่งของอย่างอื่นมาแลกข้าวจากชาวบ้านในหมู่บ้านไปกิน หากชาวบ้านต้องการสิ่งของอื่นที่ในชุมชนของตนไม่มีก็สามารถนำข้าวไปแลกเอามาได้ การแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นต่างๆระหว่างชุมชนเช่นนี้มีมาแต่อดีต เวลาเอาข้าวไปแลกกับสิ่งของอย่างอื่นนอกหมู่บ้านชาวบ้านจะเดินไปกันเป็นหมู่คณะ ชาวบ้านในชุมชนทำอาชีพเกษตรเลี้ยงตนเองและครอบครัวมาแต่อดีต โดยทำนาเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ยังปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน การทำเกษตรในชุมชนที่สำคัญนับแต่อดีตมีดังนี้

ก. การทำนา

ในอดีตชาวบ้านทำนาโดยอาศัยน้ำฝนและใช้แรงงานคนและสัตว์ตลอดกระบวนการผลิต เครื่องมือในการผลิตต่างๆล้วนแต่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เอง ถ้าเครื่องมือใดที่ทำไม่ได้ก็ไปขอความช่วยเหลือให้ผู้ที่มีฝีมือช่วยทำให้ โดยนำอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำไปให้ช่างด้วย เมื่อต้องขนข้าวจากแปลงนาไปลานนวดข้าวก็ใช้คนหาบ โดยมี “คันหลาว” เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาบข้าว เมื่อนวดข้าวก็ใช้ไม้ตีข้าวที่ทำขึ้นเอง เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตีข้าวออกจากรวง จากนั้นก็จะขนไปเก็บยังยุ้งฉางของแต่ละครัวเรือน การขนส่งข้าวจากลานไปยังยุ้งฉางใช้เกวียน งานต่างๆตามที่กล่าวมานี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติใกล้ชิดมาช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันแทบทั้งสิ้น

ภายหลังเมื่อมีการพัฒนาถนนหนทางและการคมนาคมดีขึ้นในราวปีพ.ศ.2510 เครื่องยนต์ต่างๆถูกนำมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงและอำนวยความสะดวกให้กับวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชาวบ้าน ในหมู่บ้านมีโรงสีใช้ในปี พ.ศ.2525 เริ่มมีคนนำรถไถนาเดินตามมาใช้ แต่ไม่เป็นที่นิยมมากนัก “พ่อใหญ่วันเป็นคนซื้อรถไถมาใช้เป็นคนแรกในหมู่บ้าน สมัยนั้นใครๆก็ว่าซื้อมาทำไมรถแม่หม้าย เพราะรถไถสมัยนั้นต้องใช้แรงมากไม่มีเกียร์ถอยเหมือนปัจจุบัน จะถอยจะเลี้ยวแต่ละทีต้องใช้แรงมาก ที่ว่ารถแม่หม้ายก็เพราะว่าต้องใช้แรงมากนี่เองที่ทำให้นำไปเปรียบเทียบกับหากใช้รถไถจะทำให้ผู้เป็นสามีต้องออกแรงมาก (อาจต้องตายเร็ว) แต่เมื่อสิบปีมานี้มีกันแทบทุกครอบครัว” (ทองสา สาวีสัย, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2549) รถแทรกเตอร์เป็นรถไถอีกประเภทหนึ่งอีกประเภทหนึ่งเริ่มนำมาใช้ในหมู่บ้านเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2535-2536 ส่วนรถเกี่ยวข้าวเป็นเครื่องยนต์ที่เพิ่งถูกนำมาใช้เมื่อปี พ.ศ.2546 มีชาวบ้านจากจังหวัดพิจิตร นำรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างเกี่ยวข้าว แต่ยังไม่เป็นที่นิยมใช้มากนัก เพราะการใช้รถเกี่ยวข้าวทำให้ชาวบ้านไม่ได้ฟางข้าว (ชาวบ้านต้องการฟางข้าวเก็บ

ไว้เลี้ยงวัวควายเมื่อยามหน้าแล้ง หรือเวลามีอุระที่ทำให้ไม่สามารถอยู่เลี้ยงวัวควายได้ ก็สามารภให้ฟางข้าวเป็นอาหารในช่วงที่ไม่อยู่ได้)

รถแทรกเตอร์ที่ชาวบ้านเรียกรถเกดมีบทบาทสำคัญต่อการเพิ่มผลผลิตให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก เนื่องจากที่นาที่มีอยู่เดิมมีความลาดเอียง ทำให้ข้าวในนาไม่งามได้ผลผลิตน้อย แต่เมื่อนำรถแทรกเตอร์มาใช้ปรับแต่งที่นาให้มีความสม่ำเสมอ ข้าวในนาก็ได้รับน้ำอย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านได้ข้าวมากขึ้น นอกจากนี้แล้วการนำรถแทรกเตอร์มาใช้ยังทำให้ได้พื้นที่ในการทำนาเพิ่มขึ้น เพราะที่ดินที่เป็นดอนก็ใช้รถแทรกเตอร์เกดเกลี่ยดินให้สามารถทำนาได้ คันนาที่เคยมีมากในอดีตที่ทำไว้เพื่อประโยชน์ในการกั้นน้ำให้อยู่ในแปลงนาไม่ให้ไหลไปรวมกัน เฉพาะในที่ลุ่มก็ถูกเกลี่ยลงไปรวมกันเป็นพื้นที่ทำนาด้วย เพราะไม่มีความจำเป็นต้องทำคันนากั้นน้ำมากเมื่อมีพื้นที่ที่สม่ำเสมอ ทั้งนี้ชาวบ้านไม่สามารถใช้รถแทรกเตอร์เกดปรับแต่งที่นาได้ทีเดียวทั้งหมดต้องค่อยๆทำ เพราะไม่มีเงินพอที่จะจ้างทำให้เสร็จได้ในครั้งเดียว ผลผลิตที่ได้จึงค่อยๆเพิ่มขึ้นในแต่ละปีอันเกิดจากการจัดแต่งที่นาใหม่นั้นเอง รถเกดหรือรถไถนาขนาดใหญ่ถูกนำมาใช้มาก แต่ไม่ได้เป็นเครื่องยนต์ที่ชาวบ้านทุกคนครอบครัวยสามารถซื้อไว้ในครอบครองเป็นของตัวเองได้เหมือนกับรถไถเดินตาม

การนำเอาความรู้ความก้าวหน้าด้านต่างๆเข้ามาใช้ในการพัฒนากระบวนการผลิต ทำให้การทำนาปลูกข้าวในปัจจุบันทำได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น เร็วขึ้น และได้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าที่เคยทำกันมา เครื่องจักรยนต์ต่างๆทั้งรถเกด รถไถเดินตาม เครื่องสีข้าว รถเกี่ยวข้าว ถูกนำมาใช้ในกระบวนการผลิต แต่ทั้งนี้ชาวบ้านก็ไม่ใช้เครื่องยนต์เหล่านี้มาช่วยงานทั้งหมด เนื่องจากจะทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายในการผลิต และหากต้องพึ่งเครื่องมือทุกอย่างหรือต้องจ้างแรงงานในการผลิตทุกขั้นตอน การทำนาที่ทำอยู่ก็จะต้องขาดทุน ชาวบ้านตระหนักรู้ถึงความจริงข้อนี้เป็นอย่างดี ดังคำบอกเล่าของหญิงวัยกลางคนท่านหนึ่งที่ว่า “ถ้าไม่ยอมทำนาขาดทุน ก็ต้องทำเองไม่จ้างคนอื่นทั้งหมด” (ลำดวน พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2549)

ชาวบ้านที่มีรายได้น้อยต้องเลือกใช้เครื่องมือเพียงบางอย่างที่จำเป็น งานใดที่ทำได้ก็จะช่วยกันทำระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติใกล้เคียง นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันในการดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว สำหรับคนที่ต้องการทำนาให้เสร็จเร็วแต่ไม่มีเงินค่าจ้าง การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันนี้ทำให้สามารถดำนาได้เสร็จเร็วโดยไม่ต้องจ่ายค่าจ้างเป็นตัวเงิน ลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเช่นนี้ ยังเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านชี้เหล็กในปัจจุบัน ซึ่งวิถีปฏิบัติต่อกันเช่นนี้เป็นการกระทำที่สื่อให้เห็นถึงสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิก ว่ายังไม่ได้เป็นลักษณะของการต่างคนต่างอยู่ หรือผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปทั้งหมด ผู้คนในชุมชนยังมีน้ำใจและมีความสุขกับการช่วยกันทำงานใน

นานับเป็นกิจกรรมทางสังคมอีกอย่างหนึ่งของชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านสังคมให้กับสมาชิก ดังคำบอกเล่าของหญิงอายุ 38 ปีท่านหนึ่งที่เล่าว่า “การไปช่วยดำนาถ้าไปกันหลายคนมีคนที่คุยด้วยถูกคอก็อยากไป ถึงแม้จะเป็นงานที่หนักและเหนื่อย แต่เมื่อได้คุยกับเพื่อนชวกันคุยเรื่องนั้นเรื่องนี้ไปก็เพลินไป ไม่เหนื่อยมากนัก” (นงเยาว์ น้อยวิมล, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2548) ความสุขที่ได้จากการเข้าร่วมช่วยเหลือกันลดน้อยลง เนื่องจากสภาพความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ทำให้ชาวบ้านต่างต้องดิ้นรนหารายได้เสริมอย่างอื่นนอกจากการทำนา การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกันจึงลดน้อยลง แต่เปลี่ยนเป็นการให้ค่าตอบแทนเป็นตัวเงินเพิ่มมากขึ้น

รูปภาพ 4-1 สมาชิกในเครือญาติช่วยกันดำนา

ข. การปลูกฝ้าย

ในอดีตชาวบ้านทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน นอกจากทอด้วยเส้นไหมแล้วชาวบ้านยังทอผ้าจากฝ้าย ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นต้องปลูกฝ้าย เพื่อนำมาทอเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้กันภายในครัวเรือน พื้นที่ที่เข้ปลูกฝ้ายในอดีตส่วนหนึ่งอยู่ที่ป่าโคกปะค่า ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดป่าศรีพนาวัลย์ซึ่งอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านจอมศรี โดยจะปลูกฝ้ายในช่วงประมาณเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน และเริ่มเก็บฝ้ายประมาณเดือนธันวาคม เมื่อเก็บมาแล้วก็นำมาผ่านกรรมวิธีต่างๆ เพื่อเปลี่ยนเป็นเส้นด้ายที่จะนำไปใช้ทอผ้าต่อไป ผ้าที่ทอขึ้นจะถูกนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้สอยในครัวเรือนและให้แก่ญาติพี่น้อง สำหรับหญิงสาวที่จะแต่งงานก็นำผ้าที่ทอนี้ไปเป็นของสมมาแก่ญาติฝ้ายเจ้าบ่าว ธรรมเนียมการให้ผ้าชนิดต่างๆ ทั้งผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ผ้าใส่รอง ปลอกหมอน พูกปูนอน จนปัจจุบันก็ยังเป็นธรรมเนียมที่ยังปฏิบัติกันอยู่ แต่ผ้าที่นำไปสมมาญาติพี่น้องในปัจจุบันไม่ได้ทอเองเหมือนในอดีตหากแต่เป็นผ้าที่หาซื้อ

ปัจจุบันยังมีคนเฒ่าคนแก่บางคนที่ยังเก็บฝ้ายมา "เข็นมาอ้าว"¹ เป็นเส้นด้าย เพื่อนำไปทำเป็นด้ายสายสิญจน์ไว้ใช้ตามงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงด้ายสายสิญจน์ที่พระสงฆ์ใช้ผูกแขนให้ก็เป็นด้ายที่ได้จากฝ้าย ด้วยเหตุนี้จึงเรียกด้ายที่ใช้ผูกแขนนี้ว่าฝ้ายผูกแขน แม้ชาวบ้านไม่ปลูกฝ้ายเหมือนในอดีต แต่ก็ยังมีฝ้ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านสามารถนำฝ้ายมาเข็นได้ งานเข็นฝ้ายในปัจจุบันทำให้คนแก่ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยคลายความเจ็บเหงาของสภาพชุมชนที่ลูกหลานต้องออกไปทำงานในไร่นา หรือออกไปทำงานนอกชุมชน เช่น การค้าขาย รับจ้างในตัวเมืองร้อยเอ็ด ทำงานโรงงานที่ต.จังหว. เป็นต้น งานเข็นฝ้ายอ้าวฝ้ายจึงนับเป็นงานหนึ่งที่ทำให้คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้หญิงอายุมากและไม่สามารถทำงานในไร่นาได้แล้ว ใช้เป็นกิจกรรมเพื่อคลายความเครียดไปได้ในสังคมยุคปัจจุบัน และยังเป็นงานที่ทำให้คนเฒ่าคนแก่เกิดความภาคภูมิใจและสุขใจที่ได้ทำงานอีกด้วย

รูปภาพ 4-2 แม่เฒ่าเคนกำลังอ้าวฝ้าย

งานปลูกฝ้ายเข็นฝ้ายในอดีตไม่ได้เป็นงานของคนเฒ่าคนแก่แต่เป็นงานของหญิงสาว ถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของผู้หญิงในสมัยก่อนต้องทำได้ก่อนที่จะแต่งงานมีครอบครัวออกไปเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีผ้าไว้ใช้สอย ถ้ายังทอผ้าไม่เป็น ต่ข้าวมัดข้าวกินไม่ได้ หาน้ำมาใส่โอ่งไว้กินไว้ใช้ไม่เป็น ไม่รู้จักฮีตสิบสอง พ่อแม่ในอดีตจะไม่ให้ลูกสาวแต่งงาน การปลูกฝ้ายจึงนับเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวบ้านในอดีต และนับเป็นส่วนหนึ่งในวิถีแห่งการพึ่งตนเองที่เรียบง่ายของชุมชนในอดีต

¹ การเข็นฝ้ายคือการปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย โดยก่อนที่จะเข็นต้องผ่านขั้นตอนการอ้วกก่อน การอ้วกฝ้าย คือ การนำฝ้ายไปปั่นกับเครื่องอ้วกฝ้าย เพื่อคัดแยกเอาเมล็ดออก

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2500 มีด้ายสังเคราะห์ขายที่ตลาดในตัวเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ไม่ไกลนักชาวบ้านจึงไปซื้อด้ายมาทอผ้าแทนฝ้าย เนื่องจากด้ายสังเคราะห์มีความแข็งแรงทนทานมากกว่าด้ายที่ทำจากฝ้าย ชาวบ้านจึงนิยมไปซื้อด้ายสังเคราะห์มาทอผ้าแทนฝ้าย

ค. การปลูกอ้อย

การปลูกอ้อยเป็นหนึ่งในวิธีการผลิตอย่างหนึ่งของชุมชนมาตั้งแต่อดีต โดยจะเริ่มปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม เมื่อปลูกแล้วก็จะดูแลกำจัดวัชพืช แล้วปล่อยให้อ้อยเจริญเติบโตไปจนกระทั่งประมาณเดือนมกราคมจึงตัดแล้วนำไปแปรรูปเป็นน้ำตาลก่อนทุกขั้นตอนในการผลิตล้วนใช้แรงงานคน ผลผลิตที่ได้จึงไม่มากนัก ประกอบกับวัตถุประสงค์ของการผลิตไม่ได้เน้นผลิตเพื่อขายมากนัก น้ำอ้อยที่ถูกแปรรูปเป็นน้ำตาลก่อนโดยใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นเองในชุมชนจะถูกนำไปแลกกับสิ่งของจำเป็นต่อการดำรงชีพต่างๆ เช่น ข้าว ยาสูบ พริก ฯลฯ เนื่องจากการปลูกอ้อยทำน้ำตาลก่อนขายเป็นงานที่หนักและเหนื่อย และไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านมากนัก เมื่อปอเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ให้มากกว่า ชาวบ้านจึงเลือกปลูกปอในพื้นที่ที่เคยใช้ปลูกอ้อย ชาวบ้านไม่ปลูกอ้อยมานานกว่าสี่สิบปีแล้ว (ประมาณปี พ.ศ.2510)

ง. การปลูกปอ

ปอเป็นพืชเศรษฐกิจหนึ่งที่ชาวบ้านปลูกมากหลังจากที่เลิกปลูกอ้อยแล้ว ก่อนหน้านี้ที่ยังไม่ปลูกปอขายชาวบ้านได้ปลูกปอเอาไว้ใช้ทำเชือกใช้ในครัวเรือน เขาลำต้นแห้งมาใช้ต่อไฟเป็นเชื้อเพลิงในการทำครัวประกอบอาหาร เมื่อปอมีราคาสามารถนำไปขายได้ชาวบ้านจึงนิยมปลูกกันมาก แต่เลิกปลูกไปได้ประมาณยี่สิบกว่าปีแล้ว (ประมาณช่วงปีพ.ศ.2526-2527) เนื่องจากได้ราคาไม่ดีทำลำบาก ที่ดินที่เคยใช้เป็นปลูกปอจึงถูกปรับแต่งให้เป็นพื้นที่ทำนา ปัจจุบันยังมีชาวบ้านบางคนที่ยังปลูกปออยู่บ้าง เพื่อนำเอาลำต้นแห้งที่ลอกเปลือก (เส้นใย) ออกแล้วมาใช้ต่อไฟ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มทำกับข้าว

จ. การปลูกยาสูบ

ชาวบ้านในหมู่บ้านปลูกยาสูบเพื่อใช้ในครัวเรือนมาแต่อดีต ไม่ได้ปลูกขายเหมือนที่ทำกันในปัจจุบัน ช่วงแรกปลูกพอให้ได้สูบกินเองในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2497-2498 มีเจ้าหน้าที่จากโรงงานยาสูบมาแนะนำให้ปลูกขาย ช่วงแรกที่มีเจ้าหน้าที่มาแนะนำชาวบ้านไม่นิยมปลูกกันมากนัก มีชาวบ้านเพียงสามหรือสี่ครัวเรือนเท่านั้นที่ปลูก และก็ปลูกไม่ได้มากนัก เพราะขาดน้ำและไม่สะดวกในการขนส่งยาสูบไปขายยังโรงงานที่อยู่ไกลถึงบ้านเขวา ต.เขวา อ.เมือง จ.มหาสารคาม (นวน คำหาญพล, สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2549)

ช่วงปี พ.ศ. 2529 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เข้ามา ให้ชาวบ้านยืมเงินมาขุดสระน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีน้ำที่จะนำไปใช้รดต้นยาสูบ ประกอบกับในช่วงปี

พ.ศ.2540-2545 มีการตัดถนนขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นเส้นทางเลี่ยงเมืองร้อยเอ็ด (เรียกเส้นรอบเมือง) ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก การตัดถนนดังกล่าวทำให้มีผู้ต้องการเดินทางไปใช้ถมที่ เพื่อใช้ในการปลูกสร้างเป็นที่พักอาศัย เป็นสถานประกอบการทำธุรกิจต่างๆ ตามรายทางถนน พวกนายทุนจึงอาสามาขุดสระเอาดินไปใช้ไปขายให้กับคนที่ต้องการ โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องจ้าง ทำให้ชาวบ้านหลายคนมีสระน้ำไว้ทำการเกษตร ประกอบกับราคายาสูบที่สูงขึ้นมากทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบกันมาก ปัจจุบันอาชีพปลูกยาสูบนับเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญและทำรายได้ให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก

ยาสูบที่ปลูกขายกันในช่วงแรกขายให้กับโรงงานยาสูบของกระทรวงการคลัง แต่ปัจจุบันมีบริษัทของต่างชาติมาตั้งโรงงานรับซื้อยาสูบในหมู่บ้านดงยางที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านซีเหล็กมากนัก (ปี พ.ศ.2525 เป็นปีที่บริษัทเอกชนได้เข้ามาตั้งโรงงานรับซื้อยาสูบที่หมู่บ้านดงยาง) ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางไปขายยังที่ห่างไกลเหมือนอดีต นอกจากนี้แล้วโรงงานยาสูบที่ชาวบ้านเคยขายให้ที่บ้านเขาวังจังหวัดมหาสารคามก็มาตั้งอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านมากนัก

จากสภาพดังกล่าวข้างต้นต่างล้วนเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบกันมาก ทั้งความสะดวกจากการมีแหล่งน้ำ มีถนนหนทางเชื่อมต่อการเดินทางไปค้าขาย รวมถึงระยะทางในการขนส่งก็ใกล้กว่าในอดีต ด้วยสภาพที่เปลี่ยนไปดังกล่าวชาวบ้านจึงนิยมที่จะปลูกยาสูบเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา นอกจากนี้แล้วการปลูกยาสูบยังสอดคล้องกับการทำนาที่ชาวบ้านทำอยู่ โดยในช่วงหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชาวบ้านสามารถปลูกยาสูบได้เลย จนเมื่อได้ขายยาสูบเสร็จแล้วในเวลาอีกไม่นานนักก็เป็นช่วงของการทำนาเวียนมาอีก (ดูตารางที่ 4-2)

การปลูกยาสูบเป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคนในครอบครัวที่ต้องช่วยกันทำ ซึ่งนอกจากจะช่วยเหลือกันเองระหว่างสมาชิกในครอบครัวแล้ว ญาติพี่น้องคนอื่นก็ได้เข้ามาช่วยเหลือด้วยเช่นกัน เพราะการเข้ามาช่วยเหลือกันหลายๆคนทำให้ปลูกยาสูบได้เสร็จเร็ว ผู้ที่ต้องไปทำงานหารายได้เสริมอย่างอื่นมีความจำเป็นที่ต้องเร่งปลูกยาสูบให้เสร็จโดยเร็ว การเข้ามาช่วยกันปลูกยาสูบนี้เป็นการลงแขกช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านยังปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน วิถีปฏิบัติต่อกันเช่นนี้นับเป็นกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงเครือญาติยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านซีเหล็ก โดยเฉพาะในครอบครัวที่ทำอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก ที่มีรายได้ไม่เยอะ แต่หากครอบครัวใดที่มีรายได้มากก็สามารถนำเงินมาจ้างให้ชาวบ้านในหมู่บ้านช่วยปลูกแทนที่จะเป็นการลงแขกช่วยเหลือกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ากิจกรรมการลงแขกปลูกยาสูบระหว่าง

สมาชิกในวงเครือข่ายเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านผู้มีรายได้น้อยสามารถดำรงวิถีการผลิตเพื่อประโยชน์ต่อการพึ่งตนเองได้ในสภาพสังคมปัจจุบัน

ช่วงเดือนมกราคมเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านเริ่มเก็บใบยาสูบมาร้อย² เวลาที่ออกไปเก็บใบยามาร้อยจะเป็นช่วงเช้าตั้งแต่ตีสามตีสี่ สำหรับบางบ้านบางครอบครัวที่ปลูกมากหรือมีความจำเป็นต้องรีบเก็บใบยาให้ทัน ก็อาจต้องลุกขึ้นไปเก็บใบยาสูบตั้งแต่ตีหนึ่งตีสองก็มี โดยจะต่อสายไฟไปยังพื้นที่ที่ปลูกยาไม่ว่าจะมีแดดไหนชาวบ้านจึงสามารถเก็บใบยามาร้อยได้หน้าที่ในการร้อยยาจะเป็นหน้าที่ของทุกคนในบ้านทั้งเด็ก ๆ วัยรุ่นหนุ่มสาว พ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่สามารถร้อยใบยาได้ งานร้อยใบยาเป็นงานที่ช่วยกันทำระหว่างสมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้แล้วก็ยังมีการจ้างคนในครัวเรือนอื่นมาช่วยร้อยใบยาด้วย (ในกรณีที่บ้านนั้นๆ ร้อยใบยาสูบของตนเสร็จแล้ว เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านเกือบทุกหลังคาเรือนต่างปลูกยาสูบ ถ้าใบยาสูบของตนที่เก็บมายังร้อยไม่หมดก็ไม่สามารถไปช่วยร้อยหรือรับจ้างคนอื่นได้) สำหรับคนที่เคยหาบตะกร้าไปขายของตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ (บึงพลาญชัยนับเป็นอีกสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่งที่แม่ค้าในหมู่บ้านจะนำของไปขาย) หรือเมื่อมีงานเทศกาลงานบุญประจำท้องถิ่นต่างๆ ก็ต้องพักงานขายมาช่วยคนที่บ้านร้อยใบยาในช่วงที่ใบยาแก่พอที่จะเก็บมาร้อยได้

รูปภาพ 4-3 สมาชิกในครอบครัวช่วยกันร้อยใบยาสูบ

งานร้อยใบยาสูบเป็นงานที่ชาวบ้านทำตลอดทั้งวันตั้งแต่เช้าจนเย็น ในช่วงประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ช่วงปิดเทอมเด็กรักเรียนก็จะช่วยพ่อแม่ร้อยใบยา เมื่อ

² อุปกรณ์ที่ใช้ในการร้อยใบยาสูบมีเข็มกับด้าย ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่มีไว้เพื่อการร้อยใบยาสูบโดยเฉพาะ ความยาวของเข็มประมาณ 1 ฟุต ด้ายยาวประมาณ 4 ฟุต เมื่อร้อยที่เก็บมาทั้งหมดในวันนั้นเสร็จแล้วก็นำไปแขวนกับราวตากใบยา ซึ่งอยู่กลางแจ้ง ตากใบยาอยู่หลายวัน จนใบยาแห้งจึงนำไปอัดเป็นก้อนเตรียมไปส่งขายที่โรงงาน

ร้อยใส่ด้ายเป็นพวงๆแล้วก็นำไปตากแดดจนแห้ง เมื่อจะนำไปขายก็นำไปอัดเป็นก้อนๆ ช่วงเวลาที่นำไปขายประมาณช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน

จ. การปลูกผัก

การปลูกผักขายเป็นอาชีพหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากในปัจจุบัน เป็นอาชีพที่ทำให้ชาวบ้านได้เงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนได้เร็วกว่าการทำนาหรือการปลูกยาสูบ เพราะการปลูกผักไม่ต้องใช้เวลานานก็สามารถตัดหรือถอนไปขายได้เงินมาใช้ทันที ชาวบ้านไปขายผักในตัวเมืองร้อยเอ็ด มีทั้งที่ไปขายเองหรือฝากให้ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านทั้งในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านไปขายให้ แม้อำนาจจากต่างหมู่บ้านที่อยู่ไม่ไกลนักก็มารับซื้อถึงในหมู่บ้านเพื่อเอาไปขายต่อในตลาด

ช่วงแรกของการปลูกผักขายชาวบ้านต้องเดินไปรอรถที่ปากทางเข้าบ้านหนองยูง เพราะตรงนั้นมีถนนทางหลวงหมายเลข 23 ผ่าน (เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างร้อยเอ็ดกับมหาสารคาม) ซึ่งเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านใช้ในการเดินทางเข้าไปในตัวเมือง ต่อมาเมื่อประมาณปี 2510-2511 มีรถโดยสารในหมู่บ้านชาวบ้านจึงไม่ต้องเดินมารอที่ปากทางเข้าหมู่บ้านหนองยูงเช่นเดิม เมื่อการเดินทางขนส่งสะดวกขึ้นชาวบ้านก็ปลูกผักขายกันมากขึ้น และเมื่อมีน้ำพอให้ได้รดผักได้อย่างสะดวกก็ยิ่งมีคนปลูกเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบันชาวบ้านสามารถไปขายผักได้ตลอดเวลา เนื่องจากมีรถส่วนตัวทั้งรถจักรยานยนต์ รถสามล้อเครื่อง และรถยนต์ จะถูกนำมาใช้ในการขนส่งผักเข้าไปขายในตัวเมือง แต่ชาวบ้านก็ไม่นิยมไปนั่งขายตลอดทั้งวัน นิยมขายส่งให้กับแม่ค้าในตลาดมากกว่า ช่วงเวลาที่ไปจึงนิยมไปตอนกลางดึกเช่นเดิม เมื่อขายเสร็จก็สามารถกลับมานอนหลับพักผ่อนและเก็บผักไปขายอีก ชาวบ้านที่ไม่ปลูกยาสูบขายก็จะปลูกผักไปขายได้ตลอดเวลาที่มีน้ำรด เป็นรายได้อีกอย่างหนึ่งที่ทำให้พอได้ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

การปลูกผักหลายชนิดเมื่อผักชนิดหนึ่งเก็บไปขายหมดแล้วก็เก็บอีกชนิดไปขาย ผักบางชนิดตัดไปขายได้หลายครั้ง เช่น โหระพา สะระแหน่ ใบแมงลัก กะเพรา ใบบัวบก เป็นต้น ชาวบ้านปลูกผักหลายชนิดนอกจากที่กล่าวมาก็มีมะเขือ พักทอง ถั่วฝักยาว พริก สลัด ผักบุ้ง ผักชี ตะไคร้ ข่า เป็นต้น เมื่อมีหนองน้ำไว้ใช้ชาวบ้านจึงสามารถปลูกผักไว้กินไว้ขายได้ตลอดทั้งปี

ในช่วงทำนาหรือปลูกยาสูบชาวบ้านอาจพักงานปลูกผักไปบ้าง แต่ก็มีบางชนิดที่ไม่ต้องดูแลมากก็สามารถเก็บไปขายได้ชาวบ้านก็จะแบ่งเวลามาเก็บผักไปขาย

รูปภาพ 4-4 สมาชิกในวงเครือข่ายดีกำลังช่วยมัดบวบเพื่อนำไปขายที่ตลาดในเมืองร้อยเอ็ด

ตารางที่ 4-2 แสดงวิถีการผลิตในรอบปีของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ทำนา												
*ฝ้าย												
*อ้อย												
*ปอ												
ยาสูบ												
พืชผัก ต่างๆ												

* การปลูกฝ้าย อ้อย และปอเป็นงานที่ชาวบ้านปัจจุบันไม่ทำกันแล้ว

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านต่างทำการเกษตรตามที่กล่าวมา ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านในอดีตไม่ได้ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแต่ละครัวเรือนมีความแตกต่างกันมากนัก คนที่มีฐานะดีก็คือคนที่มียี่นาจำนวนมาก และการมียี่นาจำนวนมากในอดีตหมายถึงการมีความจำเป็นที่ต้องขอแรงให้ญาติพี่น้องและชาวบ้านคนอื่นช่วย ซึ่งชาวบ้าน

ส่วนใหญ่ต่างให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันเป็นอย่างดีมาแต่อดีต เมื่อทำได้ข่าวมากก็แบ่งปันให้ญาติพี่น้องคนอื่นที่ทำนาได้ข้าวไม่พอกินตลอดทั้งปี หรือไม่ก็ให้ให้ยืมไปกินปีต่อไปทำนาปลูกข้าวได้จึงเอามาคืน ด้วยเหตุนี้ความแตกต่างด้านฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในอดีตที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ไม่ใช่เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเอาเปรียบกัน หากแต่เป็นการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

อาชีพหลักที่ชาวบ้านทำกันในปัจจุบันคือการทำนา และทำอาชีพเสริมอย่างอื่นอีก เช่น ปลูกยาสูบ ปลูกผัก เลี้ยงเป็ดไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัวควาย รับผ้ามาตัดเย็บที่บ้าน ซ่อมรถ เสริมสวย เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนยังหารายได้ต่าง ๆ โดยการทำอาชีพค้าขายนอกหมู่บ้าน ทั้งการหาบขนมผลไม้ หาบของไปตำขาย ขายลูกชิ้น ไอศกรีม น้ำแข็งใส กาแฟโอเลี้ยง ขายกับข้าวที่โรงพยาบาล เป็นต้น ชาวบ้านออกขายตอนเช้าตอนเย็นก็กลับบ้าน ในช่วงวันที่มีงานบุญงานประเพณีประจำท้องถิ่นต่างๆที่อยู่ไกลแม่ค้าพ่อค้าก็จะรวมกลุ่มกันไปขายตามงานต่างๆ

นอกจากการทำอาชีพค้าขายที่ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้านแล้วยังมีอาชีพอื่นอีกที่ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น เป็นพนักงานตามห้างร้านต่างๆในตัวเมือง เป็นช่างซ่อมรถยนต์ รับราชการ ทำงานเย็บผ้าที่โรงงาน เป็นต้น ชาวบ้านสามารถทำงานเหล่านี้โดยเข้าไปเย็นกลับได้ แต่ก็มีชาวบ้านบางคนที่ต้องจากบ้านไปทำงานยังต่างถิ่นที่นานๆครั้งถึงจะได้กลับบ้าน

การประกอบอาชีพของชาวบ้านในยุคปัจจุบันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผสมผสานอยู่ระหว่างวิถีชีวิตแบบเดิมที่มีอาชีพทำนาเป็นหลักกับการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่ต้องดิ้นรนทำอาชีพเสริมอย่างอื่น เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านที่เคยชินอยู่กับระบบการทำนาทำเกษตรกรรมและต้องการพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ก็ปลูกผักปลูกยาสูบเพื่อนำไปขายให้ได้เงินมาใช้จ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในขณะที่การประกอบอาชีพของชาวบ้านในอดีตแสดงให้เห็นถึงระบบการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก ไม่ได้เน้นผลิตเพื่อขายมากเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สภาพความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ผลิตแต่พออยู่พอกิน ดังที่เป็นอยู่ในอดีต ทำให้เกิดการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแบ่งปันปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพให้แก่สมาชิกในครอบครัวในชุมชน สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกดังกล่าวนำไปสู่การให้ความร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนให้ดีขึ้น

4.1.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีการอยู่ร่วมกัน

วิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นมาตั้งแต่อดีตเป็นวิถีแห่งการพึ่งตนเอง ปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีพทั้งหลาย อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค สิ่งต่างๆตามที่

กล่าวมาล้วนแต่เป็นสิ่งที่ชุมชนได้จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น และจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ที่ต่างช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมาแต่อดีต กล่าวได้ว่าวิถีปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนส่งเสริมให้ชาวบ้านซึ่งเฝ้าถือเข้าถึงปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีพด้านต่างๆ เสริมสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต มีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง

ก. การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและเครือญาติ

ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของระบบสังคมหมู่บ้านที่ได้ทำหน้าที่ในการเกื้อหนุน ให้สมาชิกสามารถดำรงชีพอยู่อย่างพึ่งตนเองได้ ทั้งการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพให้แก่สมาชิก ให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยพื้นฐานในการผลิต รวมถึงการช่วยเหลือระดับครอบครัวที่ออกไปตั้งใหม่ของลูกหลานให้มีความมั่นคง

1) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว

พ่อแม่เป็นผู้ทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนลูกสาวลูกชายในบ้าน ให้รู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติในสถานะที่ดำรงอยู่ เช่น หน้าที่ของลูกสาว หน้าที่ของลูกชาย หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อญาติพี่น้อง เป็นต้น ผู้หญิงจะได้รับการอบรมให้รู้จักทำงานบ้านต่างๆ ทั้งการทอผ้า ตำข้าว ฝัดข้าว ตักน้ำใส่ตุ่ม ทำกับข้าว รู้สัดที่ต้องปฏิบัติ ในขณะที่ผู้ชายก็ต้องเรียนรู้งานในหน้าที่ที่ผู้ชายต้องทำ ทั้งการทำเครื่องมือที่จะนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว การได้ช่วยทำงานต่างๆ เป็นการฝึกให้มีทักษะในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว การให้ไปบวชก่อนแต่งงานทำให้ผู้ชายมีโอกาสเข้าไปเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งจะนำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชีวิต ให้สามารถนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาไปยึดเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต นับเป็นการเตรียมความพร้อมให้ลูกชายก่อนออกไปแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่อีกวิธีหนึ่ง วิถีปฏิบัติหรือหน้าที่ที่กระทำต่อลูกของพ่อแม่ เช่นนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ครอบครัวของลูกมีความมั่นคง เพราะทั้งหญิงและชายต่างมีความพร้อมทั้งเรื่องความรู้ในการประกอบอาชีพ รู้หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน มีความรู้ทางด้านศีลธรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติ รวมถึงสามารถถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เหล่านี้ให้กับสมาชิกใหม่ของครอบครัวได้

ปัจจุบันสถาบันครอบครัวก็ยังคงทำหน้าที่สำคัญตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่งานหรือวิถีปฏิบัติบางอย่างที่ถ่ายทอดให้กับสมาชิกในครอบครัวไม่ได้เหมือนเดิมทั้งหมด ลูกสาวในปัจจุบันไม่ต้องตักน้ำ ตำข้าว ฝัดข้าว ทอผ้า เหมือนในอดีต แต่ก็มียางบางอย่างที่พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้หรือวิธีการปฏิบัติให้กับลูกหลาน เช่น ลูกสาวและลูกชายต้องช่วยงานของครอบครัว ทั้งงานที่บ้านและงานในไร่นา การเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือญาติมิตรตามโอกาสต่างๆ รวมถึงการเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันจัดงานบุญตามประเพณีของชุมชน

การบวชก็ยังเป็นหน้าที่ที่ถูกคาดหวังให้ลูกชายปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน หน้าที่อีกอย่างหนึ่งที่ลูกสาวลูกชายในปัจจุบันถูกคาดหวังจากครอบครัวคือหน้าที่ทางการศึกษาเล่าเรียน ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ก็มีหน้าที่ต้องหาเงินรายได้เพื่อมาสนับสนุนหรือส่งเสริมหน้าที่ทางการศึกษาของลูก

เมื่อลูกหลานในครอบครัวได้แต่งงานหรือสร้างครอบครัวใหม่ สถาบันครอบครัวที่ตนเคยเป็นสมาชิกอยู่ก็ยังทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำชี้แนะและเกื้อหนุนแก่ครอบครัวตั้งใหม่ เพื่อให้คู่สามีภรรยาทำหน้าที่ที่ปฏิบัติต่อกัน ทั้งหน้าที่ทางบ้าน หน้าที่ทางประเพณี และหน้าที่ต่อส่วนรวม รวมถึงการทำหน้าที่ที่ประคับประคองครอบครัวของลูกหลาน เพื่อให้ครอบครัวของลูกหลานมีความมั่นคง สมาชิกในครอบครัวมีความสุข ทั้งการให้ความช่วยเหลือเรื่องปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีพ (ให้ที่นาทำกิน ให้เงินทุนช่วยเหลือเมื่อลูกหลานมีความจำเป็นต้องใช้เงิน) การช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างคู่สามีภรรยา โดยการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในครอบครัว เมื่อยามที่พ่อหรือแม่ต้องไปทำงานนอกชุมชน ผู้เป็นตาเป็นยายหรือเป็นป้าเป็นน้าก็จะช่วยเหลือลูกหลาน เป็นต้น ซึ่งวิถีปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ยังคงปรากฏอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านซึ่หลักในปัจจุบัน

การแต่งงานของหนุ่มสาวที่เป็นมาแต่อดีตส่วนใหญ่มักเป็นความเห็นชอบจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว เมื่อถึงวัยต้องแต่งงานมีครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้องก็จะแนะนำให้รู้จักกับผู้ที่เห็นว่าเป็นคนดี ทำการงานเป็น และส่วนใหญ่แล้วมักจะอยู่หมู่บ้านเดียวกัน ดังคำบอกเล่าของแม่ใหญ่อายุ 80 ปีท่านหนึ่งเล่าว่า “พ่อแม่เพิ่น (ท่าน) ว่าไม่รู้คนมาจากไหนยังมาหาเอาไกล ข้าวลืบมันตกไกล มาแต่ไกลอยากได้คนบ้านเราไม่ได้หรอก ถ้ามันไม่ซัวไม่ตกมาถึงเราหรอก” (ทองสา สิทธิการ, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2549) ถ้าเป็นการแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้านมักจะได้แต่งเพราะมีญาติพี่น้องอยู่ที่นั่น ได้เห็นและเชื่อมั่นว่าคนนั้นมีความประพฤติดี ก็แนะนำญาติพี่น้องให้ไปรู้จักและแต่งงานกันที่สุดในที่สุด ดังคำบอกเล่าของแม่ใหญ่อายุ 75 ปีท่านหนึ่งเล่าว่า “เมื่อตอนเป็นสาวไม่ได้อยากแต่งงานเลย ที่ได้แต่งก็เพราะพ่อแม่ พ่อแม่เห็นว่าผู้ชายคนนั้นดีอยากให้แต่งด้วยถึงได้แต่ง ผู้ที่พ่อแม่ “เห็นแลงเห็นงาย” (เห็นเข้าเห็นเย็น) คนนั้นไม่เป็นงานไม่ให้เอาหรอก เอาคนบ้านอื่นไม่เห็นผลงาน ไม่รู้ว่าเป็นงานหรือไม่ ญาติพี่น้องเคยไปบ้านใดก็ไปแต่บ้านนั้น ถ้ามีคนไปบ้านดงยางก็ติดต่อไปถึงกัน” (ทุม วงศานุตร, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2549)

ชายหญิงที่แต่งงานกันโดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้ชายต้องย้ายเข้าไปอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิงทำมาหากินกับครอบครัวฝ่ายหญิง จนกระทั่งลูกสาวคนต่อไปในบ้านแต่งงาน หรือทั้งคู่มีความพร้อมที่จะออกไปตั้งบ้านเรือนสร้างครอบครัวใหม่จึงย้ายออกจากบ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง ซึ่งในอดีตโดยส่วนใหญ่แล้วมักสร้างบ้านอยู่ติดหรือใกล้กับบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิง ในระหว่างที่อยู่กินที่บ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็ต้องช่วยงานภายในบ้านในครอบครัวของฝ่ายหญิง ในลักษณะทำ

ด้วยกันกินด้วยกัน (เห็ดนำกันกินนำกัน) เป็นกลยุทธ์ในการช่วยประคับประคองครอบครัวใหม่ที่เพิ่งแต่งงาน สอนและช่วยให้ครอบครัวอยู่รอด พ่อต้องย้ายครอบครัวออกไปสร้างบ้านใหม่เป็นของตนเอง พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะแบ่งที่นาให้ทำกินเป็นของตนเอง รวมถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านอื่นๆ เพื่อประคับประคองชีวิตครอบครัวของลูกหลานให้มั่นคง เมื่อขาดเหลือสิ่งใดพ่อแม่จะเป็นคนช่วยเหลือรวมถึงญาติพี่น้องคนอื่นต่างก็ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

โดยประเพณีและวิถีปฏิบัติของชาวอีสาน ลูกสาวคนเล็กเป็นคนที่ถูกคาดหวังให้อยู่เลี้ยงดูพ่อแม่จนเสียชีวิต และจะเป็นผู้ที่ได้รับมรดกที่นามากกว่าลูกคนอื่น เพราะนอกจากส่วนแบ่งที่ได้เท่ากับลูกคนอื่นแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นของพ่อแม่อีกด้วย ถือเป็นสิ่งตอบแทนที่พ่อแม่ให้แก่ลูกสาวคนเล็กที่ทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่เมื่อแก่เฒ่า ลูกสาวคนอื่นๆ แม้จะไม่ได้พักอยู่บ้านเดียวกับบ้านพ่อแม่แต่มักจะย้ายไปสร้างบ้านตั้งครอบครัวใหม่ในบริเวณที่ติดกับบ้านพ่อแม่ หรือถ้าพื้นที่คับแคบก็ไปหาพื้นที่ปลูกบ้านใหม่ซึ่งเป็นที่ดินที่พ่อแม่ยกให้ อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นเสมอไปว่าฝ่ายชายต้องไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ในกรณีที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงมีที่ดินทำกินน้อยไม่พอแบ่งปันให้ลูกสาวและลูกเขยได้ทำกิน แต่พ่อแม่ของฝ่ายชายมีที่ดินทำกินมาก สามีก็อาจพาภรรยาไปอยู่บ้านไปเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัวของฝ่ายชาย ในอดีตลูกชายเมื่อแต่งงานแล้วมักจะไปเอาที่ดินทำกินกับฝ่ายหญิง ที่นาของพ่อแม่จึงมักถูกแบ่งให้เฉพาะลูกสาว ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของชาวอีสานมาแต่อดีต

ปัจจุบันที่นาเป็นสมบัติที่พ่อแม่จะต้องแบ่งให้ลูกทุกคนทั้งหญิงและชาย ลูกชายปัจจุบันเมื่อแต่งงานไปอยู่กับฝ่ายหญิงแล้วไม่นิยมสละสิทธิ์ในที่นาให้กับพี่น้องเหมือนในอดีต กล่าวคือหากไม่สามารถพาครอบครัวกลับมาทำอยู่ทำกินได้ ก็จะขายที่นาที่เป็นสิทธิ์ของตนให้กับลูกคนอื่น เพราะชาวบ้านยุคปัจจุบันไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมากเหมือนในอดีตที่จำนวนประชากรยังมีไม่มากนัก ที่นาที่ได้จากพ่อแม่ของฝ่ายหญิงจึงมีจำนวนน้อยกว่าในอดีต อย่างไรก็ตามลูกคนที่อยู่เลี้ยงดูพ่อแม่ก็จะเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิ์ในที่ดินทำกินมากกว่าคนอื่น

เมื่อลูกๆ ออกไปสร้างบ้านสร้างครอบครัวใหม่พ่อแม่จึงแบ่งที่นาให้ทำกินด้วยลักษณะเช่นนี้คนที่นาติดกันจึงล้วนแต่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญาติพี่น้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้และเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ช่วยให้มีการร่วมมือในงานประเพณี และกิจกรรมของครอบครัวและเครือญาติ เพราะจะต้องทำนาในแปลงที่ติดกันกับพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน นอกจากนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างมีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติกัน เนื่องจากชาวบ้านตั้งแต่อดีตมานิยมให้ลูกหลานแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง เนื่องจากเชื่อว่าคนที่มาจากที่อื่นเป็นคนที่คุณอื่นที่อยู่ใกล้ไม่เลือกแล้ว จึงต้องออกมาหาคู่ยังต่างถิ่น ถ้าเป็นคนดีจริงจะเหลือมาไม่ถึง

เพราะคนที่อยู่ใกล้จะถูกพ่อแม่ญาติพี่น้องเลือกเอาไว้ก่อน เปรียบดังเม็ดข้าวถ้าเม็ดโตหนักจะไม่ปลิวไปที่อื่นได้เหมือนเม็ดข้าวลีบ

นอกจากนี้การแต่งงานกับคนที่รู้จักแหล่งที่อยู่ของพ่อแม่ญาติพี่น้องของอีกฝ่าย เป็นสิ่งที่ทำให้มีความเกรงใจซึ่งกันและกัน หญิงชายเมื่ออยู่ด้วยกันต่างมีความเกรงใจซึ่งกันและกัน จะทำอะไรต้องระมัดระวัง เพื่อไม่ให้กระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย เมื่อมีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันก็ไม่สามารถหนีไปได้ไกลจากครอบครัวญาติพี่น้องเดิมได้ ต่างจากคนที่มาจากที่อื่นที่พ่อแม่ญาติพี่น้องไม่รู้จัก ถ้ามีเรื่องทะเลาะกันก็อาจไม่อดทนหนักกลับไปอยู่บ้านพ่อแม่ของตน (พรม ชนะพล, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2549) เหตุผลนี้เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่พ่อแม่มักเตือนหรือห้ามไม่ให้ลูกแต่งงานกับคนไกล เพราะกลัวว่าจะไม่อดทนพอโกรธก็หนีกลับไปอยู่บ้านพ่อแม่ ทำให้ยากที่จะตามกลับมาได้ ด้วยลักษณะการแต่งงานของหญิงชายในอดีตดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้กับระบบครอบครัวและเครือญาติในอดีต

ค่านิยมในการเลือกคู่ครองให้กับลูกสาวหรือหลานสาวในปัจจุบันต่างจากอดีต กล่าวคือผู้ชายที่พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่จะเลือกให้ลูกสาวไม่จำเป็นต้องเป็นคนบ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงกันเหมือนในอดีต แต่ค่านิยมเช่นนี้เพิ่งเปลี่ยนแปลงมาได้ไม่นานนัก ทำให้ปัจจุบันคู่สามีภรรยาในหมู่บ้านชี้เหล็กส่วนใหญ่ยังเป็นคนบ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อถึงฤดูกาลทำนาบางครอบครัวที่พ่อตาแม่ยายมีที่นาแบ่งให้ทำกินน้อย ก็จะไปทำนาที่ปู่ย่าแบ่งให้ทำกินด้วย เมื่อทำนาของตนเสร็จก็ต้องช่วยเหลือพ่อตาแม่ยายและพ่อบุ้แม่ย่า เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูของลูกชายและลูกสาว รวมถึงเป็นการตอบแทนที่พ่อตาแม่ยายหรือพ่อบุ้แม่ย่าแบ่งที่นาให้ทำกิน วิถีปฏิบัติเช่นนี้ทำให้เกิดการช่วยเหลือ เกื้อกูล และแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ที่ยังเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของชาวบ้านชี้เหล็กปัจจุบัน

2) วิถีปฏิบัติระหว่างสมาชิกในเครือญาติ

ตั้งแต่อดีตมาคนที่เป็ญาติพี่น้องกันมักจะปลูกบ้านในบริเวณใกล้เคียงกันหรือติดกัน ปัจจุบันก็ยังนิยมปลูกบ้านในบริเวณเดียวกัน แต่ในกรณีที่ดินที่ใช้ปลูกบ้านของครอบครัวเหลือน้อยไม่สามารถปลูกสร้างบ้านเรือนไว้ในบริเวณเดียวกันได้ ก็มีความจำเป็นต้องปลูกบ้านในบริเวณอื่น แต่ก็ยังอยู่ภายในที่ดินของครอบครัวหรือญาติพี่น้องกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามโดยส่วนใหญ่แล้วการตั้งบ้านเรือนในปัจจุบันของชาวบ้านชี้เหล็ก ก็ยังเป็นลักษณะของการตั้งอยู่ใกล้ติดกันกับญาติพี่น้อง เพราะการอพยพไปหาบ้านใหม่ของชาวบ้านในชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านที่ยังอยู่ยังมีที่ดินพอให้ลูกหลานปลูกสร้างบ้านไว้ในบริเวณใกล้เคียงกันเหมือนที่เคยเป็นในอดีตได้

การมีบ้านอยู่ใกล้ชิดติดกันทำให้สะดวกต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติ ช่วยทำให้สมาชิกได้ร่วมกิจกรรมต่างๆระหว่างกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียง กิจกรรมประจำวัน เช่น การกิน ชาวบ้านจะกินข้าวร่วมกันโดยใช้บ้านของแม่ใหญ่หรือยายเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่างๆ ลูกๆหลานๆจะมารวมตัวพบปะพูดคุยปรึกษาหารือกันที่บ้านของยาย เวลาที่พ่อแม่เด็กมีธุระไม่สามารถให้ลูกหลานติดตามไปด้วยก็จะฝากให้ยายเลี้ยงดู หรือถ้าว่างอยู่ก็จะได้ช่วยดูแลให้ ปัจจุบันบ้านของยายก็ยังทำหน้าที่เช่นนี้อยู่ ตอนเย็นหลังจากเด็กๆเลิกเรียนก็จะพากันเดินมาบ้านยายให้ยายดูแลต่อ พ่อพ่อแม่เลิกงานหรือมีเวลาว่างจึงมารับกลับบ้าน เมื่อมีงานบุญชาวบ้านจะเชิญชวนญาติพี่น้องมาร่วมงานหาข้าวปลาอาหารเลี้ยงกันเป็นประจำทุกงาน

สาเหตุที่กิจกรรมของลูกๆหลานๆต่างมารวมกันที่บ้านของยายไม่ใช่บ้านของย่านั้นเป็นเพราะภายหลังการแต่งงานผู้ชายจะเป็นผู้เข้าไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง ที่ดินทรัพย์สินมรดกต่างๆส่วนใหญ่ก็จะได้จากพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ด้วยเหตุที่เป็นเช่นนี้พ่อแม่สมัยก่อนจึงยอมที่จะหาเงินสอดมาให้ตามที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเรียกร้อง ถ้าหากว่าครอบครัวของหญิงสาวมีที่นามาก ด้วยหวังว่าเมื่อลูกชายเข้าไปอยู่จะได้มีที่ดินทำกินไม่ลำบาก ซึ่งการยกสิทธิในที่ดินให้อยู่ในครอบครองจะไม่ได้ยกให้ในทันที แต่จะต้องช่วยทำนาช่วยงานต่างๆภายในครอบครัวของฝ่ายหญิงไปสักระยะ จนเมื่อต้องออกไปสร้างบ้านเป็นของตนเอง พ่อแม่จึงจะค่อยๆให้สิทธิในการครอบครอง (ให้ทำอยู่ทำกินเลี้ยงครอบครัว แต่ยังไม่ให้สิทธิในการครอบครองโดยสมบูรณ์) ในระหว่างที่ยังไม่ได้สิทธิในการครอบครองอย่างเต็มที่ ลูกสาวและลูกเขยก็ต้องช่วยกันทำนาทำการเกษตรกับสมาชิกคนอื่นๆในครอบครัวของฝ่ายหญิงไปก่อน

การไม่ยกที่ดินให้เป็นสิทธิในครอบครองทันที ทำให้เกิดเงื่อนไขบังคับให้ครอบครัวของลูกสาวลูกเขยยังต้องมาช่วยเหลือครอบครัวพ่อแม่ของฝ่ายหญิง การไม่เป็นที่พอใจของพ่อแม่ของฝ่ายหญิงมีผลต่อการได้รับสิทธิในที่ดินน้อยกว่าคนอื่น ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่ท่านหนึ่งที่มีอายุ 70 ปี ที่ว่า “ผู้เฒ่า (พ่อตาแม่ยาย) ไม่รัก ก็เลยได้ที่นาไม่เท่าลูกคนอื่น สมัยก่อนไม่มีเจ้าหน้าที่มารังวัดที่ดินเหมือนปัจจุบัน ใช้วิธีการนับก้าวเอา จำนวนก้าวก็เท่ากันอยู่ แต่ระยะก้าวสั้นยาวไม่เท่ากัน รู้ว่าได้น้อยกว่าคนอื่น แต่ก็ไม่ได้ว่าอะไรจะให้เท่าไรก็แล้วแต่ผู้เฒ่า” (ชาติ จินดามล, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2549) พ่อแม่จะยกที่ดินให้เป็นสิทธิในครอบครองโดยสมบูรณ์เมื่อเห็นสมควร เห็นว่ามีความพร้อม จึงยกที่ดินแบ่งปันให้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งความพร้อมดังกล่าวต้องพร้อมกันทั้งครอบครัว เช่น ความพร้อมเรื่องเงินที่จะต้องใช้ในการโอนที่ดิน หากพ่อแม่จะยกที่ดินให้ลูกอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ลูกบางคนยังไม่มีเงินโอน พ่อแม่ก็ยังไม่โอนให้ (นงเยาว์ น้อยวิมล, สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2549)

การที่ญาติพี่น้องต่างมีที่พักอาศัยและมีที่ดินทำกินร่วมกัน หรือใกล้กันประกอบกับความสัมพันธ์แบบต่างช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันไปมา ส่งเสริมให้เกิดความแน่นแฟ้นขึ้นภายในระบบครอบครัวและชุมชน อันนำไปสู่การร่วมมือกันพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆขึ้น พื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันในปัจจุบันทั้งวัด โรงเรียน หนองน้ำ ถนนหนทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านต่างๆ ที่มีใช้กันอยู่ในปัจจุบันล้วนเกิดจากการร่วมมือช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในชุมชน จนปัจจุบันก็ยังมีชาวบ้านที่ให้ความสำคัญต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมเสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อสร้างวัด ยอมสละเวลาในการทำมาหากินไปเข้ากลุ่มทำประโยชน์ให้ชุมชน เพราะประโยชน์ของชุมชนก็เป็นประโยชน์ต่อตนเองด้วย เมื่อมีงานบุญตามประเพณีชาวบ้านต่างให้ความสำคัญเข้าร่วมช่วยเหลืองานจนงานสำเร็จลุล่วงไปได้ วิถีปฏิบัติเช่นนี้เองที่มีผลอย่างสำคัญให้ชุมชนบ้านชีเหล็กในอดีตมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

ข. การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

การที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนิยมแต่งงานกับคนบ้านเดียวกันหรือกับคนต่างหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียงต่างมีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ผู้คนต่างให้ความสนใจเอาใจใส่ต่อกัน และให้ความช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกันดังกล่าวทำให้จะทำอะไรก็สนใจความคิดเห็นของผู้อื่นมาก จึงกล่าวได้ว่าชุมชนบ้านชีเหล็กในอดีตเป็นสังคมที่ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระเบียบแบบแผนมา

ฮีตสิบสองนับเป็นส่วนหนึ่งในประเพณีที่ชุมชนยึดมั่นปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมาแต่อดีต การประพฤติปฏิบัติตามกรอบระเบียบประเพณีดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดบอกต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น คนเฒ่าคนแก่ นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่าง รวมถึงชี้แนะแนวทางปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองให้แก่ลูกหลานในชุมชนมาแต่อดีต จนถึงปัจจุบันคนเฒ่าคนแก่ก็ยังทำหน้าที่สำคัญเช่นนี้อยู่ ชาวบ้านชีเหล็กยังคงยึดถือว่าฮีตสิบสองเป็นประเพณีการทำบุญ เพื่อตอบสนองความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาของชุมชน วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นข้อควรปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน เพื่อยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเป็นชุมชน เป็นสื่อให้คนเฒ่าคนแก่ได้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลาน ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีและให้ชี้แนะแก่ลูก เพื่อให้ลูกประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามประเพณีที่ดั่งงาม และเป็นที่ยอมรับของชุมชน ลูกหลานได้ฝึกปฏิบัติตามประเพณี เกิดการเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนตามคำแนะนำสั่งสอนของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกถ่ายทอดสู่ชาวบ้าน โดยมี

ประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อให้เกิดการปฏิบัติ ซึ่งมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้าน ให้ปฏิบัติต่อกันได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมตามแต่ละสถานภาพที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันชาวบ้านก็พยายามใช้ประเพณีฮีตสิบสองในการถ่ายทอดสิ่งที่ควรปฏิบัติเหล่านี้ ให้กับชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นในชุมชน

1) ผู้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน

ในชุมชนบ้านขี้เหล็กมีหลายกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ และความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชนดังนี้

1.1) คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ในชีวิตมากกว่า คนในช่วงวัยอื่นๆ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะสิ่งที่ดีควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติให้แก่ ลูกหลานภายในชุมชน ให้ปฏิบัติต่อกันอย่างมีศีลธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาช่วยเหลือแบ่งปัน กัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ให้รู้ว่าในแต่ละสถานะที่ดำรงอยู่ต้องทำอะไรบ้าง เป็นต้น หน้าทีดังกล่าวเป็นหน้าที่ที่คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านยึดเป็นหลักปฏิบัติมาแต่อดีต นอกจากการเป็นผู้แนะนำชี้สิ่งที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติต่างๆ ให้ลูกหลานแล้ว คนเฒ่าคนแก่ ยังทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานได้เห็นจึงเกิดความเชื่อถือและนำไปปฏิบัติตาม

การทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีประกอบกับการมีความสามารถในเชิงวาทศิลป์ มีเหตุมีผลสามารถโน้มนำให้ลูกหลานเชื่อฟังและปฏิบัติตามได้ของคนเฒ่าคนแก่ ทำให้คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเป็นที่เคารพเชื่อฟังของลูกหลานในอดีต (พัน คัมมาต, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2549) จนปัจจุบันคนเฒ่าคนแก่ก็ยังมีบทบาทสำคัญเช่นนี้ เมื่อจัดงานบุญต่างๆตามฮีตสิบสองที่เคยทำกันมา คนเฒ่าคนแก่จะมารวมกลุ่มกันปรึกษารื้อกับลูกหลานว่าจะจัดเตรียมอย่างไร อะไรควรลดอะไรควรเพิ่มอะไรควรทำต่อไปและอะไรที่ควรเลิกปฏิบัติไป เมื่อมีความขัดแย้งกัน เกิดขึ้นคนเฒ่าคนแก่ก็จะเข้าร่วมรับฟังพร้อมทั้งชี้แนะเหตุผลและสิ่งที่ควรกระทำต่อกัน จากสภาพดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าคนเฒ่าคนแก่ยังเป็นกลุ่มบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังใน คำแนะนำต่างๆอยู่ อย่างไรก็ตามความสามารถของคนเฒ่าคนแก่ในการแนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติ ให้แก่ลูกหลาน ไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนที่เคยเป็นในอดีต “คนรุ่นใหม่ที่อยู่ใน ช่วงอายุ 23-27 ปี โดยเฉพาะที่เป็นผู้ชายนั้นบอกหรือแนะนำอะไรไม่ค่อยเชื่อ แต่ผู้หญิงยังบอก ง่ายแนะนำให้ทำอะไรก็ทำ ยังเชื่อฟังอยู่” (ธราวุฒิ คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2549)

1.2) มรรคนายก

มรรคนายกหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลวัด” นับเป็นอีกกลุ่มบุคคลหนึ่งที่ ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังและมีบทบาทในการขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ช่วยเหลือ

กิจกรรมต่างๆ ทั้งเรื่องภายในวัดและเรื่องประโยชน์ด้านการพัฒนาชุมชนต่างๆมาแต่อดีต หนองลิด และหนองไฮที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันจนถึงปัจจุบันล้วนมีมรรคนายกเป็นผู้นำ ทั้งการเป็นคนคิดและพาชาวบ้านไปขุดหนองน้ำให้ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ปัจจุบันมรรคนายกก็ยังคงเป็นบุคคลที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ นอกจากจะเป็นมรรคนายกทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับกรปฏิบัติตามฮีตสิบสองแล้ว ในการทำพิธีบางอย่าง เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การแก้กำเริบในเด็ก มรรคนายกคนปัจจุบันก็เป็นคนพิธีกรรมเหล่านี้ เมื่อมีคนจะบวช แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะมาปรึกษาว่าต้องทำอะไรเตรียมการอย่างไร รวมถึงการทำบุญบ้านหรือบุญช่าฮะ การทำบุญหนองบ้านหรือหนองลิด เลี้ยงญาฟอปปู (ทำหน้าที่เป็นเฒ่าจ๋า) เหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ของมรรคนายกที่จะต้องแจ้งกำหนดการให้ชาวบ้านรับทราบ และเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีต่างๆให้พร้อม มรรคนายกจึงเป็นผู้นำทางประเพณีที่มีบทบาทในการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญตามฮีตตามคลองธรรมที่ชุมชนเคยยึดถือและปฏิบัติมาแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

รูปภาพ 4-5 มรรคนายกและสมาชิกในครอบครัวที่จะสร้างบ้านใหม่ ในขณะที่ทำพิธีตั้งเสาเอกเสาขวัญ (เสาเอกเสาโท)

1.3) ผู้นำในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆ

หมู่บ้านซีเหล็กเป็นชุมชนที่มีความเคร่งครัดในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆ ผู้นำในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีปฏิบัติของชุมชน ผู้นำในการประกอบประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆของชุมชนที่สำคัญประกอบไปด้วย พระสงฆ์ หมอธรรม เฒ่าจ๋า หมอสูตร หมอเทวดาหรือกวนน้อย ครูบาผู้เป็นหัวหน้าคณะหมอรำผีฟ้า ผู้นำต่างๆตามที่กล่าวมามีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างมากมาตั้งแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบันก็ยังมียังมีบทบาทเช่นนี้อยู่ ปัจจุบันชาวบ้านยังคงให้หมอมนต์ หมอรำผีฟ้า รักษาอาการเจ็บป่วยอยู่ และจากการสัมภาษณ์ผู้นำต่างๆ ทั้งครูบาของคณะหมอรำผีฟ้า หมอธรรม หมอเทวดา ต่างพบว่าชาวบ้านยังคงมาให้ทำพิธีต่างๆอยู่เรื่อยๆ

และไม่เฉพาะแต่คนแก่คนเฒ่า หากคนหนุ่มคนสาวป่วยและและเชื่อว่าเกิดจากผีทำ ผู้นำในการประกอบประเพณีต่างๆก็จะถูกเชิญให้ไปทำพิธีให้ด้วยเช่นกัน คนที่เคยเคารพเชื่อฟังก็ยังคงเป็นอยู่เหมือนเดิม เมื่อถึงวันที่ต้องไปบอกกล่าวของรักษา³ก็ยังคงไป เพราะคนที่ไม่ไปก็เกิดเจ็บป่วย ทำให้ต้องกลับมาหาผู้นำที่ติดต่อกับของรักษาที่ดูแลตนอยู่ เพื่อบอกกล่าวแก่ของรักษา หรืออาจกล่าวได้ว่าภาระทำดังกล่าวคือการไปขอโทษของรักษาที่ตนทำผิดโดยการเพิกเฉยไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อของรักษาที่คอยดูแลคุ้มครองตนอยู่

ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับของรักษานอกจากจะช่วยรักษาคนป่วยให้หายแล้ว ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของกลุ่มชาวบ้านที่เข้าไปร่วมมีของรักษาเดียวกันด้วย เมื่อผู้นำต่างๆเหล่านี้ไปรักษาคนใดแล้ว คนนั้นมักจะเข้าไปนับถือหรือเข้าไปอยู่ภายใต้การดูแลของของรักษาที่ผู้นำนั้นนับถืออยู่ และเมื่อเข้าไปร่วมเป็นผู้มีของรักษาอย่างเดียวกัน ผู้นำก็จะบอกกฎหรือข้อควรปฏิบัติให้กับผู้นั้น หนึ่งในกฎหรือข้อปฏิบัติที่ผู้มีของรักษาต้องปฏิบัติคือการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องสอดคล้องกับศีล 5 ในพุทธศาสนา

การปฏิบัติตามกฎข้อห้ามต่างๆของการเป็นผู้มีของรักษาดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะเป็นการควบคุมพฤติกรรมให้สมาชิกในกลุ่มดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างความเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันให้เกิดขึ้น เช่น พวกไทเทิง พวกเทวดา พวกอยู่กับพระพุทธและพระธรรม (หมอธรรม) พวกอยู่กับคุณพระ เป็นต้น เมื่อถึงวันทำพิธีต่างๆคนที่เป็พวกที่มีของรักษาเดียวกันก็ได้ไปพบปะกัน ได้ไปแสดงออกถึงความเป็นพวกเดียวกัน

ทั้ง 3 กลุ่มบุคคลตามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดวิถีปฏิบัติของสมาชิกในชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุขมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน กลุ่มบุคคลทั้ง 3 กลุ่มก็ยังคงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชนบ้านชีเหล็กอยู่

1.4) กลุ่มผู้นำทางการที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐ

ผู้ใหญ่บ้านนับเป็นผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐที่มีมาแต่อดีตหน้าที่สำคัญของผู้ใหญ่บ้านคือการนำข่าวสารจากรัฐมาแจ้งแก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน การปกครองลูกบ้านให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข โดยการช่วยแก้ไขหรือตัดสินปัญหาความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงเป็นผู้นำในการเสริมสร้างให้ลูกบ้านมีความสมัครสมานรักใคร่สามัคคีกัน ผู้ใหญ่บ้าน

³ ของรักษาเป็นส่วนหนึ่งในระบบความเชื่อของชุมชน ชาวบ้านเชื่อว่าของรักษาจะช่วยปกป้องคุ้มครองสิ่งไม่ดีหรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆไม่ให้มาทำอันตรายให้เกิดทุกข์แก่ผู้มีของรักษา ความทุกข์ที่เกิดจากการเจ็บป่วยนับเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้แต่ละคนต่างต้องมีของรักษา เพื่อหวังว่าของรักษาจะสามารถป้องกันความเจ็บป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุ ที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผี นอกจากนี้ป้องกันอาการเจ็บป่วยแล้วของรักษายังทำหน้าที่รักษาอาการเจ็บป่วยได้ด้วย ทั้งนี้ของรักษาแต่ละอย่างไม่สามารถเข้ากันได้กับทุกคน ของรักษาที่เหมาะสมหรือเข้ากันได้กับคนคนนั้นเท่านั้นจึงจะรักษาอาการเจ็บป่วยได้

ในอดีตสามารถทำหน้าที่เช่นนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะผู้ใหญ่บ้านที่ได้ตำแหน่งคือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพและเห็นว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเช่นนี้จึงเป็นผู้ที่สามารถขอความร่วมมือ หรือบอกกล่าวแนะนำอะไรแล้วชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่

นอกจากผู้ใหญ่บ้านแล้วก็ยังมีผู้นำอื่น ๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐ เช่น กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อป.พร.) ตำรวจชุมชนสัมพันธ์ ตำรวจอาสา อาสาพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาสาพัฒนาเกษตรตำบล เป็นต้น ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งดังกล่าวส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่ให้ความสนใจในกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้านอยู่แล้ว หรือทำหน้าที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนอยู่ก่อนแล้ว เพราะสำหรับผู้ที่ไม่ได้สนใจที่จะเข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆอยู่แล้ว ถึงแม้ได้รับการแต่งตั้งก็จะไม่มาทำหน้าที่ (สัมพันธ มงคลเคหา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม, 2549) ผู้นำที่เป็นอาสาสมัครในกลุ่มนี้ไม่มีเงินเดือน การได้มาซึ่งตำแหน่งเช่นนี้ไม่ต้อง

แก่งแย่งแข่งขัน ไม่ต้องซื้อเสียงเหมือนกับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การได้ผู้นำที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมของหมู่บ้านซึ่งเหล็กเริ่มเกิดขึ้นได้เมื่อมีระบบการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการซื้อขายเสียง ก่อนหน้านั้นคนเฒ่าคนแก่ยังxorองไม่ให้ใช้เงินซื้อเสียงได้บ้าง แต่ในปัจจุบันไม่สามารถทานกระแสเหล่านี้ได้ อย่างเช่น มีการซื้อเสียงจากผู้สมัครผู้ใหญ่บ้านเมื่อการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในราวสองปีที่ผ่านมา และต่อเนื่องมาจนถึงการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (เมื่อเดือนมิถุนายน 2549) ผลจากการเลือกตั้งดังกล่าวทำให้คนเฒ่าคนแก่ไม่พอใจ “ได้อบต.ไม่ดีเพราะมันอยากกินหลาย” (จันทร์ อ่อนสาคร, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549) “มันไม่ถูกต้องแต่การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านครั้งหลังสุด ห้ามไม่ให้ซื้อเสียงก็ไม่ฟัง ก่อนหน้านั้นบอกก็ยังฟังกันอยู่ เดี่ยวนี้บอกก็ไม่ฟัง คนที่ใช้เงินมากกว่าก็ชนะ คนที่เคยรับปากเราว่าจะเลือกก็ไม่เลือกบอกว่ารับเงินเขามาแล้ว ไม่บาปหรือพอว่า เขาให้เราเอง เราเลือกคนมาใช้งานนะ ไม่ได้เลือกคนมาเป็นนายเรา” (สี พรสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2549) สภาพการได้ผู้นำที่มาจาก การซื้อเสียงจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งความไม่พอใจขึ้น ซึ่งผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้งจากคนทั้งหมู่บ้านจะมีสภาพเป็นเช่นนี้ แต่หากเป็นผู้นำที่ได้จากการแนะนำของคนเฒ่าคนแก่หรือผู้มีบทบาทมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอยู่แล้วจะไม่ใช่ปัญหา เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่มืบทบาทหน้าที่และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชนอยู่แล้ว ซึ่งการทำหน้าที่ดังกล่าวก็ไม่ได้ผลตอบแทนเป็นเงิน จึงเป็นตำแหน่งที่ได้มาโดยไม่ต้องแย่งกัน เหมือนกับผู้นำที่ต้องมาจากการเลือกตั้งของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

การได้ผู้นำที่ไม่มีคุณสมบัติที่ดีเพิกเฉยต่อเรื่องของชาวบ้านในหมู่บ้าน ทำให้เกิดความไม่พอใจในตัวผู้นำ เมื่อมีกิจกรรมสาธารณะต่างๆชาวบ้านจึงไม่เต็มใจและไม่ให้

ความร่วมมือ เหมือนกับช่วงก่อนหน้าที่นี่ผู้นำมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี ไม่แบ่งชนชั้นว่าตนเป็นผู้นำและชาวบ้านต้องรับฟังคำสั่ง ปฏิบัติกับชาวบ้านคนอื่นเหมือนเป็นลูกเป็นหลาน พูดจาไพเราะสามารถโน้มน้าวให้ลูกบ้านเชื่อฟัง ไม่เพิกเฉยต่องานในหน้าที่ ดังคำบอกเล่าของหญิงสาวอายุ 19 ปี ที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชนอยู่เสมอ “ผู้ใหญ่บ้านคนนี้สั่งให้ทำอะไรก็ไม่อยากทำให้ พูดก็ไม่เพราะ ไม่เหมือนผู้ใหญ่บ้านคนก่อน เวลามีการมีงานคนชกตอยในงานก็ไม่สนใจไม่มาดู เวลาทำกับข้าวก็ให้ชาวบ้านทำไปให้กินต่างหากเฉพาะในกลุ่มผู้นำ ไม่เหมือนผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ชาวบ้านในครัวกินอะไรก็กินอย่างนั้น ไม่เรียกร้องให้ทำอะไรอย่างอื่น มีสัมต่าก็กินสัมต่า เมื่อตอนมีงานแข่งกีฬาตำบลก็ไปห้ามลูกหลานไม่ให้ตีกัน ถ้าเป็นผู้ใหญ่บ้านคนนี้ก็คงหลบอยู่ที่บ้านไม่ออกไปห้าม เวลาที่มีการมีงานอะไรก็อ้างมีหลานที่ต้องดูแล” (ประภัสสร เกตโล, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2549) เช่นเดียวกับแม่ใหญ่อายุ 62 ปี ที่ได้บอกเล่าถึงความไม่พอใจผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกันว่า “สมัยผู้ใหญ่บ้านคนก่อนไม่ได้มีแต่ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น เมียที่อยู่บ้านก็มาช่วยงานไม่ได้ขาด เมียผู้ใหญ่บ้านคนนี้คุ้มแต่หลาน ไม่ไปช่วยงานเหมือนคนก่อน” (หนูมา คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน, 2548) เนื่องจากชาวบ้านมีผู้นำที่ดีมาแต่อดีต จึงสังเกตเห็นถึงความแตกต่างที่เพิ่งเกิดเมื่อไม่นานมานี้ได้อย่างชัดเจน

2) ผู้มีบทบาทด้านการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน

การอยู่การกินที่ไม่ถูกสุขลักษณะอันเกิดจากการขาดความรู้ที่ถูกต้อง ประกอบกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านไม่มีความอุดมสมบูรณ์มากนักในอดีต ทำให้มีคนเจ็บป่วยเสียชีวิตกันมากโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่และเด็ก ในอดีตชาวบ้านมีหมอรักษากการเจ็บป่วยต่างๆอยู่ในหมู่บ้าน หมอยาของชุมชนบ้านนี้เหล็กช่วยดูแลรักษาโรคให้ชาวบ้านทั่วไป ทั้งภายในตำบลเดียวกันและต่างตำบล เมื่อเจ็บป่วยชาวบ้านจะมาหาหมอในหมู่บ้านให้ช่วยรักษา โดยใช้ยาสมุนไพร นอกจากนี้ยังมีการรักษาในรูปแบบอื่นอีก เช่น การเป่ามนต์ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากมีความเชื่อเกี่ยวกับคาถาอาคมและเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยนั้นเป็นเพราะผีทำ ความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมว่าสามารถรักษาผู้ป่วยได้ทำให้ผู้ที่เป็นหมอสมุนไพรนอกจากจะรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพรแล้วยังต้องมีความรู้ในด้านเวทมนต์คาถาด้วย ตัวอย่างเช่น เด็กเล็กที่ป่วยมากและใช้วิธีการรักษามาหลายอย่างก็ยังไม่หายเชื่อว่าเป็นเพราะพ่อเก่าแม่หลังมาทำ หมอยาจะทำพิธีแก้ให้เรียกว่าแก้ “กำเลิศ”

นอกจากเด็กแล้วคนเฒ่าคนแก่เมื่อเจ็บป่วยและเชื่อว่าเป็นเพราะผีทำก็มี การประกอบพิธีกรรมช่วยในการรักษาด้วยเช่นกัน หมอรำผีฟ้าจะถูกเชิญมารำเพื่อถามผีต่างๆตามความเชื่อที่ว่าผู้ป่วยเจ็บป่วยเพราะได้ทำผิดฮึดผิดคลองธรรมอันใด จึงทำให้ผีต่างๆไม่พอใจมาทำให้ป่วยไข้ และต้องทำอย่างไรผีถึงจะยกโทษหรือให้อภัยและช่วยให้ผู้ป่วยหายเป็นปกติ

นอกจากคณะหมอรำผีฟ้าแล้วหมอธรรมก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ทำพิธีไล่ผีปราบผีให้กับชาวบ้าน นอกจากนี้ปราบผีแล้วหมอธรรมยังทำหน้าที่เป็นหมอมนต์รักษาคนป่วยใช้อีกด้วย

การรักษาอาการเจ็บป่วยตั้งแต่อดีตมาจึงเป็นทั้งการรักษาตามอาการเจ็บป่วยทางกายประกอบกับการรักษาด้านขวัญและกำลังใจ การประกอบพิธีกรรมทั้งของหมอธรรมหมอมนต์และคณะหมอรำผีฟ้าเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยนับเป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนไข้ได้ เพื่อตอบสนองของความเชื่อเรื่องผี ประเด็นทางสังคมที่น่าสนใจคือเมื่อมีการทำพิธีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงต่างมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่มีต่อกันในหมู่เครือญาติ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสภาพสังคมหมู่บ้านในอดีตต่างมีความห่วงใยเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ปัจจุบันในหมู่บ้านซึ่งหลักยังคงมีหมอยาสมุนไพร หมอมนต์ ที่ทำหน้าที่รักษาอาการเจ็บป่วยให้กับชาวบ้านอยู่ ส่วนคณะหมอรำผีฟ้าที่นั่นตั้งแต่อดีตมาไม่เคยมีในหมู่บ้าน หากชาวบ้านคนใดต้องการให้หมอรำผีฟ้ามารักษาต้องไปที่หมู่บ้านหนองตาไก่ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่และยังคงมีผู้ตามไปทำพิธีรักษาคนป่วยอยู่ไม่ได้ขาด

การรักษาพยาบาลของชาวบ้านในปัจจุบันส่วนใหญ่พึ่งพาแพทย์แผนปัจจุบัน โดยมีกลุ่ม อ.ส.ม. (อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน) ทำหน้าที่กระจายความรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ด้านการสาธารณสุขให้กับชาวบ้าน ช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้ว่าจะต้องทำอะไรเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดโรคต่างๆ เมื่อป่วยไข้ก็รู้ว่าควรต้องปฏิบัติอย่างไร ประกอบกับการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายในยุคปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางไปรับการรักษาที่สถานพยาบาลต่างๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านการติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลายทั้งวิทยุและโทรทัศน์ เป็นเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ข่าวสารต่างๆ ด้านการสาธารณสุขได้อย่างรวดเร็วขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักสุขอนามัยที่ดี

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านในยุคปัจจุบันมีสุขภาพอนามัยที่ดีขึ้นการตายของคนเฒ่าคนแก่และเด็กลดน้อยลง แต่ถึงแม้ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์จะเจริญก้าวหน้าไปมากแล้วก็ตาม ชาวบ้านก็ยังใช้วิธีการรักษาแบบเดิม ซึ่งมีลักษณะการรักษาทั้งแบบควบคู่ไปกับการรักษาที่แพทย์แผนปัจจุบัน และแบบที่เป็นทางเลือกสุดท้ายคือเมื่อได้ทำการรักษาตามแผนปัจจุบันมาหลายรูปแบบแล้ว แต่อาการยังไม่ดีขึ้นชาวบ้านก็จะหันมาพึ่งหมอยาสมุนไพร หมอมนต์ หมอธรรม หมอเทวดา และคณะหมอรำผีฟ้า การที่ชาวบ้านยังใช้วิธีการรักษาในรูปแบบนี้อยู่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมและเรื่องผีอยู่

ค. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับชุมชนภายนอก

ชาวบ้านซีเหล็กมีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกทั้งใกล้และไกลมาตั้งแต่อดีต ถึงแม้การคมนาคมจะไม่สะดวกสบายเหมือนกับปัจจุบัน แต่ชาวบ้านในอดีตก็มีการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก ทั้งการเดินทางเพื่อไปติดต่อค้าขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่น การเดินทางเพื่อไปเที่ยวงานบุญหรือไปเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ รวมถึงการเดินทางไปแสวงหาความรู้จากครูอาจารย์ที่มีความรู้ด้านคาถาอาคมและความรู้ด้านยารักษาโรค เมื่อได้ข่าวว่าที่ใดมีครูอาจารย์ดีชาวบ้านที่สนใจอยากเรียนก็เดินทางไปเรียนด้วย เป็นต้น เหล่านี้คือเหตุผลของการเดินทางติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกในอดีต

ชาวบ้านซีเหล็กเดินทางไปในเมืองด้วยเหตุผลของการไปขายข้าว ซื้อผ้ามาทอผ้า ไปเที่ยวงานปีใหม่ ผู้ใหญ่บ้านไปรับรู้ข่าวจากทางราชการมาแจ้งให้ชาวบ้าน เป็นต้น ระยะทางจากหมู่บ้านซีเหล็กถึงตัวเมืองร้อยเอ็ดไม่ไกลมากนัก (ประมาณ 12 กิโลเมตร) เมื่อประมาณสี่สิบกว่าปีที่แล้วมีการสร้างถนนเชื่อมต่อจากหมู่บ้านซีเหล็กไปถึงหมู่บ้านจอมศรี จากหมู่บ้านจอมศรีเชื่อมต่อไปยังหมู่บ้านหนองยูง จากหมู่บ้านหนองยูงเชื่อมต่อไปยังถนนทางหลวงหมายเลข 23 อันเป็นเส้นทางที่ใช้เดินทางไปยังตัวเมืองร้อยเอ็ด ทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางไปทำธุระในตัวเมืองได้สะดวกขึ้น ความเจริญก้าวหน้าด้านต่างๆที่มีในเมืองได้แพร่กระจายไปสู่ชุมชนต่างๆที่อยู่โดยรอบ รวมถึงชาวบ้านในหมู่บ้านซีเหล็กเองก็สามารถรับรู้ถึงความเจริญก้าวหน้าด้านต่างๆได้ไม่ยากนัก เนื่องจากชาวบ้านมีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนเมืองและชุมชนภายนอกอื่นมาโดยตลอด เมื่อเห็นหมู่บ้านอื่นมีและต้องการอยากได้อยากมีบ้างก็สามารถเดินทางไปหาซื้อได้ที่ตลาดในตัวเมือง เมื่อมีเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวกทำให้เครื่องมือและเทคโนโลยีการผลิตต่างๆถูกนำมาใช้ โรงสีนับว่าเป็นเครื่องผ่อนแรงอย่างแรกที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน

การเดินทางไปทำงานทำยังต่างถิ่นที่อยู่ไกล อย่างเช่นที่กรุงเทพฯหรือจังหวัดในภาคกลางนั้นเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ.2493 การเดินทางไปทำงานทำยังต่างถิ่นในช่วงนี้ยังมีความลำบากในการเดินทางพอสมควร ต้องออกจากบ้านไปนอนรถโดยสารที่โรงเรียนบ้านดงยาง นั่งรถจากบ้านดงยางไปลงสถานีรถไฟที่บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น แล้วจึงนั่งรถไฟต่อไปถึงสถานีรถไฟหัวลำโพง งานที่ไปรับจ้างเช่น เป็นคนงานก่อสร้าง ถีบสามล้อ ทำนา เป็นต้น แต่ช่วงนั้นชาวบ้านไม่นิยมออกจากหมู่บ้านไปทำงานต่างถิ่นมากนัก จนกระทั่งช่วงประมาณปี พ.ศ.2520 ที่การคมนาคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีรถวิ่งมากขึ้นกว่าเดิม ชาวบ้านจึงออกจากหมู่บ้านไปทำงานทำยังต่างถิ่นได้สะดวกกว่าเดิม

การติดต่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทางภาครัฐในช่วงที่ยังไม่มีรถยนต์นั้น เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะเดินทางด้วยเท้าเข้าไปในตัวเมือง แล้วนำข่าวที่รับรู้รับทราบมา ประกาศบอกต่อให้ชาวบ้านรับทราบต่ออีกทีหนึ่ง การติดต่อกับรัฐด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ต่างๆไม่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปีพ.ศ.2536 มีการสร้างถนนลาดยางเข้าไปในหมู่บ้านทำให้การคมนาคมทำได้อย่างสะดวกสบาย ส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากทางภาครัฐได้ง่ายขึ้น และกลายเป็นช่องทางการแพร่กระจายความเจริญก้าวหน้าด้านต่างๆให้เข้ามาในหมู่บ้าน พ่อค่านายทุนต่างๆสามารถเข้ามาในหมู่บ้านได้อย่างสะดวกและง่ายขึ้น ทำให้เกิดการนำเอาเครื่องมือเครื่องมือนานาชนิดเข้ามาในหมู่บ้าน

นอกจากความสะดวกสบายอันเกิดจากการมีถนนหนทางที่ใช้เดินทางเชื่อมต่อกับต่างหมู่บ้านและตัวเมืองแล้ว ปัจจุบันความรู้และข้อมูลข่าวสารต่างๆยังสามารถเข้าถึงชาวบ้านได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง อันเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร เมื่อผู้ใหญ่บ้านต้องการแจ้งข่าวสารต่างๆให้ชาวบ้านก็ใช้เครื่องกระจายเสียงของหมู่บ้านประกาศแจ้งทำให้ชาวบ้านรับรู้รับทราบข้อมูลต่างๆได้พร้อมๆกัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางโทรทัศน์และวิทยุด้วย มีโทรทัศน์เคลื่อนที่หรือโทรทัศน์มือถือที่ใช้กันทั่วไป ทำให้การติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกในยุคปัจจุบันเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วต่างจากอดีตมาก

4.1.3 การอพยพย้ายถิ่น

เมื่อจำนวนประชากรในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นแต่ที่ดินในการทำกินมีเท่าเดิม ทำให้ชาวบ้านหลายครอบครัวต้องอพยพออกจากหมู่บ้านไปหาที่ดินทำกินใหม่ ไปหาที่นาที่ไม่แพง ใช้น้อยๆ แต่ได้ทีนามาก ทำนาได้ข้าวมาก การอพยพไปหาที่ดินทำกินใหม่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไปอยู่บ้านใหม่” นั้น นับเป็นวิถีทางหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการแก้ปัญหาในเรื่องที่ดินทำกิน และเป็นวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนในอดีต

ช่วงประมาณปี พ.ศ.2493-2495 เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านในหมู่บ้านได้เริ่มอพยพย้ายครอบครัวไปหาที่ดินทำกินใหม่ ไปหาซื้อที่ดินที่ราคาถูกลงและมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากที่หมู่บ้านขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง ที่ดินที่ใช้ทำนาก็ขาดความอุดมสมบูรณ์ เพราะขาดความรู้ในการบำรุงดิน “คนเมื่อก่อนไม่รู้จักแม้กระทั่งเอาฝุ่น (ปุ๋ยคอก) ไปใส่หน้าข้าวก็เลยไม่งาม คนก็เลยหนีไปอยู่บ้านใหม่” (พรม ชนะพล, สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2549) “คนเมื่อก่อนเล่าว่าข้าวในนาข้างเหยียบไม่ล้ม (ข้าวต้นเตี้ยเมื่อข้างเหยียบจึงไม่ต่างกับตอนที่ยังไม่เหยียบ) เพราะคนไม่รู้จักใส่ฝุ่นใส่ปุ๋ย คิดดูว่าใครๆก็รังเกียจ ไม่อยากให้น้ำทิ้งน้ำเสียที่ไหลออกจากคอกวัวคอกควายไหลลงไปนา น้ำที่ปล่อยออกจากแต่ละบ้านจึงไหลไปรวมกันเป็นหลุมอยู่ท้ายบ้าน พ่อของพ่อนี้ละเป็นคนพาเอาข้าววัวควาย

ไปใส่ ‘ไม่รู้ไปเห็นแบบอย่างมาจากใคร’ (สี พรวสดี, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2548) ชาวบ้านได้อพยพไปอยู่ในหลายพื้นที่ด้วยกัน หมู่บ้านหนองบัวคำ (หมู่บ้านหนองคัน) ต.ธาตุทอง อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ และหมู่บ้านหนองสองหาง ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ.สกลนคร เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านชี้เหล็กอพยพไปอยู่มาก

นอกจากการอพยพอย่างถาวรไปอยู่บ้านใหม่ (พ.ศ.2493-2495) แล้วยังมีการอพยพแบบชั่วคราวชั่วคราว เพื่อไปหางานทำยังต่างถิ่น โดยใช้เวลาในช่วงที่ว่างจากการทำนาออกไปหางานทำยังต่างถิ่น การไปรับจ้างถีบสามล้อที่กรุงเทพฯเป็นงานที่นิยมทำกันมาก เพราะทำให้บางคนมีรายได้ถึงขั้นที่สามารถนำมาซื้อไร่อื่นได้เลยทีเดียว (เคน พิมล, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม, 2549)

ช่วงแรกของการอพยพแบบชั่วคราวชั่วคราวเพื่อไปทำงานรับจ้างยังต่างถิ่น ยังมีชาวบ้านชี้เหล็กไปไม่มากนัก เพราะพ่อแม่ส่วนใหญ่มีที่นาพอให้ลูกได้ทำอยู่ทำกินในหมู่บ้านได้โดยไม่ลำบากมากนัก และไม่ต้องการให้ลูกหลานออกไปทำงานต่างถิ่น ดังคำบอกเล่าของหญิงอายุ 42 ปี ที่เป็นลูกหลานในครอบครัวที่มีที่นามากเล่าว่า “พ่อแม่สมัยก่อนไม่ให้ลูกออกไปทำงานที่อื่น เห็นว่าอยู่ที่บ้านก็มีที่นาให้ทำอยู่ทำกินไม่ลำบาก เมื่อเป็นสาวจึงไม่ได้ออกไปอยู่ที่ไหนไกลสักครั้ง ได้อยู่แต่ในหมู่บ้าน พี่ชายคนที่ไปก็เพราะไม่เชื่อฟังพ่อแม่” (ถวิล เกตโล, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2548) แต่ผู้ที่มีความจำเป็นเพราะพ่อแม่มีที่นาลน้อย หรือในปีที่ฝนแล้งทำนาไม่ได้ผลดี ลูกชายก็อาจต้องออกไปหางานทำยังต่างถิ่น เพื่อหารายได้มาจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวในภาวะที่ขาดแคลน แต่เมื่อประมาณปี พ.ศ.2520 ชาวบ้านชี้เหล็กเริ่มออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน เช่น ที่กรุงเทพฯ ขอนแก่น สมุทรสาครมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นการย้ายไปตั้งหลักแหล่งอย่างถาวร เป็นลักษณะออกไปทำงานชั่วคราว และเมื่อแต่งงานมีครอบครัวก็จะกลับมาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง พร้อมทั้งกลับมาทำนาและหาอาชีพเสริมอย่างอื่นทำที่หมู่บ้านต่อไป มีไม่มากนักที่ไปมีครอบครัวและตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่นเป็นการถาวร

ชาวบ้านที่เคยไปทำงานอยู่ต่างถิ่นได้เล่าถึงเหตุผลที่กลับมาทำนาหาอยู่หากินที่บ้านว่า “การไปทำงานกรุงเทพฯ ก็ได้เงินพอให้ได้อยู่ได้กินไปเป็นวันๆเท่านั้น ไม่ต่างกับอยู่ที่บ้าน ทำนาที่พอได้อยู่ได้กินเหมือนกัน แต่อยู่ที่อื่นข้าวน้ำก็ต้องซื้อ บ้านก็ต้องเช่า อยู่แบบตัวใครตัวมันไปทำงานกลับมาปิดประตูเงียบไม่ได้คุยกับคนอื่น คนไม่สนใจกันเหมือนอยู่บ้านเรา นอนตายอยู่ในห้องก็คงไม่มีใครสนใจไม่มีใครรู้ ถ้ามีครอบครัวมีลูกยังมีรายจ่ายมาก รายได้ก็ไม่พอใช้ อยู่ที่บ้านข้าวน้ำไม่ต้องซื้อ บ้านก็ไม่ต้องเช่า มีญาติพี่น้องคนรู้จักที่ยังพอขอความช่วยเหลือกันได้” (จรินทร์ มันทรา, สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2548) คำตอบนี้เป็นคำตอบของชายวัยกลางคนอายุ 44 ปีที่เคยไปทำงานอยู่ต่างถิ่นเมื่อตอนเป็นหนุ่ม และกลับมาอยู่บ้านเมื่อแต่งงานมีครอบครัวแล้ว แม้ในคนรุ่นอายุต่ำกว่าสามสิบปีก็ยังมีความคิดที่ต้องการอยู่กับพ่อแม่และครอบครัวในหมู่บ้าน

ไม่ต้องการไปทำงานและพักอาศัยอยู่ต่างถิ่นแบบถาวร แม้ว่าจะจบการศึกษาสูงสามารถหางานทำในกรุงเทพฯหรือเมืองใหญ่ต่างๆ ดังคำบอกเล่าของหญิงอายุ 27 ปีท่านหนึ่งที่ว่า “พี่จบจากคณะวิทยาศาสตร์มาได้ห้าปีแล้ว พอเรียนจบก็ทำงานช่วยอาจารย์ทำวิจัยอยู่ได้สักพัก ก็กลับมาอยู่บ้านมาสอบ อบต. สอบได้ก็เลยอยู่ในหมู่บ้านต่อ ทำงานอยู่กับอาจารย์ได้เงินเดือนก็พอกินพอใช้ไปวันๆ ไม่ต่างกับอยู่บ้าน มาอยู่ที่บ้านทำงานอยู่อบ.ต.เป็นพัฒนากรถึงไม่ตรงสายกับที่เรียนมาก็ทำไปเพราะอยากอยู่บ้าน” (วัชรินทร์ มงคลเคหา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2549)

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านซึ่งเหล็กส่วนมากต้องการให้ลูกหลานพักอาศัยอยู่กับพ่อแม่ในหมู่บ้าน แม้จะไม่ได้เป็นชาวไร่ชาวนาเมื่อมีเวลาว่างในวันหยุดเสาร์อาทิตย์ก็หวังจะมาช่วยงานในไร่ของครอบครัวได้ ดังเช่นคำบอกเล่าของพ่อใหญ่สัมพันธ์ มงคลเคหา “ลูกชาวไร่ชาวนาก็อยากให้เราทำอะไรทำอยู่เหมือนก่อน อย่างเช่น ลูกเขยแม่ใหญ่หนู ทำงานเป็นตำรวจ เลิกงานกลับบ้านก็ช่วยงานทำนา ปลูกผักพอได้อยู่ได้กิน พ่อใหญ่ก็อยากให้ลูกหลานเป็นแบบนี้ล่ะ” (สัมพันธ์ มงคลเคหา, สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2548) เหมือนกับคำตอบของแม่ใหญ่ทองสา ภิบาลศิลป์ ที่เล่าว่า “แม่ใหญ่อยากให้เราสร้างบ้านไว้รอแล้ว ไปทำงานรายได้ก็ดีอยู่ แต่รายจ่ายก็มากน่ะ ไม่มีเงินเก็บ มีไร่มีนาอยู่ที่บ้าน มาทำอยู่ทำกินตึกๆ เต็มๆ แม่ใหญ่ว่าก็พอจะได้อยู่ได้กิน ข้าวก็กินอยากซื้อกับก็ไปหาทำงาน ตื่นเช้าหนึ่งชั่วโมง ไปหาซื้อเอาแต่กับ ประหยัดเอาที่พอจะอยู่ได้ (ทองสา ภิบาลศิลป์, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2548) คำตอบของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านแสดงให้เห็นถึงความต้องการให้ลูกหลานอยู่ร่วมกัน มีเวลาว่างจากงานหลักก็มาช่วยทำนาทำอยู่ทำกินช่วยเหลือเกื้อหนุนกันต่อไป

การทำงานยังเป็นความหวังเป็นที่พึ่งของคนเฒ่าคนแก่ เมื่อมีที่นาแต่ไม่มีลูกหลานอยู่ช่วยทำก็ต้องให้คนอื่นมาทำแทน เพราะคนแก่ไม่มีกำลังที่จะทำงานหนักอย่างการทำนาได้ ไม่มีเรื่องแรงที่จะทำแต่ปากท้องยังต้องการอาหารจึงจำเป็นต้องทำนา เมื่อตนทำไม่ได้ก็ต้องให้คนอื่นมาช่วยทำ เพื่อหวังว่าจะได้ข้าวส่วนที่แบ่งมากินประทังชีวิตต่อไป การให้คนอื่นมาทำนาในที่นาของตนเป็นวิธีการแก้ปัญหาของคนเฒ่าคนแก่บางคนในหมู่บ้านที่ไม่มีลูกหลานอยู่ช่วยทำนาให้ได้มีข้าวกิน วิธีการดังกล่าวเป็นวิถีของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อ มีเมตตาแก่คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เพราะการแบ่งข้าวเป็นไปอย่างสมดุลไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ต่างฝ่ายต่างเข้าใจและเห็นใจกัน ดังคำบอกเล่าของแม่ใหญ่ท่านหนึ่งที่มีอายุ 76 ปีว่า “แม่ใหญ่ให้หมู (สมาชิกในครอบครัว) ของแม่ใหญ่หนูช่วยทำนา เพราะทำเองไม่ได้ที่บ้านมีแม่ใหญ่กับแม่ซึ่งอายุมากทำนาไม่ไหว ก็ต้องให้คนอื่นมาทำให้กิน ที่ให้หมูแม่ใหญ่หนูทำเพราะเขาดูแลนาดี ไม่ให้คันนาขาด พอฝนตกก็รีบไปหาท่อมาทำทางระบายน้ำ พอจะซื้อปุ๋ยแม่ใหญ่ก็เลยช่วยออกเงินด้วย เพราะอยากได้ข้าวมาก แต่ถ้าไม่ซื้อปุ๋ยก็ได้ข้าวน้อย ปีที่แล้วเกี่ยวข้าวดี ข้าวเสร็จจุกๆหลานๆของแม่ใหญ่หนูก็เอาข้าวมาเก็บให้ถึงเล้า (ยุ้งฉาง) แม่ใหญ่ก็เลยให้เงินไป เขาก็ว่า

ไม่เอาหรอก แต่แม่ใหญ่ก็ให้ ถือเป็นการขอบคุณที่ช่วยงาน ทำให้เราได้กินข้าวด้วย” (จันทร์ อ่อนสาคร, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549) คำตอบดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติต่อกันไม่ได้เป็นในลักษณะของการเอาเปรียบกันจากทั้งสองฝ่าย ผู้ที่มาทำนาให้คนเฒ่าคนแก่ให้ได้มีข้าวกิน ก็จะได้รับส่วนแบ่งเป็นข้าวตอบแทนกลับไป ไม่ได้เป็นการทำโดยไม่มีสิ่งตอบแทน แต่การตอบแทนดังกล่าวเป็นลักษณะของการที่ทั้งสองฝ่ายต่างไม่ต้องการเอาเปรียบกัน ผู้เป็นเจ้าของที่นาเข้าใจว่า ผู้ที่มาทำนาให้กินต้องลงทุน ถ้าอยากได้ข้าวมากก็ควรต้องออกค่าใช้จ่ายด้วย เป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อกัน คิดถึงใจเขาใจเรา

ด้วยเหตุที่แรงงานในการทำนายังเป็นสิ่งจำเป็นในวิถีการผลิตของชาวบ้านในปัจจุบัน การกลับมาอยู่ที่บ้านมาช่วยทำนาจึงยังเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงความกตัญญูของลูกหลานในหมู่บ้าน ที่คิดถึงพ่อแม่ว่าพ่อแม่เฒ่าจำเป็นต้องมีคนช่วยทำงาน คุณธรรมเรื่องความกตัญญูที่ถูกปลูกฝังให้มีอยู่ในแต่ละบุคคล เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ลูกหลานในหมู่บ้านกลับมาทำนาหาอยู่หากินและหาอาชีพเสริมทำในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกหลานที่เป็นผู้หญิงมักจะคิดว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ต้องกลับมาช่วยพ่อแม่ มาอยู่ที่บ้านจะได้ช่วยผ่อนแรงให้แก่ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ได้

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามประเพณีค่านิยมเดิมที่เคยมีมาแต่เดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมาก เมื่อคนรุ่นหลังที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มีความเชื่อมั่นในตนเองมากกว่าเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่และพ่อแม่เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ที่จะพูดกันอยู่บ่อยครั้งถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของวัยรุ่นในช่วงเวลาเกือบสิบปีมานี้ “เด็กรุ่นนี้ไม่ค่อยเชื่อฟังผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ เมื่อมีการมีงานบอกอะไรก็ไม่ฟังไม่สนใจ สนใจแต่เรื่องของตัวเอง เมื่อก่อนลุงจะทำอะไรก็คิดเห็นหน้าพ่อแม่ คิดถึงคำบอกคำสอนก็ไม่กล้า เด็กเดี๋ยวนี้ไม่คิดถึงพ่อแม่เหมือนเมื่อก่อน ถือเพื่อนเป็นใหญ่ เพื่อนบอกอะไรก็ทำ เดียวนี้มันติดต่อกันง่าย โทรศัพท์ใช้เวลาไม่นานก็ได้คุยกัน เพื่อนบอกให้ไปก็ไป พ่อแม่ห้ามก็ไม่ฟัง คนเมื่อก่อนเน้นสอนเรื่องความกตัญญูมาก ให้พ่อแม่เป็นที่หนึ่ง รองลงมาคือครูบาอาจารย์ เดียวนี้ก็สอนแต่เด็กไม่เชื่อฟังเหมือนเดิม” (ธราวุฒิ คำโนนจิว, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2549)

ในอดีตชาวบ้านมีโอกาสเรียนสูงกว่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 น้อย จึงทำให้คนที่มีโอกาสได้งานทำที่ดีมีไม่มากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ออกไปหางานทำนอกชุมชนระยะเวลาหนึ่งต่างกลับมาทำอยู่ทำกินที่บ้าน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านไม่ได้ออกไปทำงานและพักอาศัยอยู่ต่างถิ่นหรือมีครอบครัวอยู่ต่างถิ่นมากเท่ากับการมีครอบครัวและพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

โดยภาพรวมกล่าวได้ว่าลักษณะการอพยพของชาวบ้านในปัจจุบันต่างจากในอดีต ที่ผู้คนจะย้ายกันไปทั้งครอบครัวพ่อแม่ลูกหลาน และเป็นการย้ายออกจากหมู่บ้านอย่างถาวร แต่ปัจจุบันไม่ย้ายออกไปทั้งครอบครัวเหมือนช่วงก่อนปีพ.ศ.2525 และมีจำนวนน้อยที่อพยพไปอยู่

นอกชุมชน หญิงชายที่มีอายุมากกว่า 30 ปี เมื่อสมรสแล้วส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อแต่งงานแล้วก็พาครอบครัวมาพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนรุ่นอายุระหว่าง 20-30 ปีนั้นมีที่แต่งงานหรือไปทำงานยังต่างถิ่นบ้าง แต่ก็ไม่มากเท่ากับผู้ที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน สำหรับช่วงอายุต่ำกว่า 20 ปี ยังอยู่ในช่วงเวลาของการเรียนยังไม่ได้แต่งงานมีครอบครัว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านที่สมรสแล้ว ส่วนใหญ่ล้วนพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน คนที่มีการศึกษาในระดับ ปวช. ปวส. และปริญญาตรีส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ไปทำงานนอกหมู่บ้านแบบเช้าไปเย็นกลับ

จากสภาพการอยู่อาศัยในหมู่บ้านและการอพยพไปหางานทำยังต่างถิ่นในปัจจุบันดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบครอบครัวที่มีความแน่นแฟ้นมาแต่อดีตเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่อพยพไปทำงานต่างถิ่นอย่างเป็นทางการถาวร นอกจากนี้แล้วยังเป็นเพราะว่ารายได้จากการไปทำงานต่างถิ่นในช่วงเวลาที่ผ่านมามีไม่สามารสร้างควมมั่นคงให้กับครอบครัวได้ การกลับมาอยู่บ้านก็ด้วยเหตุผลที่ว่ายังมีที่นาทำกิน มีญาติพี่น้องที่ยังให้ความช่วยเหลือเกื้อหนุนกันอยู่ การมีที่นามีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านจึงเปรียบเสมือนทุนชีวิตที่สำคัญของชาวบ้าน ให้ได้กลับมาเป็นที่พึ่งเป็นแหล่งพักพิงให้กับชีวิต การเห็นตัวอย่างของผู้ที่เคยไปทำงานอยู่ต่างถิ่นและในที่สุดก็ต้องกลับมาทำอยู่ทำกินในหมู่บ้าน ทำให้คนรุ่นต่อมาส่วนหนึ่งคิดว่าไปทำงานต่างถิ่นก็ไม่ได้มีอะไรดีไปมากกว่าการทำอยู่ทำกินที่บ้าน จึงหาอาชีพเสริมอย่างอื่นทำในหมู่บ้านต่อไป ประกอบกับที่มีโรงงานต่างๆได้มาตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางไปทำงานแบบเช้าไปเย็นกลับได้ ไม่ต้องออกหางานทำและพักอาศัยอยู่ต่างถิ่นที่ห่างไกลญาติพี่น้อง

4.1.4 การเปลี่ยนแปลงการประกอบประเพณีฮีตสิบสอง

การเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อเรื่องผี พุทธศาสนา ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และวิถีผลิตทางการเกษตรของชุมชน

ก. การประกอบประเพณีฮีตสิบสองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนบ้านขี้เหล็ก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นำมาแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-3 การเปลี่ยนแปลงการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองของบ้านซึ้งเหล็กตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ฮีตสิบสอง	ก่อนปี 2501	2501-2510	2511-2520	2521-2530	2531-2540	2541-2549
บุญเข้ากรรม	ชาวบ้านต้องเดินด้วยเท้าไปทำบุญเข้ากรรมที่วัดป่าที่อยู่ไกล ไม่สะดวกในการเดินทาง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ได้ทำบุญเข้ากรรม			เริ่มทำบุญเข้ากรรมที่วัดป่าในหมู่บ้านจอมศรี ชาวบ้านจอมศรีเป็นเจ้าของหลักในการจัดงาน และขอความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่น	ปี 2533 เจ้าคณะตำบลเสนอให้ชาวบ้านทั้ง 15 หมู่บ้านในตำบลหนองวาง แบ่งกันเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดงาน อบต. ให้งบประมาณช่วยเหลือ ผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่บ้านเช่น ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. เป็นหลักสำคัญในการจัดเตรียมงาน โดยการจัดแบ่งหน้าที่ให้ลูกบ้านเข้าไปช่วยเหลือ ชาวบ้านคนอื่นที่ไม่ได้ทำหน้าที่ในการจัดเตรียมงาน เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทำบุญเข้ากรรมโดยพาลูกหลานนำกับข้าวไปทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ในตอนเช้า	
บุญคุณลาน	คนที่ทำนาได้ข้าวมากนิยมทำบุญคุณลาน นิมนต์พระสงฆ์มาฉันอาหารที่ลานข้าว และเชิญชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมาร่วมงาน	เริ่มไม่ค่อยทำบุญคุณลานแล้ว	ไม่ทำบุญคุณลานอีกเลย	ปรับเปลี่ยนประเพณีบุญคุณลาน โดยนำเอาข้าวไปรวมกันทำบุญตักปากเล้าหรือเปิดปากเล้าที่วัด เพื่อให้วัดมีเงินรายได้ที่จะนำไปทำประโยชน์กับวัดต่อไป ชาวบ้านทุกครัวเรือนให้ความร่วมมือนำข้าวไปทำบุญที่วัด แต่ไม่นิยมเข้าร่วมพิธีซูขวัญข้าว		
บุญข้าวจี	ชาวบ้านทำข้าวจีไปทำบุญที่วัดโดยทำในวันเดียวกับที่ทำบุญผะเหวด (ในวันโฮม)					
บุญผะเหวด (พระเวสสันดร)	ญาติมิตรทุกเพศวัยต่างมาช่วยกันทำขนมจีน ข้าวเกรียบ ห่อข้าวต้ม ทอดก้นทึทลอน ทุกกิจกรรมเป็นการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนระหว่างกันทั้งกับญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง			เริ่มไม่ทำขนมจีน ข้าวเกรียบ (ข้าวโป่ง) เองแล้ว นิยมซื้อ		ไม่ทำขนมจีนและข้าวเกรียบแล้ว ซื้อเอาทั้งหมด ญาติมิตรมาโฮมบุญกันน้อยลง
บุญสงกรานต์	คนทุกเพศวัยไปร่วมกันทำกิจกรรมที่สนามสนานร่วมกันที่วัด ตอนเย็นมีการสงฆ์พระพุทธรูปและพระสงฆ์ที่วัด			คนหนุ่มคนสาวไม่นิยมออกไปเล่นสงกรานต์ที่วัดเหมือนอดีต ไม่ต้องหาน้ำให้คนเฒ่าคนแก่ อบต. ร่วมมือกับสถานีอนามัยจัดงานรดน้ำดำหัว เพื่อให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูต่อกันคนเฒ่าคนแก่ กลุ่มเยาวชนร่วมกันจัดกิจกรรมแข่งขันกีฬาเพื่อให้ชาวบ้านได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน		
บุญบั้งไฟ	เครื่องประกอบประเพณีทั้งหมดชาวบ้านทำขึ้นเอง โดยการช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านใกล้เคียง ชาวบ้านจากต่างหมู่บ้านนิยมมาร่วมงานบุญด้วย	จัดขบวนแห่เพื่อบอกเล่าตำนานการทำบุญบั้งไฟเรื่องผาแดงนางไอ่ (ชาวบ้านไปเห็นแบบอย่างจากที่อื่น เห็นว่าดีจึงปฏิบัติตาม) ชาวบ้านทุกเพศวัยทั้งจากในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงต่างเข้าร่วมงานตามประเพณี		ชาวบ้านไปจ้างช่างทำบั้งไฟจากที่อื่น การจัดงานต้องสิ้นเปลืองมาก	กลับมาทำบุญบั้งไฟที่ไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ชาวบ้านต่างหมู่บ้านทำบั้งไฟหรือจัดแต่งขบวนแห่บั้งไฟมาร่วมงานน้อยลง ชาวบ้านซึ้งเหล็กจัดขบวนแห่หรือทำบั้งไฟไปร่วมงานในหมู่บ้านหนองบัวคำ จ.ชัยภูมิ (เป็นหมู่บ้านที่ญาติพี่น้องของชาวบ้านซึ้งเหล็กอพยพไปอยู่เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว)	

อีตลีสอง	ก่อนปี 2501	2501-2510	2511-2520	2521-2530	2531-2540	2541-2549
บุญข้าชะ	มีการทำพิธีส่งเป่าส่งโพง (ในปีที่มีคนเจ็บป่วยหรือล้มตายเป็นมาก) ชาวบ้านทุกเพศวัยให้ความสำคัญเข้าร่วมพิธีกรรม		เลิกทำพิธีส่งเป่าส่งโพง หากปีใดมีคนป่วยมากในวันทำบุญข้าชะชาวบ้านจะไปนิมนต์พระสงฆ์ผู้มีคาถาอาคมมาสวดมนต์ทำพิธีขับไล่เสนียดจัญไรสิ่งไม่ดีไม่งามออกไปจากหมู่บ้าน ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะส่งสมาชิกเข้าร่วมงาน			
บุญเข้าพรรษา	ทำบุญตักบาตรในตอนเช้า คนเฒ่าคนแก่ไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลที่วัด พระสงฆ์พาชาวบ้านไปทอดข้าวสารที่วัดต่างหมู่บ้าน การร้องสรภัญญะในประเพณีทอดข้าวสารเป็นหน้าที่ของหญิงสาว ที่จะได้รับ การฝึกฝนจากพระสงฆ์ โดยมีพ่อแม่และคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้คอยดูแล สนับสนุนให้ลูกสาวหลานสาวเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี		เริ่มมีการเวียนเทียนในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 (ชาวบ้านที่บวชเป็นพระได้ไปเรียนในเมืองทำให้รับธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีนี้ มาและพาชาวบ้านทำ) มีการเก็บรวบรวมเงินเพื่อนำไปซื้อสิ่งของ มาทำบุญที่วัด แบ่งกลุ่มนำเครื่องสังฆทานไปทำบุญที่วัดในทุกวันพระ		จัดกิจกรรมธรรมจาริกในช่วงเข้าพรรษา จัดแข่งขันตอบปัญหาธรรมระดับเยาวชน เด็กและเยาวชนร่วมกิจกรรมต่างๆในงาน พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ตามไปชมและให้กำลังใจลูกหลานที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้น การทอดข้าวสารก็ยังทำกันอยู่ แต่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนเข้าร่วมประเพณีทอดข้าวสารน้อยลง	
บุญข้าวประดับดิน	ทำกับข้าวไปทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ที่วัดและห่อข้าวปลาอาหารไปวางให้ผีญาติพี่น้องได้กินได้ทาน					
บุญข้าวสาก	ก่อนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ ประมาณ 1 สัปดาห์ สมาชิกของแต่ละครัวเรือน ซึ่งอาจจะเป็นพ่อ หรือ แม่ หรือ ลูก หรือทั้งครอบครัว นำสิ่งของไป โสมบ้านญาติผู้อาวุโสกว่า ทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ตอนเช้าชาวบ้านจะทำกับข้าวไปทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ที่วัด และนำห่อข้าวสากไปวางให้ผีญาติพี่น้องได้กินได้ทาน				การปฏิบัติตามประเพณีนี้เหมือนเดิม แต่ผู้คนมาโสมบุญกันน้อยลง	
บุญออกพรรษา	ของที่นำไปให้พระสงฆ์ที่วัดเช่น ผ้าจำพรรษา รูป เป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง		เก็บรวบรวมเงินเพื่อนำไปซื้อสิ่งของพวกธูปเทียนผ้าจำพรรษาไปทำบุญแทนการทำเอง จัดกิจกรรมตักบาตรเทโวเพื่อให้ชาวบ้านพากันไปทำบุญตักบาตรร่วมกันกับชาวบ้านใน ต.หนองแวง ไปพบปะทำความรู้จักกับญาติมิตรลูกหลานที่อยู่ต่างหมู่บ้าน			
บุญกุฐิน	ชาวบ้านทุกเพศวัยเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันจัดเตรียมขนมจีน ทำข้าวต้ม ขนมเทียน ลาวบัวกันอย่างคึกคัก ใครมีอะไรที่จำเป็นต้องใช้นำไปด้วย ถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกัน นิยมทำบุญกุฐินร่วมกันทั้งหมู่บ้าน				นิยมจ้างหมอลำมาแสดงในงาน นิยมทำกุฐินส่วนตัว ที่เป็นงานของครอบครัวหรือเครือญาติไม่ได้เป็นงานที่ต้องร่วมกันทั้งหมู่บ้านเหมือนในอดีต แต่ชาวบ้านยังคงนำสิ่งของไปช่วยงานอยู่	

เมื่อพิจารณาดูตารางข้างต้นประกอบกับตารางแสดงผังประวัติศาสตร์ของชุมชน (ตาราง 4-1) จะเห็นได้ว่าวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญของชุมชน การดำเนินงานพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานให้กับชุมชนจากรัฐ โดยการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านและหมู่บ้านกับเมือง การให้บริการด้านการแพทย์และสาธารณสุข และการนำไฟฟ้าเข้าไปในหมู่บ้าน เป็นเหตุเบื้องต้นที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆของชุมชนตามมาอีกหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงวิถีผลิตทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงวิถีการประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงวิถีการอพยพ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดูแลสุขภาพพยาบาล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆดังกล่าวเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติที่มั่นคงให้เปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีคนหนุ่มสาวออกไปหางานทำในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่อื่นๆ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติในทางประเพณีหลายๆด้านรวมถึงฮีตสิบสองด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองที่เปลี่ยนไปเป็นสิ่งอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวและเครือญาติของชุมชนบ้านชีเหล็ก ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนถึงความอ่อนแอของชุมชนบ้านชีเหล็กในปัจจุบัน อย่างเช่น การเพิกเฉยหรือการมอบหมายให้ใครคนใดคนหนึ่งในการครอบครัวทำหน้าที่ประกอบประเพณีพิธีกรรม โดยที่ตนไม่เข้าไปร่วมมือช่วยเหลือ การปฏิเสธที่จะไปพบปะญาติมิตรเมื่อถึงงานบุญตามประเพณี เป็นต้น

ข. การเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนบ้านชีเหล็ก มีลักษณะดังนี้

1) *การกำหนดวันจัดงานบุญตามประเพณีต้องอิงกับวิถีการผลิตและการประกอบอาชีพที่มีความหลากหลายมากขึ้น* เพราะประเพณีฮีตสิบสองเป็นกิจกรรมของส่วนรวม เมื่อต้องมีการจัดงานจึงต้องอิงกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ เพื่อให้การจัดงานตามประเพณีเป็นงานที่ชาวบ้านสามารถเข้าร่วมให้ได้มากที่สุด ดังนั้นก่อนจะมีการจัดงานบ้านจึงมีการจัดการประชุมเพื่อปรึกษาหารือตกลงร่วมกัน อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านได้จัดปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างแล้ว ก็ยังไม่สามารถสร้างเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในงานบุญตามประเพณีได้มากเหมือนในอดีต จึงพบว่างานบุญตามประเพณีบางงานมีชาวบ้านเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมน้อยลง เช่น งานบุญเข้ากรรม บุญคุ้มปากเล่า บุญข้าฮะ

2) *การประกอบประเพณีต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้น* เครื่องประกอบประเพณีบางอย่างที่ชาวบ้านเคยช่วยกันทำขึ้นใช้เองในอดีต ปัจจุบันชาวบ้านนิยมหาซื้อมาประกอบประเพณีมากกว่าการช่วยกันทำ การร่วมงานบุญตามประเพณีปัจจุบันเป็นการนำเงินไปร่วมงานแทนการเข้าไปช่วยงานด้วยตนเอง การจัดงานตามประเพณีในปัจจุบันจึงต้องใช้จ่ายเงินสูงกว่าที่เคยปฏิบัติกันในอดีต

3) เป็นวิถีปฏิบัติที่ไม่ได้มุ่งเสริมสร้างให้มีความเชื่อเรื่องผี หรือความศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนที่เคยเป็นแต่ในอดีต วิถีปฏิบัติเพื่อสนองความเชื่อเรื่องผี และการแสดงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนา รวมถึงการใช้ประเพณีเป็นสื่อให้ได้ฝึกปฏิบัติอย่างมีศีลธรรม เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเพิกเฉย งานบุญตามประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบทอดความเชื่อเรื่องผีอย่างเช่นงานบุญข้าชะพบว่าชาวบ้านให้ความสำคัญเข้าร่วมงานบุญนี้น้อยลงกว่าในอดีต ความเชื่อเรื่องผีเข้าผีโพงเลื่อมคลายไปจากชุมชนมาก ชาวบ้านไม่กลัวผีเข้าผีโพงมาทำให้เจ็บป่วยเหมือนในอดีต จึงไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องไปร่วมงานตามประเพณีเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่อดีต วิถีปฏิบัติตามประเพณีในระดับขั้นตอนของการประกอบประเพณีในหลายงานที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการบูชาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ชาวบ้านปัจจุบันปฏิบัติโดยไม่รู้ถึงจุดมุ่งหมายเช่นนี้ แต่เป็นการปฏิบัติเพื่อมุ่งสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินมากกว่า

4) ประเพณีฮีตสิบสองถูกใช้ เป็นสื่อให้ได้ติดต่อสื่อสารกับญาติพี่น้องที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ต่างถิ่นห่างไกล (ไปอยู่บ้านใหม่) การจัดงานตามประเพณีในบางงานเป็นโอกาสให้สมาชิกในเครือญาติได้เดินทางไปมาหาสู่กับญาติพี่น้อง ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้ชาวบ้านที่อพยพออกไปกับชาวบ้านที่ยังอยู่ในหมู่บ้านขี้เหล็กยังมีความผูกพันกัน การจัดงานทอดข้าวสารในช่วงเข้าพรรษาเป็นกิจกรรมตามประเพณีอย่างหนึ่งที่สื่อให้เห็นถึงการทำหน้าที่ดังกล่าว คือเมื่อต้องไปทอดข้าวสารยังบ้านญาติพี่น้องชาวบ้านจะจัดเตรียมของฝากพวกข้าวสาร อาหารประจำท้องถิ่นไปให้ญาติพี่น้องที่อยู่ชุมชนห่างไกลเป็นประจำ

4.2 สภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชน

ทุนทางสังคมของชุมชนในอดีตส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ชุมชนบ้านขี้เหล็กมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในเชิงกลไก (Mechanical Solidarity) อย่างเด่นชัดกล่าวคือ เป็นชุมชนที่ชาวบ้านมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ร่วมกันที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี ประเพณีฮีตสิบสองสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหรือกรอบในการกำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันของชาวบ้านมีความสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา โดยการไม่เอาัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันอย่างต่อเนื่อง วิถีปฏิบัติต่อกันดังกล่าวช่วยเสริมสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านให้มีผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น มีความสนใจและใส่ใจต่อความคิดเห็นของญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน และไม่ประพฤติต่างไปจากกรอบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของ

การประกอบประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นสิ่งอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพทุนทางสังคมและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงของการประกอบประเพณีฮีตสิบสองมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆของชุมชน การอธิบายให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการประกอบประเพณีฮีตสิบสองกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญด้านต่างๆของชุมชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะทำให้รู้และเข้าใจถึงการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองในการเป็นสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนทุนทางสังคมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. การเปลี่ยนแปลงวิถีผลิตทางการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงวิถีผลิตทางการเกษตรนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆของชาวบ้านเป็นอย่างมาก และการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองก็เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีผลิตทางการเกษตรด้วย เช่น การทำบุญเข้ากรรมที่เคยปฏิบัติกันในเดือนอ้ายหรือประมาณเดือนธันวาคม ต้องเลื่อนมาจัดในช่วงเดือนยี่หรือเดือนมกราคมแทน เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวข้าวและได้ปลูกยาสูบไปแล้ว

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการเน้นเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อขาย ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ในลักษณะต่างคนต่างเร่งการผลิต เพื่อมุ่งสร้างเงินรายได้ให้มากที่สุด ทำให้ความเอาใจใส่ต่อเพื่อนบ้านญาติพี่น้องลดน้อยลง กิจกรรมหรืองานทางสังคมที่เคยเข้าร่วมก็เพิกเฉยไม่เข้าไปร่วมมือช่วยเหลือเหมือนที่เคยปฏิบัติมา ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างสมาชิกในครอบครัวเครือญาติและเพื่อนบ้านจึงลดน้อยลง ความรู้สึกต่างเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดน้อยลง ทำให้เกิดเงื่อนไขไม่กล้าขอร้องหรือขอความร่วมมือจากญาติพี่น้องมาช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ โดยไม่ให้สิ่งตอบแทน ความห่างเหินระหว่างกันยิ่งเพิ่มมากขึ้นอีก เมื่อชาวบ้านนำเอาเครื่องมือทันสมัยมาช่วยในการผลิตแทนการใช้แรงงานจากคนและสัตว์ การเปลี่ยนแปลงการประกอบประเพณีฮีตสิบสองก็เป็นเช่นเดียวกัน คือมีลักษณะของการต่างคนต่างทำกันภายในแต่ละครอบครัวแต่ละครัวเรือนมากกว่าที่จะช่วยเหลือกันทั้งชุมชน เช่น งานบุญกฐินที่ในอดีตนิยมทำร่วมกันทั้งหมู่บ้าน ปัจจุบัน (ประมาณตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 เป็นต้นมา) นิยมทำเป็นรายครัวเรือนมากกว่า งานบุญผะเหวดที่เคยจัดในอดีตเป็นงานบุญที่ญาติพี่น้องทั้งที่อยู่หมู่บ้านและที่ไปมีครอบครัวอยู่ต่างหมู่บ้านจะพาลูกหลานกลับมาช่วยเหลืองาน แต่ปัจจุบันไม่มีความจำเป็นที่ญาติพี่น้องต้องกลับมาช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานอีกแล้ว เพราะการจัดเตรียมสิ่งของสำหรับการทำบุญผะเหวดปัจจุบันสามารถทำได้ง่ายและสะดวกขึ้น อันเกิดจากการมีเงินเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้สิ่งของนั้นมาประกอบประเพณี ชาวบ้านไม่ต้องจัดเตรียมทุกอย่างเองเหมือนแต่ก่อน สามารถหาซื้อวัตถุดิบที่จะนำมาปรุงอาหารไว้เลี้ยงต้อนรับญาติพี่น้องที่มาร่วมงานได้อย่าง

สะดวก สิ้นค้าบางอย่างมีพ่อค้าแม่ค้านำเข้ามาขายให้ถึงในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติในประเพณีทำบุญผะเหวดของชาวบ้านไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะความต้องการความสะดวกสบายเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะความสนใจที่จะเสียสละเวลามาช่วยกันจัดเตรียมงานของญาติพี่น้องต่างหากที่ลดน้อยลงไป จนทำให้ชาวบ้านค่อยๆหันไปใช้บริการจากพ่อค้าแม่ค้าแทนการจัดทำขึ้นด้วยตนเอง จนในที่สุดไม่มีบ้านใดหรือครัวเรือนใดทำขนมจีน ข้าวเกรียบ (ข้าวโป่ง) เองอีกแล้วในปัจจุบัน

ข. การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชน

เงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านชีเหล็กประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายปอ จนถึงปัจจุบันเงินเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน แม้การทำบุญตามประเพณีในปัจจุบันก็มีเงินเป็นส่วนประกอบสำคัญ เมื่อมีการจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสองหากชาวบ้านคนใดที่ไม่ได้ไปร่วมงานก็จะแสดงความมีน้ำใจหรือการมีส่วนร่วมในการทำบุญตามประเพณีโดยการออกเงินทำบุญ ซึ่งถือเป็นการช่วยเหลือกันในการจัดงานตามประเพณี เพราะการจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสองในปัจจุบันล้วนแต่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน โดยเฉพาะในงานบุญประเพณีที่มีค่าใช้จ่ายมากเช่น งานบุญกฐิน บุญบั้งไฟ บุญผะเหวด เป็นต้น

เนื่องจากเงินตราเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันมาก ชาวบ้านจึงเร่งสร้างรายได้ โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นนอกจากข้าว รวมถึงการหาอาชีพเสริมอย่างอื่นทำอีก ในช่วงที่ว่างจากฤดูกาลทำเกษตร ชาวบ้านในยุคปัจจุบันจึงมีภาระหน้าที่มากกว่าในอดีต ทำให้มีเวลาที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดน้อยลง กิจกรรมที่ชาวบ้านเคยให้ความสำคัญเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันในอดีต เป็นสิ่งที่ชาวบ้านปัจจุบันเห็นควรว่าเอาเงินไปจ้างให้คนอื่นทำแทนจะดีกว่า เพราะต่างคนต่างก็มีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบมากอยู่แล้ว ไม่ต้องการเสียสละเวลาของตนมาช่วยงานกิจกรรมของชุมชน เมื่อต่างคนต่างก็คิดเหมือนกันเช่นนี้การเก็บรวบรวมเงินแล้วนำไปจ้างให้คนอื่นทำหน้าที่แทนจึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติใหม่ในการทำบุญของชาวบ้านยุคปัจจุบัน เช่น การทำบุญเข้ากรรม ชาวบ้านบางหมู่บ้านเมื่อถึงกำหนดวันที่ตนเองต้องทำหน้าที่อุปถัมภ์พระสงฆ์ โดยการทำกับข้าวและน้ำปานะไปถวายพระสงฆ์ ชาวบ้านก็จะเก็บรวบรวมเงินจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้านแล้วนำไปจ้างให้คนอื่นทำกับข้าวไปถวายพระสงฆ์ แทนที่จะเข้าไปช่วยกันทำเหมือนที่เคยปฏิบัติในอดีต งานบุญตามประเพณีอื่นๆก็เช่นเดียวกันชาวบ้านนิยมใช้วิธีการออกเงินแทนการเข้าไปร่วมกิจกรรม เมื่อมีการนัดประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องต่างๆก็ไม่สนใจเข้าร่วมมากนัก ปล่อยให้เป็นที่รับผิดชอบของบางคนบางกลุ่มเท่านั้น ธรรมเนียมการทำบุญตามประเพณีโดยการร่วมออกเงิน

ในปัจจุบันจึงเป็นการทำลายเงื่อนไขทางประเพณีที่เคยมีอยู่เดิมให้เปลี่ยนไป กล่าวคือชาวบ้านไม่ได้เข้ามาช่วยเหลืองานกันแล้วแต่ส่งเงินมาเป็นตัวแทน การจัดงานตามประเพณีในปัจจุบันจึงไม่ได้ทำให้ชาวบ้านมาปฏิบัติสัมพันธ์กันในลักษณะของการช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ดังที่เคยปฏิบัติในอดีต

การมีรายได้มากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทำให้ชาวบ้านสามารถจัดงานบุญเป็นรายครอบครัวได้โดยไม่ต้องร่วมมือช่วยเหลือกันทั้งชุมชนเหมือนในอดีต และชาวบ้านก็นิยมจัดงานในลักษณะเช่นนี้มากขึ้นด้วย ความนิยมในการจัดงานบุญเช่นนี้เป็นการทำลายหรือลดความรู้สึกว่าทุกคนต่างมีความสำคัญต่อกันให้น้อยลง เพราะเมื่อมีการจัดงานเป็นเฉพาะครอบครัวการร่วมงานก็จะเป็นเฉพาะภายในครอบครัวหรือสายเครือญาตินั้นๆ ไม่ได้ขยายความสัมพันธ์ที่ดีไปยังเพื่อนบ้านเหมือนในอดีต

การที่ปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีพมาจากนอกชุมชนมากขึ้น และเงินทุนบางส่วนก็ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอก (เช่น จากธนาคารเพื่อเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ไม่ได้เกิดจากการหยิบยืมญาติพี่น้องเหมือนเดิม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมและพึ่งพิงกับภายนอกมากขึ้น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านด้วยกันลดน้อยลง วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่เคยมีต่อกันลดน้อยลง กิจกรรมสำคัญที่เคยทำด้วยกันก็ไม่จำเป็นต้องร่วมกันทำอีก การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้แต่ละคนแต่ละครัวเรือนในหมู่บ้านมีอิสระไม่ต้องพึ่งพาช่วยเหลือกันเหมือนแต่ก่อน แต่เป็นการต่างคนต่างทำหน้าที่โดยที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกันมากขึ้น การประกอบประเพณีฮีตสิบสองที่ปฏิบัติในปัจจุบันก็สื่อให้เห็นว่ากลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่และกลุ่มผู้นำชุมชนคือกลุ่มคนที่มีหน้าที่ในการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องเสียสละเวลามาร่วมกันจัดงาน เพื่อให้งานบุญตามประเพณีของชุมชนสำเร็จลุล่วงไปได้

ชาวบ้านในยุคปัจจุบันอยู่ร่วมกันในลักษณะต่างคนต่างดิ้นรนที่จะทำงานของตนไม่สนใจกิจกรรมของส่วนรวมลดน้อยลง กิจกรรมของส่วนรวมถูกมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของผู้นำ ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญต้องเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันเหมือนเช่นที่เคยเป็นในอดีต (งานของส่วนรวมถูกมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของผู้นำมาตั้งแต่อดีต แต่สาเหตุที่ผู้นำไม่ต้องรับผิดชอบทำงานทุกอย่างเหมือนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะชาวบ้านกับผู้นำมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ชาวบ้านไม่คิดว่าผู้นำคือคนอื่น แต่คิดว่าเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันต้องช่วยเหลือกัน กิจกรรมของส่วนรวมไม่ตกเป็นของกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านต่างให้ความสำคัญเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกัน) การจัดงานบุญในหลายงานจึงมีลักษณะของการส่งตัวแทนไปร่วมงานเช่นการทำบุญทอดข้าวสารในช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านปัจจุบันนิยมส่งตัวแทนไปมากกว่าการร่วมเดินทางไปกับคณะด้วย การจัดเตรียมงานบุญเข้ากรรมก็มอบให้เป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้นำในการจัดเตรียมงาน

ไม่สนใจเข้าไปถามหรือเข้าไปช่วยงาน กิจกรรมการทอดกัณฑ์หลอนหรือทอดต้นดอกเงินในงานบุญแห่หอด ชาวบ้านปัจจุบันร่วมกิจกรรมนี้โดยการออกเงินให้กับกลุ่มคณะที่จะนำต้นดอกเงินหรือกัณฑ์หลอนไปทอดที่วัดในหมู่บ้านใกล้เคียง แต่ไม่นิยมร่วมเดินทางไปกับคณะเหมือนในอดีต ซึ่งวิถีปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้สามารถสังเกตเห็นได้ตั้งแต่ช่วงที่ชาวบ้านชี้เหล็กปลุกยาสูบและปลุกผักขายกันมาก

ค. การเปลี่ยนแปลงด้านการติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชน

การสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านและหมู่บ้านกับเมืองร้อยเอ็ดในช่วงเริ่มดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมาทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชนได้สะดวกขึ้น เป็นประโยชน์ในการเดินทางไปติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชุมชน การเข้าออกในตัวเมืองทำได้ง่ายขึ้นและสะดวกรวดเร็วขึ้น ชาวสารขัอมูลความรู้และความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีต่างๆสามารถแพร่เข้าสู่ชุมชนได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้การติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชนของชาวบ้านมีเงื่อนไขด้านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเป็นตัวนำอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้ไปสัมผัสและรู้จักกับต่างชุมชนมากขึ้น โดยมีประเพณีและพิธีกรรมทางสังคมเป็นสื่อให้ได้เดินทางไปมาหาสู่กัน งานบุญทอดข้าวสารที่จัดขึ้นในช่วงเข้าพรรษา และงานบุญบั้งไฟ ทั้งสองงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองนี้เป็นสื่อให้นำญาติพี่น้องได้ไปเยี่ยมเยียนพบปะกัน นอกจากนี้การมีถนนในการเดินทางที่สะดวกสบายขึ้นเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือกันในการสืบทอดประเพณีท้องถิ่น และสานสายสัมพันธ์อันดีไปยังเครือญาติที่อพยพไปอยู่ชุมชนห่างไกลให้ยังมีความผูกพันกับญาติพี่น้องที่จากไป และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

การเดินทางติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชนยังได้ทำให้เกิดการถ่ายทอดประเพณีจากบ้านชี้เหล็กไปยังชุมชนตั้งใหม่ และเกิดการรับเอาธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างจากต่างชุมชนที่ชาวบ้านเห็นว่าดีและเหมาะสมมาปรับใช้ให้อยู่ในวิถีปฏิบัติตามประเพณีของชุมชนด้วย เช่น การจัดงานบุญบั้งไฟที่เคยจัดกันมาตั้งแต่ในอดีตไม่มีการจัดตกแต่งขบวนแห่อย่างสวยงามเหมือนที่เห็นจัดกันอยู่ในปัจจุบัน แต่เมื่อชาวบ้านได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องยังต่างชุมชนไปเห็นชาวบ้านที่นั่นจัดงานในรูปแบบที่ต่างจากที่จัดอยู่ เมื่อกลับมาจึงปรึกษารื้อฟื้นว่าจะจัดงานตามแบบที่ได้ไปเห็นมา การจัดงานบุญเข้าพรรษา และออกพรรษาเองก็เปลี่ยนไปด้วยเหตุผลที่คล้ายกัน คือในอดีตชาวบ้านชี้เหล็กไม่ได้มีการเวียนเทียนเหมือนที่ปฏิบัติกันในปัจจุบัน แต่ที่เปลี่ยนเป็นแบบนี้เกิดขึ้นจากเมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมาพระสงฆ์ในหมู่บ้านได้เข้าไปบวชเรียนที่วัดในตัวเมือง จึงนำเอารูปแบบปฏิบัติเช่นนี้มาปฏิบัติในหมู่บ้าน ปัจจุบันการประกอบประเพณีฮีตสิบสองก็ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่ชาวบ้านได้ไปพบเห็นจากต่างชุมชน สิ่งใดที่เห็นว่าดีก็

นำมาปฏิบัติตาม การประกอบประเพณีของชุมชนจึงมีแนวโน้มที่จะคล้ายกับชุมชนอื่นอยู่มาก จะแตกต่างกันก็เพียงรายละเอียดเล็กๆน้อยๆ

ง. ความสามารถในการเข้าถึงความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการต่าง ๆ

การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่เน้นการสร้างรายได้และการสื่อสารคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงเครื่องมือทันสมัยต่างๆมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ชาวบ้านมีแหล่งน้ำให้ทำการเกษตรได้เพิ่มขึ้น ซึ่งก็เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 เป็นต้นมา ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ให้ยืมเงินมาขุดสระน้ำ ทำให้ชาวบ้านสามารถปลูกยาสูบและปลูกผักขายได้เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงมีความสามารถในการเข้าถึงความก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ และได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ส่วนที่เห็นเด่นชัดก็คือ ชาวบ้านมีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ เครื่องสูบน้ำ น้ำประปาใช้ และอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เพิ่งผ่านมาไม่นานนัก วิถีชีวิตที่อยู่กับเครื่องมือและอุปกรณ์ทันสมัยเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านละเลยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมกับเพื่อนบ้านญาติพี่น้องตามวิถีชีวิตและวิถีการผลิตที่เคยเป็น และกระทบถึงประเพณีฮีตสิบสองด้วย งานบุญที่ชาวบ้านเคยเข้าไปร่วมกันเป็นอย่างดี เพราะเป็นกิจกรรมที่สร้างความสนุกสนานของคนในชุมชนถูกลดความสำคัญลง เพราะปัจจุบันชาวบ้านมีทางเลือกในการสร้างความเพลิดเพลินให้ตนเองได้โดยไม่ต้องเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีเหมือนเช่นในอดีต

ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้าในปัจจุบันเป็นสิ่งที่นำมาอธิบายถึงหลักความเป็นเหตุเป็นผลให้เป็นที่ประจักษ์ และสามารถแก้ไขปัญหาคือปัญหาความทุกข์ยากในอดีตอันเกิดจากการไม่รู้ของชาวบ้านได้ ทำให้ความเชื่อเรื่องผีเริ่มคลายไปจากระบบคิดและค่านิยมของชุมชน การประกอบประเพณีทำบุญชำระที่เป็นงานประเพณีที่เกี่ยวข้องจากการมีความเชื่อเรื่องผีเข้าผีโพง จึงไม่เคร่งครัดจัดงานตามรูปแบบที่เคยปฏิบัติกันในอดีต เพราะปัญหาเรื่องการเจ็บป่วยของชาวบ้านในยุคปัจจุบันมีไม่มากเหมือนในอดีต หรือถึงมีการเจ็บป่วยก็รู้ถึงสาเหตุว่าป่วยตามแนวทางแพทย์แผนปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ยังไม่สามารถทำลายระบบคุณค่าบางอย่างที่มีอยู่ในประเพณีไปได้ทั้งหมด ชาวบ้านยังเข้าใจและเห็นความสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองและความเชื่อเดิมว่า มีบทบาทสำคัญในการทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างไม้อารัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ให้ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนธำรงระบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเอาไว้ได้ ทำให้ชุมชนมีความผูกพันกันอย่างแน่นอนเป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม การจัดงานบุญตามประเพณีที่ยังปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันจึงไม่ได้เกิดจากการมีความเชื่อเรื่องผีเป็นตัวสนับสนุนสำคัญ หากแต่เหตุผลเพื่อธำรงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเอาไว้อย่างมั่นคงได้ถูกนำมากล่าวอ้าง เพื่อให้

ต้องจัดงานบุญตามประเพณีเหมือนที่เคยปฏิบัติมา ดังคำบอกเล่าจากชาวบ้านดังนี้ “ถ้าไม่อยากมีพื้มีน่องก็ไม่ต้องเอาบุญผะเหวด” (สี่คำ พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2549) “การจัดงานบุญแต่ละครั้งเป็นโอกาสให้ญาติพี่น้องได้มาพบปะสังสรรค์กัน ร่วมออกความเห็น อะไรดีก็พากันทำต่อไป อะไรไม่ดีก็ตัดออก ปรีกษาหรือกันก่อนจัดงานแต่ละครั้ง” (สี่ พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2549)

จ. การเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิม เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทุกคนต่างมีบทบาทและมีความสำคัญต่อกัน ไม่เพิกเฉยต่อเรื่องส่วนรวม หน้าที่ของส่วนรวมไม่ได้เป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น เพราะชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพันกันอย่างใกล้ชิด ด้วยเหตุนี้งานของส่วนรวมจึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ การปฏิบัติของผู้หน้าที่ไม่แบ่งแยกหรือแสดงบทบาทที่เหนือกว่าชาวบ้านคนอื่น หากแต่เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นพี่เป็นน้อง เป็นลูกเป็นหลาน ที่ต้องดูแลเอาใจใส่ทุกข์และสุข การปฏิบัติเช่นนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของชาวบ้านให้เคารพเชื่อฟัง และเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจ แต่เมื่อผู้นำมีคุณลักษณะที่ต่างจากนี้ ชาวบ้านก็ไม่สนใจเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันจัดงานตามประเพณีดังเช่นที่เคยเป็น อย่างเช่นการจัดงานบุญกฐินในปีที่เข้าไปศึกษา พบว่าชาวบ้านเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานไม่มากนัก เพราะชาวบ้านไม่พอใจผู้นำอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับที่ผู้นำไม่เข้ามาช่วยชาวบ้านจัดเตรียมงาน และไม่ทำหน้าที่ในการชักชวนชาวบ้านให้เข้ามาช่วยเหลือกันเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมา ความขัดแย้งระหว่างผู้นำกับชาวบ้านยิ่งเพิ่มขึ้นอีกเมื่อมีการประชุมเรื่องการจัดงานบุญผะเหวดที่ได้ผลสรุปออกมาว่า จะไม่มีการจัดงานบุญผะเหวดในปีที่เข้าไปศึกษา ชาวบ้านหลายคนไม่พอใจกับข้อสรุปที่ได้จากการประชุม และกล่าวโทษผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) ว่าสาเหตุที่ไม่มีการจัดงานในปีนี้เป็นเพราะผู้นำคนนี้ ถ้าปีหน้าต้องการทำบุญผะเหวดคงต้องให้คนอื่นเป็นผู้ใหญ่บ้าน อย่างไรก็ตามเมื่อผลการประชุมออกมาเช่นนั้นชาวบ้านก็ปฏิบัติตาม และตระหนักว่าถ้าต้องการจัดงานบุญผะเหวดในปีต่อไป ชาวบ้านต้องเข้าร่วมประชุมเพื่อแสดงสิทธิ์หรือความต้องการของตนในที่ประชุม ไม่ปล่อยให้การประชุมมีแต่กลุ่มผู้นำเท่านั้น

สภาพการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อหรือเครื่องมือในการเสริมสร้างระบบการปกครองแบบมีส่วนร่วมให้กับชุมชน โดยการเป็นสื่อให้ชาวบ้านใช้แสดงความต้องการของตนต่อที่ประชุม และในที่สุดก็นำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นความต้องการร่วมกันหรือข้อตกลงที่เป็นของชุมชน ประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นสื่อที่ช่วยส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทด้านการปกครองของชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ว่าตนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และตระหนักว่า

เรื่องของส่วนรวมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญกับตน จึงไม่ควรเพิกเฉยหรือปฏิเสธการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

ประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างระบบการปกครองของชุมชนให้มีความมั่นคงมาตั้งแต่อดีต และยังทำหน้าที่สำคัญดังกล่าวสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ผู้นำชุมชนได้นำประเพณีฮีตสิบสองมาใช้เป็นเครื่องมือ ให้ชาวบ้านได้มาปฏิบัติสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สร้างวิถีชีวิตแบบ “อยู่ชุกมกินเย็น” ให้เกิดขึ้น ผู้นำทางประเพณีคือผู้มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (อยู่ชุกมกินเย็น) คนเฒ่าคนแก่ นับเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำทางประเพณีที่มีความสำคัญ ในการทำหน้าที่ควบคุมหรือกำหนดพฤติกรรมของลูกหลานในชุมชน สร้างความปรองดองความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน แม้ในการเลือกผู้นำเพื่อเป็นตัวแทนจากภาครัฐก็ได้รับการชี้แนะจากสถาบันผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน

ปัจจุบันสถาบันผู้เฒ่าผู้แก่ทำหน้าที่เป็นผู้นำชุมชนได้น้อยลง ประกอบกับการรับเอารูปแบบการซื้อสิทธิ์ขายเสียงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในขั้นตอนของการเลือกผู้นำ ทำให้ชาวบ้านได้ผู้นำที่มีคุณลักษณะต่างจากในอดีต ผู้นำที่ไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสอง ไม่สามารถสร้างความร่วมมือ หรือทำให้ชาวบ้านร่วมหมู่บ้านเสียสละมาทำหน้าที่เพื่อส่วนรวม เพราะประเพณีฮีตสิบสองเป็นสิ่งที่ชาวบ้านยังเห็นความสำคัญ และต้องการปฏิบัติสืบต่อไป เมื่อผู้นำไม่ทำตามความต้องการชาวบ้านก็ไม่พอใจ ซึ่งนำไปสู่การไม่ให้ความร่วมมือในเรื่องส่วนรวมอื่นๆ ด้วย สภาพเช่นนี้เองเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าการพัฒนาที่ต้องการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ หรือการให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นเรื่องที่ไม่อาจเพิกเฉยหรือไม่สนใจพื้นฐานทางประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่ดำรงอยู่ได้

ผู้นำที่นำเอาประเพณีฮีตสิบสองที่มีอยู่เดิมมาปรับประยุกต์เปลี่ยนแปลง เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ที่ประเพณีวัฒนธรรมเดิมยังมีบทบาทในการกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตให้กับชาวบ้าน (กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวบ้านยังมีความต้องการ “อยู่ชุกมกินเย็น”) เมื่อความต้องการเดิมยังเป็นรากฐานสำคัญ ประเพณีจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้นำสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นได้ การจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสองในบางประเพณีได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยการเข้าไปช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานได้เป็นอย่างดี เป็นเพราะรูปแบบหรือวิถีปฏิบัติที่เปลี่ยนไปนั้นตอบสนองความต้องการของชุมชน ทั้งการตอบสนองความต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน ดังจะเห็นได้ว่าวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่ปรับเปลี่ยนใหม่อย่างเช่น ประเพณีการเข้าพรรษาที่มีการจัดแข่งขันตอบปัญหาธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชน เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งการส่งลูกหลานเข้าไปร่วมกิจกรรม การให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ลูกหลานได้แสดงออกหรือทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านคนอื่นๆ รวมถึงการเข้าไปชมการแสดงของลูกหลาน ความศรัทธาหรือความต้องการที่จะอุปถัมภ์หรือ

ทำบุญกับพระสงฆ์ ยังเป็นความต้องการของชุมชน เมื่อมีการจัดงานบุญเข้ากรรมตามประเพณี แม้ชาวบ้านจะมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบมาก แต่ชาวบ้านก็ยังแบ่งเวลานำกับเข้าไปทำบุญกับพระสงฆ์

รากฐานทางวัฒนธรรมเดิมจึงเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อผู้นำของชุมชน ในการเป็นสื่อให้ได้ แสดงบทบาทของการเป็นผู้นำที่ดี เพื่อสร้างศรัทธา เชื่อฟัง และความศรัทธาในตัวผู้นำให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่การให้ความร่วมมือช่วยเหลือในกิจกรรมทางสังคมหรือเรื่องส่วนรวมจากชาวบ้าน ประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นเครื่องมือที่ผู้นำสามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในชุมชนปัจจุบันได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ให้มั่นคงอยู่ในวิถีปฏิบัติ และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆได้อีกต่อไป

4.3 กลุ่มความร่วมมือของชุมชน ทูทางสังคมรูปแบบใหม่

ประเพณีฮีตสิบสองเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านชีเหล็กที่ทำหน้าที่เป็นสื่อหรือเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการสนับสนุนทุนทางสังคมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมาตั้งแต่อดีต แต่ปัจจุบันประเพณีฮีตสิบสองทำหน้าที่ดังกล่าวได้น้อยลง ในบ้านชีเหล็กมีการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือขึ้นมาหลายกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการร่วมกันของชาวบ้านในยุคปัจจุบัน กลุ่มความร่วมมือที่จัดตั้งขึ้นนับเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการนำวิธีการใหม่มาใช้ในการเสริมสร้างทุนทางสังคมที่หดหายไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม กลุ่มความร่วมมือที่สำคัญของชาวบ้านชีเหล็กประกอบไปด้วย

1. **กลุ่มออมทรัพย์ดอกชีเหล็ก** จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2537 วัตถุประสงค์ของกลุ่มคือ เพื่อให้เกิดการออมเงินและแก้ไขความเดือดร้อนให้กับสมาชิกที่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน การดำเนินงานของกลุ่มถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะมีชาวบ้านเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเห็นประโยชน์จากการเข้าเป็นสมาชิก เพราะกลุ่มมีระบบปันผลกำไรให้แก่สมาชิกในอัตราที่มากกว่าที่นำไปฝากกับธนาคาร (ได้เงินปันผลร้อยละ 15-20) ปีใดที่สมาชิกในกลุ่มยืมเงินไปมากปีนั้นก็จะได้เงินปันผลมาก ผู้ที่ยืมไปนอกจากจะได้เงินปันผลแล้วยังจะได้เงินปันผลเฉลี่ยคืน (ได้ร้อยละ 10) ที่สมาชิกคนอื่นจะไม่ได้หากไม่ยืม ถือเป็นแรงจูงใจให้สมาชิกมาออมเงินกลุ่ม การติดตามเงินที่ชาวบ้านยืมไปทำได้มีประสิทธิภาพ เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใกล้ชิด คนที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มต้องเป็นชาวบ้านชีเหล็กเท่านั้น และผู้ที่จะยืมเงินกลุ่มได้ก็ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มเท่านั้น ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่ต้องการยืมก็สามารถให้ผู้ที่เป็นสมาชิกยืมให้ได้ แต่สมาชิกคนที่ยืมให้ต้องรับผิดชอบนำเงินมาคืนกลุ่ม การที่ผู้ยืมเงินจากกลุ่มต้องเป็นสมาชิกกลุ่ม และเป็นชาวบ้านหมู่บ้านชีเหล็กเท่านั้น ทำให้สามารถติดตามทวงหนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เพราะเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยกันภายในหมู่บ้าน การคิดทุจริตคดโกงหรือไม่คั้นนี้ก็ต้องคิดหนักเพราะจะต้องถูกลงโทษทางสังคมจากสมาชิกทั้งหมู่บ้าน เพราะกลุ่มจะไม่ปันผลคืนให้กับสมาชิกหากผู้ยืมไปยังไม่เอาเงินมาคืนหรือขาดส่ง และจะเลือนออกไปจนกว่าผู้ยืมจะเอาเงินมาคืน ด้วยเหตุนี้สมาชิกจึงไม่กล้าที่จะไม่คืนเงินให้กับกลุ่ม

2. **กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการผลิต** จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2538 โดยการแนะนำของสำนักงานพัฒนาชุมชน ที่ต้องการให้สมาชิกนำเงินไปฝากเก็บสะสมไว้เมื่อมีผู้มีความจำเป็นต้องใช้เงินก็สามารถมายืมไปใช้ได้ และเพื่อกีดกันไม่ให้นายทุนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการจัดตั้งกลุ่ม จึงได้จำกัดวงเงินที่จะนำมาฝากว่าไม่ให้เกิน 500 บาท ลักษณะการทำงานของกลุ่มเหมือนกับธนาคาร ให้สมาชิกเอาเงินไปฝากและให้สมาชิกที่ต้องการเงินยืมเงินไปใช้ประโยชน์ในการผลิตต่างๆ เป็นกลุ่มที่อาศัยความไว้วางใจของสมาชิกเป็นหลักในการดำเนินงาน ปัจจุบันกลุ่มนี้ยังสามารถดำเนินงานต่อมาได้และเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านให้ความไว้วางใจนำเงินไปฝากด้วย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้านหลายคนนำเงินไปฝากกับกลุ่มนี้ โดยกำหนดไว้ว่า 4 เดือนให้นำเงินไปฝาก 1 ครั้ง

3. **กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ 100** จัดตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2519 เป็นกลุ่มฌาปนกิจกลุ่มแรกของหมู่บ้านที่ให้สมาชิกออกเงิน 100 บาทแก่ญาติผู้ตายที่เป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มนี้เกิดขึ้นในสมัยผู้ใหญ่บ้านทองคำ ภิบาลศิลป์ซึ่งเป็นผู้คิดว่าชาวบ้านน่าจะได้รับการช่วยเหลือเมื่อมีคนตายในครอบครัว จึงได้ริเริ่มตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมา โดยจำนวนเงินที่กำหนดให้จ่ายในช่วงแรกคือ 30 บาทต่อครอบครัว ต่อมาพิจารณาเห็นว่า เป็นจำนวนที่น้อยเกินไปจึงเพิ่มขึ้นอีกเป็น 100 บาท ชาวบ้านจึงเรียกชื่อกลุ่มตามจำนวนเงินที่ต้องจ่าย

4. **กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ 400** กลุ่มนี้จัดตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2541 เป็นกลุ่มที่ให้ออกเงินครัวเรือนละ 400 บาทแก่ญาติของผู้ตายที่เป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มนี้ตั้งขึ้นมาภายหลังกลุ่ม 100 เนื่องจากเห็นว่าเงิน 100 บาทยังไม่พอ จึงตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมาอีกซึ่งก็ได้บังคับให้ทุกครอบครัวต้องเข้ากลุ่มด้วย ทุกครอบครัวมีสิทธิเลือกว่าจะสมัครเข้าเป็นสมาชิกหรือไม่

5. **กลุ่มฌาปนกิจดอกขี้เหล็ก** จัดตั้งเมื่อปีพ.ศ.2547 เป็นกลุ่มที่เกิดมาจากกลุ่มออมทรัพย์ดอกขี้เหล็ก เมื่อได้เห็นถึงประโยชน์ของการมีกลุ่มฌาปนกิจจึงได้ก่อตั้งกลุ่มฌาปนกิจนี้ขึ้นมา วัตถุประสงค์เพื่อต้องการช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่ได้เสียชีวิตไปให้มีค่าใช้จ่ายต่างๆ เมื่อสูญเสียสมาชิกคนหนึ่งคนใดในครอบครัวไป เพราะการคุ้มครองครอบครัวไปยังสมาชิกทุกคนในครอบครัว ทำให้ชาวบ้านหลายคนต้องการเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจดอกขี้เหล็ก รวมทั้งยังเป็นหลักประกันให้กับกลุ่มออมทรัพย์ดอกขี้เหล็กว่าหนี้จะไม่สูญไปกับผู้ตาย ข้อกำหนดของการเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจดอกขี้เหล็กคือ ให้สมาชิกต้องช่วยเหลือกันโดยการให้ออกเงิน 500 บาทต่อ 1 ครัวเรือน ให้กับญาติพี่น้องของสมาชิกที่เสียชีวิต

6. **กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรีทอผ้า** จัดตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2537 เป็นการรวมกลุ่มทอผ้า โดยซื้อด้ายจากตลาดในตัวเมืองร้อยเอ็ดมาทอ ชาวบ้านจะเข้ากลุ่มทอผ้าหลังจากเสร็จงานร้อยยาสูบ ซึ่งก็เริ่มประมาณเดือนพฤษภาคม พอถึงช่วงหน้าฝนมีน้ำค่านาชาวบ้านก็พักงานทอผ้าไปค่านา เมื่อดานาเสร็จเป็นช่วงที่รอให้ข้าวออกรวงจะเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าจะมารวมตัวทอผ้ากันอีกครั้ง (ประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม) ในหนึ่งรอบปีชาวบ้านจึงต้องเข้าร่วมกลุ่มทอผ้า 2 ครั้ง รายได้จากการทอผ้าส่วนหนึ่งจะถูกปันผลคืนให้กับสมาชิกอีกส่วนจะเก็บไว้ให้สมาชิกยืมในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาทต่อเดือน แต่ถ้าไม่ได้เป็นสมาชิกจะต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าสมาชิก

7. **กลุ่มอื่นๆ** อย่างเช่น กลุ่มเกษตร กลุ่มประมง กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมจากทางภาครัฐที่ให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน เพื่อหวังพัฒนาอาชีพให้ชาวบ้าน แต่กลุ่มเหล่านี้ก็ไม่สามารถทำประโยชน์ให้กับชาวบ้านได้ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งขึ้นมา เพราะชาวบ้านไม่ให้ความสนใจปฏิบัติตามคำแนะนำที่ได้รับ การเข้ากลุ่มของสมาชิกเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านที่ไม่ได้ตรงกับจุดประสงค์ของหน่วยงานที่เข้ามา เช่น ชาวบ้านเข้ากลุ่มประมงเพียงเพื่อให้ได้สระน้ำ มาไว้ใช้เก็บกักน้ำในการปลูกพืชผักปลูกยาสูบไว้ขาย จึงไม่ได้สนใจดูแลปลาที่เจ้าหน้าที่ให้มาเพาะเลี้ยง ทำให้งานส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานราชการดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

จำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มความร่วมมือต่างๆตามที่กล่าวข้างต้น นำมาแสดงได้ดังตารางต่อไป

ตารางที่ 4-4 แสดงจำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มความร่วมมือในหมู่บ้านซีเหล็ก

กลุ่มความร่วมมือ	จำนวนสมาชิก
1. กลุ่มออมทรัพย์ดอกซีเหล็ก	110
2. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการผลิต	130
3. กลุ่มฉาปนกิจสงเคราะห์ 100	158
4. กลุ่มฉาปนกิจสงเคราะห์ 400	120
5. กลุ่มฉาปนกิจดอกซีเหล็ก	110
6. กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรีทอผ้า	20

นอกจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่มตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว ชาวบ้านในหมู่บ้านยังมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกันอีกตามวาระและโอกาสต่างๆ เช่น ในช่วงการค่านาเกี่ยวข้าวหรือการปลูกยาสูบ ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันไปช่วยเหลือแลกเปลี่ยนตอบแทนกัน การรวมกลุ่มก่อสร้างศาลาที่พักในวัด สร้างรั้วโรงเรียน สร้างศาลาที่พักตรงบริเวณหนองลิด เหล่านี้ล้วนแต่เป็นแรงงานชาวบ้านในหมู่บ้านที่เข้าไปช่วยกัน เงินค่าจ้างจึงไม่ตกไปอยู่กับคนนอกชุมชนอื่น ชาวบ้านที่ทำอาชีพค้าขายสินค้าตามงานต่างๆก็รวมตัวกันไปขายเมื่อมีงานบุญงานเทศกาลต่างๆ ตามต่างอำเภอ ต่างจังหวัด ช่วยคน

อื่นชายเมื่อตนชายของตนหมดแล้ว เพราะต้องรอกลับบ้านด้วยรถคันเดียวกัน ถ้ามีคนหนึ่งคนใดชายไม่หมดแต่คนอื่นชายหมดก็ต้องช่วยกันชายให้หมดจึงกลับบ้านได้ การรวมกลุ่มกันเช่นนี้เป็นสิ่งช่วยลดต้นทุนในการผลิตของชาวบ้าน และเป็นความช่วยเหลือกันในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยด้วยกัน

กลุ่มความร่วมมือต่างๆของชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นในปัจจุบัน ทำหน้าที่เป็นประโยชน์ด้านเศรษฐกิจให้แก่ชาวบ้านเป็นสำคัญ ซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือเงินรายได้ที่เข้าสู่ชุมชนไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น หากแต่ยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างไกลด้วย โดยเฉพาะในยุคแห่งความเจริญก้าวหน้าด้านการคมนาคมขนส่งและความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้วิถีชีวิตด้านต่างๆของชาวบ้านต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกอย่างเลี่ยงไม่ได้

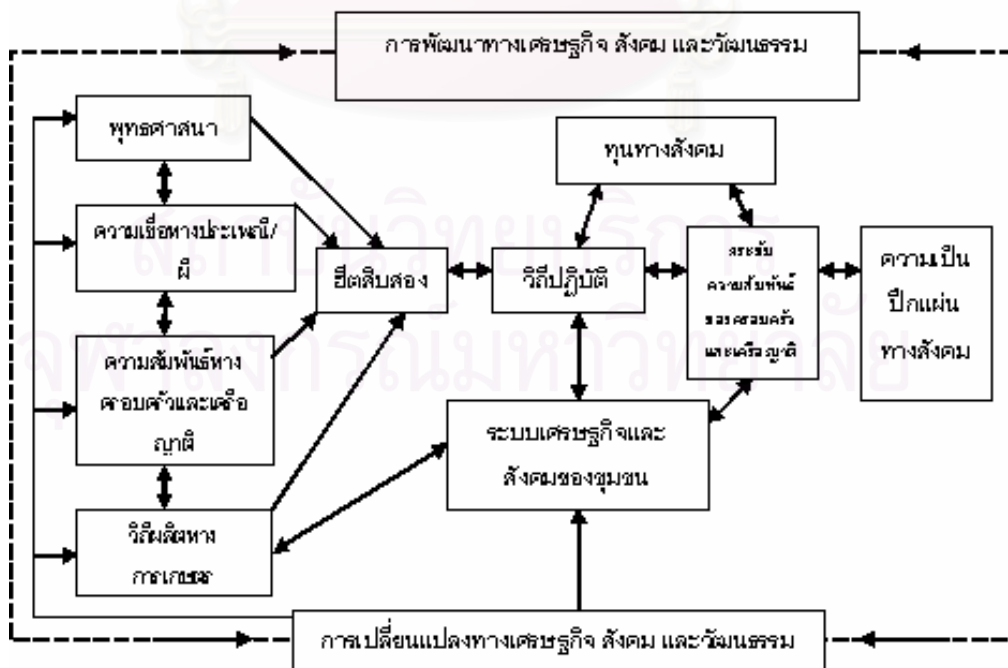
วิถีการดำเนินชีวิตที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน จากที่เคยใกล้ชิดเปลี่ยนแปลงเป็นความห่างเหิน ความไว้วางใจเปลี่ยนเป็นความหวาดระแวง ความรู้สึกถึงการเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างมีน้ำใจที่มุ่งผลตอบแทนคือความสุขและความมั่นคงทางสังคมและจิตใจร่วมกัน เปลี่ยนเป็นการช่วยเหลือกันที่ ต้องการสิ่งแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นวัตถุมากขึ้น การมีความมั่งคั่งหรือความอุดมด้านวัตถุคือสภาพที่ชาวบ้านยุคปัจจุบันเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตมีความมั่นคง ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมีความสำคัญหรือมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงหรือการอยู่รอดให้กับตนได้น้อยลง เพราะต่างคนต่างดิ้นรนเพื่อตนเองและครอบครัว ไม่สนใจเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือแบ่งปันกันเหมือนแต่ก่อน ด้วยเหตุที่เป็นเช่นนี้เองพลังในชุมชนหรือความเห็นของชาวบ้านร่วมชุมชนที่เคยทำหน้าที่บังคับหรือควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านให้ปฏิบัติต่อกันด้วยความมีเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน ปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่อดีต เป็นวิถีปฏิบัติที่ขาดหายไปในปัจจุบัน

วิถีชีวิตของชาวบ้านปัจจุบันมีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้น เป็นวิถีชีวิตที่ไม่ต้องเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเข้มข้นเหมือนในอดีต ระบบศีลธรรมที่เคยทำหน้าที่ยึดโยงชาวบ้านเข้าไว้ด้วยกันให้มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นทำหน้าที่ได้น้อยลง ดังคำกล่าวของประเวศ วะสี (2544: 10-11) ที่ว่า ระบบศีลธรรมเกิดหรือมีขึ้นได้เพราะมนุษย์มาอยู่ร่วมกัน การรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำ ช่วยลดความเห็นแก่ตัวของแต่ละบุคคล ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยดี กล่าวคือเป็นสภาวะชุมชนที่ชาวบ้านมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จริงใจต่อกัน เชื้อถือไว้วางใจกัน เป็นต้น เมื่อพิจารณาสภาพชุมชนบ้านชีเหล็กในปัจจุบันจึงถือได้ว่าระบบศีลธรรมทำหน้าที่ได้น้อยลงเพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านปัจจุบันเป็นวิถีที่ไม่ต้องเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเข้มข้นเหมือนในอดีต การเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันด้วยดีตามแนวคิดดังกล่าวจึงลดน้อยลง ซึ่งสภาพชุมชนดังกล่าวมีความหมายรวมถึงการลดน้อยลงของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านชีเหล็กอีกด้วย

เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและศักยภาพของฮีดลิบสองในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนชนบทอีสาน

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมที่นิยามเฉพาะในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง ชุมชนที่สมาชิกมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น มีความสมานสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ช่วยเหลือ แบ่งปันกัน และร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ที่ยังผลให้สามารถแก้ปัญหาความขาดแคลนสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น เป็นสถานะที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกร่วมกันถึงความมั่นคงทางสังคมและจิตใจ ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงการทำหน้าที่ของประเพณีฮีดลิบสองในการเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมตามความหมายที่กล่าวมาข้างต้น

จากการศึกษาประเพณีฮีดลิบสองในชุมชนบ้านชีเหล็ก พบว่าฮีดลิบสองทำหน้าที่สำคัญในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชน โดยมีพุทธศาสนา ความเชื่อทางประเพณี/ผี ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงครอบครัวและเครือญาติ และวิถีการผลิตทางการเกษตรต่างมีส่วนในการกำหนดวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีดลิบสอง และแต่ละระบบต่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน เมื่อระบบดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลง วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีดลิบสองก็ปรับเปลี่ยนตาม จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาโดยรวม จึงปรับเปลี่ยนกรอบการวิเคราะห์จากที่มีอยู่เดิมดังนี้

อีตลิบสองเกิดจากระบบสังคมของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย พุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ครอบครัวยุคและเครือญาติ และวิถีผลิตทางการเกษตร อีตลิบสองเป็นสื่อหรือเครื่องมือที่แต่ละสถาบันสังคมต่างใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ในการมองโลกมองสังคมให้กับชาวบ้าน เพื่อประโยชน์ในการดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของแต่ละสถาบัน และเพื่อให้แต่ละสถาบันสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหน้าที่สำคัญของแต่ละสถาบันประการหนึ่งก็คือการทำให้เกิดการเชื่อมประสานกับสถาบันอื่นๆในสังคม มีการเกื้อกูลกันระหว่างสถาบัน อีตลิบสองจึงเป็นประเพณีและวิถีปฏิบัติที่ทำหน้าที่ส่งเสริมให้แต่ละสถาบันสามารถทำหน้าที่ได้ตามที่กล่าวมาข้างต้น โดยเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติต่อกันในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา ไม่เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้อง โดยการช่วยเหลือ แบ่งปัน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีเมตตา และปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งวิถีปฏิบัติต่อกันในลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่ผูกพันชาวบ้านเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างแน่นแฟ้น มีความสนิทสนมและใกล้ชิดกัน รวมถึงมีความสมานสามัคคีกัน ซึ่งสภาพเช่นนี้หมายถึงสภาวะที่ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม หรือตามนัยที่ชาวบ้านกล่าวคือ “อยู่ชู้มกินเย็น” (สภาพชุมชนที่สมาชิกมีความพออยู่พอกิน สุขภาพดี มีความปรองดองสมานสามัคคี และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน)

5.1 อีตลิบสองกับการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในบ้านชี้เหล็ก

การทำหน้าที่ของอีตลิบสองในฐานะเป็นสถาบันทางประเพณีของชุมชนบ้านชี้เหล็กในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม เป็นกระบวนการที่เริ่มจากการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับชาวบ้าน ทำให้วิถีปฏิบัติตามประเพณีต้องเกี่ยวข้องและให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ และวิถีผลิตทางการเกษตรของชุมชน ให้เข้าไปอยู่ในระบบคิดและวิถีปฏิบัติของชุมชนอย่างแน่นแฟ้นมั่นคง

จุดเริ่มแรกหรือจุดก่อตัวของการร่วมมือกัน ความสมัคสมานสามัคคี และการช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้าน มาจากพื้นฐานความคิดความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อการทำความดีตามหลักศีลธรรมในพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักศีลธรรมและจริยธรรม ไม่เบียดเบียนเอาวัดเอาเปรียบกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน นอกจากนี้การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนเป็นระยะเวลายาวนานนับร้อยปี ทำให้ชาวบ้านได้สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงเครือญาติที่แน่นแฟ้นและกว้างขวางครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน ตลอดจนขยายขอบเขตความสัมพันธ์ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง วิถีปฏิบัติตามประเพณี

ยึดถือสองจึงแสดงออกถึงการให้ความสำคัญต่อการดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีระหว่างญาติพี่น้อง ทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยการที่ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ญาติพี่น้อง เคารพและเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่และญาติผู้ใหญ่ มีความกตัญญูตอบแทนญาติและพ่อแม่ที่มีบุญคุณ และอีกหลายๆวิถีปฏิบัติของชุมชน

วิถีปฏิบัติตามประเพณียึดถือสองเป็นกระบวนการเพิ่มความสามารถในการทำหน้าที่ให้กับสถาบันสำคัญต่างๆในชุมชนบ้านซึ่งเหล็กสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและพระสงฆ์เป็นผู้นำทางสังคม

การประกอบประเพณียึดถือสองเกือบทุกประเพณีใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน มีเพียงการทำบุญชำระเท่านั้นที่ใช้ศาลากลางหมู่บ้านเป็นสถานที่ประกอบประเพณีพิธีกรรม วัดเป็นแหล่งรวมกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางสังคมเพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน การประชุมปรึกษาหารือ หรือกิจกรรมการละเล่นและศิลปวัฒนธรรมต่างๆล้วนเกิดขึ้นภายในบริเวณวัด วิถีปฏิบัติของชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์อย่างต่อเนื่องและต่างมีความสำคัญต่อกัน กิจกรรมทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์จึงได้รับการเกื้อหนุนจากชาวบ้านในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อสนองความเชื่อความศรัทธาให้กับชาวบ้าน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือเกื้อหนุนแก่ชาวบ้านที่ยากไร้ และส่งเสริมให้ชาวบ้านนำเอาหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาไปปฏิบัติ ทั้งโดยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพให้ชาวบ้าน

2. สร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน

กิจกรรมตามประเพณียึดถือสองทำให้ชาวบ้านเข้าด้วยกันทำกิจกรรมต่างๆ นับเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการที่สร้างความรู้สึกผูกพันให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในเครือญาติและเพื่อนบ้าน ทำให้ต่างสำนึกถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อผู้อื่น ไม่ปฏิเสธกิจกรรมทางสังคมของชุมชน รวมถึงการยอมรับและปฏิบัติตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งนั่นก็หมายถึงการยอมรับที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยการช่วยเหลือ เกื้อกูล และแบ่งปันแก่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน มีความเป็นมิตรและปรารถนาดีต่อกัน

3. ยึดโยงความสัมพันธ์และตระหนักในความสำคัญของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่

กิจกรรมตามประเพณียึดถือสองเป็นกิจกรรมของครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ทำให้ชาวบ้านทุกเพศวัยมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการในการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญูให้กับชาวบ้าน ให้ตระหนักในหน้าที่ที่ต้องตอบแทนผู้มีบุญคุณ โดยเฉพาะพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เป็นบุคคลที่ถูกหลานต้องให้ความสำคัญปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพ พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่จึงเป็นผู้ที่สามารถสร้างความปรองดองสมัคปรองสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวและเครือญาติ ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับครอบครัวและเครือญาติเป็นอย่างมาก

4. สร้างเสริมกำลังใจและความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม
 ฮีตสิบสองทำให้เกิดการเชื่อมประสานการทำงานของสถาบันต่างๆ กำลังใจที่เกิดขึ้นได้เป็นผลทั้งจากการเชื่อเรื่องผี (ผีญาพ่อปู่หรือผีปู่ตา ผีตาแฮก แม่โพสพ พญาแถน) และการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านญาติพี่น้อง การมีความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีบุญคุณ ทำให้เมื่อชาวบ้านได้ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อแล้วก็มีความรู้สึกสบายใจคลายจากความกลัวความกังวล ในขณะที่ความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อกันนั้นก็เป็นที่สร้างความรู้สึกสนุกสนานเบิกบานให้กับชาวบ้านได้มาก การเข้าร่วมงานตามประเพณีที่ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุยถามข่าวคราวกันจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้รับกำลังใจในการดำเนินชีวิต และการมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็นำไปสู่วิถีการผลิตที่มีลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความพออยู่พอกินให้กับชาวบ้าน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติและไม่เคยเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

5. ช่วยเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันให้กับชาวบ้าน
 การประกอบประเพณีฮีตสิบสองทำให้ทุกสถาบันทางสังคมต่างได้ทำหน้าที่สำคัญของตน ทำให้สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน และพระสงฆ์ ต่างได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันจากการเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อให้ครอบครัวได้ถ่ายทอดสิ่งที่ควรปฏิบัติให้แก่สมาชิก ให้ลูกหลานรู้จักขนบธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติต่อญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน หน้าที่ของการเป็นลูกชายหรือลูกสาว หน้าที่ของสามีหรือหน้าที่ของภรรยา หน้าที่ทางบ้านหรือหน้าที่ต่อส่วนรวม และหน้าที่ทางประเพณีและศาสนา ประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อให้ได้ถ่ายทอดบทบาทหน้าที่เหล่านี้ ให้แก่ชาวบ้านผ่านการประกอบประเพณีในแต่ละฮีต พระสงฆ์ก็ใช้ประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ในพุทธศาสนาและเรื่องผีที่แฝงด้วยคุณธรรม เรื่องความกตัญญูรู้คุณ การให้มีเมตตากรุณา โดยการช่วยเหลือ เกื้อกูล และแบ่งปันซึ่งกันและกัน ให้กับชาวบ้าน ประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นเครื่องมือสำคัญให้กับทุกสถาบันทางสังคม เป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมหรือความต้องการของชาวบ้านในชุมชน ที่ต้องการมีพออยู่พอกิน ญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ซึ่งสภาพดังกล่าวคือชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบ “อยู่ชุกกินเย็น”

5.2 เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เป็นอุปสรรค หรือเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

วิถีการดำเนินชีวิตและการพัฒนาของชาวบ้านซึ่งเหล็กมุ่งเน้นที่การตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยมีแนวทางปฏิบัติจากการเรียนรู้โดยการบอกต่อและปฏิบัติตามจากรุ่นสู่รุ่น รวมถึงการปรับประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้สามารถทำประโยชน์ได้ดียิ่งขึ้น การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เป็นมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นส่วนสำคัญหนึ่งในกระบวนการพัฒนาของชุมชน ที่นำประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อการอยู่ร่วมกันของผู้คน เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เป็นแหล่งถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา และค่านิยมที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา เป็นที่รวมกิจกรรมทางสังคมที่ทำให้ผู้คนได้มาช่วยพบปะสังสรรค์ช่วยเหลือกัน และแบ่งปันปัจจัยจำเป็นต่อการยังชีพ เพื่อธำรงความแน่นแฟ้นผูกพันระหว่างชาวบ้านให้เป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นผลทั้งจากปัจจัยภายในชุมชนเองและปัจจัยภายนอกชุมชนมาตั้งแต่อดีต เพราะชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชนมาตั้งแต่อดีต แต่การเปลี่ยนแปลงในอดีตต่างจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะชุมชนภายนอกที่ชาวบ้านได้ติดต่อสัมพันธ์ด้วยในอดีต ส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมความเชื่อค่านิยมหรือวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่การดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปีพ.ศ.2504 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้ทำให้ปัจจัยภายนอกเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงความเป็นชุมชนบ้านซึ่งเหล็กให้ต่างไปจากอดีตมาก จากการศึกษาพบว่าเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้มีสภาพดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ประกอบไปด้วย

1. ประชากรเพิ่มขึ้นและทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้อต่อการทำอยู่ทำกิน

เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแต่ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยังชีพเสื่อมโทรมลง มีการใช้ประโยชน์อย่างไม่เหมาะสมทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านซึ่งเหล็กใช้วิธีแก้ปัญหาหนึ่งโดยการอพยพไปหาที่ทำอยู่ทำกินใหม่ โดยยกหรือขายที่ดินให้กับญาติพี่น้องที่ยังอยู่ ให้ได้ทำอยู่ทำกินเลี้ยงลูกหลานต่อไป โดยชาวบ้านเริ่มแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการดังกล่าวเมื่อประมาณปี พ.ศ.2493-2495

การอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานหาที่ทำอยู่ทำกินใหม่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านที่ยังอยู่ในหมู่บ้านสามารถคงวิถีการเกษตรเพื่อยังชีพได้ นอกจากนี้แล้วชาวบ้านที่ยังอยู่ในหมู่บ้านยังได้สร้างความพออยู่พอกินให้กับครอบครัว ด้วยการไปรับจ้างทำงานต่างถิ่นในปีที่ฝนแล้งหรือหมดช่วงฤดูการทำนา ส่วนชาวบ้านในชุมชนก็มีวิถีชีวิตแบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับญาติพี่น้อง โดยมีการช่วยเหลือเกื้อหนุนกันอย่างเข้มข้นภายในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติเดียวกัน โดยการช่วยกันทำนา

พอกับเกี่ยวเสรีก็แบ่งปันกัน เหล่านี้คือวิธีการดำเนินชีวิตแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสภาพที่กำลังแรงงานจากคนและสัตว์ยังเป็นกำลังการผลิตที่สำคัญ

การสร้างความปลอดภัยให้เกิดขึ้นร่วมกันตามที่กล่าวมาข้างต้นช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นคงทางสังคมและจิตใจเมื่อดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน เพราะการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้ชาวบ้านมั่นใจว่าจะมีอยู่มีกิน ไม่ต้องอดอยาก คนที่ต้องไปหางานทำต่างถิ่นเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง ก็มั่นใจว่าญาติพี่น้องที่อยู่หมู่บ้านจะช่วยเหลือเกื้อหนุนสมาชิกในครอบครัวของตนในยามทุกข์ยาก ในขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนที่อพยพไปหาที่ทำอยู่ทำกินใหม่กับญาติพี่น้องในหมู่บ้าน เช่น หากปีใดที่ญาติพี่น้องที่อพยพไปอยู่ต่างถิ่นประสบปัญหาจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมหรือฝนแล้ง ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านก็ให้กลับมาทำนาแล้วแบ่งข้าวให้กลับไปกิน เมื่อถึงช่วงเข้าพรรษามีประเพณีทอดข้าวสาร ชาวบ้านในหมู่บ้านเดิมก็นำข้าวสารไปร่วมทำบุญตามประเพณี ซึ่งเหตุผลหนึ่งก็เพื่อช่วยเหลือญาติพี่น้องที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ยังไม่มี ความมั่นคงในด้านปัจจัยจำเป็นต่อการยังชีพ

สภาพการณ์ของชุมชนตามที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสภาพทุนทางสังคมในชุมชนในช่วงเวลาของการแก้ไขปัญหาความขาดแคลนด้วยวิธีการดังกล่าวว่ายังมีความอุดมอยู่ และเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น การเพิ่มจำนวนประชากรและการที่ทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้อต่อการอยู่อาศัยทำกิน จึงไม่ได้เป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนบ้านที่เหล็ก แต่กลับเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านร่วมมือช่วยเหลือกัน เพื่อสร้างความพออยู่พอกินให้เกิดขึ้นกับครอบครัวและเครือญาติ การอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่หรือการไปหางานทำยังต่างถิ่นเป็นวิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการแก้ปัญหาความขาดแคลนที่เกิดขึ้น

การที่ต้องร่วมมือช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยาก เป็นสภาพการณ์ที่ช่วยเสริมสร้างความรู้สึกร่วมถึงการต่างเป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้น ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนจึงเป็นเพราะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และต่างตระหนักในหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านร่วมชุมชน มีความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกัน เพราะชาวบ้านมีฐานะความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันมากนัก ความอุดมของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้านเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านที่อพยพไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นต้องการกลับมาทำอยู่ทำกินที่บ้าน ดังนั้นจึงพบว่าเมื่อในหมู่บ้านสามารถทำการเกษตรแบบที่ทำให้ชาวบ้านพออยู่พอกินได้ ชาวบ้านที่เคยไปรับจ้างทำงานต่างถิ่นส่วนใหญ่ก็กลับมาทำอยู่ทำกินที่บ้าน การอพยพไปหางานทำยังต่างถิ่นของชาวบ้านเป็นเพียงวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับครอบครัวในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น

2. การดำเนินงานพัฒนาจากรัฐ และความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่างๆ

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งเป็นการดำเนินงานพัฒนาจากภาครัฐในช่วงเริ่มต้น การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ส่งผลต่อการเพิ่มความสามารถในการเดินทางติดต่อและรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากชุมชนภายนอก ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีอันทันสมัย ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของชาวบ้านให้ต่างไปจากเดิม ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆ รวมถึงลักษณะความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนก็ต่างไปจากเดิมด้วย

ก. ความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่างๆ ทั้งด้านการแพทย์และสาธารณสุขและด้านการคมนาคมติดต่อสื่อสาร ช่วยแก้ปัญหาบางด้านให้กับชาวบ้านได้ดีขึ้น แต่ก็สร้างปัญหาใหม่ให้เกิดขึ้น กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้าด้านการแพทย์และสาธารณสุขช่วยแก้ปัญหาด้านสุขภาพของชุมชนได้ดีขึ้น แต่ก็ได้ทำลายระบบความเชื่อเรื่องผีที่เคยทำหน้าที่สำคัญในการกำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านให้ปฏิบัติต่อกันด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นพี่เป็นน้อง ความสามารถในการเดินทางติดต่อสื่อสารกับต่างชุมชนทำได้สะดวกสบายขึ้น เป็นสิ่งกระตุ้นหรือส่งเสริมความต้องการในการบริโภคให้เพิ่มมากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าด้านต่างๆ ดังกล่าวล้วนแต่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติของชุมชนในหลายด้าน ทั้งการเร่งการผลิตเพื่อสร้างเงินรายได้ ที่มีผลทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันในปัจจุบันต่างจากในอดีต ความห่างเหินระหว่างกันมีมากขึ้น อันเกิดจากวิถีการผลิตและการประกอบอาชีพที่มีลักษณะตัวใครตัวมันมากขึ้น ชาวบ้านไม่ต้องมาร่วมมือช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ มากหรือเกือบทุกขั้นตอนเหมือนในอดีต ความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการต่างๆ จากภายนอกจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้วิถีปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนต่างไปจากอดีต ความมั่นคงในเรื่องปัจจัยจำเป็นต่อการยังชีพไม่ได้ขึ้นกับการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างญาติพี่น้องเป็นสำคัญเหมือนในอดีต เพราะความสะดวกสบายจากการมีเครื่องมือที่ช่วยในการผลิต ทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องขอความร่วมมือช่วยเหลือจากญาติพี่น้องน้อยลง ความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่างๆ ส่งผลให้ชาวบ้านมีการช่วยเหลือกันภายในชุมชนน้อยลง แต่ต้องเข้าไปพึ่งพาวิทยาการด้านต่างๆ จากภายนอกมากขึ้น ความรู้หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สั่งสมมาเพื่อประโยชน์ในการช่วยเหลือกันมาแต่อดีตเลือนหายไป เพราะเกิดการรับเอาความรู้หรือวิทยาการจากภายนอกเข้ามาแทน โดยไม่ได้สืบทอดวิทยาการที่เป็นของเดิมสู่ลูกหลาน หมอยาพื้นบ้านที่เคยช่วยเหลือเมื่อยามเจ็บป่วยลดความสำคัญลงเมื่อมีปัญหาเรื่องสุขภาพชาวบ้านก็มีที่พึ่งเป็นแพทย์แผนปัจจุบัน สภาพการณ์ดังกล่าวเป็นสื่อแสดงให้เห็นว่าความมั่นคงทางสังคมและจิตใจของชาวบ้านในปัจจุบันขึ้นกับชาวบ้านร่วมชุมชนน้อยลงซึ่งก็หมายถึงว่าความสำคัญที่เคยมีต่อกันลดน้อยลงไปนั่นเอง ความผูกพันกันแบบใกล้ชิดจึงเปลี่ยนเป็นความห่างเหิน การตระหนักหรือสำนึกถึงความเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องที่ต้องช่วยเหลือกันจึงลดน้อยลงตามไปด้วย

ข. ความสามารถในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากเครื่องมือติดต่อสื่อสารอันทันสมัย เช่น โทรศัพท์ วิทยุ เป็นผลให้ชาวบ้านมีความต้องการในสิ่งต่างๆเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตประจำวันมากกว่าในอดีต และมีความจำเป็นต้องพึ่งหรือขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องร่วมชุมชนน้อยลง โทรศัพท์ และวิทยุ เข้ามามีบทบาทครอบงำระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความต้องการด้านต่างๆของชุมชนให้ต่างไปจากเดิม ซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นหรือส่งเสริมให้ชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติต่อกันดังที่เคยเป็นในอดีต แต่กลับเป็นสิ่งกระตุ้นให้ชาวบ้านมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ออกห่างจากกันมากขึ้น เพราะเป็นวิถีชีวิตที่มุ่งเพื่อให้ได้วัตถุมารอบสนองความต้องการความสะดวกสบายทันสมัย มากกว่าการส่งเสริมให้เป็นวิถีปฏิบัติของการช่วยเหลือ เกื้อกูล เอื้อเฟื้อ และแบ่งปันซึ่งกันและกัน วิถีการผลิตที่มีลักษณะมุ่งเพื่อการค้า โดยไม่ได้มุ่งผลิตเพื่อสร้างความอยู่รอดให้เกิดขึ้นร่วมกัน ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น และมีผลทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันเป็นลักษณะของการแก่งแย่งแข่งขัน ชิงดีชิงเด่นกัน เพื่อให้มีอย่างคนอื่น หรือมากกว่าคนอื่น สภาพการณ์ดังกล่าวสื่อให้เห็นถึงการสูญหายของทุนทางสังคมในชุมชน และสภาพความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนที่ต่างไปจากอดีต

ค. การดำเนินนโยบายพัฒนาจากรัฐ โดยการให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน (ให้ยืม) การเข้าไปดำเนินการก่อสร้างโครงสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ การส่งเสริมอาชีพ การดำเนินงานพัฒนาดังกล่าวเป็นผลให้ชาวบ้านมีวิถีความเป็นอยู่ที่ต่างไปจากเดิม มีความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตประจำวันมากขึ้น สามารถทำการเกษตรที่ให้ผลผลิตมากขึ้นจนสามารถนำไปขายเป็นรายได้เข้าครอบครัว และนำไปสู่การได้มาซึ่งสินค้าหลากหลายชนิดจากต่างชุมชน มีรายได้เพิ่มรายจ่ายก็เพิ่มขึ้นมากเช่นเดียวกัน และก็มีหนี้สินซึ่งต่างจากอดีตที่ถึงแม้จะไม่มีเงินรายได้แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ประสบปัญหาหนี้สินเหมือนปัจจุบัน ธกส. เป็นแหล่งกู้ยืมสำคัญของชาวบ้านซึ่งเหล็กชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนนำเข้าไปจำนำกับ ธกส.

ปัจจุบันรัฐเข้ามามีบทบาทหรือเกี่ยวข้องกับชาวบ้านมากกว่าในอดีต ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบพึ่งพา ชุมชนต้องพึ่งพิงรัฐมากขึ้นและนำไปสู่การสร้างระบบความคิดใหม่ให้กับชาวบ้านว่างานพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของรัฐ ไม่ได้เป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่ต้องเสียสละหรือร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือกันเหมือนในอดีต นอกจากนี้แล้วหน้าที่บางอย่างที่ชุมชนเคยทำมาตั้งแต่อดีตก็ถูกมอบหมายให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของรัฐ เช่น หน้าที่ด้านการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลาน ปัจจุบันโรงเรียนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้กับบุตรหลานของชุมชน พระสงฆ์ถูกลดบทบาทในการทำหน้าที่ขัดเกลาชาวบ้าน สภาพการณ์ดังกล่าวเป็นแสดงให้เห็นว่าสถาบันทางสังคมของชุมชนลดบทบาทหน้าที่ของตนลงไป โดยมีรัฐเข้ามาทำหน้าที่แทน ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนจึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับรัฐมากกว่าในอดีต ความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นการลดทอนศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชน และทำให้เงื่อนไขจากภายนอกชุมชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านมาก จนทำให้สภาพความ

เป็นปีกแผ่นทางสังคมของชุมชนมีลักษณะต่างไปจากเดิม ความพออยู่พอกินไม่ได้เกิดขึ้นจากการร่วมมือช่วยเหลือกันภายในชุมชนเหมือนในอดีต แต่ต้องพึ่งอิงอยู่กับเงื่อนไขภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากแก่การควบคุมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความเป็นปีกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน

ง. *โรงเรียน* เข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ให้กับเด็กและเยาวชนของชุมชนแทนที่ระบบหรือสถาบันทางสังคมที่เคยมีอยู่แต่เดิม ซึ่งการทำหน้าที่ของโรงเรียนดังกล่าวไม่ได้ส่งเสริมวิถีปฏิบัติตามประเพณีเดิมให้กับบุตรหลานของชุมชนกล่าวคือ โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่แยกเด็กและเยาวชนของชุมชนให้ออกห่างจากวิถีชีวิตและวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่มีอยู่แต่เดิม วิธีการเรียนของเด็กในปัจจุบันทำให้เด็กออกห่างจากวิถีชีวิตตามประเพณีเดิมทำให้เกิดความห่างเหิน และช่องว่างระหว่างวัย หน้าที่รับผิดชอบทางการเรียนที่ได้รับส่งเสริมจนทำให้หน้าที่ที่มีต่อครอบครัวและชุมชน เป็นหน้าที่ที่เด็กและเยาวชนในปัจจุบันไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามารับผิดชอบต่อครอบครัวและชุมชน เหมือนดังเช่นในอดีต วิธีการเรียนของเด็กและเยาวชนในลักษณะตามที่กล่าวมาเป็นวิถีที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนออกห่างหรือไม่สนิทสนมกับคนในครอบครัวในชุมชนของตนเองได้ดีเหมือนในอดีต ซึ่งส่งผลต่อการเพิกเฉยในเรื่องของครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านร่วมชุมชน

วิธีการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านในปัจจุบันที่ไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธกันมากนัก วัดไม่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางสังคมที่ช่วยสานสายสัมพันธ์ให้กับชาวบ้าน พระสงฆ์ไม่สามารถทำหน้าที่ในการโน้มนำให้ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมเหมือนที่เคยทำได้ในอดีต ความใกล้ชิดสนิทสนมจึงแปรเปลี่ยนเป็นความห่างเหิน ไม่กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งซึ่งกันและกันเหมือนที่เคยเป็นในอดีต การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพของความเป็นปัจเจกชนให้สูงขึ้น เป็นสังคมแห่งการต่อสู้แข่งขันเพื่อความอยู่รอดของตัวเองมากกว่า ที่ต้องสนใจทุกข์สุขของผู้อื่น สภาพการเหล่านี้เป็นสื่อแสดงถึงความเป็นปีกแผ่นทางสังคมของชุมชนปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างจากอดีต ความรู้สึกมั่นคงทางสังคมและจิตใจของชาวบ้านลดน้อยลงไปจากเดิม เพราะสายสัมพันธ์ระหว่างกันที่ห่างเหิน สร้างความรู้สึกแปลกแยกแตกต่างให้เกิดขึ้น ความเชื่อใจกันลดน้อยลง การช่วยเหลือกันอาจถูกตีความว่าเป็นการกระทำเพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนที่เป็นวัตถุมากกว่าการตีความว่าเป็นการช่วยเหลือกันด้วยความมีน้ำใจอย่างแท้จริง สภาพความเชื่อใจกันที่ลดน้อยลงเช่นนี้เป็นสื่ออย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าทุนทางสังคมของชุมชนลดน้อยลง

5.3 ศักยภาพของฮีตสิบสองในปัจจุบันต่อการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ประเพณีฮีตสิบสองมีคุณค่าหรือเป็นประโยชน์อย่างไรกับชุมชนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับชาวบ้านในชุมชนนั่นเอง เพราะประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่ตอบสนองของความต้องการของชาวบ้าน ชาวบ้านใช้ประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อเพื่อตอบสนองของความต้องการของชุมชนมาตั้งแต่อดีตและสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองสอดคล้องและเกื้อหนุนต่อการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข เป็นชุมชนที่ “อยู่ชู้มกินเย็น” ศักยภาพหรือความสามารถในการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองจึงเป็นผลจากวัฒนธรรมชุมชนเป็นสำคัญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือศักยภาพหรือความสามารถในการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองมีเงื่อนไขมาจากการสังสมถ่ายทอดรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบบครอบครัวและเครือญาติที่มีความแน่นแฟ้นมั่นคง ผู้ศึกษาจึงอธิบายถึงศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองไปพร้อมกับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

5.3.1 ฮีตสิบสองกับการทำหน้าที่ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ประเพณีฮีตสิบสองเป็นส่วนหนึ่งของวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ช่วยลดผลกระทบของระบบบริโภคนิยมและทุนนิยม เพราะมีส่วนช่วยธำรงรักษาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนไม่ให้เกิดเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วนัก โดยมีสถาบันคนเฒ่าคนแก่ทำหน้าที่สำคัญในการรักษารูปแบบความสัมพันธ์ที่เคยมีอยู่เดิมให้ยังอยู่คู่ชุมชนต่อไป โดยอาศัยประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการผูกพันลูกหลานเข้าไว้กับครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ได้ซึมซับเอาระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของชุมชนเข้าไว้ในตัวบุตรหลาน คุณธรรมหรือระบบคุณค่าเดิมที่ชุมชนยกย่องยอมรับและให้ความสำคัญ เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีบุญคุณต่างๆ ทั้งธรรมชาติและญาติมิตร การเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีเมตตาต่อกัน มีพุทธศาสนาเป็นเครื่องนำทางชีวิต ให้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายไม่เบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบหรือทำให้ผู้อื่นต้องเป็นทุกข์ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นแรงต้านกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกไม่ให้รุกล้ำเข้ามาทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีอยู่เดิมให้เสื่อมสลายไประบบคุณค่าของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปที่สื่อผ่านการประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชน

การประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนเป็นสื่อแสดงถึงลักษณะของชุมชนมาตั้งแต่อดีต การเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองให้มีลักษณะตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนว่า มีสภาพความเป็นอยู่แบบ “อยู่ชู้มกินเย็น” แตกต่างจากอดีตอย่างไรบ้าง หรืออีกนัยหนึ่งก็คืออุดมการณ์ที่

กำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหรือความต้องการของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาสื่อผ่านทางการประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 จึงเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจการทำหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปของประเพณีฮีตสิบสองในชุมชนบ้านซำเหล็ก ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติดังกล่าวเป็นสื่อแสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าของชุมชนที่ต่างไปจากเดิม กล่าวคือ สิ่งที่ชาวบ้านเคยให้ความสำคัญและเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีสิ่งที่ดีควรปฏิบัติในอดีต ปัจจุบันเห็นต่างไปจากเดิมหรือให้ความสำคัญน้อยลง

ระบบคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไปในชุมชนบ้านซำเหล็กสามารถทำความเข้าใจผ่านทาง การประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ดังการอธิบายต่อไปนี้

1. การช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความมีน้ำใจ เหมือนเป็นญาติ เป็นพี่เป็นน้องกันลดน้อยลง

วิถีการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ “ເຂັດນຳກັນกินນຳກັນ” ที่ชาวบ้านทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันบนพื้นฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกันได้สร้างวิถีชีวิตที่เป็นสุข “อยู่ชู้มกินเย็น” ให้กับชาวบ้านซำเหล็กมาแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนดังนี้

- “ที่เป็นอยู่ตอนนี้ไม่ดีเท่าโบราณ อดีตขอร้องกันได้ ทุกวันนี้ไปบอกให้ช่วยก็ว่าเวลาเป็นเงินเป็นทอง” (สมัย วงศานุตร, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2549)
- “ทุกวันนี้ขยันมากทุกข์มาก สมัยรุ่นพ่อรุ่นแม่วานกันได้ สมัยนี้เด่นแต่ทางเป็นหนี้” (สี พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2549)
- “สมัยก่อนพ่อใหญ่แม่ใหญ่ดูแลลูกหลาน อันใดไม่มีก็ให้อยู่ให้กิน สมัยนี้บ่เบิ่งกันทำอะไรหวังสิ่งตอบแทน” (นวน คำหาญพล, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2549)
- “บอกไม่ถูก พอใจก็พอใจอยู่ หนี้สินก็เพิ่มขึ้น แต่ก็สบายขึ้น อยู่แบบเก่าก็ว่าไม่เจริญ” (สัมพันธ์ มงคลเคหา, สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2549)
- “ทุกวันนี้มีเงินเยอะแต่ก็ทุกข์กว่าอดีต อดีตไม่ต้องเป็นหนี้ใคร กินแต่ปลาไร่กับน้ำพริก เดียวนี้กินทั้งน้ำปลาผงชูรส ไม่มีก็ไปยืมเขามาใช้ แม้แต่ข้าวก็ไปยืมเขามันเลยเป็นทุกข์หลาย ถ้าตึงคิง (ขยับตัว) หน่อยก็ใช้เงิน” (ทองสา สิทธิการ, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2549)

คำบอกเล่าดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความสุขหรือสภาพชุมชนที่ “อยู่ชู้มกินเย็น” ของชุมชนไม่ได้เพิ่มขึ้นตามความสะดวกสบายดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในอดีตเป็นวิถีที่สร้างความสุขให้กับชาวบ้าน ความลำบากในอดีตไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านไม่มีความสุข ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่ท่านหนึ่งที่มีอายุ 60 ปี ที่ว่า “สมัยก่อนดีข้าวชวนพี่ชวนน้องไป

ช่วย เรียกพี่เรียกน้องไปหาบข้าว ลำบากแต่ก็สนุก ตอนเป็นเด็กพากันไปกวาดทรายออกให้คนหาบข้าว หาบได้สะดวกขึ้น เป็นหนุ่มเป็นสาวก็ไปหาบข้าวช่วยกัน" (เที่ยง นามรักษ์, สัมภาษณ์, 24 มกราคม, 2549) ประเพณีฮีตสิบสองเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำให้ชาวบ้านมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น เพราะการประกอบประเพณีฮีตสิบสองทำให้สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ทั้งภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ช่วยเหลือแบ่งปัน ถามข่าวคราวซึ่งกัน และกัน ซึ่งวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองตามลักษณะที่กล่าวมาเลื่อนหายไปจากวิถีปฏิบัติตามประเพณีของชาวบ้านในยุคปัจจุบัน งานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองที่ทำหน้าที่ในการเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านให้มีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นใกล้ชิด อย่างเช่น บุญบั้งไฟ บุญผะเหวด บุญจูง ทำหน้าที่ได้น้อยลงกล่าวคือปัจจุบันเมื่อมีการจัดงานตามประเพณีดังกล่าวชาวบ้านไม่เข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่เหมือนในอดีต การร่วมทำบุญในปัจจุบันเป็นการร่วมด้วยเงินมากกว่าการเข้ามาช่วยเหลือกันด้านแรงงาน ระยะเวลาในการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างญาติมิตร เมื่อมีการจัดงานบุญตามประเพณีในแต่ละฮีตลดน้อยลง การจัดงานบุญตามประเพณีที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะต่างคนต่างทำมากขึ้น

2. ความสำคัญของข้าวและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีเกษตรลดน้อยลง

ประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดระบบคิดที่ให้ความสำคัญกับการทำการเกษตร ให้ระลึกถึงบุญคุณของทรัพยากรธรรมชาติ ให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ (โดยเฉพาะข้าว) และให้ปฏิบัติต่อทรัพยากรธรรมชาตินั้นด้วยความเคารพอ่อนน้อม ฮีตสิบสองเกือบทุกฮีตทำหน้าที่ถ่ายทอดระบบคิดนี้ให้กับชาวบ้านไม่โดยตรงก็โดยอ้อม กล่าวคืองานบุญตามประเพณีบางฮีตมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ทำบุญกับพระสงฆ์หรือแบ่งปันช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ซึ่งข้าวเป็นทรัพยากรสำคัญที่เป็นสื่อให้ชาวบ้านได้นำไปช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมตามความเชื่อความศรัทธาที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม ข้าวจึงเป็นทรัพยากรสมบัติที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาวบ้านในอดีต ปัจจุบันข้าวก็ยังเป็นทรัพยากรที่มีส่วนช่วยในการพึ่งตนเองให้กับชาวบ้าน ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การมีข้าวเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านอุ่นใจ อย่างน้อยก็ไม่ต้องซื้อข้าวจากคนอื่น กับข้าวก็สามารถหาได้ตามท้องไร่ท้องนา ด้วยเหตุนี้เอง ข้าวจึงเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยในการพึ่งตนเอง ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายบางด้านให้กับชาวบ้าน

สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจได้ว่าสมาชิกในครอบครัวและลูกหลานจะมีความมั่นคง ชาวบ้านทุกคนแก่และผู้ใหญ่วัยกลางคนที่ส่งลูกหลานเรียนหนังสือในระบบโรงเรียนด้วยความหวังที่ต้องการให้ลูกหลานมีงานทำที่ดี มีเงินรายได้พอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่ต้องการทำงานหนักอย่างตน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่มั่นใจว่าลูกหลานจะทำตามนั้นได้ทุกคน การมีที่นาไว้ให้ลูกหลานได้

ทำอยู่ทำกินต่อไปก็เพื่อเป็นฐานรองรับความพลาดหวังที่อาจจะเกิดขึ้น อาชีพทำนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับชาวบ้านในยุคปัจจุบัน แต่ไม่ได้เป็นทางเลือกที่ชาวบ้านเลือกเป็นอันดับหนึ่ง ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวที่ปรากฏในฮีตสิบสองจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเพิกเฉยไม่ใส่ใจในการปฏิบัติเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ประเพณีพิธีกรรมตามฮีตสิบสองที่เคยทำหน้าที่ถ่ายทอดระบบคิดที่ให้ความสำคัญแก่ข้าว ดิน น้ำ และอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงลดความสำคัญลงในปัจจุบัน

3. พุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีที่เชื่อมโยงไปทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันมีลักษณะของการเอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน การเพิกเฉยต่อเรื่องส่วนรวมมีมากขึ้น

ความสามารถหรือศักยภาพในการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองในการเป็นเครื่องมือหรือเป็นสื่อในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับระบบความเชื่อเรื่องผี และพุทธศาสนา ทำหน้าที่ได้ลดน้อยลงต่างจากในอดีต เพราะวิถีชีวิตที่มุ่งเน้นหาเงินรายได้ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่างๆ ส่งผลให้วิถีปฏิบัติของชาวบ้านออกห่างจากพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีมากยิ่งขึ้น ทำให้ไม่สามารถลดการเอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกันได้มากนัก หรือส่งเสริมให้ชาวบ้านช่วยเหลือ เกื้อกูล ปฏิบัติต่อกันโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์แบบเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันได้เป็นอย่างดีเหมือนในอดีต วิถีปฏิบัติมุ่งสร้างความสนุกสนานรื่นเริงให้เกิดขึ้นมากกว่ามุ่งให้เกิดการฝึกปฏิบัติตามแนวคำสอนของพุทธศาสนา ทำให้วิถีปฏิบัติตามประเพณีเป็นวิถีที่สนุกสนานแต่ขาดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องควบคุม ทำให้ความสนุกสนานของคนบางคนบางกลุ่มสร้างความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนผู้อื่น วิถีปฏิบัติตามประเพณีที่เปลี่ยนไปดังกล่าวสื่อผ่านทาง การเข้าร่วมงานบุญตามประเพณีที่มีการนำมหรสพมาแสดงในปัจจุบัน พบว่าวัยรุ่นที่มาเที่ยวงานมีการทะเลาะชกต่อยกันมากขึ้นกว่าในอดีต ชาวบ้านที่เข้าไปปฏิบัติธรรมรักษาศีลในช่วงเข้าพรรษาก็ไม่เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมเหมือนดังที่เคยเป็นในอดีต วิถีปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างในอดีตที่มุ่งเพื่อการบูชา พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แต่ชาวบ้านยุคปัจจุบันไม่ได้ปฏิบัติโดยระลึกถึงความหมายและหน้าที่ทางสังคมเช่นนี้ แต่เป็นการปฏิบัติเพื่อมุ่งสร้างความสนุกสนานครื้นเครงมากกว่า ในหลายงานประเพณีที่ชาวบ้านเข้าร่วมประกอบประเพณีพิธีกรรมมากกว่าในอดีต แต่ไม่ได้ใช้ประเพณีให้เป็นโอกาสในการฝึกปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด หรือโน้มน้าวจิตใจให้ยึดมั่นอยู่กับพุทธศาสนาเหมือนในอดีต

บทบาทที่โดดเด่นมากของฮีตสิบสองนอกจากการทำหน้าที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่บนหลักศีลธรรมแล้ว ยังโดดเด่นในการทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัวและเครือญาติมาแต่อดีต ซึ่งจนถึงปัจจุบันก็ยังทำหน้าที่สำคัญนี้อยู่ แต่แตกต่างจากในอดีต เนื่องจากความห่างเหินระหว่างสมาชิกในชุมชนมีมากขึ้น การเข้าร่วมงานบุญตามประเพณีไม่มีความเข้มข้นเหมือนอดีต การแสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวมีปรากฏมากขึ้น แม้ในงาน

บุญประเพณีก็สังเกตเห็นได้ถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ การทำบุญในอดีตคือการที่ชาวบ้านเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างจริงจัง เป็นการเสียสละโดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็น “ศาลวัด” ของหมู่บ้านว่า “การไปเอาบุญอดีตแม่พี่น้องกันไปช่วยงาน มีพี่ผัดกะโร้กเอาไปช่วย” (สี พรสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2549) แต่ปัจจุบันการไปเอาบุญสำหรับบางคนคือการไปแสดงความเห็นแก่ตัวให้ญาติพี่น้องเห็น เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการทำบุญแทบทุกงาน บุญของชุมชนที่เจ้าภาพจะต้องจัดหาข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงญาติพี่น้องให้ได้กินได้ทาน ซึ่งเป็นช่องทางให้คนแสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวไม่มีความเกรงใจ เมื่อรับประทานในงานแล้วก็ยังห่อกลับบ้านด้วย ทำให้เจ้าภาพต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ไปไม่น้อย

4. ยกย่องให้ค่าวัตถุมากกว่าการให้ความสำคัญต่อการสร้างความสุขทางใจ

การเข้าร่วมงานบุญในปัจจุบันที่แสดงถึงความเห็นแก่ตัวไม่คำนึงถึงผู้อื่นเป็นการทำลายคุณค่าของวิถีชีวิตแบบประเพณีเดิม โดยเฉพาะการทำบุญที่มีการประเมินค่าเป็นตัวเงินได้ทำให้คุณค่าของประเพณีลดน้อยลงไปมาก ดังคำบอกเล่าของชายวัย 38 ปีที่ว่า “คนเดี๋ยวนี้ไปโหมบุญบวชเอาเงินไปโหม 100 บาท พอเห็นกับข้าว (ในงาน) ไปเข้าห้องน้ำควักเงินออก 50 บาท” (เตรียมเงินใส่ซองไปร่วมทำบุญ 100 บาท แต่พอเห็นกับข้าวในงานก็คิดเปรียบเทียบมูลค่าระหว่างเงิน 100 บาท และกับข้าวที่เจ้าภาพนำมาเลี้ยง เห็นว่าเงิน 100 บาท ที่นำมาร่วมทำบุญนั้นมากเกินไป จึงไปเข้าห้องน้ำเอาเงินออกจากซอง 50 บาท แล้วจึงนำเงิน 50 บาทที่เหลือไปยื่นให้กับเจ้าภาพ) (สมใจ สวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2549) การตีค่าการทำบุญหรือการทำดีต่อกันเป็นตัวเงินเป็นการกระทำที่ทำให้คุณค่าของประเพณีลดน้อยลง เพราะเงินไม่ได้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้คนได้อย่างมั่นคงนัก ซึ่งอาจเป็นเพราะโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนไม่ได้ยกย่องคุณค่าของเงินหรือวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจหรือความมีน้ำใจที่มีต่อกันมาตั้งแต่อดีต การทำบุญในอดีตคือการให้ญาติมิตรเพื่อนบ้านได้กินได้ทานร่วมกัน โดยไม่หวังสิ่งแลกเปลี่ยนเหมือนปัจจุบัน แต่ไม่ได้หมายความว่า การทำบุญในอดีตไม่ได้ให้อะไรกับผู้ทำบุญเลย สิ่งที่ได้จากการทำบุญในแต่ละครั้งคือความสุขความสบายใจ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการได้พบปะพูดคุยและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันญาติมิตรนั่นเอง

วิถีปฏิบัติตามประเพณีที่เปลี่ยนไปตามที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นสิ่งบ่งบอกว่าความต้องการของชาวบ้านปัจจุบันต่างจากอดีต ความสุขของชาวบ้านในอดีตเกิดจากการมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันและช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างสมาชิกในครอบครัวเครือญาติและเพื่อนบ้าน ยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพุทธศาสนา การประกอบประเพณีพิธีกรรมก็เพื่อแสดงออกถึงการน้อมนำเอาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ให้เข้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ วิถีปฏิบัติตามประเพณีหรือขั้นตอนในการประกอบประเพณีเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติเพื่อบูชาและระลึกถึงพระพุทธ

พระธรรม และพระสงฆ์ ในขณะที่ชาวบ้านปัจจุบันปฏิบัติตามประเพณีโดยไม่รู้และไม่สนใจ ความหมายของการปฏิบัติตามประเพณีตามความหมายอย่างในอดีต วิถีปฏิบัติตามประเพณีในปัจจุบันมีลักษณะมุ่งให้เกิดความสนุกสนานกับผู้มาร่วมงานมากกว่าการใช้เป็นโอกาสให้ได้มาฝึกปฏิบัติธรรมตามจุดมุ่งหมายที่เคยเป็นในอดีต ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมที่วัดเป็นประจำและได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงในวิถีปฏิบัติของชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านที่ไปเข้าวัดปฏิบัติธรรมในช่วงเช้าพรรษาไม่มีความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมเหมือนในอดีต “คนแต่ก่อนว่าอยู่ไหนถ้าไม่ทำผิดก็ได้บุญ ทำอะไรก็ทำจริงจัง เหมือนการอยู่กรรมแม่ลูกอ่อน” (สี พรสวรรค์, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2549) การหว่านข้าวในงานบุญเฉพาะในวันฟังพระเทศน์มหาชาติ เป็นการหว่านเพื่อบูชาคุณความดีงามของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แต่ชาวบ้านปัจจุบันหว่านโดยไม่ได้คำนึงถึงความหมายเช่นนี้แต่เป็นการหว่านเพื่อหยอกล้อกันเล่น (สมัย วงศาบุตร, สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2549)

ชาวบ้านในยุคปัจจุบันมุ่งแสวงหาความสุขโดยการสร้างความสะดวกสบายให้กับชีวิต เป็นการมุ่งสร้างความสุขภายนอกมากกว่าการแสวงหาความสุขทางใจดังเช่นในอดีต ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนา ความเชื่อทางประเพณี ฝึ และความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกในครอบครัวเครือญาติและเพื่อนบ้านที่เคยสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยให้กับชาวบ้านในอดีต จึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญน้อยลงในปัจจุบัน ประเพณีฮีตสิบสองจึงมีความสำคัญต่อชุมชนน้อยลงด้วย ความมุ่งหวังหรือทิศทางในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านปัจจุบันมีความห่างเหินจากระบบความเชื่อและค่านิยมที่เคยมีอยู่ในอดีต ความสับสนวุ่นวายของชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น เพราะชาวบ้านขาดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องนำทาง ทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจ ให้ความสำคัญหรือคำนึงถึงความเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันลดน้อยลง เรื่องของส่วนรวมจึงเป็นเรื่องไกลตัว เป็นเรื่องที่ชาวบ้านให้ความสำคัญเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันน้อยลง

5. ผู้นำทางประเพณีไม่สามารถทำหน้าที่ในการชี้นำวิถีปฏิบัติเพื่อธำรงระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนในอดีต

วิถีชีวิตที่ห่างเหินกันดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันทำให้ประเพณีที่เคยทำหน้าที่เป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านให้ปฏิบัติอย่างมีศีลธรรมทำหน้าที่ได้น้อยลง ผู้นำทางประเพณีที่เคยมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ประสานความร่วมมือและสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในครอบครัวเครือญาติและเพื่อนบ้านเหมือนที่เคยเป็นในอดีต ทำหน้าที่ได้น้อยลงในปัจจุบัน พระสงฆ์และคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้นำทางประเพณีซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ชาวบ้านเคยให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังมากในอดีต ปัจจุบันได้รับการปฏิบัติที่ต่างออกไป การเคารพเชื่อฟังพระสงฆ์และคนเฒ่าคนแก่

ลดน้อยลง ช่องว่างของคนต่างวัยมีมากขึ้น เพราะชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านญาติพี่น้องอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเหมือนในอดีต ความสำคัญที่เคยมีต่อกันจึงลดน้อยลง การเห็นความสำคัญที่ต้องเคารพเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่หรือญาติผู้ใหญ่จึงลดน้อยลงตามไปด้วย ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันที่เกิดขึ้นจึงยากที่ผู้นำทางประเพณีจะสามารถทำการประสานให้กลมเกลียวกันได้เป็นอย่างดีเหมือนในอดีต ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การมีเหตุทะเลาะก่อความไม่สงบในงานบุญตามประเพณีที่มีมหรสพมาแสดง ผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์ไม่สามารถห้ามหรือตักเตือนบุตรหลานไม่ให้มีเรื่องทะเลาะชกต่อยกันได้ สิ่งที่ทำได้คือการจ้างพนักงานรักษาความปลอดภัยมาช่วยดูแลความสงบเรียบร้อยภายในงาน

การสูญหายของระบบคุณค่าตามที่กล่าวมาข้างต้น คือการสูญหายของทุนทางสังคมที่มีความสำคัญในการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนนั่นเอง การปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณี เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้จุดมุ่งหมายของการทำบุญบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และเป็นการทำลายคุณค่าบางอย่างของประเพณีไป เงินเข้ามามีบทบาทและความสำคัญแทนระบบคุณค่า (คุณธรรมเรื่องความกตัญญู การให้ความสำคัญกับการรักษาระบบความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวและเครือญาติ การยึดหลักศีลธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต) เดิมที่เคยมีอยู่ และเป็นสิ่งแสดงว่าชุมชนปัจจุบันละทิ้งและไม่ให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าเดิมที่เคยมีในอดีต คุณค่าที่หายไปอันเกิดจากเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีแสดงให้เห็นว่า ชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน และมีน้ำใจต่อกันลดน้อยลงไป แต่กลับยกย่องให้คำภักดิ์มากกว่าเรื่องจิตใจหรือคุณธรรมที่พึงมีต่อกัน มุ่งเน้นการสร้างความสะดวกสบายทางกายมากกว่าความสุขทางใจ ไม่ให้ความสำคัญต่อการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยแน่นแฟ้นเอาไว้

5.3.2 เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมและศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสอง

การเข้าใจถึงเงื่อนไขแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองได้ดีขึ้น ทั้งนี้เงื่อนไขแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหรือบริบทของชุมชนไม่ได้เป็นปัจจัยที่เป็นสาเหตุ แต่เป็นสิ่งที่ช่วยให้เข้าใจสถานภาพของความสัมพันธ์ที่ต้องการศึกษา (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544) ซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องการทำความเข้าใจถึงศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนบ้านชีเหล็กในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชน ตั้งแต่ก่อนเริ่มดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปีพ.ศ.2504 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะสำคัญของชุมชนบ้านชีเหล็กหรือเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการคงอยู่หรือศักยภาพของวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองในชุมชนปัจจุบันอธิบายได้ดังนี้

1. ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ไม่ให้ห่างเหินกันมาก

ความสามารถในการทำหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของประเพณีฮีตสิบสองมีความเกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเป็นอย่างมาก ชุมชนที่สมาชิกมีความผูกพันใกล้ชิดกันมาก ประเพณีของชุมชนก็สามารถทำหน้าที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกได้มาก ในขณะที่หากเป็นชุมชนที่สมาชิกมีความห่างเหินกันมาก ประเพณีหรือกฎกติกาต่างๆก็จะได้รับการเพิกเฉย ไม่ปฏิบัติตาม สำหรับชุมชนบ้านชีเหล็กแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีปฏิบัติที่ทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันมากขึ้น แต่เพราะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมได้ผูกพันชาวบ้านเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยเงื่อนไขของความเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างมั่นคงมาตั้งแต่อดีต และสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ประเพณีฮีตสิบสองบางประเพณียังคงสามารถทำหน้าที่เหมือนที่เคยทำมาในอดีตได้บ้าง

ช่วงเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมาเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนบ้านชีเหล็กอย่างเด่นชัด สังเกตได้จากชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติที่เปลี่ยนไป ความห่างเหิน การเพิกเฉยต่อกันเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในชุมชน รวมถึงวิถีปฏิบัติตามประเพณีก็เป็นสิ่งที่ถูกเพิกเฉยตามไปด้วย การทำบุญตามประเพณีบางอย่างเลิกปฏิบัติไป การทำบุญตามประเพณีที่ยังคงทำกันอยู่ก็ไม่สามารถทำหน้าที่ได้มากนัก ด้วยเหตุที่ระบบความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกเป็นสิ่งที่สร้างความสุข ความมั่นคง และความพออยู่พอกินให้กับชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต ชาวบ้านรับรู้ถึงความสุขหรือความพอใจในสภาพสังคมที่เคยเป็นในอดีต และตระหนักรู้ถึงความสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสานสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน เพราะทำให้ได้มาซึ่งปฏิสัมพันธ์กันสร้างความสนิทสนมให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิก จึงเกิดความพยายามที่จะรื้อฟื้นวิถีปฏิบัติตามแนวฮีตสิบสอง เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ระหว่างชาวบ้านในชุมชนบ้านชีเหล็ก

2. คนเฒ่าคนแก่และพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางการประกอบประเพณีของชุมชนให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองให้กับบุตรหลาน และช่วยกันปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน

คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้นำทางการประกอบประเพณีฮีตสิบสองในหมู่บ้านชีเหล็กให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองให้กับบุตรหลานในชุมชน เพื่อถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่นำไปสู่วิถีปฏิบัติที่ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่แบบ “อยู่ชู้มกินเย็น” ประกอบกับที่ตำบลหนองแวงมีท่านเจ้าคณะตำบลหนองแวงซึ่ง

จำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านฝาง เป็นผู้ริเริ่มเสนอแนวคิดกับกลุ่มผู้นำชุมชนในการนำประเพณีฮีตสิบสอง มาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ตั้งแต่ประมาณพ.ศ.2530 เป็นต้นมา และได้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองดังนี้

ก. งานบุญตามประเพณีบางงานถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เป็นงานที่ต้องร่วมมือกันปฏิบัติกับหลายหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบลหนองแวงมีโอกาสดำเนินงานตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิม งานบุญที่ให้ชาวบ้านต้องหมุนเวียนกันจัดในแต่ละปี ได้แก่ การทำบุญบั้งไฟ การจัดงานประเพณีทอดข้าวสารในช่วงเข้าพรรษา การจัดงานตักบาตรเทโวในช่วงออกพรรษา เป็นต้น การนำเอางานประเพณีเหล่านี้มาให้ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบลได้จัดหมุนเวียนกันไปในแต่ละปี ทำให้ชาวบ้านได้เข้ามาใกล้ชิดกับพุทธศาสนามากขึ้น ได้เข้ามาช่วยเหลือกันทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น เป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในชุมชน ลดวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ ที่ต้องห่างเหินกันไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนแข่งขันกันมากขึ้น

รูปภาพ 5-1 กิจกรรมตอบปัญหาธรรมะสำหรับเด็กและเยาวชน ณ วัดบ้านหนองหิน

รูปภาพ 5-2 กิจกรรมวันสงกรานต์ที่ อบต.หนองแวง

รูปภาพ 5-3 งานบุญเข้ากรรมที่วัดป่าศรีพนาลัย บ.จอมศรี

รูปภาพ 5-4 การทำบุญตักบาตรเทโวร่วมกันที่วัดบ้านหนองหิน

ข. การปรับเปลี่ยนไม่ให้งานตามประเพณีเป็นเรื่องสิ้นเปลืองมากเกินไป (ทั้งรายจ่ายและเวลาที่ต้องใช้ไปกับการประกอบประเพณี) การจัดงานในลักษณะที่ให้มีกิจกรรมหมุนเวียนกันปฏิบัติ ทำให้ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบลได้ปฏิบัติตามประเพณีที่มีอยู่เดิมไม่ให้เกิด

สูญหายไปจากวิถีปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากไม่ปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ก็จะมีแนวโน้มว่างานบุญประเพณีบางอย่างจะสูญหายไป หรือขั้นต้นบางอย่างที่เป็นประโยชน์ในการทำให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆจะถูกละเลยไปด้วย เพราะหากทุกหมู่บ้านต้องจัดงานบุญตามประเพณีให้ครบทุกประเพณีและให้ครบถ้วนในทุกส่วนประกอบของแต่ละประเพณีนั้น ชาวบ้านต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดงานสูงมาก นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังต้องเสียสละเวลามาร่วมงานประเพณีมากเช่นเดียวกัน เพราะตลอดทั้งปีมีงานประเพณีที่ให้ชาวบ้านต้องปฏิบัติมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านปัจจุบันที่มีหน้าที่การงานต้องรับผิดชอบมากขึ้น และถ้าหากการประกอบประเพณีมีความขัดแย้งกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันมากเกินไป ชาวบ้านก็จะเพิกเฉยไม่สนใจที่จะเข้าไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันจัดงานตามประเพณี การให้มีการหมุนเวียนกันจัดงานตามประเพณีภายในตำบลจึงเป็นการปรับเปลี่ยน เพื่อให้ประเพณียังมิอยู่คู่กับวิถีปฏิบัติของชาวบ้านในยุคปัจจุบันได้

ค. การปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีเพื่อตอบสนองของความต้องการสานสายสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง และความเชื่อบางอย่างที่ชาวบ้านยังมีอยู่ ประเพณีฮีตสิบสองไม่สามารถดำรงอยู่คู่กับชุมชนหนึ่งชุมชนใดหรือหมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านใดเท่านั้น แต่จะต้องสามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงได้อีกด้วย เพราะหน้าที่หลักสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองคือการยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเครือญาติทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้าไว้ด้วยกัน ให้ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น แต่ถ้าหากชาวบ้านต่างก็ไม่เห็นความสำคัญหรือไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องรักษาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวเอาไว้ ก็จะทำให้เกิดการเพิกเฉยไม่สนใจไม่ใส่ใจที่จะปฏิบัติตามประเพณี ซึ่งนั่นก็หมายความว่าประเพณีหรือฮีตนั้นๆจะไม่มีหน้าที่สำคัญสำหรับชุมชนอีกต่อไป และอาจต้องเลิกปฏิบัติไปในที่สุด

บุญบั้งไฟเป็นตัวอย่างหนึ่งของงานบุญในฮีตสิบสองที่ทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชนตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ปัจจุบันคุณค่าบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปมาก ทำให้ชาวบ้านเริ่มไม่เห็นความสำคัญของการจัดงาน คุณค่าที่เปลี่ยนไปของงานบุญบั้งไฟ เช่น การทำบุญบั้งไฟที่เคยเป็นในอดีตมุ่งเน้นให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือกันระหว่างญาติมิตรทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสนุกสนานให้เกิดขึ้นร่วมกัน แต่การจัดงานในปัจจุบันไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่เหมือนที่เคยเป็นในอดีต แต่สิ่งที่น่าสนใจร่วมกันคือเงิน เพื่อนำไปซื้อหรือจ้างช่างทำบั้งไฟจากต่างถิ่นต่างชุมชนเพื่อนำมาจุดในงาน ทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ชาวบ้านหลายหมู่บ้านต้องเลิกทำบุญบั้งไฟไปก็ด้วยเหตุผลนี้ แม้จะมีบางหมู่บ้านที่ชาวบ้านยังจัดงานบุญบั้งไฟอยู่ แต่ก็ไม่สามารถทำได้อย่างบริบูรณ์

นัก เพราะหากต้องจัดงานเพียงหมู่บ้านเดียวโดยที่หมู่บ้านอื่นๆไม่เข้าร่วม งานบุญบั้งไฟนั้นก็ไม่สามารถสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นได้มากนัก เพราะคุณค่าที่ได้จากการทำบุญบั้งไฟต้องเกิดจากการเข้าร่วมของหลายๆหมู่บ้าน ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านต่างต้องช่วยเหลือกัน เสียสละทั้งกำลังแรงกายและกำลังทรัพย์ เพื่อให้ได้งานบุญบั้งไฟที่สร้างความสนุกสนานเบิกบานให้เกิดขึ้นร่วมกัน การทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านชี้เหล็กในปัจจุบันก็ไม่สามารถคงรูปแบบปฏิบัติที่ทำให้สามารถคงคุณค่าที่มีอยู่เดิมเอาไว้ได้ อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังไม่เลิกทำบุญบั้งไฟไปเลย เพราะการจัดงานบุญบั้งไฟยังเป็นงานประเพณีที่เสริมสร้างกำลังใจให้กับชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำเกษตร ประกอบกับการจัดงานบุญบั้งไฟอยู่ในช่วงเวลาที่ฤดูของการทำนาเกี่ยวเกี่ยวมาไม่ถึง สภาพแวดล้อมที่แห้งแล้งทำให้ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรอย่างอื่นได้อีก ชาวบ้านจึงมีเวลามาร่วมงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้าน และยังคงมีความเชื่ออยู่ลึกๆว่าพญาแถนจะช่วยลดบันดาลให้ฝนตกเพราะการทำบุญบั้งไฟนี้ ชาวบ้านชี้เหล็กได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้าน ให้เป็นประเพณีที่ไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก โดยการไม่ไปจ้างช่างทำบั้งไฟราคาสูงจากชุมชนอื่น ไม่จัดขบวนแห่บั้งไฟที่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายไปกับเรื่องเครื่องตกแต่งขบวนให้สวยงาม เป็นต้น

นอกจากงานบุญบั้งไฟแล้วงานบุญผะเหวดก็เป็นอีกงานหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้านเข้าไว้ด้วยกัน แต่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านต่างๆได้ทำให้งานบุญผะเหวดมีความสำคัญน้อยลง ชาวบ้านไม่มาร่วมมือช่วยเหลือกันเหมือนแต่ก่อน คุณค่าของงานจึงลดน้อยลงไป ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มไม่ให้ความสำคัญ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้งานบุญผะเหวดสูญหายไปจากวิถีปฏิบัติตามประเพณีได้ เพราะชาวบ้านยังตระหนักและให้ความสำคัญต่อการรักษาความสัมพันธ์ในลักษณะการเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันสูง จึงพยายามที่จะให้สมาชิกเข้าร่วมงานบุญนี้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติของการทำบุญผะเหวดที่ชาวบ้านทำอยู่ในปัจจุบันคือการเลือกหรือกำหนดวันจัดงานให้ตรงกับวันหยุดราชการ เพื่อให้เด็กและเยาวชนรวมถึงผู้ใหญ่วัยทำงานที่ทำงานราชการมีโอกาสเข้าร่วมงานบุญสำคัญของชุมชน เพื่อให้ได้ทำกิจกรรมร่วมกับสมาชิกในครอบครัว พบปะญาติมิตร คนเฒ่าคนแก่ได้ฟังเทศน์มหาชาติเพื่อตอบสนองความเชื่อในเรื่องโลกของพระศรีอารีย์

ง. ประเพณีฮีตสิบสองบางประเพณีถูกนำมาเป็นเครื่องมือช่วยสานสายสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องของชาวบ้านชี้เหล็ก ที่อพยพออกไปอยู่ต่างถิ่นต่างชุมชนที่ห่างไกลและที่ยังอยู่ในหมู่บ้านชี้เหล็กให้ยังมีความรู้สึกผูกพันกัน หน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองในปัจจุบันไม่ได้เป็นแต่เพียงการสานสายสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเท่านั้น

แต่ชาวบ้านปรับเปลี่ยนให้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการผูกพันชาวบ้านที่อพยพไปอยู่ต่างถิ่นที่ห่างไกล เข้าไว้ด้วยกัน ให้ลูกหลานญาติพี่น้องที่จากกันไปไกลได้มาพบหน้าและทำกิจกรรมตามประเพณี ร่วมกัน งานบุญประเพณีบางงานอย่างเช่น งานบุญบั้งไฟ การทำบุญทอดข้าวสารในช่วงเข้าพรรษา การทำบุญวันสงกรานต์ งานบุญตามประเพณีดังกล่าวเป็นโอกาสให้ชาวบ้านที่อพยพไปอยู่ต่างถิ่นห่างไกล กลับเข้ามาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่จากไป ชาวบ้านซึ่งเหลือเองก็ใช้ช่วงเวลาที่จัดงานบุญตามที่กล่าวมาไปเยี่ยมเยียนถามข่าวคราวญาติพี่น้องที่อพยพออกไปด้วยเช่นกัน เป็นทั้งการไปเยี่ยมเยียนถามข่าวคราวญาติมิตรที่เคยอยู่ร่วมชุมชนกันมาก่อน และการช่วยสืบสาน ประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนไปยังต่างถิ่นต่างชุมชนที่อยู่ห่างไกล

การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่ชาวบ้านซึ่งเหลือปฏิบัติกันในปัจจุบันเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของชุมชน ในการทำให้ประเพณีสืบสองเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดรูปแบบและวิถีปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ในสภาพสังคมที่ชาวบ้านมีความห่างเหินกันมาก ประเพณีสืบสองหลายๆประเพณียังเป็นสื่อทำให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์ ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ร่วมกัน งานประเพณีบางอย่างยังไม่ถูกปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติให้ต่างไปจากเดิม เช่น บุญข้าวฉี่ บุญผะเหวด บุญข้าสยะ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และบุญกฐิน งานบุญตามประเพณีดังกล่าวยังเป็นสื่อให้ชาวบ้านได้แสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา โดยการให้ได้ ทำบุญกับพระสงฆ์ เพื่อเป็นการสืบต่อพุทธศาสนา การไปทำกิจกรรมตามความเชื่อเรื่องผี การแสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่บรรพบุรุษ และการสืบสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน ทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียงเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่อดีต

3. บ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลมีการประสานความร่วมมือ และช่วยเหลือกัน

ประเพณีสืบสองยังคงรักษาบทบาทหน้าที่เอาไว้ได้ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะบ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และช่วยเหลือกันอยู่ กล่าวคือ ครูในโรงเรียนบ้านซึ่งเหลือส่วนหนึ่งเป็นคนเกิดและพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อมีกิจกรรมงานบุญในหมู่บ้านก็ให้ความร่วมมือ โดยการเข้าร่วมและสนับสนุนให้การจัดงานสำเร็จลุล่วงไปได้ เช่น การช่วยฝึกสอนพ่อน้ำให้เด็ก เพื่อเตรียมต้อนรับคณะที่นำของกฐินมาทอดที่วัด การรวมกลุ่มศิษย์เก่าจัดทำผ้าป่านำเงินรายได้มาพัฒนาโรงเรียนของหมู่บ้านในช่วงงานบุญสงกรานต์ การเข้าร่วมพิธีทำบุญหนองลิดในวันจัดงานบุญบั้งไฟ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วกลุ่มคนที่ทำงานใน อบต.หนองแวงส่วนใหญ่อ้วนเป็นลูกเป็นหลานของชาวบ้านซึ่งเหลือหรือไม่ก็มีวิถีชีวิตของการเป็น

ลูกเป็นหลานของชาวนาอีสาน ที่มีประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ต่างก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมงานบุญของหมู่บ้าน

สภาพการมีส่วนร่วมในการจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสองระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลที่เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าว เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้นำที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง (รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง) เป็นผู้นำคนสำคัญของชุมชนบ้านชีเหล็ก ให้ความสำคัญต่อการพาดูหลานประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน ประกอบกับในตำบลหนองแวงมีเจ้าคณะตำบลที่ให้ความสำคัญกับการสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองให้อยู่คู่ชุมชนได้ต่อไป จึงนำไปสู่การประชุมร่วมกันระหว่างเจ้าคณะตำบลกับกลุ่มผู้นำในองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง ผลสรุปที่ได้จากการประชุมนำไปสู่การประกอบประเพณีฮีตสิบสองที่มีลักษณะของการประสานความร่วมมือกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบล

4. วิธีการดำเนินชีวิตด้านสำคัญต่างๆ เช่น วิธีผลิตทางการเกษตร และการประกอบอาชีพของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชน

สภาพการอยู่ร่วมกันในชุมชนบ้านชีเหล็กที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิธีการประกอบอาชีพทำเกษตรอยู่ภายในชุมชนหรือทำงานค้าขายหรือรับจ้างในชุมชนใกล้เคียงดังที่เป็นอยู่ มีส่วนช่วยส่งเสริมให้ประเพณีฮีตสิบสองสามารถทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชนได้ในปัจจุบัน เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวให้มีโอกาสได้เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตแบบประเพณี โดยการมอบหมายหน้าที่ให้ทำทั้งหน้าที่เกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติและหน้าที่ด้านการเกษตร และการส่งเสริมให้เข้าร่วมงานบุญตามประเพณีอย่างสม่ำเสมอจนเป็นความเคยชิน ทำให้เกิดการซึมซับและรับรู้ถึงคุณค่าของประเพณีที่พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่พยายามถ่ายทอดให้ จากการสัมภาษณ์เด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมงานตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นประจำ พบว่าสามารถบอกเล่าเกี่ยวกับการประกอบประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนได้ และเห็นความสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองว่าเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงได้ใช้ประเพณีเป็นสื่อให้ได้ทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวบ้านร่วมชุมชนทั้งกับกลุ่มวัยเดียวกันและต่างวัย งานบุญสงกรานต์เป็นงานประเพณีหนึ่งที่มีสื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า กลุ่มเยาวชนยุคปัจจุบันใช้เป็นสื่อให้ได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่มคนวัยเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านในกลุ่มวัยอื่นๆ ไม่ปล่อยให้กิจกรรมวันสงกรานต์เป็นกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนเท่านั้น หากแต่ยังเข้ามามีส่วนร่วมทั้งการเป็นนักกีฬา เป็นผู้ชมผู้เชียร์ รวมถึงการร่วมออกเงินรางวัลแก่ผู้เข้าแข่งขันกีฬา ประเพณีฮีตสิบสองบางประเพณีจึงเป็นสื่อหรือเครื่องมือที่ทำให้เด็กและเยาวชนของหมู่บ้านได้ทำความรู้จักกับชาวบ้านร่วมหมู่บ้าน ระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งที่ถูกหล่อหลอมขึ้นจากชาวบ้านร่วมชุมชนอยู่บ้างไม่มากก็น้อย

5.3.3 ศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในชุมชนปัจจุบัน

การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านฮีเหล็ก เป็นเพราะชาวบ้านตระหนักรู้ถึงคุณค่าที่มีอยู่แต่เดิม และเข้าใจว่าประเพณีสามารถทำหน้าที่ได้ภายใต้สภาวะทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมเช่นใด เมื่อการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆเกิดขึ้น วิถีปฏิบัติเดิมบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป งานบุญตามประเพณีบางอย่างไม่มีบทบาทหน้าที่สำคัญสำหรับชุมชนชาวบ้านก็เลิกปฏิบัติไป ในขณะที่บางประเพณีต้องปรับเปลี่ยนให้สามารถทำหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการธำรงระบบคุณค่าที่ดั้งเดิมเอาไว้ ระบบคุณค่าที่ชาวบ้านฮีเหล็กพยายามรักษาไว้ให้อยู่ในวิถีปฏิบัติของชุมชนผ่านการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองคือ คุณธรรมเรื่องความกตัญญูรู้คุณ ตระหนักในบุญคุณของทรัพยากรธรรมชาติและบุญคุณของพ่อแม่บรรพบุรุษ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน และการปฏิบัติต่อกันที่อยู่บนพื้นฐานของการมีศีลธรรม ระบบคุณค่าที่ชุมชนพยายามรักษาไว้ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่เสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมและจิตใจให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านฮีเหล็กนับจากอดีตมาถึงปัจจุบัน

ความพยายามในการใช้ประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชนตามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นแรงต้านกระแสวัฒนธรรมจากภายนอก ไม่ให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก แต่ในยุคของความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสารดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้ความสามารถในการทำหน้าที่ดังกล่าวอ่อนแรงลงไป ความสามารถในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆทั้งวิทยุและโทรทัศน์ทำให้ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้จากภายนอกชุมชนแพร่เข้าสู่ชุมชนได้อย่างรวดเร็ว และกระทบกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่มีอยู่เดิมของชุมชน และนำไปสู่วิถีปฏิบัติที่ต่างไปจากอดีตเป็นอย่างมาก กล่าวคือเป็นวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างต้องดิ้นรนกระเสือกกระสนต่อสู้เพื่อหาเงินรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวทั้งในเรื่องจำเป็นและฟุ่มเฟือย การอยู่ร่วมกันในครอบครัวในชุมชนจึงมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างเร่งการผลิตหรือหารายได้เสริมอย่างอื่น เป็นชุมชนที่ชาวบ้านมีห่างเหินต่อกัน แม้เป็นญาติเป็นพี่เป็นน้องกันก็ไม่ได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกันอย่างสม่าเสมอและต่อเนื่องเหมือนในอดีต ประเพณีฮีตสิบสองจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนได้อย่างไม่มีประสิทธิภาพมากนัก

โดยสรุปแล้วความสามารถในการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองที่ยังคงมีอยู่ในชุมชนบ้านฮีเหล็กเป็นเพราะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่สมาชิกยังมีความผูกพันกันด้วยเงื่อนไขของความเป็นญาติ วิถีผลิตทางการเกษตรของชุมชนยังมีความจำเป็นที่ต้องช่วยเหลือ

เกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ ประกอบกับการที่ชาวบ้านยังคงเห็นคุณค่าของการจัดงานตามประเพณีฮีตสิบสอง จึงนำไปสู่การร่วมมือกันปฏิบัติตามประเพณีโดยตั้งเอาสถาบันทางสังคมใหม่ (อบต.) ให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย เงื่อนไขต่างๆตามที่กล่าวมาทำให้ประเพณีฮีตสิบสองยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านขี้เหล็ก แต่ก็มีความสำคัญลดน้อยลงไปมาก อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มห่างเหินกันมากขึ้น ซึ่งความห่างเหินกันที่เพิ่มมากขึ้นเป็นการลดความรู้สึกว่าต่างคนต่างมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อกัน ไม่รู้สึกคุ้นเคยแต่รู้สึกถึงความเป็นอื่น ไม่คำนึงหรือคิดว่าชาวบ้านร่วมหมู่บ้านต่างก็เป็นญาติ เป็นพี่น้องที่ต้องช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน มีน้ำใจต่อกัน การประพฤติปฏิบัติต่อกันจึงแสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัว คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเอง ไม่ยอมเสียสละทรัพย์สมบัติส่วนตัว เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเหมือนเช่นที่เคยปฏิบัติกันในอดีต ดังจะเห็นได้จากสภาพการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบัน เช่น การปฏิเสธการเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานต้อนรับคณะผ้าป่า การที่แต่ละคนต่างเกี่ยงกันไม่ยอมเสียสละให้วางท่อระบายน้ำเมื่อมีการสร้างถนน เพราะจะทำให้ข้าวในนาของตนเสียหาย โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่ตามมาว่าจะสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านคนอื่นที่ใช้ถนนเส้นนั้นในการสัญจรไปมา รวมถึงการปิดถนนที่ชาวบ้านเคยใช้สัญจรร่วมกันมานานหลายปี ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่พอใจที่ชาวบ้านร่วมหมู่บ้านไม่เลือกตนเข้าไปเป็นผู้นำ (สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง) เป็นต้น

สภาพการณ์ดังที่กล่าวมาข้างต้นเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขี้เหล็กปัจจุบัน ทั้งความอ่อนแอในครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวต้องอยู่แยกห่างกันจากเงื่อนไขการทำงานนอกชุมชน และความอ่อนแอของชุมชนที่ขาดการร่วมมือในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เกิดภาวะต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ ไม่หลงเหลือรากฐานความสัมพันธ์แบบ “เอ็นดูกันกินน้ากัน” ที่นำไปสู่สภาพชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบ “อยู่ชุกกินเย็น” เหมือนในอดีต วิถีปฏิบัติต่อกันที่ขาดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องมือแนวทาง ทำให้การอยู่ร่วมกันมีลักษณะของการเอาตัวเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ซึ่งวิถีปฏิบัติต่อกันดังกล่าวทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีสายสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น เปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน ชาวบ้านสนใจและใส่ใจต่อความคิดเห็นของคนอื่นน้อยลง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความเห็นของสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านมีพลังหรือความสามารถในการกำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านในยุคปัจจุบันได้น้อยลง ประเพณีฮีตสิบสองที่เป็นของส่วนรวมที่เคยทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในอดีต จึงทำหน้าที่ในการเสริมสร้างความ เป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนปัจจุบันได้น้อยลง

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าประเพณีฮีตสิบสองที่ยึดถือปฏิบัติในรอบปีของชาวบ้านชีเหล็ก เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นและส่งเสริมให้ชาวบ้านยึดถือวิถีปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน และช่วยเหลือตอบแทนแลกเปลี่ยนกันไปมาระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้การทำนุตามประเพณียังทำให้เกิดการช่วยเหลือกันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต การประกอบประเพณีและพิธีกรรมต่างๆของชุมชนในรอบปี ได้ทำหน้าที่ในการสานความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้าไว้ด้วยกัน รวมถึงทำหน้าที่ในการถ่ายทอดระบบคิดและค่านิยมเรื่องการทำนุ และแบบแผนปฏิบัติบนพื้นฐานศีลธรรมและจริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา

ก. ฮีตสิบสองกับการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นกระบวนการเพิ่มความสามารถในการทำหน้าที่ให้กับสถาบันสำคัญต่างๆในชุมชนบ้านชีเหล็กดังนี้

1) ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและพระสงฆ์เป็นผู้นำทางสังคม การประกอบประเพณีฮีตสิบสองใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน วัดเป็นแหล่งรวมกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางสังคมเพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน การประชุมปรึกษาหารือ หรือกิจกรรมการละเล่นและศิลปวัฒนธรรมต่างๆล้วนเกิดขึ้นภายในบริเวณวัด

2) สร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน กิจกรรมตามประเพณีฮีตสิบสองทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ช่วยสร้างความรู้สึกผูกพันให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในเครือญาติและเพื่อนบ้าน ทำให้ต่างสำนึกถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อผู้อื่น ไม่ปฏิเสธกิจกรรมทางสังคมของชุมชน รวมถึงการยอมรับและปฏิบัติตามค่านิยมของชุมชน เช่น การช่วยเหลือ เกื้อกูล และแบ่งปันแก่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ความเป็นมิตรและปรารถนาดีต่อกัน

3) ยึดโยงความสัมพันธ์และตระหนักในความสำคัญของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ กิจกรรมตามประเพณีฮีตสิบสองทำให้ชาวบ้านทุกเพศวัยมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการในการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญูให้กับชาวบ้าน ให้ตระหนักในหน้าที่ที่ต้องตอบแทนผู้มีบุญคุณ พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่สามารถสร้างความปรองดองสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวและเครือญาติ

4) เสริมสร้างกำลังใจและความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านได้ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อแล้วก็มีความรู้สึกสบายใจคลายจากความกลัว ความกังวล การเข้าร่วมงานตามประเพณีที่ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุยถามข่าวคราวกันได้มา ช่วยเหลือกัน สร้างความพออยู่พอกินให้แก่กัน ทำให้ชาวบ้านได้รับกำลังใจในการดำเนินชีวิต

5) ช่วยเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันให้กับชาวบ้าน การประกอบประเพณีฮีตสิบสองทำให้ทุกสถาบันทางสังคมต่างได้ทำหน้าที่สำคัญของตน ทำให้สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน และพระสงฆ์ ต่างได้มาเรียนรู้ซึ่งกันและกันจากการเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี มาเรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน และหน้าที่ของการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ข. การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านชีเหล็ก

1) เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านชีเหล็ก ประกอบไปด้วย

1.1) ประชากรเพิ่มขึ้นและทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้อต่อการทำอยู่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนอพยพไปหาที่ทำอยู่ทำกินใหม่ หรือไปหางานทำยังต่างถิ่น

1.2) ความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่างๆ เช่น ด้านการคมนาคมขนส่ง เทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร ความเจริญก้าวหน้าด้านการแพทย์และสาธารณสุข

1.3) การดำเนินนโยบายพัฒนาจากรัฐ โดยการให้ยืมเงิน การพัฒนาด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ให้เกิดแก่ชุมชน เช่น ถนน น้ำประปา การเข้ามาส่งเสริมการประกอบอาชีพ

1.4) โรงเรียน เข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ให้กับเด็กและเยาวชนของชุมชนแทนที่ระบบหรือสถาบันทางสังคมที่เคยมีอยู่แต่เดิม

1.5) สื่อ โทรทัศน์ วิทยุ เข้ามามีบทบาทครอบงำระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความต้องการด้านต่างๆ ของชุมชนให้ต่างไปจากเดิม เป็นสิ่งกระตุ้นให้ชาวบ้านมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ออกห่างจากกันมากขึ้น

2) วิธีการประกอบประเพณีฮีตสิบสองที่เปลี่ยนแปลงไป

สิ่งที่มีอิทธิพลหรือมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองตามที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเปลี่ยนแปลงไปดังนี้

2.1) การกำหนดวันจัดงานบุญตามประเพณีต้องอิงกับวิธีการผลิตและการประกอบอาชีพที่มีความหลากหลายมากขึ้น

2.2) การประกอบประเพณีต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้น เงินเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดงานตามประเพณีสำเร็จลุล่วงไปในปัจจุบัน

2.3) เป็นวิถีปฏิบัติที่ไม่ได้มุ่งเสริมสร้างให้มีความเชื่อเรื่องผี หรือความศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนที่เคยเป็นแต่ในอดีต

2.4) ประเพณีฮีตสิบสองถูกใช้เป็นสื่อให้ได้ติดต่อสื่อสารกับญาติพี่น้องที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ต่างถิ่นห่างไกล (ไปอยู่บ้านใหม่)

3) ระบบคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป

วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองที่เปลี่ยนไปเป็นสื่อแสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าหรือการให้ความสำคัญกับวิถีปฏิบัติบางอย่างของชุมชนต่างไปจากอดีต ดังนี้

3.1) การช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความมีน้ำใจ เหมือนเป็นญาติ เป็นพี่เป็นน้องกันลดน้อยลง การปฏิบัติต่อกันเป็นการหวังสิ่งแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น การร่วมมือช่วยเหลือกันระหว่างญาติมิตรเมื่อมีการจัดงานตามประเพณีต่างๆ ลดน้อยลงไปมาก ความรู้สึกถึงความห่างเหินระหว่างสมาชิกมีมากขึ้น โดยสังเกตจากสภาพการโฮมบุญตามประเพณีในปัจจุบันที่มีจำนวนผู้มาโฮมและมาช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานบุญตามประเพณีลดน้อยลงกว่าในอดีต

3.2) ความสำคัญของข้าวและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีเกษตรลดน้อยลง การทำบุญตามประเพณีบางอย่างที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบทอดความสำคัญของข้าว เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านเข้าร่วมน้อยลง วิถีปฏิบัติต่อข้าวด้วยความเคารพนอบน้อมเป็นสิ่งที่ขาดหายไปจากชุมชน

3.3) พุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีเสื่อมไป ทำให้วิถีปฏิบัติต่อกันมีลักษณะของการเอาัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน การเพิกเฉยต่อเรื่องส่วนรวมมีมากขึ้น วิถีปฏิบัติตามประเพณีในปัจจุบันเป็นวิถีที่สนุกสนาน แต่ขาดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องควบคุม ทำให้ความสนุกสนานของคนบางคนบางกลุ่มสร้างความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนผู้อื่น

3.4) ยกย่องให้ค่าวัตถุมากกว่าการให้ความสำคัญต่อการสร้างความสุขทางใจ การไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีน้ำใจต่อกัน เป็นสิ่งที่ขาดหายไปจากวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน การทำบุญหรือการเข้าร่วมงานมีลักษณะที่ต้องการสิ่งแลกเปลี่ยนที่เป็นรูปธรรม มากกว่าการเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันด้วยความมีน้ำใจ ที่หวังผลตอบแทนคือความสุขทางใจเหมือนในอดีต

3.5) ผู้นำทางประเพณีไม่สามารถทำหน้าที่ในการชี้นำวิถีปฏิบัติ เพื่อธำรงระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนในอดีต พระสงฆ์และคนเฒ่า ไม่สามารถชี้นำให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติต่อกันในลักษณะของการเป็นพี่เป็นน้อง โดยให้ช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดีดังเช่นในอดีต

ค. ประเพณีฮีตสิบสองในการทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ฮีตสิบสองเป็นวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบสังคมต่างๆที่มีความสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชนบ้านซี้เหล็กในอดีต ซึ่งประกอบไปด้วยระบบความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ และวิถีผลิตทางการเกษตรเพื่อยังชีพ ระบบสังคมดังกล่าวต่างมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น ฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำหน้าที่สนับสนุนระบบสังคมหรือสถาบันทางสังคมเหล่านั้นให้สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง

ได้ว่าความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้านขี้เหล็กก็คือสภาพการณ์ที่สถาบันสังคมในชุมชนต่างทำหน้าที่ของตน และมีการทำหน้าที่ที่มีลักษณะเชื่อมประสานกับสถาบันสังคมอื่น ในลักษณะต่างส่งเสริมและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง ซึ่งชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมดังกล่าวคือ สภาพที่ชาวบ้านมีความผูกพันทางสังคมกันอย่างแน่นแฟ้น มีความสมานสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกัน ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ที่ยังผลให้สามารถแก้ปัญหาความขาดแคลนสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่นอาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความมั่นคงทางสังคมและทางจิตใจร่วมกัน

การเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเป็นภาพสะท้อนถึงการไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพของระบบสังคมในชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้มีส่วนในการทำให้ระบบหรือสถาบันทางสังคมเหล่านั้น ไม่สามารถทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดีดังที่เคยเป็นในอดีต วิถีปฏิบัติของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปเป็นต่างคนต่างต้องดิ้นรนทางเศรษฐกิจ มีการแข่งขันกันแสวงหาประโยชน์และรายได้ ความสนใจและใส่ใจในทุกข์สุขของผู้อื่นลดน้อยลง หลักปฏิบัติต่อกันอันได้แก่การช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และแบ่งปันซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่ชุมชนไม่ได้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเหมือนที่เคยเป็นในอดีต และเนื่องจากฮีตสิบสองเป็นสื่อหรือเครื่องมือที่ชาวบ้านเลือกหรือกำหนดว่าจะให้มีหน้าที่อย่างไร เมื่อความต้องการหรืออุดมการณ์เปลี่ยนไปไม่ให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าเดิม ประเพณีฮีตสิบสองซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดระบบคุณค่าดังกล่าว จึงทำหน้าที่ได้น้อยลง กล่าวคือ เมื่อระบบหรือสถาบันสังคมต่างๆ ในชุมชนเริ่มสั่นคลอนไม่สามารถทำหน้าที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองเองก็ไม่สามารถทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพเหมือนที่เคยเป็นมาแต่อดีต

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้ทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงเครือญาติที่เคยมั่นคงให้สั่นคลอนลงไปมาก รวมถึงทำให้สถาบันทางประเพณี ความเชื่อเรื่องผี และพุทธศาสนาได้ค่อย ๆ ลดบทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เคยมีไป สถาบันหลักสำคัญต่าง ๆ ในชุมชนไม่สามารถทำหน้าที่อย่างประสานสอดคล้องกันได้เป็นอย่างดีเหมือนที่เคยเป็นในอดีต หากแต่มีลักษณะของการต่างทำหน้าที่ของตนโดยไม่เกี่ยวข้องร่วมมือกับต่างสถาบันมากนัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นสื่อแสดงถึงความอ่อนแอที่เกิดขึ้นของสถาบันสังคมต่าง ๆ ในชุมชนบ้านขี้เหล็กในปัจจุบัน

ง. เจือปนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการคงอยู่หรือศักยภาพของ วิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองในชุมชนปัจจุบัน

- 1) ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว
เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ไม่ให้ห่างเหินกันมาก
- 2) คนเฒ่าคนแก่และพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางการประกอบประเพณีของชุมชนให้
ความสำคัญต่อการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองให้กับบุตรหลาน และช่วยกัน
ปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน
- 3) บ้าน วัด โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลมีการประสานความร่วมมือและ
ช่วยเหลือกัน
- 4) วิธีการดำเนินชีวิตด้านสำคัญต่างๆ เช่น วิถีผลิตทางการเกษตร และการประกอบ
อาชีพของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชน

จ. ศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมใน ชุมชนปัจจุบัน

ศักยภาพของประเพณีฮีตสิบสองคือความสามารถในการทำหน้าที่เป็นสื่อให้กับแต่
ละระบบหรือสถาบันสังคมในชุมชนให้สามารถทำหน้าที่ทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้ง
ระบบครอบครัวและเครือญาติ ความเชื่อตามประเพณีและผี พุทธศาสนา และวิถีผลิตทาง
การเกษตร เพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้น
ในอดีตประเพณีฮีตสิบสองสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะระบบ
ความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้นใกล้ชิดสนิทสนมกัน เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้
การถ่ายทอดรูปแบบหรือวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองไปยังชาวบ้านสามารถทำได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรือความต้องการของชุมชนหรือเรื่องส่วนรวมเป็นสิ่งที่
ชาวบ้านไม่เพิกเฉย แต่เมื่อความห่างเหินอันเกิดจากวิถีปฏิบัติที่เปลี่ยนไปซึ่งเป็นผลจากการ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ต้องดิ้นรนแข่งขันกันมากขึ้น การ
ดำเนินชีวิตเป็นแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น ให้ความสำคัญกับการเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือกันน้อยลง
กว่าในอดีต การจัดงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวม เป็นเรื่องที่ชาวบ้านใน
ยุคปัจจุบันเพิกเฉย ไม่ให้ความสำคัญกับการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่เหมือนเช่นที่เคยเป็นใน
อดีต สภาพการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงศักยภาพหรือการทำหน้าที่ของประเพณีฮีตสิบสองว่าทำ
หน้าที่ได้น้อยลง

ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่สื่อถึงวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน วิถีปฏิบัติตาม
ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชนบ้าน
ชี้เหล็กที่ต่างจากอดีต ชุมชนบ้านชี้เหล็กเคยมีระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติเป็น

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความสำคัญในการทำหน้าที่สนับสนุนทุนทางสังคมของชุมชนที่มีส่วนในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนมาแต่อดีต และเป็นผลสืบเนื่องให้วิถีปฏิบัติตามประเพณีในปัจจุบันมีลักษณะของการให้ความสำคัญกับการสืบทอดระบบความสัมพันธ์เชิงครอบครัวและเครือญาติไม่ให้เกิดสลายไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองที่ยังผลให้ชุมชนยังมีการประกอบประเพณีฮีตสิบสองอยู่ แต่ก็ไม่สามารถคงบทบาทหน้าที่ดังที่เคยทำมาในอดีตได้ ปัจจุบันประเพณีฮีตสิบสองทำหน้าที่เป็นสื่อหรือเครื่องมือให้กับแต่ละสถาบันสังคมของชุมชนบ้านชีเหล็กได้น้อยลงกว่าในอดีต กล่าวคือ สถาบันครอบครัวและเครือญาติใช้ประเพณีฮีตสิบสองเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และบทบาทหน้าที่หรือสิ่งที่ควรปฏิบัติให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติได้น้อยลง เช่นเดียวกันกับสถาบันพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีก็ทำหน้าที่ในการปรับเปลี่ยนระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ของชาวบ้านให้สอดคล้องกับหลักศีลธรรมได้น้อยลง เช่น ไม่สามารถทำหน้าที่กำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้าน ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรม โดยการไม่เอาัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นที่เป็นที่นอญเป็นญาติ ที่ต้องใส่ใจทั้งทุกข์และสุขได้อย่างที่เคยเป็นในอดีต

6.2 ข้อเสนอแนะ

ก. การส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ประเพณีฮีตสิบสองสามารถคงคุณค่าหรือทำหน้าที่สำคัญให้ชุมชนได้ต่อไป

1) การปรับประยุกต์ประเพณีฮีตสิบสองให้สามารถทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้ชุมชนหมู่บ้านอีสานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เพื่อให้ประเพณีฮีตสิบสองยังคงอยู่และทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมที่ช่วยในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้กับชุมชนหมู่บ้านอีสานได้ต่อไป จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติในปัจจุบัน ดังนี้

การยกเลิกวิถีปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างที่ทำลายคุณค่าของประเพณีฮีตสิบสองเป็นสิ่งที่ควรทำ ในขณะที่ธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างที่ทำให้ชาวบ้านได้มาพบปะ ร่วมพูดคุยช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นวิถีปฏิบัติที่ควรส่งเสริมให้ประเพณีสามารถทำหน้าที่เช่นนี้ได้ดียิ่งขึ้น

ธรรมเนียมปฏิบัติที่ควรยกเลิก

การให้เงินเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่การเข้าไปให้ความช่วยเหลือกันจัดงานตามประเพณี ทำให้การจัดงานประเพณีเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น หรือธรรมเนียมปฏิบัติ

บางอย่างที่ในอดีตเป็นประโยชน์ แต่ปัจจุบันธรรมเนียมนั้นไม่เป็นประโยชน์แล้วหรือมีประโยชน์น้อยลง และยังนำไปสู่ความเดือดร้อนวุ่นวายของชุมชน ธรรมเนียมปฏิบัติที่มุ่งเน้นสร้างความสนุกสนานแต่ไม่สามารถควบคุมไม่ให้เกินเลยไปเป็นการสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้กับสังคมส่วนรวม ธรรมเนียมการมีมหรสพมาแสดงในงาน ได้สร้างความสับสนวุ่นวายขึ้นในชุมชน อันเกิดจากการทะเลาะวิวาทกันของบรรดาวัยรุ่นในยุคปัจจุบัน ธรรมเนียมปฏิบัติดังที่กล่าวมา เป็นสิ่งที่ชุมชนควรต้องพิจารณาว่าจะปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติใหม่อย่างไรให้ประเพณีเป็นสิ่งที่สร้างความสนุกสนาน แต่ไม่สร้างความเดือดร้อนวุ่นวาย และไม่ก่อให้เกิดการล่วงละเมิด หรือเบียดเบียนกัน เพื่อรักษาคุณค่าอันดีงามของประเพณีฮีตสิบสองเอาไว้

ธรรมเนียมปฏิบัติที่ควรส่งเสริม

วิถีปฏิบัติตามประเพณีที่สร้างความสนุกสนานรื่นเริงให้กับชาวบ้านโดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นในชุมชนในอดีต เป็นเพราะมีระบบศีลธรรมเป็นเครื่องควบคุมและสร้างกรอบปฏิบัติต่อกัน แต่ปัจจุบันระบบศีลธรรมหรือศาสนาทำหน้าที่ได้น้อยลง วิถีปฏิบัติตามประเพณีที่จะปรับเปลี่ยนใหม่จึงต้องมีลักษณะของการเสริมสร้างความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนา เพื่อให้ระบบศีลธรรมที่เคยทำหน้าที่หรือเป็นส่วนหนึ่งในความหมายของการปฏิบัติตามประเพณีสามารถทำหน้าที่ควบคุมมากับการสร้างความสนุกสนานได้เมื่อต้องมีการจัดงานตามประเพณีในแต่ละฮีตแต่ละเดือน วิถีปฏิบัติตามประเพณีบางอย่างที่สามารถทำหน้าที่ส่งเสริมระบบศีลธรรมให้กับชุมชนได้ดี ควรต้องมีการรื้อฟื้นให้กลับมาทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดีอีกครั้ง

พระสงฆ์นับเป็นผู้นำคนสำคัญที่สามารถใช้ประเพณีให้เป็นโอกาสในการถ่ายทอดหลักศีลธรรมให้กับชาวบ้าน โดยการโน้มนำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี และใช้ประเพณีเป็นสื่อให้ชาวบ้านได้ฝึกการเสียสละ โดยการแบ่งปันแก่ผู้ทุกข์ยากขาดแคลน ไม่เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน และต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วพระสงฆ์ยังต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชาวบ้านเชื่อถือและศรัทธา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ระบบศีลธรรมสามารถทำหน้าที่ได้ดีขึ้น เมื่อระบบศีลธรรมทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิถีปฏิบัติตามประเพณีก็จะมี ความสนุกสนานที่ไม่ต้องเบียดเบียนหรือสร้างความสับสนวุ่นวายให้กับชุมชน ประเพณีจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การปฏิบัติสืบทอดต่อไป

2) การสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันทางสังคมต่างๆ

2.1) องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดชิดกับชุมชนซึ่งสามารถส่งเสริมและสนับสนุนให้ประเพณีสามารถทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชนได้ ทั้งการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดงาน รวมถึงการส่งเสริมให้ชุมชนนำประเพณีมาใช้เป็นเครื่องมือในการนำให้ชาวบ้านในตำบลเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มาร่วมมือช่วยเหลือกัน

จัดกิจกรรมตามประเพณี ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวควรมีลักษณะของการประสานความร่วมมือกับสถาบันทางสังคมต่างๆในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ทุกสถาบันได้เข้ามามีบทบาทในการจัดงานตามประเพณี ทำให้งานประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือหรือสื่อให้กับแต่ละสถาบัน เพื่อประโยชน์ในการดำรงสถาบันทางสังคมที่สำคัญของชุมชนให้มีความมั่นคงสามารถทำหน้าที่ทั้งของตนและส่งเสริมหรือเกื้อหนุนการทำหน้าที่ให้กับต่างสถาบันได้เหมือนดังที่เคยเป็นมา

2.2) รัฐ นโยบายหรือการดำเนินงานจากทางภาครัฐส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก นโยบายที่มีลักษณะมุ่งเน้นให้ความช่วยเหลือตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้ทำลายการพึ่งตนเองของชาวบ้านไปมาก ความรู้สึกว่าต้องร่วมมือช่วยเหลือกันหรือเสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อประโยชน์ให้เกิดแก่ส่วนรวมลดน้อยลง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่นโยบายด้านการพัฒนาของรัฐที่จะดำเนินต่อไปต้องมีลักษณะส่งเสริมหรือเกื้อหนุนให้ชาวบ้านพึ่งตนเอง ไม่รอพึ่งแต่รัฐเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งวิถีทางการพัฒนาที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งตนเองจะเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้ประเพณีฮีตสิบสองทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองในแต่ละชุมชนไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด หากแต่ควรคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน รัฐควรส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองโดยอาศัยทุนเดิมที่มีอยู่ของแต่ละชุมชน ในการต่อยอดหรือเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองให้กับชุมชน

สิ่งใดที่ชุมชนมีอยู่แล้วและเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองให้กับชุมชน รัฐควรให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมให้สิ่งนั้นดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป

ในชุมชนบ้านชีเหล็กประเพณีฮีตสิบสองยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำหน้าที่ทางสังคมให้กับชุมชน รัฐจึงควรดำเนินนโยบายที่มีลักษณะของการส่งเสริมให้ประเพณีฮีตสิบสองสามารถทำหน้าที่ให้กับชุมชนได้ดียิ่งขึ้น เช่น การส่งเสริมให้มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่บรรจุเอาเนื้อหาเรื่องประเพณีฮีตสิบสองให้เด็กและเยาวชนของชุมชนได้เรียนรู้ โดยให้องค์การบริหารส่วนตำบลทำหน้าที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้นำประเพณีมาเป็นเครื่องมือในการดึงให้แต่ละสถาบันทางสังคมของชุมชนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน มาร่วมมือช่วยเหลือกันจัดทำเนื้อหาในเรื่องเกี่ยวกับประเพณีฮีตสิบสอง และให้คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้รู้ด้านการประกอบประเพณีเข้าไปทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ลูกหลานที่โรงเรียน เป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับคนเฒ่าคนแก่ และทำให้เด็กและเยาวชนได้สัมผัสซึมซับเอาระบบคุณค่าที่มีในคนเฒ่าคนแก่ ที่เป็นผู้มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ประหยัด อุดหนุน ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย มีเมตตาและความปรารถนาดีต่อลูกหลาน ระบบอาวุโสที่เคยมีมาแต่อดีตเป็นระบบที่ส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันขึ้นภายในชุมชน สามารถคงอยู่ต่อไปได้เมื่อเด็กเยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าที่ดีที่ปรากฏในการเป็นแบบอย่างที่ดีของคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้หากส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนของชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกันกับคนเฒ่า

คนแก่และชาวบ้านในวัยต่างๆ การให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ประสบการณ์ด้านการประกอบ ประเพณีพิธีกรรมจากคนเฒ่าคนแก่ เป็นสร้างเงื่อนไขให้คนต่างวัยได้มาปฏิบัติสัมพันธ์กัน มาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นการประสานคนต่างวัยเข้าไว้ด้วยกัน

นอกจากนี้แล้วควรให้เด็กและเยาวชนมีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดงานตาม ประเพณีของชุมชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่เคยมีคุณค่าให้กับ ลูกหลานของชุมชนมากกว่าการให้เรียนรู้เพียงในตำราเรียนเท่านั้น เพื่อให้วิถีของผู้เรียนสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ไม่แยกผู้เรียนออกจากชุมชนเหมือนที่ผ่านมา ทั้งนี้การดำเนินการ ต่างๆจะต้องเกิดจากการร่วมมือกันของสถาบันหลักต่างๆในชุมชน รัฐจึงควรมอบอำนาจและ จัดสรรงบประมาณให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถทำ หน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนบ้าน วัด โรงเรียน ให้สามารถนำประเพณีมาใช้เป็นสื่อหรือเครื่องมือใน การถ่ายทอดระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่ดีงามให้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์ในการธำรงระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการเกื้อหนุนให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี

3) การให้ความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงของประเพณีฮีตสิบสองแก่ชุมชน เป็น วิธีการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองในท้องถิ่นของตน เข้าใจ พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง รู้จักตนเองและเข้าใจผู้อื่นที่อยู่ร่วมชุมชนได้ดีขึ้น โดย ใช้กิจกรรมที่ต้องทำตามประเพณีเป็นสื่อให้ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมแรงร่วมใจกัน ธำรงวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่ดั้งเดิมสืบต่อไป รวมถึงการร่วมกันปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติบางอย่าง เพื่อให้ประเพณีสามารถทำหน้าที่ให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ คุณค่าของประเพณีปรากฏอยู่ใน แต่ละขั้นตอนของการประกอบประเพณี ซึ่งแต่ละขั้นตอนแสดงถึงภูมิปัญญาหรือกุศโลบายของ บรรพบุรุษของชาวอีสาน ในการโน้มน้าวชาวบ้านให้อยู่ร่วมกันโดยมีลักษณะของการร่วมมือ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบเบียดเบียนกัน มีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ เชื่อมมัน ในการทำความดีตามแนวทางของพุทธศาสนา ความหมายที่สื่อผ่านวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่ ดีงามเช่นนี้ ควรได้รับการถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้รับรู้ และปฏิบัติตามอย่างเข้าใจถึงเหตุผลและ ความสำคัญของการปฏิบัติในแต่ละขั้นตอน ซึ่งสามารถส่งเสริมได้ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

3.1) ส่งเสริมให้ชาวบ้านทุกเพศวัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดงานตาม ประเพณี วิธีการอย่างหนึ่งที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้และคุณค่าของประเพณีให้กับชาวบ้าน คือ การส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสอง เพื่อให้เกิด การซึมซับและปลูกฝังค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ที่ดีงามให้กับชาวบ้านในชุมชน ผ่านการได้ ร่วมมือช่วยเหลือกันประกอบกิจกรรมตามประเพณีฮีตสิบสอง ให้ชาวบ้านได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับ ญาติมิตรร่วมชุมชนตามวิถีปฏิบัติในประเพณีฮีตสิบสอง นับเป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของตน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์

ทางสังคม ช่วยปลูกฝังความรู้สึกร่วมถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้รู้และเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่มีต่อตนเองและชุมชน อันนำไปสู่การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ หรือธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีของชุมชน ที่มีความถูกต้องและสอดคล้องกับหลักศีลธรรม รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชนต่อไป เพราะตระหนักว่าประโยชน์ของส่วนรวมก็คือประโยชน์ของตนเอง เรื่องส่วนรวมไม่ใช่เรื่องของผู้อื่นแต่เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับตนเอง

การจัดการประชุมเพื่อกำหนดวิถีปฏิบัติตามประเพณีร่วมกัน โดยให้ชาวบ้านได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดวิถีปฏิบัติตามประเพณีในแต่ละฮีต เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติตามประเพณีสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน และเป็นประโยชน์ในการทำให้ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดงานตามประเพณีในแต่ละฮีตเพิ่มมากขึ้น และเป็นประโยชน์ในการสืบทอดวิถีปฏิบัติตามประเพณีที่มีคุณค่าให้คงอยู่คู่ชุมชนได้ต่อไป เพื่อให้ประเพณีสามารถทำหน้าที่กระชับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้าน ไม่ให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เข้ามาทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยแน่นแฟ้นของชุมชนไป

3.2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำที่ไม่เป็นทางการ พระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่เป็นบุคคลสำคัญในการทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ด้านประเพณีให้กับชุมชน โดยใช้ช่วงเวลาที่ชาวบ้านร่วมกันประกอบประเพณีพิธีกรรมเป็นโอกาสในการบอกเล่าถึงความหมายหรือจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติตามประเพณีในแต่ละขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดการปฏิบัติตามประเพณีมีลักษณะเพียงแค่การทำตามๆกันไปเท่านั้น แต่เป็นการปฏิบัติที่ในแต่ละขั้นตอนล้วนมีค่า มีความหมาย และมีความสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเห็นความจำเป็นที่จะต้องร่วมกันปฏิบัติสืบต่อไป การปฏิบัติตามประเพณีที่มีลักษณะเช่นนี้คือการให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง ซึ่งความเข้าใจในเหตุผลหรือคุณค่าที่เกิดจากการได้ปฏิบัติจริง จะทำให้การปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองมีความมั่นคงและอยู่คู่กับชุมชนได้ต่อไป นอกจากนี้แล้วการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกหลานในชุมชนก็เป็นวิถีทางหนึ่งที่ช่วยให้ลูกหลานสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง รวมถึงสามารถถ่ายทอดบอกต่อกับคนรุ่นต่อไปได้

3.3) การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลความรู้ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชนผ่านสื่อต่างๆ ในแต่ละหมู่บ้านมีหอกระจายข่าวที่ใช้เป็นเครื่องมือในการแจ้งเรื่องราวข่าวสารต่างๆของชุมชน ความรู้ด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆหรือการเชิญชวนให้ชาวบ้านร่วมหมู่บ้านเข้าร่วมงานบุญประเพณี ชาวบ้านสามารถใช้สื่อนี้ในการติดต่อบอกข่าวกันได้ นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังสามารถใช้วิทยุชุมชน เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารบอกข่าวหรือเรื่องราวการทำบุญไปยังต่างชุมชนได้อีกด้วย วิธีการเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านรู้ความเคลื่อนไหวหรือกิจกรรมของส่วนรวมได้ง่ายและรวดเร็วกว่าวิธีการเดินบอกข่าวเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่อดีต หากชาวบ้าน

ในแต่ละหมู่บ้านรู้จักใช้สื่อต่างๆให้เป็นประโยชน์จะมีประโยชน์ต่อการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนได้มาก ซึ่งนำไปสู่การยึดโยงความสัมพันธ์กับญาติมิตรที่อาศัยอยู่ต่าง ชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

ความสามารถในการสืบทอดรูปแบบหรือธรรมเนียมปฏิบัติตามประเพณีและคุณค่าที่ดั่งามให้คงอยู่คู่กัน ไม่ทำให้ประเพณีเหลือเพียงรูปแบบปฏิบัติเท่านั้น เป็นประโยชน์ในการ สืบทอดประเพณีของแต่ละชุมชน เพราะจะเป็นไปไม่ได้ที่ประเพณีจะไม่ทำหน้าที่อะไรเลยในแต่ละ ชุมชน ถ้าไม่มีหน้าที่ประเพณีก็สูญหาย นั่นหมายถึงว่าหากประเพณีใดมีคุณค่าต่อชุมชนน้อยลง รูปแบบปฏิบัติตามประเพณีก็มีแนวโน้มว่าจะสูญหายตามไปด้วย เพราะความสามารถในการคง อยู่ของประเพณีในแต่ละชุมชน คือการที่ประเพณีมีคุณค่าและเป็นประโยชน์กับชุมชนนั้นๆ ทั้งนี้ ประเพณีที่ยังหลงเหลืออยู่ของแต่ละชุมชนอาจไม่ได้ทำหน้าที่เหมือนกัน หรือทำหน้าที่สนับสนุนทุน ทางสังคมเหมือนอย่างเช่นในชุมชนบ้านชีเหล็ก แต่อาจทำหน้าที่สำคัญอย่างอื่น

ข. การศึกษาวิจัยในอนาคต

1) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมว่าชุมชนที่มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากชุมชนบ้านชีเหล็ก ประเพณีฮีตสิบสองทำหน้าที่สำคัญอย่างไรใน ชุมชนนั้นๆ และมีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ช่วยส่งเสริมหรือเกื้อหนุนให้ประเพณีฮีตสิบสองสามารถทำ หน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวจะทำให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ ของประเพณีฮีตสิบสองได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการปรับประยุกต์ประเพณีฮีตสิบสองให้ สามารถทำหน้าที่ให้กับชุมชนอีสานได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่มีความ แตกต่างหลากหลาย

ทั้งนี้การศึกษาถึงความหมายหรือจุดมุ่งหมาย (คือการหาคำตอบว่าในแต่ละขั้นตอนของ การประกอบประเพณีในแต่ละฮีตแต่ละเดือนชาวบ้านทำอะไร ทำอย่างไร และทำเพื่ออะไร) ของการ ปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองในแต่ละฮีตแต่ละเดือน เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องทำการศึกษา เพื่อ จะได้เข้าใจถึงคุณค่าของประเพณีแต่ละประเพณีได้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจ ประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่แตกต่างกัน ไป เมื่อเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่หรือความสำคัญที่ปรากฏในแต่ละชุมชนแล้วก็จะเป็นประโยชน์ใน การส่งเสริมวิถีปฏิบัติที่มีคุณค่าให้ดำรงอยู่และทำหน้าที่ต่อชุมชนได้ต่อไป แต่หากวิถีปฏิบัติใดไม่มี ความสำคัญหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาก็เป็นสิ่งที่ควรต้องละเลิกไม่ส่งเสริมให้มีอยู่ในวิถี ปฏิบัติ

2) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมต่อไปอีกว่าจะส่งเสริมหรือสนับสนุนประเพณีฮีตสิบสองที่เป็น ทุนเดิมของแต่ละชุมชนอย่างไร ให้สามารถทำหน้าที่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การให้ผู้รู้ด้านการประกอบประเพณีทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เรื่องประเพณีฮีตสิบสองให้กับเด็ก

และเยาวชนของชุมชน โดยการร่วมมือกับทางโรงเรียน ควรมีรูปแบบหรือวิธีการเช่นใด จึงจะทำให้เกิดการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ที่เกื้อประโยชน์ให้การอยู่ร่วมกันในชุมชน มีความเป็นปกติสุข

ทั้งนี้การศึกษาอาจใช้วิธีการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนของชุมชนเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในคณะวิจัยด้วย เช่น ครู พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ เป็นผู้รู้เกี่ยวกับประเพณีฮีตสิบสอง โดยการร่วมมือกับนักวิจัยวางแผนและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีฮีตสิบสองแก่เด็กและเยาวชนของชุมชน ทั้งนี้หลักสูตรดังกล่าวควรมีลักษณะที่ให้ทั้งเนื้อหาและประสบการณ์แก่เด็กและเยาวชน กล่าวคือนอกจากการให้ความรู้ที่ชุมชนมีประเพณีที่ดั้งเดิมอะไรบ้างแล้ว ยังต้องทำให้เด็กและเยาวชนได้เข้าร่วมงานตามประเพณีของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และซึมซับเอาระบบคุณค่าอันดีงามที่ปรากฏในงานประเพณีฮีตสิบสองของชุมชน

การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนโครงการ แล้วนำแผนการหรือโครงการนั้นไปปฏิบัติจริง จะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้นในชุมชน ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรค รวมถึงหาแนวทางแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคนั้นร่วมกัน การศึกษาดังกล่าวน่าจะเป็นประโยชน์ทำให้ประเพณีฮีตสิบสองเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่ดีงามให้กับบุตรหลาน ทำให้เด็กและเยาวชนของชุมชนเข้าใจถึงคุณค่าของประเพณีฮีตสิบสองได้อย่างแท้จริง และช่วยกันปฏิบัติสืบทอดต่อไป รวมถึงทำให้เด็กและเยาวชนได้เข้าไปทำความรู้จักและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านร่วมชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน ทำให้รู้จักปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น มีความรัก ความเข้าใจ และเห็นใจชาวบ้านร่วมชุมชน เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง มองเห็นคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชน มีความสามารถในการตัดสินใจที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมบางอย่างที่มาจากต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนที่อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเองและเข้าใจผู้อื่นอย่างถูกต้อง จะเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในยุคแห่งการติดต่อสื่อสารที่ไร้พรมแดนในโลกปัจจุบัน

ประเด็นเหล่านี้ควรทำการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยสนับสนุน รวมถึงปัญหาและอุปสรรคในการนำประเพณีฮีตสิบสองมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่สำคัญให้กับชุมชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้สถาบันทางสังคมในชุมชนหมู่บ้านชนบทอีสานกลับมาทำหน้าที่ได้อย่างประสานสอดคล้อง และส่งเสริมซึ่งกันและกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนชนบทอีสานมีความเป็นอยู่แบบ “อยู่ชุมชนเย็น” ได้สืบไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จีระชกกิจการพิมพ์, 2546.

จีาค อัมโยต์. ลักษณะผู้นำในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ในสุเทพ สุนทรภัสส์ช, สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 390. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. อีตลีสองคลองสี่ปี ะบบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า. มรดกอีสาน. กรุงเทพฯ: บพิศการพิมพ์, 2521.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ชาวนา ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวัง และทางออก. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2547.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมชุมชน และชนชาติไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. โครงการเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มแม่น้ำชี: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. ทุนทางสังคมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มน้ำชี. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2541.

دنุพล ไชยสินธุ์ และคณะ. สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2547.

บรรเทิง พาพิจิตร. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2547.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย : ทุนทางสังคมในชุมชน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. โครงการ การก่อเกิด การผลิตซ้ำ การขยายตัวทุนทางสังคม ในชนบทอีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. ทุนทางสังคม. ในสิริลักษณ์ สัมผัสชลิต และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, คือความภูมิใจ, กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2545.

ประนุช ทรัพย์สาร. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ประเวศ วะสี. สู่สุขภาพทางสังคมและจิตวิญญาณ, เคล็ดลับสร้างเสริมกายใจให้แข็งแรงยั่งยืน
สู่สุขภาพทางสังคมและจิตวิญญาณ: สาระสำคัญจากการเสวนาเรื่อง สู่สุขภาพทางสังคมและ
จิตวิญญาณ ณ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี กรุงเทพฯ 21 กรกฎาคม, นนทบุรี: สำนักงาน
ปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.), 2544

ประเวศ วะสี. สุขภาพสังคมสู่สังคมสันติภาพ มนุษย์พันธุกรรมร่วมกันได้. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูป
สุขภาพ, สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2545.

พรพิไล เลิศวิชา และคณะ. ชาวนาลุ่มน้ำชี. ม.ป.ท: มูลนิธิชาวบ้าน, 2532.

พระมหาปรีชา ปริญาโณ. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 6. อุบลราชธานี: ศิริธรรม, 2530.

ไพฑูริย์ มีกุล. ประเพณีชาวอีสาน. ใน วชิรชัย จักรสาน, อีสาน, 433-462. กรุงเทพฯ: ธนวิซซ์การพิมพ์,
ม.ป.ป.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ วิธีการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์. ประวัติทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. โครงการพิมพ์เอกสาร
ประกอบการบรรยายแผนกคำสอน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.

วรวิมล โธมัสพันธุ์ และคณะ. โครงการศึกษาทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยการผลิตของเศรษฐกิจ
ชุมชน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

วิเชียร แสงโชติ. องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: แปลน ฟรินติ้ง, 2540.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของภาคอีสาน
(ในช่วง 1950-1990). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2536.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. ใน ศิริรัตน์ แอดสกุล,
รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ.2545, 75-87. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

- สนิท สมัครการ. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2540.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยาเนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 11: กรุงเทพฯ, 2547.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. แผนวัฒนธรรมแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. อีสานปริทัศน์: อีสานคดี 2. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2523.
- สุจินดา สุขกำเนิด และ สมพจน์ สมบูรณ์. ทุนทางสังคม: การกู่วิกฤติชุมชนอีสาน. ขอนแก่น: คลังนานา, 2542.
- สุเทพ สุนทรภัสส์. ความเชื่อเรื่อง "ผีปอบ" ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ในสุเทพ สุนทรภัสส์, หมู่บ้านอีสานยุค "สงครามเย็น": สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 129-146. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุรัชย์ หวันแก้ว. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, สังคมและวัฒนธรรม, 155-166. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- สุรียา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา. เอกสารประกอบนิทรรศการบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก: พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ ในบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของอีสาน ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2546.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก. รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลางก่อนและหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ.

ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

อมรา พงศาพิชญ์. มนุษย์กับวัฒนธรรม. สังคมและวัฒนธรรม, 23-34. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

อมรา พงศาพิชญ์. มุมมองเรื่อง “ทุนทางสังคม” “ทุนทางวัฒนธรรม” และ “ทุนมนุษย์” ในบริบทของ วิฤตเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม. ในบัวพันธ์ พรหมพักพิง และ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ ทุนทางสังคม: มรดกเก่าจะนำไปรอดจริงหรือ? 124-138. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา, 2546.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2544.

เอี่ยม ทองดี. วัฒนธรรมข้าว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2537.

ภาษาอังกฤษ

Charles F. Keyes. Baan Noong Tyyn: A Central Isan Village. University of Washington, 1967.

Christiaan Grootaer. Measuring social capital: an integrated questionnaire. Washington, D.C. World Bank, 2004.

Kuchiba and Takemura. Basic Units of the Domestic Budget. In Hayao Fukui. Food and population in a Northeast Thai village, 329-340, University of Hawaii Press, 1993.

Putnam, Robert D. Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press, 1993.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

แผนที่

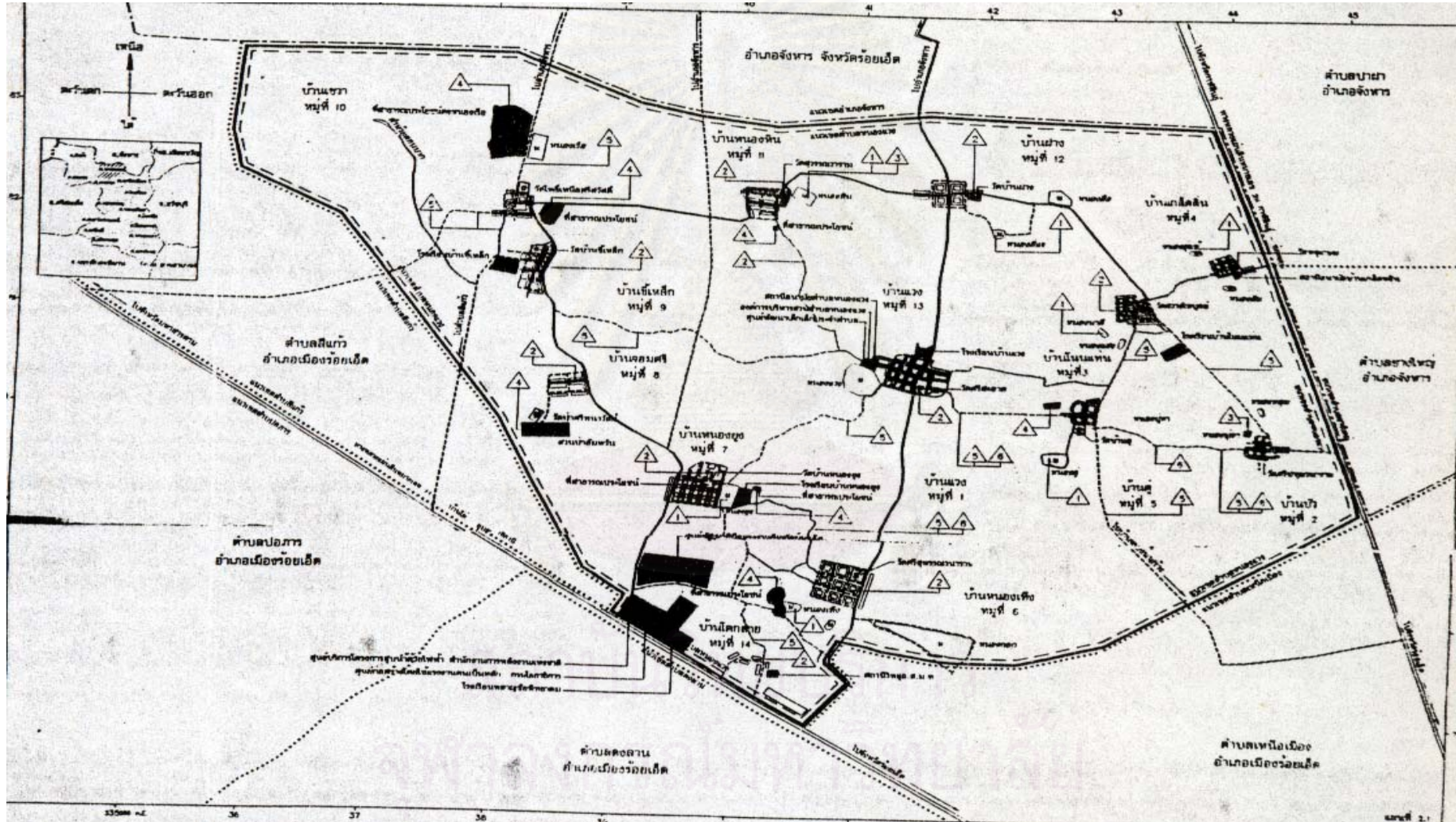
แผนที่ แสดงจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

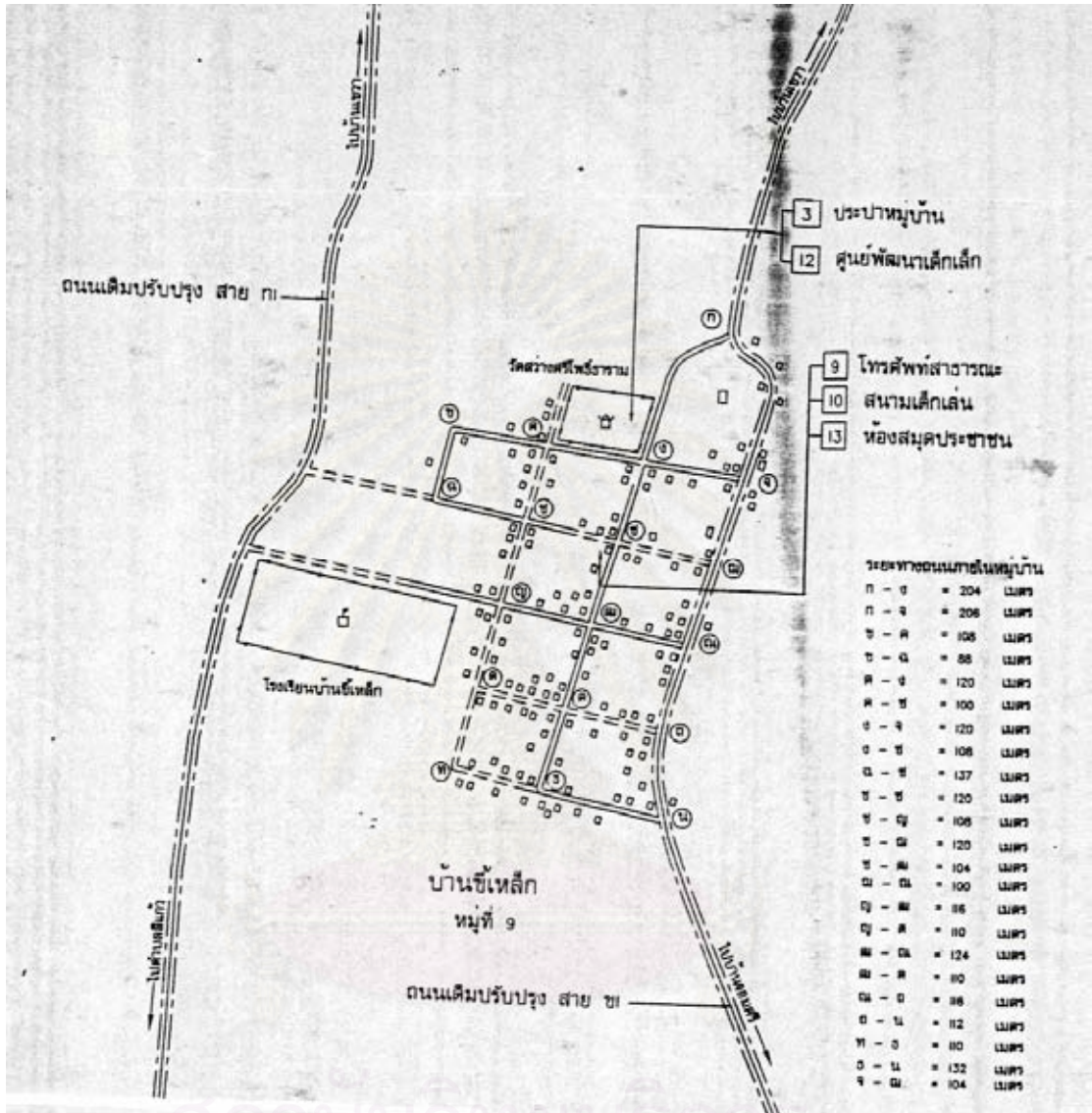
แผนที่ แสดงที่ตั้งอำเภอต่างๆในจังหวัดร้อยเอ็ด

แผนที่ตำบลหนองแขง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

แผนที่หมู่บ้านซีเหล็ก ต.หนองแขง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

รูปภาพแสดงวิถีชีวิตและการประกอบประเพณีฮีตสิบสอง

วิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชาวบ้าน

ชาวบ้านใช้รถไถนาเดินตามแทนควาย

ชาวบ้านเอาวัวออกป่เลี้ยงในตอนเช้า

ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนาดำ

แปลงยาสูบที่อยู่ติดทางเข้าหมู่บ้าน

การนวดข้าวโดยใช้วิธีการเดิม

การนวดข้าวโดยใช้รถสีข้าว

บุญผะเหวด

กิจกรรมวันโฮมบุญผะเหวด

กิจกรรมวันห่อ (ย่ากับหลานสาวช่วยกันทำขนมเทียน)

พ่อค้านำข้าวเกรียบ (ข้าวโปง) มาขาย

รถขนมเงินที่พ่อค้านำมาขายในวันห่อ

งานวันสงกรานต์

กิจกรรมการแข่งขันฟุตบอลในงานบุญสงกรานต์

กิจกรรมนอกสนามฟุตบอลที่โรงเรียนบ้านชีเหล็ก

ชาวบ้านร่วมกันรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในต.หนองแวง

กิจกรรมสรงน้ำพระในตอนเย็นของชาวบ้านซีเหล็ก

บุญบังไฟ

ขบวนเต็งที่ชาวบ้านซีเหล็กจัดไปร่วมงานกับหมู่บ้านหนองบัวคำ จ.ชัยภูมิ

การเต็งบุญบังไฟที่บ้านซีเหล็ก

คณะเต็งอีกกลุ่มหนึ่งในงานบุญบังไฟที่บ้านซีเหล็ก

บังไฟเฮ้ (ต้องจ้างทำเพื่อนำมาประกวดในงาน)

งานบุญเข้าพรรษา

การทำหน้าที่ทางประเพณีของกลุ่มผู้นำชุมชน

คนเฒ่าคนแก่เข้าวัดปฏิบัติธรรมในช่วงเข้าพรรษา

กิจของพระสงฆ์ในงานประเพณีทอดข้าวสาร

ชาวบ้านช่วยกันเตรียมกับข้าวไว้ต้อนรับผู้มาร่วมงาน

๑

การร้องสรรภัญญะของเด็กหญิงในประเพณีทอดข้าวสาร

งานบุญออกพรรษา

ชาวบ้านทั้งด.หนองแวงร่วมกันทำบุญตักบาตรเทโว

กิจกรรมการทอดบั้งสุกุลเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ

การเข้าร่วมพิธีจุดบั้งธีปในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

คนเฒ่าคนแก่กับทอดดอกเหิงที่จะนำไปแห่ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน

บุญกฐิน

ขบวนแห่กฐิน

ชาวบ้านช่วยกันจักตอกทำบั้งไฟพลู

ชาวบ้านช่วยกันทำบั้งไฟพลุ

บริเวณที่จัดไว้สำหรับการแสดงมหรสพในงานบุญกุฐิน

ประเพณีการทำบุญในขบวนแห่กุฐิน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ก. กลุ่มผู้นำทางการประกอบประเพณี

ลำดับที่	ชื่อ นามสกุล	ตำแหน่ง	อายุ (ปี)
1.	นาย นวน คำหาญพล	หมอมนต์	81
2.	นาง สุด เสนาเทพย์	ครูบาผีฟ้า	78
3.	นาย เสน อ่อนสาคร	หมอมนต์	77
4.	นาย เคน พิมล	หมอเทวดา (กวนน้อย)	76
5.	นาย สี พรสวัสดิ์	มรรคนายก (ศาลวัด)	75
6.	นาง พัด นาใจดี	รองครูบาผีฟ้า	74
7.	พระครูอุดมกิตติประยุทธ	เจ้าคณะตำบลหนองแวงหมอ	71
8.	นาย พรหมมา คำโนนงิ้ว	สุตร	70
9.	นาย สนั่น วงศ์วิวัฒน์	หมอธรรม	58

ข. กลุ่มผู้นำในชุมชน

ลำดับที่	ชื่อ นามสกุล	ตำแหน่ง	อายุ (ปี)
1.	นาย เทียง นามรักษ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	60
2.	นาย สมประสงค์ ชันสีมล	ประธานกลุ่มฌาปนกิจดอกขี้เหล็ก	58
3.	นาย สัมพันธ์ มงคลเคหา	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง	57
4.	นาง พัฒนา นามรักษ์	หัวหน้ากลุ่มพัฒนาสตรีทอผ้า	57
5.	นาย แสง ยานไพโรจน์	หัวหน้ากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน	55
6.	นาย ฉกรรจ์ เขียดหนองยูง	ผู้ใหญ่บ้านจอมศรี	53
7.	นาย สุวรรณ ภิบาลศิลป์	เหรัญญิกกลุ่มออมทรัพย์ดอกขี้เหล็ก	51

ค. กลุ่มชาวบ้านในกลุ่มอายุต่างๆ

ลำดับที่	ช่วงอายุ (ปี)	ชื่อ นามสกุล	อายุ (ปี)
1.	81-90	นาย พรหม ชนะพล	90
2.		นาง บัณฑิตา เกตโล	88
3.	71-80	นาง ทองสา สิทิการ	80
4.		นาง บุญมี กัญญาพิลา	80
5.		นาง คำภา คำหาญพล	80
6.		นาย สมัย วงศาบุตร	79
7.		นาย เสน คำโนนงิ้ว	79
8.		นาย มี พลโนนงิ้ว	78
9.		นาง บุญมี โพธิกะ	76
10.		นาง ทองศรี อ่อนสาคร	76
11.		นาง หุม วงศาบุตร	75
12.		นาง สีคำ พรสวรรค์	74
13.		นาง จันท์ อ่อนสาคร	73
14.	61-70	นาย ชาลี จินตามล	70
15.		นาย พัน คุ้มมาตร	69
16.		นาง ทองสา ภีบาลศิลป์	68
17.		นาง หนูมา คำโนนงิ้ว	62
18.	51-60	นาง หนูพันธ์ ดิษย์เจริญ	56
19.		นาง ทองพูน แก้วแสนไชย	55
20.	41-50	นาง ลำดวน พรสวรรค์	45
21.		นาย จรินทร์ มันทรา	44
22.		นาย ธรรมวุฒิ คำโนนงิ้ว	44
23.		นาง ถวิล เกตโล	43

ลำดับที่	ช่วงอายุ (ปี)	ชื่อ นามสกุล	อายุ (ปี)	
24.	31-40	นาย สมใจ สวัสดิ์	38	
25.		นาง รียนตร์ คำโนนจิว	38	
26.		นาง ทองสา สวัสดิ์	37	
27.		นาง นงเยาว์ น้อยวิมล	37	
28.		นาง สุดารัตน์ เครือแวงมล	37	
29.		นาง บงกร คำโนนจิว	34	
30.		นาย กัญหา พันธะนา	33	
31.		นาย ไพฑูรย์ แก้วแสนไชย	33	
32.		นาง บุญยงค์ ชนะบุญ	32	
33.		21-30	นาง วันดี พันทะนา	28
34.			นาง ไพบุญย์ แก้วแสนไชย	28
35.			นาง วชิรินทร์ มงคลเคหา	27
36.	นาย วิเชียร ทุมภา		27	
37.	นาย จักรพงษ์ พรสวัสดิ์		21	
38.	11-20	นางสาว ประภัสสร เกตโล	19	
39.		นางสาว สุดารัตน์ เกตโล	17	
40.		นางสาว สรญา ไชยจันลา	16	
41.		เด็กหญิง นุสรารภรณ์ โคทะนา	13	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง.

แนวคำถามในการสัมภาษณ์เจาะลึก

ก. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1. ความเป็นชุมชน สภาพชุมชนหมู่บ้านในอดีต วิถีชีวิตวิถีปฏิบัติต่อกันของสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านในชุมชนเป็นอย่างไร

1.1 การเข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชน การแยกหมู่บ้าน

1.2 บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกัน (การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เจือปนหรือโอกาสหรือวาระที่ทำให้ชาวบ้านต้องช่วยเหลือกัน ลักษณะการตอบแทนกัน การร่วมมือกันในกิจกรรมสาธารณะด้านต่างๆ ในชุมชน)

1.3 การทำมาหากิน (การประกอบอาชีพ การได้มาซึ่งปัจจัยจำเป็นต่อการยังชีพ)

1.4 การเดินทางติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอก (เหตุผลของการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอก ลักษณะความสัมพันธ์กับต่างชุมชน)

1.5 การอพยพย้ายถิ่น (เหตุผลของการอพยพย้ายถิ่น ลักษณะการอพยพเป็นแบบชั่วคราวหรือถาวร การติดต่อสื่อสารกับญาติพี่น้องที่ยังอยู่ในหมู่บ้าน)

1.6 ประเพณี ความเชื่อต่างๆของชุมชน ส่งผลหรือกำหนด ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของชาวบ้าน ทำให้วิถีปฏิบัติของชาวบ้านเป็นอย่างไร

2. สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในปัจจุบันต่างกับอดีตอย่างไร (วิถีปฏิบัติของชาวบ้านในด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีพ เช่น แรงงาน ข้าวปลาอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม การรักษาโรค) ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง เริ่มสังเกตเห็นความแตกต่างเมื่อใด และเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนเมื่อประมาณช่วงเวลาใด

ข. ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบประเพณีฮีตสิบสองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1. การประเพณีปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันเป็นอย่างไรบ้าง (การประเพณีปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคม รูปแบบการดำเนินการ ขั้นตอนการประกอบประเพณีตามฮีตสิบสองแต่ละเดือนในรอบหนึ่งปี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีอะไรบ้าง) เริ่มเห็นถึงความแตกต่างเมื่อใด และเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนเมื่อใด

2. บทบาทหน้าที่ของฮีตสิบสองที่มีต่อสังคมอีสานตั้งแต่อดีตเป็นอย่างไรบ้าง (การเสริมสร้างความรัก ความสามัคคีให้กับคนในชุมชน การเสริมสร้างจิตสำนึกในความเป็นคนอีสาน การเสริมสร้างความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่ต่างกันไปให้กับชาวอีสาน เช่น ความกตัญญู ความมีเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้การช่วยเหลือพึ่งพากันของคนในชุมชน เป็นต้น)

2.1 หน้าที่ด้านการประกอบประเพณีของชาวบ้าน สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามประเพณีอย่างไรบ้าง (เมื่อมีการจัดงานตามประเพณี สมาชิกแต่ละคนในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านต้องทำอะไรและอย่างไรบ้าง)

2.2 ผู้มีบทบาทสำคัญหรือเป็นผู้นำในการประกอบประเพณีพิธีกรรมในแต่ละฮีตมีใครบ้าง สำคัญหรือทำหน้าที่อย่างไร

3. ในสภาพการณ์ปัจจุบันฮีตสิบสองยังสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้เหมือนอย่างในอดีตหรือไม่ ถ้าไม่เป็นเพราะเหตุใด (นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์วิธีการประกอบประเพณีฮีตสิบสองจากข้อ 2 ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตวิธีการประกอบประเพณีที่ปฏิบัติในปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์หาคำตอบ รวมถึงเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้ว่าขาดหายไปหรือไม่)

4. มีความจำเป็นหรือไม่ที่ชาวบ้านยังต้องประพฤติปฏิบัติตามฮีตสิบสองต่อไปอีก ถ้าจำเป็นจำเป็นเพราะอะไร (มีคุณค่าอย่างไร) ถ้าไม่จำเป็นเพราะอะไร

5. ถ้าคิดว่าการประพฤติปฏิบัติตามฮีตสิบสองของชาวอีสานเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แต่ในสภาพปัจจุบันฮีตสิบสองไม่สามารถทำหน้าที่นั้นได้ท่านคิดว่าเป็นเพราะมีเงื่อนไขหรืออุปสรรคใดที่ทำให้ฮีตสิบสองไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนในอดีต

6. ในอนาคตฮีตสิบสองจะมีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อชุมชน

* คำถามเหล่านี้เป็นแนวทางเท่านั้น ในการถามจริงจะเปลี่ยนแปลงไปตามภูมิหลัง และประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ คำถามจริงมีลักษณะไม่เป็นทางการ แต่เป็นการพูดคุยอธิบายให้ง่าย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจและให้ข้อมูลได้ดีขึ้น

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว ฌาณิญา จินตามล เกิดที่จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2523 สำเร็จการศึกษาคณะครุศาสตร์บัณฑิต ในโครงการเร่งรัดการผลิตและพัฒนาบัณฑิตระดับปริญญาตรี สาขาวิชาคณิตศาสตร์ของประเทศ (รพค.) จากคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.2546 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์ และสังคม (สหสาขา) ในปีเดียวกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย